

МЕШОВИТА ГРАБА
Miscellanea
НОВА СЕРИЈА КЊ. XXXIV

ISSN 0350-5650

INSTITUTE OF HISTORY

MISCELLANEA

NEW EDITION Vol. XXXIV

Editorial board

BILJANA MARKOVIĆ, NEDELJKO V. RADOSAVLJEVIĆ,
RADOMIR J. POPOVIĆ, VLADIMIR JOVANOVIĆ,
BOJANA KATIĆ-MILJKOVIĆ, LUDMILA KUZMICHEVA,
GABRIELLA SCHUBERT, LILIANA SIMEONOVA

Editor-in-chief

NEDELJKO V. RADOSAVLJEVIĆ

Belgrade
2013

ISSN 0350-5650

ИСТОРИЈСКИ ИНСТИТУТ

МЕШОВИТА ГРАЂА
MISCELLANEA

НОВА СЕРИЈА Књ. XXXIV

Редакциони одбор
БИЉАНА МАРКОВИЋ, НЕДЕЉКО В. РАДОСАВЉЕВИЋ,
РАДОМИР Ј. ПОПОВИЋ, ВЛАДИМИР ЈОВАНОВИЋ,
БОЈАНА КАТИЋ-МИЉКОВИЋ, ЉУДМИЛА КУЗМИЧЕВА,
ГАБРИЕЛА ШУБЕРТ, ЛИЛИАНА СИМЕОНОВА

Одговорни уредник
НЕДЕЉКО В. РАДОСАВЉЕВИЋ

Београд
2013

Овај број *Мешовитне зраће - Miscellanea*

штампан је уз финансијску помоћ
Министарства просвете, науке и технолошког развоја
Владе Републике Србије

САДРЖАЈ

Александра Фостиков, Невен Исаиловић ДУБРОВАЧКО ПИСМО ГОСПОЋИ ЈЕВГЕНИЈИ (КНЕГИЊИ МИЛИЦИ) О ДУГОВИМА ЂЕРЂАША И НОВАКА МАЋЕДОНА 1399, март 5. (пре)	7
Александра Фостиков АКТ МОНАХИЊЕ ЈЕВГЕНИЈЕ О РАЗРЕШЕЊУ РАЧУНА МАРИНА ЛЕБРОВИЋА 1402, мај 23, Ново Брдо	15
Александар Јаковљевић, Невен Исаиловић ПОПИС НАХИЈЕ КОСОВО ИЗ 1574. ГОДИНЕ	25
Драгана Амедоски КАСАБА КРУШЕВАЦ 1584. ГОДИНЕ (ФРАГМЕНТ ИЗ ОПШИРНОГ ПОПИСА КРУШЕВАЧКОГ САНЦАКА)	71
Срђан Катић ЗАКУПИ РУДНИКА И ХАСОВА ЖЕЖНЕ ИЗ 1585/6. И 1591/2. ГОДИНЕ	85
Гордана Гарић Петровић ПОПИС СТАНОВНИКА СТАРОГ БЕЧЕЈА ИЗ 1744. ГОДИНЕ	103
Гордана Гарић Петровић УРБАРИЈАЛНА РЕГУЛАЦИЈА СЕНТ ТОМАША 1771. ГОДИНЕ	121
Исидора Точанац Радовић, ПАРОХИЈЕ И СВЕШТЕНСТВО ГОРЊОКАРЛОВАЧКЕ ЕПАРХИЈЕ 1772. ГОДИНЕ: II - Банска крајина	131
Радомир Ј. Поповић ПРОЈЕКТ УСТАВА СРБИЈЕ МАТИЈЕ БАНА ИЗ 1846. ГОДИНЕ	149

Мирослав М. Поповић ПРОЈЕКАТ ЗАКОНА О АДВОКАТИМА ОД 1854. ГОДИНЕ	173
Јована Блажић, Јекатерина Владимировна Иванова, ПРЕПИСКА МИТРОПОЛИТА МИХАИЛА И ГРОФИЦЕ А. Д. БЛУДОВЕ О ДОГАЂАЈИМА У СРБИЈИ 1868. ГОДИНЕ	193
Јована Шалјић ОБНОВА БЕОГРАДСКЕ БАЈРАКЛИ ЦАМИЈЕ 1868. ГОДИНЕ	219
Недељко В. Радосављевић СИМО СОКОЛОВ И СРПСКА ЕМИГРАЦИЈА У БУГАРСКОЈ 1883–1886. (ДОКУМЕНТИ)	233
Сузана Рајић ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ СРПСКОГ ЖЕЛЕЗНИЧКОГ ПИТАЊА	269
Милун Стијовић О УРЕЂЕЊУ СРПСКИХ НАРОДНИХ ШКОЛА У ТУРСКОЈ УОЧИ ПРВОГ БАЛКАНСКОГ РАТА	279
УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ INSTRUCTIONS FOR CONTRIBUTORS	299 301

Александра ФОСТИКОВ*
Историјски институт
Београд

Невен ИСАИЛОВИЋ*
Историјски институт
Београд

**ДУБРОВАЧКО ПИСМО ГОСПОЋИ ЈЕВГЕНИЈИ
(КНЕГИЊИ МИЛИЦИ) О ДУГОВИМА
ЂЕРЂАША И НОВАКА МАЋЕДОНА
1399, март 5.(пре)****

Анстракт: Дубровачке власти одговарају госпођи кира Јевгенији (кнегињи Милице) на њен захтев у вези са потраживањем новца на име дугова њених бивших цариника, Ђерђаша и Новака Маћедона, да јој у наплати истих не могу помоћи, као и да је Новакова кућа, као што су је већ били обавестили, давно продата од стране његових поверилаца.

Кључне речи: монахиња Јевгенија (кнегиња Милица), Ђерђаш Николић, Новак Маћедон (Маћедол), царине, Дубровник, писмо, дипломатика.

Дубровачки препис писма госпођи Јевгенији, писан руком канцелара Руска Христофоровића, сачуван је у књизи *Lettere e commissioni di Levante* 1, f. 14' (тзв. *Рускова књига*) Државног архива у Дубровнику. Акт је писан српскословенским језиком, док је датум регистрације исписан на латинском.

---

* aleks.fostikov@gmail.com

* neven.isailovic@gmail.com

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Средњовековне српске земље (XIII–XV век): политички, привредни, друштвени и правни процеси* (Ев. бр. 177029).

Документ је до сада више пута објављиван, са незнатним разликама у рашчитавању. Преглед издања доноси Александар Младеновић у својој збирци, која садржи и фотографију наведеног акта.¹ Ово критичко издање приређено је на основу снимка начињеног у Дубровачком архиву 2009. године.²

Текст писма

† Славнои и в(о)гдлюбивои г(о)сп(о)ги квр(а) Евгѣнии wd(ь) владдѣцаго ддѣровѣчкога |2| кнеза и wd(ь) все wп 'кине почтено поклонѣнїкѣ. Раздѣмѣсмо цо намь |3| г(о)сп(о)дство ви ѣписа за Гкр(ь)гаша да кѣ вашь члов(ѣ)кѣ биль и да кѣ дрѣжалъ ц(а)рине |4| господѣства ви и да ви кѣ wd(ь) ниx(ь) wстааь дльжѣнь и този иманик |5| правите да кѣ ѣ нѣгова бр(а)та и ѣ с(и)на мѣ и ѣ Никѣше Чаретикѣ. |6| На то г(о)сп(о)дствѣ ви wd(ь)говарамо: море ви м(и)л(о)ствѣ знати крѣ wd(ь) постаниа |7| нашега гр(а)да имали смо и имамо законе и ѣвѣте з господ(о)мь сръбьском |8| с ц(а)ремь Стѣпаномь и с потомь вившомь господ(о)мь и дѣнашни д(ь)нь |9| тѣи законь имамо да кѣ Дѣровник(ь) слободно мѣсто вьсакомѣ |10| члов(ѣ)кѣ маломѣ и великомѣ да море всакѣ слободно ѣ нѣмь доки. |11| И тези вьсе законе намь кѣ г(о)сп(о)дство ви потвѣрдило. Я крѣ за |12| Новака Макѣдона кѣкю и прьво смо г(о)сп(о)дствѣ ви wd(ь)писали крѣ кѣ |13| продана wd(ь)давна дльжници Новаковѣми закономь и прав'домь. |14| Да ако кѣ г(о)сп(о)дствѣ ви Новакѣ кривѣ вола дльжан(ь) има га г(о)сп(о)дство ви |15| ѣ рѣкѣ море с(е) на нѣмь платит(и). |16| ad V marzo 1399.

Превод писма

Славној и богољубивој госпођи кира Јевгенији од владајућег дубровачког кнеза и све Општине, уважено поклоњење. Разумели смо што

---

¹ М. Пуцић, *Споменици сръбски* I, Београд 1858, 17–18, № 32; Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма (=ССП)* I–1, Београд – Сремски Карловци 1929, 189–190, № 196; А. Младеновић, *Повеље и писма деспота Стефана. Текст, коментари, снимци*, Београд 2007, 30–31, 100, № I/13.

² Овом приликом захваљујемо колеги Павлу Драгичевићу који је начинио снимак и уступио нам га на коришћење.

нам је ваше господство за Ђерђаша написало – да је био ваш човек и да је држао царине господства вашег и да је за њих остао дужан. И за тај дуг³ тврдите да је у његовог брата и сина му, и у Никше Чаретића. На то господству вашем одговарамо: може ваша милост знати да смо од постанка нашег града имали и имамо законе и увете са господом српском, са царем Стефаном⁴ и са потом бившом господом. И до данашњег дана тај закон имамо да је Дубровник слободно место сваком човеку малом и великом (и) да може свако слободно у њега доћи. И све те законе нам је ваше господство потврдило. А за кућу Новака Маћедона и испрва смо вашем господству отписали да су је одавно продали Новакови повериоци⁵ по закону и правди.⁶ Стога, ако је господству вашем Новак крив или дужан, нека господство ваше лично од њега наплати. Пети март, 1399.

*

Препис писма монахињи Јевгенији (кнегињи Милици), представља део преписке која је, изгледа, већ неко време трајала, а поводом њеног захтева Општини у вези са потраживањем новца на име дуга њених

³ У оригиналу **иманик**. Појам *имање*, осим што означава богатство или посед, има и додатна значења: заплена/плен, потраживање/узимање и требовање, окупљање, па и као општи назив за житарице. Овде означава дуг, односно потраживање које је у складу са законом. Г. Дьяченко, *Полный церковно-славянский словарь (с внесением в него важнейших древне-русских слов и выражений)*, Москва 1900, 221; *Словарь русского языка XI–XVII вв.*, Выпуск 6 (Зипунь–Иянуарий), Москва 1979, 225. Пропратни глагол *правити* јавља се, између осталог, и у следећим значењима: говорити, потраживати, изискивати (новац), тужити. Видети: И. И. Срезневский, *Материалы для словаря древнерусского языка*, Том II–2, П, Санкт-Петербург 1893, 1346; *Словарь церковнославянского и русского языка*, составленный Вторым отделением Императорской академии наук, Санкт-Петербург 1847, 420; V. Novak, *Slovar stare knjižne prekmurščine*, Ljubljana 2006, 527.

⁴ Мисли се на цара Стефана Душана.

⁵ У оригиналу **дљжници**. Назив *дужник*, осим што означава особу која је неком нешто дужна (*debitor*), паралелно се користио у словенским језицима, па и у српскословенском, и са значењем поверилац, јемац, зајмодавац (*creditor*), што је и овде случај. И. И. Срезневский, *Материалы для словаря*, Том I–1, А–Д, 758; *Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд*, Выпуск 5 (*dělo–*deržьlь), Москва 1978, 180–181.

⁶ О преводу ове реченице видети: *Language Change and Functional Explanations*, ed. J. Gvozdanović, Berlin – New York 1997, 72–73.

бивших цариника, покојног Ђерђаша⁷ и Новака Маћедона (Маћедола)⁸. Да је, у најмању руку, питање наплате од Новака било још раније актуелно сведоче речи дубровачких власти да су већ писале Милици о Новаковој кући.

Према речима Дубровчана, Јевгенија је морала сама да нађе начин да регулише питање дуга са Ђерђашевим наследницима, а дуг од Новака да наплати лично од истог, пошто су његову кућу у Дубровнику већ продали повериоци према закону и правди.⁹ Шта се дешавало после одговора Општине Јевгенији да јој у наплати дугова не може помоћи, није нам познато. Како је, након Ђерђаша, и његов брат Гинко Николић преминуо (пре маја 1399), вероватно да је наплату дуга Јевгенија доиста регулисала са другим члановима Ђерђашеве породице – сином Николетом (Николицом) и сарадником Никшом Чаретићем, који је уједно био и Николетов зет.¹⁰ Свакако да су дугови регулисани, пошто су Ђерђашевићи, као и Новак Маћедон и касније пословали у Новом Брду и Србији.¹¹

---

⁷ Ђерђаш Николић Новобрђанин (Georgius de Nouaberda) био је пословни човек и припадник угледне новобрдске породице, а умро је пре 20. септембра 1398. Помиње се као некадашњи цариник и поданик кнегиње Милице марта 1399. Изгледа да је био и дубровачки грађанин. Његов брат Гинко (Ghincho) Николић поседовао је свој дом у Дубровнику, у коме је и преминуо пре маја 1399. Са непознатом женом имао је сина Николета (Nicholettus, Николица) и кћи Катју. Николетова кћи Катарина била је жена Никше Чаретића. Ђерђашева кћи Ката, жена Ратка Милославића потраживала је 1406. очев поклад сребра који се, наводно, налазио код Андрије Соркочевића, али Општина је одбијала овај захтев, тврдећи да поклад не постоји. М. Динић, *За историју рударства у Србији и Босни II*, Београд 1962, 41–43, 76 (Прештампано у: Исти, *Из српске историје средњег века*, Београд 2003, 600–603, 638); А. Веселиновић, *Дубровачко Мало веће о Србији (1415–1460)*, Београд 1997, према регистру (Giergasevich Nicoliza). Ђерђаш се у изворима помиње као покојни већ септембра 1398. Стога је, како сазнајемо из одговора Општине, Јевгенија дуг потраживала од његове породице – брата и сина, као и од његовог сарадника и сродника, поменутог Никше Чаретића.

⁸ О Новаку Маћедону (Маћедолу) видети: А. Фостиков – Н. Исаиловић, *Повеља краља Стефана Дабиче о овлашћењу Драгоју Гучетићу у вези са дугом Новака Маћедола*, Грађа о прошлости Босне 2 (2009) 81–83.

⁹ *Liber Statutorum Civitatis Ragusii compositus anno MCCLXXII / Statut grada Dubrovnika sastavljen godine 1272.*, (priređili i на hrvatski jezik preveli А. Šoljić, Z. Šundrica i I. Veselić; uvodnu studiju napisala N. Lonza), Dubrovnik 2002, 203 (књ. III, глава XXII). Град је свакако настојао да прво исплати сопствене грађане потражиоце.

¹⁰ Никша Чаретић (Nichsa de Bascha dictus Zaro / dictus Ćaro, Nicola de Bascha qui Zare dicitur) био је дубровачки грађанин и трговац. Јавља се и као поседник „кола“ у Кривој Реци (1398). Из брака са Ђерђашевом унуком Катарином имао је сина Марина. М. Динић, *За историју рударства II*, 41–43, 45 (=Из српске историје, 601–602, 605).

¹¹ А. Фостиков – Н. Исаиловић, *Повеља краља Стефана Дабиче*, 81–83.

С обзиром на чињенице да је Ђерђаш био поданик кнегиње Милице и новобрдски грађанин, као и да је у међувремену преминуо, у питању је вероватно била заостала наплата од новобрдске царине, коју је претходне 1398. држао Маћедон и то, изгледа, са Ђерђашем, са чијом је породицом (Ђерђашевићима) и касније сарађивао.¹² Милица је своја потраживања на име дуга Ђерђаша, свог човека, везивала за Општину зато што је он, чини се, стекао за живота и статус дубровачког грађанина, као и његов брат који је поседовао кућу у Дубровнику.¹³ Из поменутих разлога, обраћање Дубровнику било је оправдано као и у случају Маћедона, пошто је своје дугове Милица потраживала на име покојника, вероватно грађанина, од његових сродника, двојице дубровачких грађана (Гинка и Никше) и сина наследника.¹⁴ Колико је однос око поменутих питања био напет сведоче речи Општине која се, услед захтева Јевгеније, нашла до те мере погођеном да се чак позивала како на своје законе (нарочито на слободу да свако може бити примљен у град), тако и на повластице добијене уговорима са ранијим српским владарима и обласним господарима.¹⁵

---

¹² Љ. Стојановић, *ССПП I–1*, 185, № 191; М. Динић, *За историју рударства II*, 75–76 (= *Из српске историје*, 637–638); А. Фостиков – Н. Исаиловић, *Повеља краља Стефана Дабиче*, 81–83.

¹³ Статус грађанина стекао је 27. маја 1399. и његов син, можда наследном линијом. М. Динић, *За историју рударства II*, 43 (= *Из српске историје*, 602).

¹⁴ У овом случају Општина, очигледно како би се ослободила одговорности за свог грађанина, инсистира на чињеници да је Ђерђаш прво Јевгенијин поданик, а тек потом грађанин, те да зато она сама треба да регулише ово питање са његовим наследницима. Стога се из овог акта могу наслутити и уобичајене несугласице око питања чије је грађанство (или припадност) прече. Како су се сви, углавном, трудили да избегну плаћања, ово питање је често коришћено зависно од потребе и прилике. Видети: С. Ћирковић, *Из старог Дубровника. Грађани рођени и грађани стечени*, Историјски часопис 56 (2008) 21–37.

¹⁵ Као и свака аутономна комуна, и Дубровник је имао право да сам бира коме ће доделити своје грађанство. Такође, као слободан град имао је право да прими свакога ко затражи склониште, па и када није у питању његов грађанин. Z. Janeković Römer, *Okvir slobode. Dubrovačka vlastela između srednjovjekovlja i humanizma*, Zagreb – Dubrovnik 1999, 227–233; I. Jurković, *Socijalni status i prisilni raseljenici podrijetlom iz hrvatskih plemićkih obitelji u zemljama njihovih doseoba za trajanja osmanske ugroze*, Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU 23 (2005) 67–69, са старијом литературом. Управо се закон о слободи одласка у Дубровник спомиње и у повељама ранијих српских владара. А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара. Текст. Коментари. Снимци*, Београд 2003, 199–200. Видети и нап. 14.

Осим о актуелном пословању и главним актерима овог писма, сам акт сведочи и о тренутној позицији и статусу кнегиње Милице. Осим епитета које Општина користи, чињенице да се ове личности везују за Јевгенијино пословање, при чему се Ђерђаш наводи и као њен човек, као и да је, вероватно, у питању новобрдска царина, потврђују њену власт над Новим Брдом, о којој говоре и речи дубровачког канцелара, који је нешто раније, јануара 1399. године, назива кнегињом Новог Брда (*comitissa Novimontis*). Такође, чињеница да се, приликом позивања на раније уговоре, Општина позива и на Јевгенијину потврду повластица¹⁶ сведочи о томе да је њена власт заиста била фактичка, као и да је и сама имала све владарске прерогативе.¹⁷

Акт је састављен према следећем формулару, карактеристичном за писма: симболичка инвокација, инскрипција, интитулација, салутација, диспозиција, датум. Након симболичке инвокације следи инскрипција Јевгенији са управо оним епитетима (славна и богољубива), који одговарају њеном тренутном статусу и које и сама Милица истовремено користи у својој интитулацији.¹⁸ Након тога долази кратка и уобичајена интитулација Општине, као и једнако кратка салутација.¹⁹ Остатак текста представља

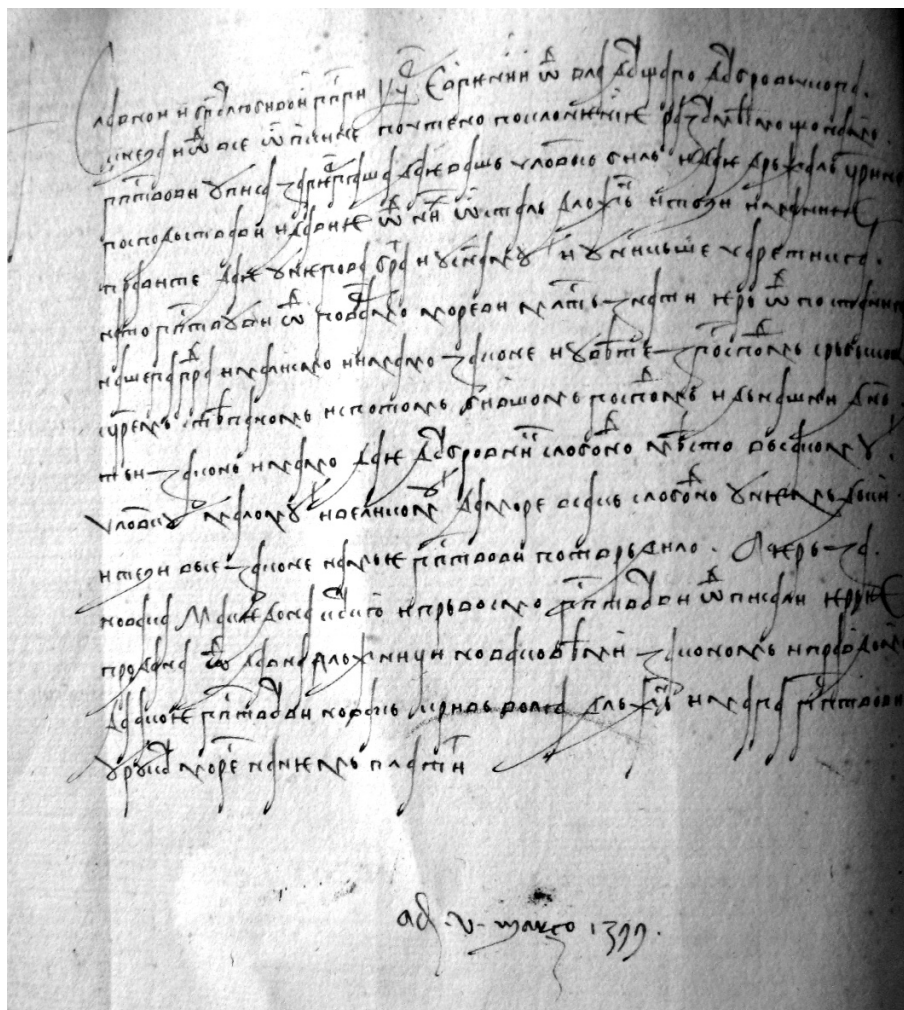
¹⁶ Како се Јевгенија (Милица) не помиње у повељи кнеза Лазара Дубровнику из 1387, није познато када је она издала потврду повластица Дубровчанима. Да јесте, сведочи, осим речи Општине у овом акту, и позивање деспота Стефана на потврде закона који су важали не само у време претходних владара и његовог оца кнеза Лазара, већ и у време његове мајке кнегиње Милице. А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара*, 199–200; А. Веселиновић, *Повеља деспота Стефана Лазаревића Дубровчанима* (1405), Стари српски архив (=ССА) 10 (2011) 156, 157, 159, 160. Видети и нап. 17–18.

¹⁷ М. Благојевић, *Савладарство у српским земљама после смрти цара Уроша*, Зборник радова Византолошког института 21 (1982) 186–196 (Прештампано у: Исти, *Немањићи и Лазаревићи и српска средњовековна државност*, Београд 2004, 359–370); А. Фостиков, *Три документа о разрешењу рачуна Вукше Мишетића : 1405, септембар 12.; 1405, октобар 2*, ССА 11 (2012) 127, нап. 8.

¹⁸ DAD, *Diversa cancellariae* 32, f. 245; М. Благојевић, *Савладарство*, 189–191 (=Немањићи и Лазаревићи, 363–364); М. Шуица, *Дубровачка писма: огледало друштвено-политичких промена у српским земљама (1389–1402)*, Годишњак за друштвену историју 2 (2011) 36, 40, 44–48; Н. Порчић, *Дипломатички образци средњовековних владарских докумената: српски пример*, Београд 2012. (докторска дисертација у рукопису); А. Фостиков, *Акт о разрешењу Марина Лебровића*, ССА 12 (2013) у штампи.

¹⁹ М. Шуица, *Дубровачка писма*, 40–41, 46–47. У овом случају овако кратка салутација, у односу на оне сачуване Милице, можда је последица затегнутости односа између Милице и Општине у вези са питањима поменутих у писму које, судећи по чињеницама које се у њему јављају, представља само једно у низу писама из преписке поводом наплате дугова.

диспозицију, која, по обичају, садржи бројне чињенице о постављеним питањима и њиховом статусу. За разлику од писма написаног српкословенском језиком, датум је написан на латинском, при чему је прво наведен редни дан записан римском цифром, па месец написан словима и, на крају, година забележена арапским цифрама. Како се датум односи на време регистрације, није познато када је ово писмо заиста отправљено Милицы, као ни податак да ли је верзија у Русковој књизи концепт или коначни текст дубровачког писма.

**Aleksandra Fostikov
Neven Isailović**

**THE LETTER OF THE COMMUNE OF DUBROVNIK
TO LADY EUGENIA (PRINCESS MILICA)
CONCERNING THE DEBTS OF ĐERĐAŠ AND NOVAK MAĆEDON**

Summary

The transcript of the letter of the commune of Dubrovnik to Sister Eugenia (Princess Milica) represents the only preserved part of the correspondence concerning the debts of Eugenia's former leaseholders of customs, late Đerđaš from Novo Brdo and Novak Maćedon, regarding the unpaid lease of customs in Novo Brdo, probably for the year of 1398. This act is important not only for its data on business operations between Princess Milica and the main characters of the letter, but also because of the information it gives about the position and status of Milica at that time. It also brings forward a good example of a well-known dilemma – which citizenship has priority in the event of a debt-claim. The act is made according to the form typical for the letters: the symbolic *invocatio*, *inscriptio*, *intitulatio*, *salutatio*, *dispositio*, date.

Keywords: Sister Eugenia (princess Milica), Đerđaš Nikolić, Novak Maćedon (Maćedol), customs, Dubrovnik (Ragusa), letter, diplomatics.

Чланак примљен: 06. 05. 2013.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 02. 09. 2013.

Александра ФОСТИКОВ*
Историјски институт
Београд

АКТ МОНАХИЊЕ ЈЕВГЕНИЈЕ О РАЗРЕШЕЊУ РАЧУНА МАРИНА ЛЕБРОВИЋА 1402, мај 23, Ново Брдо**

Анстракт: У складу са обичајем и законом монахиња Јевгенија (кнегиња Милица), издаје разрешницу Марину Лебровићу, поводом свођења рачуна на име закупа Рудничке царине. У питању је тзв. једноделна разрешница, оверена навођењем три милосника, два сведока и печатом.

Кључне речи: монахиња Јевгенија (кнегиња Милица), царине (Рудничке), Марин Лебровић, разрешница.

Разрешница Марину Лебровићу¹ сачувана је у препису² дубровачког канцелара, Руска Христофоровића,³ у серији *Diversa Cancellariae*,

* aleks.fostikov@gmail.com

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Средњовековне српске земље (XIII–XV век): политички, привредни, друштвени и правни процеси* (Ев. бр. 177029).

¹ Мароје Лебровић (**Марок Лебровић**), Marin de Lebros) био је дубровачки грађанин и закупник царина у време кнегиње Милице и деспота Стефана. Јавља се као цариник Рудничке и Шетоњске 1399, а затим и само Рудничке царине 1402. године. Касније, 1408, спомиње се у Чачку, где је боравио са сином Милом и где је поседовао кућу. А. Веселиновић, *Документи о првом помену Чачка у средњем веку*, Зборник радова. Народни музеј 20 (Чачак 1991) 64–72; А. Фостиков, *Акт о разрешењу рачуна Марина Лебровића*, ССА 12 (2013) (у штампи).

² Разрешница као и остала документа о дуговању, завођена су у општинске књиге према закону града Дубровника из 1341. О термину разрешница, као и развоју овог типа докумената, видети: А. Фостиков, Н. Исаиловић, *Повеља краља Стефана Дабиче о разрешењу рачуна Драгоја Гучетића и браће му*, ССА 8 (2009) 143, нап. 1; С. Павловић, *Синтаксичка структура старосрпске раздружнице*, Зборник МС за филологију и лингвистику 42–1 (1999) 113–122; Н. Порчић, *Дипломатички обрасци српских средњовековних разрешних докумената*, Споменица академика Симе Ћирковића, Београд 2011, 269–271, са изворима и старијом литературом.

³ Руско, дубровачки канцелар, (Ruscho, писар словенски) видети у: Д. Јечменица, *Преглед објављених исправа, објашњаваних установа и појмова, просопографских*

vol. 35, f. 111. Акт прате и два записа о регистрацији, један краћи на српско-словенском, и други, дужи, на латинском језику, који сведочи да је регистрација уследила доста касније, 8. октобра 1404. године. Са стране маргине у горњем левом углу налази се и додатни запис, у два реда упоредно са прва два реда разрешнице, такође на латинском језику. Сам лист папира судећи по фотографији страдао је незнатно само дуж ивица, вероватно од влаге.

Документ је до сада неколико пута објављиван, при чему га је у целини, са свим записима, до сада издао једино К. Јиречек, који га је уједно и први приредио.⁴ Затим су уследила и два издања без латинских записа; прво Љ. Стојановића,⁵ а затим и А. Младеновића, које доноси и фотографију (такође без поменутог записа), преглед рашчитавања у претходним издањима и поједине коментаре, углавном филолошке природе.⁶ Анализом овог акта бавио се више пута Ст. Станојевић, који је сматрао да је питању фалсификат или искварен препис. Да је у питању оригинални документ сачуван у препису доказао је С. Ћирковић, а у новије време, исти је разматрао Н. Порчић у оквиру питања о дипломатичким формуларима српских средњовековних разрешница.⁷ Ово критичко издање приређено је на основу снимка начињеног у Дубровачком Архиву.⁸

и топографских података у првих десет књига Старог српског архива, ССА 10 (2011) LVI–LXI, као и према *Регистру* у ССА 11 (2012) 175–184.

⁴ К. Јиречек, *Споменици српски*, Споменик 11 (1892) 48–49, № 36.

⁵ Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма (=ССПП) I–1*, Београд – Сремски Карловци 1929, 195 № 204.

⁶ А. Младеновић, *Повеље и писма деспота Стефана*, Београд 2007, 36–37, 107, № I/20.

⁷ Ст. Станојевић је у прилог чињеници да је у питању фалсификат или искварен препис довео у сумњу скоро све елементе: промулгацију, короборацију, навођење сведока и питање датума. С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици*, Глас СКА 94 (1914) 256; Глас СКА 106 (1923) 13–14; Глас СКА 110 (1924) 20; Глас СКА 132 (1928) 53; Глас СКА 169 (1935) 23–24. Уп. С. Ћирковић, *Осумњичене повеље кнегиње Милице и деспота Стефана*, ИЧ 6 (1956) 143–148; Н. Порчић, *Дипломатички обрасци српских средњовековних разрешних докумената*, 269–270, 283–284, 286.

⁸ Овом приликом захваљујемо колегама Небојши Порчићу и Невену Исаиловићу који су нам уступили снимак на коришћење.

Текст разрешнице*

† ѿдъ г(о)сп(о)гкѣ ѿг(ь)книѣ да к въ свѣдениѣ владѣщомѣ кнезѣ и всѣмъ властеломъ и вьсои |2| впъ|4|кинѣ гр(а)да Дѣбровника крѣ к Марок Лебровик(ь) Дѣбровчанинѣ држалъ нашѣ |3| ц(а)ринѣ Рѣднич(ь)кѣ и за тѣи ц(а)ринѣ прѣдаде ни Марок правъ разлогъ. И не воста ни |4| дльжьбан ница ни много ни мало. И затои нкга всловодисмо в(ь) ц(а)рине и нк|5|говѣ дѣцѣ. А томѣ би м(и)л(о)стникъ челникъ Витанъ и кѣфалиа Тѣба |6| и кѣфалиа Пет(ь)рь Рѣднички. И свѣдоци Латинѣ Йкша Блахотикъ И Йкъ|7| ша Яриѣтовик(ь). И за векк вѣрованиѣ печатисмо нашомъ печатию и по|8|сласмо по нашомъ члов(ѣ)кѣ Ивѣчинѣ Рѣдничанинѣ. И писа сию книгѣ дикакъ |9| г(о)сп(о)гинѣ Тоторцѣ ѣ Новомъ Брѣдѣ рожьдства Х(ри)с(то)ва тисѣкю и четириста и две |10|лѣти м(ѣ)с(ѣ)ца маа .ѣѣ. д(ь)нѣ.

Записи о регистрацији разрешнице:

|11| † Заповѣдию г[оспо]д[и]на ми кнеза Марина Чрѣвника и нкговѣхъ избраних(ь) властель га |12| Рѣско исписахъ се више писанно в(ь) рѣчи на рѣчь из повелѣ кою г(о)сп(о)га кне|13|гинѣ кѣр(ь) ѿг(ь)книѣ ѣчини въ Марою Лебровику тер(ь) ю посла кнезѣ и вл|14|стелем(ь) Дѣбровчцѣмъ да ю рекѣ ѣ ни(ь) тетразѣхъ по законѣ исписать. †

|15| Die VIII mensis octubris 1404. |16| Iuĉin homo et nuncius domine Heugenie comittise Slavonie in minori conscilio ciuitatis |17| Ragusii more solito congregato pro parte suprascripte domine comitisse presentavit unam litteram |18| in slavicho scriptam et de verbo ad verbum registratam ut continebatur in ea per Ruschum |19| scribam slavichum de mandato domini rectoris ser Marini de Zrieva et eius minoris conscilii tenoris |20| suprascripti ad testimonium contentorum in ea et cautelam cuiuscunque interest et interesse potest.

Додатни запис на маргини:

Pro Maroe de |2a|⁹ Lebro

---

⁹ Запис са стране је нумерисан са 1а, односно 2а, ради указивања на тачно место где се налази.

Превод

Од госпође Јевгеније. Даје на знање кнезу који влада и свој властели и свој Општини града Дубровника, да је Дубровчанин, Мароје Лебровић, држао нашу царину Рудничку и за ту царину предао ми је Мароје исправан рачун¹⁰ и ништа није остао дужан, ни мало ни много. И зато ослободисмо од царине њега и његову децу. А томе би милосник челник Витан и кефалија Туба и кефалија Петар Руднички, а сведоци Латини¹¹, Јакша Влахотић и Јакша Арнутовић. И за већу веродостојност запечатисмо нашим печатом и посласмо по нашем човеку Ивчанину Рудничанину. И писа ову књигу дијак госпођин Тоторац у Новом Брду, од рођења Исуса Христа хиљаду четиристо друге, месеца маја, двадесет трећег дана.

Записи о регистрацији разрешнице:

По заповеди господина кнеза ми Марина Чревића и његове изабране властеле, ја Руско, преписао сам све вишеписано од речи до речи из повеље, коју је госпођа кнегиња господарица Јевгенија, учинила Мароју Лебровићу, и посла је кнезу и властели дубровачкој да је по закону у њихове тетразе¹² испишу.

---

¹⁰ У оригиналу **разлогъ**. О овом, као и о терминима и установама: госпођа, кнез дубровачки, властела у Дубровнику, Општина, царина, милосник, челник, кефалија, сведок, човек, књига, дијак, писмо, словенски скрибан, ректор и Мало веће, више пута је расправљано у литератури у новије време, а посебно у оквиру *Старог српског архива*, у оквиру ког су дискутовани и бројни примери употребе истих, те овде нису поново разматрани, видети: Д. Јечменица, *Преглед*, LVI–LXI; *Регистри* у ССА 11 (2012) 175–184.

¹¹ Термин Латин (**Латин**) коришћен је да означи иноверце католичке вере, а често и приморске трговце, који се често јављају у функцији сведока. С. Ћирковић, *Осумњичене повеље кнегиње Милице и деспота Стефана*, 146; Р. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* II, Zagreb 1972, 275. У овом случају у питању су били вероватно дубровачки трговци, који би били и најрелевантнија лица као грађани Дубровника.

¹² Тетраг, тетрази (**тетрагъ, тетразѣхъ**) – у питању је стародубровачки канцеларијски назив за општинске књиге, које су чуване у канцеларији, попут књига Већа. V. Jagić, *Državno uređenje staroga Dubrovnika*, Dragoljub: zabavan i poučan tjednik, Drugi tečaj (Zagreb 1868) 633; *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* 18, Zagreb 1962, 255; Р. Skok, *Etimologijski rječnik* III, Zagreb 1973, 464.

Дана осмог, месеца октобра, 1404. Ивчанин, човек и посланик господарице Јевгеније, кнегиње Склавоније, у Малом Већу грађана Дубровника, према обичају окупљеном, презентовао је једно писмо у име гореспоменуте господарице кнегиње, наведеног садржаја, писано на словенском (језику). По заповеди господина ректора сер Марина Цријевића и његовог Малог Већа, од речи до речи, како је и у истом, регистровао (га) је Руско, писар словенски, ради доказа које исто садржи, и (ради) сигурности, за сваког кога занима или може занимати.
Са стране: За Марина Лебровића

*

Из канцеларије Лазаревића, сачуване су укупно две разрешнице Мароју Лебровићу. Прву разрешницу издали су заједно Јевгенија, Стефан и Вук 1399, на име закупа Рудничке и Шетоњских царина,¹³ док ову другу издаје сама Јевгенија и то поводом Рудничке царине.¹⁴ Међу чињеницама које саопштава, налазе се вредне вести, као и у пратећим записима, а посебно опширнијем, латинском. Према обичају детаљан Рустко, региструјући акт по заповести кнеза Марина Цријевића¹⁵, оставио је сведочанство о стварном статусу Милице, као фактичког владара, коју

¹³ М. Пуцић, *Споменици српски*, 44, № 62; К. Жиречек, *Споменици српски*, 103, № 62; Љ. Стојановић, *ССП I–1*, 188–189, № 196; А. Младеновић, *Повеље и писма*, 29–30, 99, № I/12; А. Фостиков, *Акт о разрешењу*. Видети и изнад нап. бр. 1.

¹⁴ Иако је Рудник био један од важнијих градова и тргова средњовековне Србије, у средњовековним писаним споменицима под његовим именом подразумевало се не само градско насеље, већ и његов метох, сама планина, али и цео комплекс са цеховима и пратећим објектима за обраду руде, а део рудокопа налазио се и на територији градског дистрикта. Царину су углавном закупљивали Дубровчани, обично на годину дана. Иако о царини и закупу, као и наплати исте постоје бројни подаци, место царинарнице ближе није познато. Такса је наплаћивана на робу која се ту продавала и извозила, а највећи део прихода потицао је од дажбине на метал који је ту добијан. Почетком XV века, приход од царине припадао је искључиво кнегињи Милице. М. Динић, *Из српске историје средњег века*, Београд 2003, 561–565, 570–573; А. Веселиновић, *Царински систем у Србији у доба деспотовине*, ИГ 1–2 (1984) 21 и даље; В. Петровић, Д. Булић, *Проблем убикације средњовековног Рудника*, ИЧ 58 (2009) 43–62, са старијом литературом; А. Фостиков, *Три документа о разрешењу рачуна Вукше Мишетића : 1405, септембар 12.; 1405, октобар 2*, ССА 11 (2012) 131–132.

¹⁵ Марин Чревић (Марин Цријевић), дубровачки властелин, видети Р. Михаљчић, *Исправа о примању краља Твртка II за дубровачког властелина*, ССА 10 (2011) 147.

овде назива кнегињом Склавоније. У овом случају она наступа у своје име, а судећи по чињеници да самостално издаје разрешницу поводом Рудничке царине, изгледа да се иста у том тренутку као и касније налазила у њеним рукама.¹⁶ Такође, ова разрешница, као друга у низу, пружа додатне податке о личности и пословању Дубровчанина Марина Лебровића, закупца владарских царина.

Акт почиње симболичком инвокацијом, за којом следе кратка интитулација, као и промулгација, инскрипција, текст са кратком експозицијом и диспозицијом и завршни део у ком преовлађују средства овере, у виду навођења милосника и сведока. На месту милосника наводе се три личности, изгледа све припадника двора кнегиње Милице: челник Витан¹⁷, кефалија Туба¹⁸ и кефалија Петар Руднички¹⁹, а на месту сведока, два Латина: Јакша Влахотић²⁰

---

¹⁶ М. Благојевић, *Савладарство у српским земљама после смрти цара Уроша*, Немањићи и Лазаревићи, Београд 2004, 359–370 [= ЗРВИ 21 (1982) 183–212]; А. Фостиков, *Три документа*, 127, 131–132, нап. бр. 8 са старијом литературом о питању савладарства између Милице и Стефана. Видети и рад А. Фостиков, Н. Исаиловић у овом броју *Мешовите грађе*.

¹⁷ Челник Витан (**Витань**) био је челник на двору монахиње Јевгеније и у њеној личној служби, вероватно 1404, ако не и раније – 1402. Како се овде јавља на првом месту свакако да је био на вишем рангу од кефалија Тубе и Петра. На месту челника 1405. наследио га је Петар Бољадиновић (Руднички). М. Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, Београд 1997, 231, 232, 234, 235, 236, 269.

¹⁸ Кефалија Туба (**ТѠба**) се изгледа налазио у служби кнегиње Милице, пошто се нешто раније, 1399, јавља и као челник на првој разрешници Лазаревића Марину Лебровићу. Функцију кефалије је изгледа вршио у Новом Брду. Љ. Стојановић, *ССП I–I*, 188–189, 195, № 196, 204; М. Благојевић, *Државна управа*, 206, 269–270; А. Фостиков, *Акт о разрешењу*.

¹⁹ Петар Бољадиновић, односно Петар Руднички, припадник двора кнегиње Милице. Своју службу вршио је у Руднику (1399–1404), где се налазио на месту кефалије, након чега постаје челник (1405). Као службеник кнегиње Милице, јавља се често и као сведок на њеним актима. С. Ћирковић, *Осумњичене повеље кнегиње Милице и деспота Стефана*, 146; А. Веселиновић, *Држава српских деспота*, Београд 2006², 249, 250, 254, 256; М. Благојевић, *Државна управа*, 269–270, са изворима; А. Фостиков, *Три документа*, 125–126, 131.

²⁰ Јакша Влахотић (**ИѠша Влахотикъ**), дубровачки трговац, који се овде јавља на месту сведока Латина. К. Јиречек, *Споменици српски*, 48–49, № 36; Исти, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters III*, Denkschriften der kais. Akad. der Wissenschaften in Wien, Phil.-hist. Classe (1904) 68 (доступно на електронској адреси: http://www.archive.org/stream/denkschriften49stuoft/denkschriften49stuoft_djvu.txt).

и Јакша Арнутовић.²¹ Затим долази и короборација у виду најаве печатења, као и додатна у облику помена веровног лица - доносиоца писма, Ивка Ходановића,²² такође изгледа личног посланика Јевгеније, који је вршио службу према потреби и у име деспота Стефана.²³ На самом крају налазе се потпис дијака Тодорца²⁴ и датум.

И ова разрешница сведочи о шаренилу и разноврсности образаца коришћених упоредо у канцеларија кнегиње Милице (монахиње Јевгеније) и деспота Стефана.²⁵ Типолошки, овај акт није једноставно сврстати било у повеље било у писма. Иако је стилизован као писмо – објава дубровачким властима, да је њен грађанин ослобођен даљих потраживања, према мишљењу Н. Порчића, једино место промулгације сврставало би овај акт у повеље. Узимајући у обзир прву разрешницу Мароју, упадљиво је да обе садрже скоро исте елементе сем у почетном делу, те је можда управо прва разрешница послужила као образац за другу.²⁶ Како је у питању препис није познато каквим печатом је повеља запечаћена. Како је приликом регистрације другог акта (разрешница Живулину Станишићу), који је стигао истовремено са овим, Рустко забележио да је исти запечаћен типаром депота Стефана,²⁷ вероватно да би исто поступио и у случају да је и овај акт Јевгеније био запечаћен деспотовим типаром. Стога је могуће да је разрешница Мароју била запечаћена или типаром кнеза Лазара, којим су се служили како Стефан све до проглашења за деспота, тако и Јевгенија на заједничким актима, или сопственим типаром Јевгеније, који

²¹ Као и Јакша Влахотић и Јакша Арнутовић (**Якъша Арнутовикъ**) био је вероватно дубровачки трговац. За изворе и литературу о истом, видети изнад, нап. бр. 18.

²² Ивчин (Руднички) Ходановић (**Ивъчинъ Рудничанинъ**, Іуџин) јавља се у изворима као заједнички посланик кнегиње Милице и њених синова, али с обзиром на чињеницу да се 1402, односно 1404, јавља и као њен посланик, као и да се везује за Рудник, изгледа да се заправо налазио у служби кнегиње. Љ. Стојановић, *ССП I–1*, 188–189, 190–191, 195, № 196, 198, 204; Уп. С. Ћирковић, *Осумњичене повеље кнегиње Милице и деспота Стефана*, 144–145; А. Фостиков, *Акт о разрешењу*.

²³ Јевгенија и Стефан користили су истог посланика Драгца Тепшу и у случају издавања разрешница Вукши Мишетићу. А. Фостиков, *Три документа*, 126, 129, 131.

²⁴ Дијак Тоторац (Тодорац) (**Тоторецъ**) налазио се судећи по помену у овом акту, што је уједно и једини помен истог, у личној служби монахиње Јевгеније. С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици*, Глас СКА 106 (1923) 90.

²⁵ А. Фостиков, *Три документа*, 127.

²⁶ С. Ћирковић, *Осумњичене повеље кнегиње Милице и деспота Стефана*, 143; Н. Порчић, *Дипломатички обрасци српских средњовековних разрешних докумената*, 283–284. Видети изнад, нап. бр. 13.

²⁷ Ово наводи вероватно пошто се нови типар јавља на старијем акту.

је она изгледа користила и за јавно-правна акта издата у сопствено име.²⁸ Писмо је датирано временом и местом, при чему је прво наведено место – Ново Брдо,²⁹ а затим и датум издавања, који је одређен навођењем начина рачунања времена (према рођењу Христа), годином (исписана словима), месецом (такође словима) и даном (исписан словима одговарајуће нумеричке вредности). Датум регистрације акта, записан у латинском запису садржи дан (записан римским цифрама), месец (исписан словима) и годину (исписану арапским цифрама).

Зашто је ова разрешница регистрована тек после две године за сада остаје у домену претпоставке. Могуће да је правни чин био извршен раније, да је касније написан и акт, али и да је акт настао због губљења оригинала. Како је у Дубровник стигла заједно са разрешницом Живулину Станишићу, свакако да је питању било накнадно сређивање заосталих послова, те је документа било неопходно регистровати.³⁰

---

²⁸ К. Лиречек, *Споменици српски*, 45–46, № 31. Постојање и употреба Јевгенијиног типара указују на владарско право које је Јевгенија имала, а натпис на њеном типару (Јефимија монахиња кнегиња), истоветан потпису на повељи, на којој је и сачуван сведочи о фактичкој ситуацији и њеном месту у оквиру савладарских односа. Г. Ђремошник, *Doslej neznani južnoslovanski pečati*, *Zgodovinski časopis* 12–13 (1958–1959) 59–60. Доступно на: *Zgodovina Slovenije – SIstory*, <http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:12291#page=52> (08. 04. 2013). О печатима кнеза Лазара и деспота Стефана видети: *Печат*, Лексикон српског средњег века, Београд 1999, 512 (Д. Синдик).

²⁹ Ново Брдо (**Ново Брдо**) средњовековни град, рударског типа, са тргом и тврђавом, центар рудничког басена, данас село на око двадесет километара од Приштине. *Ново Брдо*, Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља, Београд 2010, 198–202 (А. Фостиков). Видети и *ССА* 7 (2008) 34–35 (Д. Јечменица).

³⁰ С. Ћирковић, *Осумњичене повеље кнегиње Милице и деспота Стефана*, 145–146; М. Благојевић, *Државна управа*, 233.

Aleksandra FOSTIKOV

**THE DOCUMENT OF THE LADY EUGENIA
(PRINCESS MILICA) TO MARIN LEBROVIĆ
CONCERNING THE REGULATION OF THE DEBTS**

Summary

Sister Eugenia document is one of the two-preserved releases from Lazarević family to Marin Lebroyić. This act is important not only for its data on business operations between Princess Milica and Marin, but also because of the information it gives about the position and status of Milica at that time, like that the custom of Rudnik was in her hands.

Keywords: Sister Eugenia (princess Milica), clearance about debts, Marin Lebroyić, customs (of the Rudnik), Dubrovnik (Ragusa).

Чланак примљен: 06. 05. 2013.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 02. 09. 2013.

Александар ЈАКОВЉЕВИЋ*
Историјски институт
Београд

Невен ИСАИЛОВИЋ*
Историјски институт
Београд

ПОПИС НАХИЈЕ КОСОВО ИЗ 1574. ГОДИНЕ**

Апстракт: У раду се доноси критичко издање пописа нахије Косово, која се налазила у саставу санџака Клис, из 1574. године. Уводним текстом је простор Косова (далматинског Косова поља) стављен у историјски и историјско-географски контекст, након чега је дата краћа анализа обрађеног извора. После навођења принципа којих се држало у овом издању, следе транслитерација, превод (са објашњењима географских појмова) и факсимили пописа.

Кључне речи: попис, дефтер, нахија, Османско царство, Косово (далматинско), Хрватска, Далмација, XVI век, власи.

Нахија Косово (Kosova) јавља се већ у првом турском пописном дефтеру насталом након освајања Книна и његове околине из 1528–1530. године.¹ Првобитна нахија била је пространија и захватала је територију која се простирала са обе стране река Крчић и Крка, обухватајући, осим

* aleksandar.jakovljevic@iib.ac.rs

* neven.isailovic@iib.ac.rs

** Рад настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Средњовековне српске земље (XIII–XV век): политички, привредни, друштвени и правни процеси* (Ев. бр. 177029).

¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul (=BOA), *Tapu tahrir defteri* (=TD) 157; BOA, TD 164; BOA, *Maliyeden Müdevver Defterler* (=MAD) 540.

Косова поља на левој обали Крке, и Книн и нека села у његовом ширем окружењу (Голубић, Бутина Вас, Комалић, Ковачић, Жагровић и друга) на десној обали те реке.² Тек у попису из 1574. године Косово се свело на простор који је био прецизније природно-географски и историјско-географски одређен.³ Његове границе су биле: на северу реке Крка и Крчић те обронци Динаре, на истоку Полачка висораван, и обронци Козјака и Свилаје, на југу Петров кланац између села Тепљух и Уздоље, а на западу обронци планине Промина.⁴ Кроз централни део крашког Косова поља протиче река Косовчица, лева притока Крке.

Наведена област, као и читава околина Книна, била је предмет истраживања бројних археолога и историчара раног средњег века, не само зато што обилује остацима из римског и средњовековног периода, већ и зато што су се ту налазила важна црквена и владарска средишта из времена хрватских народних владара.⁵ Тако се, између осталог, претпоставља да је на територији Косова (на локалитету Пет цркава или на Цецели) крајем XI века одржан сабор хрватског краља Димитрија Звонимира са племством, на коме је краљ био убијен. Вести о овом догађају потичу из познијег периода, па се не може са сигурношћу потврдити тачност тог податка, иако није спорно да се радило о области која је била један од центара раносредњовековне Хрватске.⁶

Историјом и историјском географијом Косова у развијеном и позном средњем веку највише су се бавили Ловре Катић, Стјепан Гуњача

---

² BOA, TD 157, 365–371, 935; BOA, TD 164, 36, 47, 319, 345, 355, 370; BOA, TD 211, 541, 562–567; BOA, TD 212, 575, 586, 645, 668, 670; BOA, TD 284, 102, 113–115, 381–383, 397, 403, 408, 414–421; BOA, TD 285, 36, 48–52, 355–362; BOA, TD 440, 228, 238–239, 253–254, 259–260; BOA, MAD 540, 169–174, 187, 190; F. Dž. Spaho – A. S. Aličić – B. Zlatar, *Opširni popis Kliškog sandžaka iz 1550. godine*, Sarajevo 2007, 89, 101–102, 179, 393, 395–396, 409, 414, 419, 424–428, 430.

³ BOA, TD 533, 512–520; BOA, TD 546, 490–498; BOA, TD 556, 10–11, 50, 63, 126, 140–145, 216, 218, 224–225, 231–232, 242, 258.

⁴ Vojnogeografski institut u Beogradu, Topografska karta SFRJ, razmera 1:25.000, секције Titov Drvar (471–3–4, 471–4–3) и Split (521–1–2, 521–2–1).

⁵ S. Gunjača, *Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji III*, Zagreb 1975, 129–392, са старијом литературом. Највећи број научних прилога о подручју Косова поља објављен је у часопису *Старохрватска просвјета*.

⁶ S. Gunjača, *Kako i gdje je svršio hrvatski kralj Dimitrije Zvonimir s dodatkom o grobu kralja Zvonimira na Kapitulu kod Knina*, Rad JAZU 288 (1952) 286–297; Isti, *Hrvatsko historijsko Kosovo*, *Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji III*, 129–168; F. Smiljanić, *Građa za povijesnu topografiju kninsko-drniškoga kraja u srednjem vijeku*, Arheološka istraživanja u Kninu i Kninskoj krajini, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 15, Zagreb 1992, 58, 61.

и Фрањо Смиљанић.⁷ Они су, на основу фрагментарних података, претежно из друге половине XIV и из XV века, покушали да реконструишу устројство Книнског комитата краљевине Хрватске, коме су, у оквиру угарске државе, припадале области око данашњег Книна и Дрниша. Према Гуњачиним и Смиљанићевим истраживањима, Косово није било самостални дистрикт, већ део јединственог дистрикта (односно провинције) Петрово поље. За такву тврдњу нашли су потврду и у изворима, додуше само онима из друге половине XV века. Наиме, поуздани подаци говоре да се, у XV веку, у провинцији Петрово поље налазе области Опромиње (између реке Крке и планине Промина), Поље Кањане (данашње Петрово поље између планина Промина, Мосећ и Свилаја) и Косово (у раније наведеним границама).⁸ Међутим, није искључено да је Косово раније, па и крајем XIV века, било засебни дистрикт у оквиру Книнског комитата. О томе сведочи једна повеља, сумњиве традиције, сачувана у преписима с краја XVI века. Њоме, новембра 1392. године, босански краљ Дабиша поклања неке поседе у околини Книна и Врлике ливањско-врличким племићима Чубрановићима. Међу тим поседима наводи се и „... ville Vuranschina dicte, in districtu de Cossovo prope Tninium site...“.⁹

⁷ L. Katić, *Ban Emerik Lacković otimlje dobra Kninske biskupije (1368)*, Croatia sacra 3 (1932) 1–12; S. Gunjača, *Hrvatsko historijsko Kosovo*, 129–168; F. Smiljanić, *Kninska županija (kneštvo) u svjetlu izvorne građe od 10. do 15. stoljeća*, Zadar 1983. (magistarski rad u rukopisu); Isti, *Entstehung und Entwicklung des Verteidigungssystems der Županija Knin vom 11.–16. Jahrhundert*, Balcanoslavica 11–12 (1984–1985) 135–145; Isti, *Teritorij i granice Kninske županije u srednjem vijeku*, Radovi FF u Zadru 27/14 (1987–1988) 135–149; Isti, *Teritorijalno i administrativno uređenje Dalmatinske Hrvatske od X. do XV. stoljeća (s posebnim osvrtom na nastanak i razvoj županijskog sustava)*, Zadar 1990. (doktorska disertacija u rukopisu); Isti, *Građa za povijesnu topografiju*, 55–63.

⁸ S. Gunjača, *Hrvatsko historijsko Kosovo*, 129–168; F. Smiljanić, *Teritorij i granice*, 145–146; Isti, *Građa za povijesnu topografiju*, 56, 58, 60–61.

⁹ Državni arhiv u Dubrovniku, *Diversa de Foris VIII*, f. 34v; B. Hrabak, *Tradicija o srednjovekovnoj Bosni u Dubrovniku XV i XVI veka*, Radovi sa simpozijuma „Srednjovekovna Bosna i evropska kultura“, Zenica 1973, 352, нар. 34; Ђ. Тошић, *Двије повеље босанског краља Стјепана Дабише*, Историјски часопис (=ИЧ) 39 (1992) 16; М. Анчић, *Knin u razvijenom i kasnom srednjem vijeku*, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru 38 (1996) 92–93; N. Isailović – A. Jakovljević, *Srednjovekovno Brečevo i Polje Kanjane: još jedan pokušaj ubikacije*, Povijesni prilozi 43 (2012) 37. Необичан је и познији помен дистрикта Лука (Lwka) у Книнском комитату (из 1529. године), где се наводно налазило село Турић. Видети: I. Војничић, *Kraljevske darovnice odnoseće se na Hrvatsku iz kraljevskih registraturnih knjiga „Libri regii“*, Vjesnik Kraljevskog hrv-slav-dalm. zemaljskog arkiva (=VZA) 7 (1905) 198.

Током XIV и XV века, најзначајнији хрватски великаши у Книнском комитату били су Нелипчићи. Поред њих, земљишне поседе су на том простору имали и представници католичке цркве (пре свега кнински епископ) и ситније локално племство, чији се местимични помени бележе у изворима. Веома су присутне и скупине краљевских и племићких влаха, који су, бавећи се сточарством и преносом робе, представљали посебну категорију становништва.¹⁰ Када је реч о области Косова, не може се прецизно рећи ко је њоме доминирао након што је кнезу Ивану Нелипчићу одузет Книн (1345). Претпостављамо, ипак, да ју је ова великашка породица и даље контролисала, пре него краљевски кастелани из Книна. Да је то вероватно сведоче и чињенице да се Косово неко време сматрало делом Петровог поља које је засигурно било посед Нелипчића, као и да су бројни сведоци нелипчићких земљишних трансакција (било да се радило о реамбулацијама, споровима или увођењима у поседе) били управо из косовских села Косово и Уздоље. Потоњи податак указује на то да су ти сведоци вероватно били фамилијари наведеног великашког рода.¹¹ Након изумирања Нелипчића по мушкој линији, све њихове поседе преузели су на кратко Франкопани, а затим Таловци. У деценијама уочи турског освајања ојачале су мање племићке породице из Книнског комитата (Кеглевићи, Мартинушевићи, Утјешеновићи, Бојничкићи, Бенковићи, Форчићи и други), али се практично ниједан од ових родова не везује непосредно за подручје Косова.¹² Једини изузетак су Мишљеновићи, који

---

¹⁰ L. Katić, *Ban Emerik Lacković*, 1–12; A. Birin, *Knez Nelipac i velikaški rod Nelipčiča*, Zagreb 2006, passim (doktorska disertacija u rukopisu); M. Ančić, *Srednjovjekovni Vlasi kontinentalne Dalmacije*, Dalmatinska zagora: nepoznata zemlja, Zagreb 2007, 161–167.

¹¹ F. Šišić, *Iz arkiva u Željeznom*, VZA 7 (1905) 142–147, 162; I. Pivčević, *Nekoliko poljičkih isprava iz XV. stoljeća*, Supplemento di Bullettino di archeologia e storia dalmata 31 (1908) 3–6; L. Thallóczy – S. Barabás, *Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus I*, Budapest 1910, 196–198, 203–205, 213–215, 225–226, 228–229, 243–246, 253–256, 314–316; T. Smičiklas etc, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae XI*, Zagreb 1913, 205–208, 249–252; F. Šišić, *Nekoliko isprava iz početka XV stoljeća*, Starine JAZU 39 (1938) 200, 203–205; M. Ančić, *Splitski i Zadarski kaptol kao 'vjerodostojna mjesta'*, Fontes 11 (2005) 64–65; A. Birin, *Knez Nelipac*, 62–156, 181–196; N. Isailović – A. Jakovljević, *Srednjovekovno Brečevo*, 40–43.

¹² L. Thallóczy – A. Hodinka, *Magyarország melléktartományainak oklevéltára I. A Horvát véghelyek oklevéltára I (1490–1527)*, Budapest 1903, 16–19, према регистру (Книн); V. Klaić, *Acta Keglevichiana annorum 1322.–1527. Najstarije isprave porodice Keglevića do boja na Muhačkom polju*, Zagreb 1917, passim; S. Gunjača, *Tiniensia archeologica-historica-topographica II*, Starohrvatska prosvjeta (=SHP) ser. III, 7 (1960) 18–116; J. Adamček – I. Kampuš, *Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV. i XVI. stoljeću*, Zagreb 1976, 1–3; F. Smiljanić, *Teritorij i granice*, 147.

се називају Мишљеновићима од Камичка, а повремено и од Уздоља. Из овог рода су били хрватски бан Марко и кнински епископ Андрија, обојица с почетка XVI века.¹³ У свим другим случајевима, за косовска села се везују појединци, а не породице.

У више извора из позног средњег века (а претежно се ради о прворазредној дипломатичкој грађи и нотарским белешкама), помињу се локалитети и насеља на територији Косова – Топоље (1324), Уздоље (1356, 1368, 1386, 1429, 1435, 1454, 1458, 1462, 1487), Косово/Косова (1368, 1386, 1414, 1429, 1449, 1454, 1467, 1475, 1488), Орље тј. Орлић (1373, 1480), Врбник (1432, 1470), Звјеринац (1458), Рамљани (око 1470, 1479) и Турић (1529).¹⁴ Одредница којом се већина ових насеља везује за Петрово поље јавља се најраније 1458. године.¹⁵ Такође, не можемо знати да ли се изузетно бројни помени Косова односе на село или на дистрикт. Јасно је да је село тога имена постојало, као и истоимена река. Међутим, није јасно који је топоним најстарији, односно да ли је село дало име области и реци, или је, можда, област пренела своје име и на реку и село.

Смиљанић, који се последњи озбиљно и детаљно бавио овим простором, упозорио је на неке грешке својих претходника. Иако ни он није располагао турском грађом, указао је на одређене некритичке закључке Катића и Гуњаче који су се користили само средњовековним и, претежно млетачким, ранонововековним изворима и хроникама. Катићева констатација да су „*possessiones*“ книнског епископа заправо насеља и да је практично велик део Книнског комитата био у епископовим рукама вероватно није тачна – радило се само о епископским добрима у тим местима.¹⁶ Са друге стране, Гуњача је, пратећи традицију о смрти краља

¹³ E. Laszowski, *Prilog historiji hrvatskih porodica Martinuševića, Utješenovića, Mišljenovića i njihovih srodnika*, Vjesnik Kr. državnog arhiva u Zagrebu 7 (1937) 156.

¹⁴ Magyar országos levéltár, *Diplomatikai levéltár* 38575; I. Bojničić, *Kraljevske darovnice*, 198; I. Pivčević, *Nekoliko poljičkih isprava iz XV. stoljeća*, 3–6; V. Klaić, *Acta Keglevichiana*, 9, 21, 34; L. Katić, *Ban Emerik Lacković*, 5–6, 9–11; M. Zjačić, *Spisi šibenskog notara Slavogosta*, *Starine JAZU* 44 (1952) 219; S. Gunjača, *Hrvatsko historijsko Kosovo*, 138–146; J. Adamček – I. Kampuš, *Popisi i obračuni poreza*, 2; ur. V. Gligo – H. Morović, *Legende i kronike*, Split 1977, 179–180, 383; S. Gunjača, *Historijsko-arheološka šetnja dolinom gornje Cetine*, *Zbornik Cetinske krajine* 2 (1981) 148; F. Smiljanić, *Građa za povijesnu topografiju*, 56–58, 61; M. Ančić, *Knin u razvijenom i kasnom srednjem vijeku*, 94, nap. 138; Isti, *Splitski i Zadarski kaptol*, 64–65.

¹⁵ S. Gunjača, *Hrvatsko historijsko Kosovo*, 141–145.

¹⁶ S. Gunjača, *Hrvatsko historijsko Kosovo*, 135, 145–146; F. Smiljanić, *Nastanak i razvoj srednjovjekovnog Knina*, *Radovi FF u Zadru* 24/11 (1984–1985) 128.

Звонимира и археолошке остатке, тврдио да је средњовековно село Косово дало име читавој области, а да се заправо ради о данашњем насељу Бискупија у коме се налази пет цркава, а које се под тим именом први пут помиње почетком XVIII века.¹⁷ Међутим, Смиљанић се није сложио са својим претходником који је сматрао небитном чињеницу да се на млетачкој карти из 1718. Бискупија и Косово наводе као одвојена села, а да је Косово убележено нешто источније од Звјеринца, где се, и по Гуњачином признању, налазио заселак тог имена.¹⁸

Извори османске провенијенције, настали одмах по освајању тих области, потврђују постојање бројних средњовековних топонима, а јасно сведоче и о томе да Бискупија није идентична са селом Косовом.¹⁹ Такође, имајући у виду да је средњовековно устројство имало одређену улогу при формирању нахија, може се рећи да је врло вероватно да је дистрикт или котар Косово постојао у ранијем периоду.

Османски продори у средњу Далмацију, спорадично покретани током XV века, добијају на замаху у првим деценијама XVI века.²⁰ Организовани из суседних санцака – Херцеговачког и Босанског (у чему је последњи имао пресудну улогу), ови војни походи посебно су интензивирани почетком 20-их година XVI века када је дошло до освајања низа утврђења. Током 1522. освојени су Скрадин, Дрниш и Книн, укључујући свакако и области у њиховом непосредном окружењу, чиме је отпочео процес трајног запоседања далматинског залеђа. Турска освајања настављена су и у годинама које су уследиле, чиме су се границе османске државе, постепено, сасвим приближиле Јадранском приморју. Од посебног значаја је било запоседање стратешки важног утврђења Клис 1537. Тада је дошло и до успостављања нове територијалне јединице – Клишког санцака, којим су обухваћена сва дотадашња турска освајања у Хрватској и Далмацији западно од Цетине, укључујући и поједине земље са северне стране планине Динаре, освојене још крајем XV века, а које су до тада, такође, управно биле повезане с територијом Босанског

---

¹⁷ S. Gunjača, *Hrvatsko historijsko Kosovo*, 135–165.

¹⁸ F. Smiljanić, *Građa za povijesnu topografiju*, 58, 61. Уп. М. Slukan Altić, *Povijest mletačkog katastra Dalmacije*, *Arhivski vjesnik* 43 (2000) 192.

¹⁹ BOA, TD 157, 366–367, 1033; BOA, TD 164, 36, 345.

²⁰ M. Sanudo, *Oдношaji Skupnovlade mletačke prama južnim Slavenom 1501–1517*, *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku* 6 (1863) 214–215; S. Gunjača, *Tiniensia* II, 73–92; Isti, *Hrvatsko historijsko Kosovo*, 141–140. Санудо помиње заузеће 20-ак напуштених кастела око Книна (1501).

санцака.²¹ Већи део тих области припадао је, у средњем веку, Угарској (односно краљевини Хрватској као њеном саставном делу) и првобитно се називао *Вилајет Хрват*, а мањи део Босни (доњокрајске жупе Плива, Лушци, Ускопље, делимично Лука и Бањица; те Рама и Неретва). Области око Гламоча, Ливна и Купреса припадале су испрва Угарској, а од XIV века углавном Босни.²²

На основу сачуване грађе која припада серији пописних дефтера (*tapu tahrîr defteri*) може се утврдити да је до почетка XVII века територија Клишког санцака периодично пописивана, и то шест пута у краћим или дужим интервалима.²³ У већини случајева, ови извори су сачувани и у опширној (*mufassal*) и у скраћеној (*icmâl*) верзији, што представља веома богат и разноврстан материјал за континуирано изучавање разних тематских целина, а посебно демографске и привредне историје; од нарочитог значаја су и за топономастичка и ономастичка истраживања.²⁴

У наведеним пописима Косово се јавља као засебна област (*nâhiye*). Осим што јој је оквирно одређен територијално-управни положај унутар Клишког санцака, нахија Косово, гледано с позиције османске изворне грађе, није била предмет посебних истраживања. То се може рећи и за већину обласних јединица које су сачињавале територијалну целину поменутог санцака. Најранији помен Косова у турским изворима потиче с почетка јуна

²¹ Н. Šabanović, *Bosanski pašaluk: postanak i upravna podjela*, Sarajevo 1982², 55–56, 59, 77, 176, 204. Процесу ширења и учвршћивања османске власти у Хрватској и Далмацији, нарочито с гледишта османске изворне грађе, није у задовољавајућој мери посвећена пажња у историографији. Овај процес свакако би требало да представља предмет посебних истраживања.

²² О хрватским жупама и жупанијама постоји опсежна литература. Посебну пажњу треба обратити на чланке Стјепана Златовића у првим бројевима прве серије *Старохрватске просвете* и на студије Вјекослава Клаића објављиване у часопису *Вјесник хрватскога археолошкога друштва*. О босанским жупама видети: Ј. Мргић-Радојчић, *Доњи Краји. Крајина средњовековне Босне*, Београд 2002, passim; Иста, *Rethinking the Territorial Development of the Medieval Bosnian State*, ИЧ 51 (2004) 43–64; Т. Рибар, *Западне стране у средњовековној босанској држави*, Београд 2009, passim.

²³ ВОА, *TD* 157; ВОА, *TD* 164; ВОА, *MAD* 540 (попис из 1528–30); ВОА, *TD* 211; ВОА, *TD* 212 (1540–42); ВОА, *TD* 284; ВОА, *TD* 285; ВОА, *TD* 440 (1550); *TD* 533; ВОА, *TD* 546; ВОА, *TD* 556 (1574); ВОА, *TD* 622 (1585/6); *Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü*, Ankara, *Kuyûd-ı Kadîme Arşivi* 475; ВОА, *TD* 728 (1604).

²⁴ Видети нпр. Н. Šabanović, *Krajište Isa-bega Ishakovića. Zbirni katastarski popis iz 1455. godine*, Sarajevo 1964, li–lii; Исти, *Турски извори за историју Београда*, књ. 1, св. 1: *Катастарски пописи Београда и околине*, Београд 1964, xxx–xxxiv; Н. Hadžibegić – А. Handžić – Е. Kovačević, *Oblast Brankovića. Opširni katastarski popis iz 1455. godine*, Sarajevo 1972, xiv–xvi; Т. Катих, *Опширни попис Призренског санцака из 1571. године*, Београд 2010, 14–15.

1527. јер је тада тамо боравио командант крајишта Мурат-бег (Тардић), потоњи први Клишки санџак-бег,²⁵ о коме је сачувана и једна породична белешка управо на странама пописа који се овом приликом објављује.

Указано је на чињеницу да се територија нахије Косова у првим пописима није ограничавала само на простор од Петровог поља на југу до реке Крке на северу. Иако се не ради о прецизном историјском нити географском појму, таква подела ће бити присутна све до пописа из 1574, када ће се с променом дотадашње праксе у погледу састављања дефтера, Косово територијално сузити у природне географско-историјске границе. Из тог разлога дата је предност приређивању пописа Косова на основу дефтера из 1574. године, чему треба додати и чињеницу да он и садржински представља најпотпунији попис у односу на све претходне. Разлог томе је да је тек са овим пописом извршена територијализација свих нахија унутар Клишког санџака, у значењу да су насеобине груписане према управним јединицама, а не према припадности хасовима или уживаоцима зеамета и тимара чија имена уопште нису присутна у дефтеру.

Извор који се приређује представља интегрални део опширног пописа Клишког санџака окончаног 1574. године и представља попис једне од 49 тада постојећих нахија.²⁶ Дефтер је дипломатички описан и његова садржина је у извесној мери коришћена у појединим радовима,²⁷ док су поједини делови пописа објављени.²⁸

---

²⁵ Н. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, 208; Н. Isailović – А. Jakovljević, *Srednjovekovno Brečevo*, 49–50.

²⁶ ВОА, *TD* 533, 512–520. Попис је, по свој прилици, вршен неколико година и окончан је током прве половине 1574. године. Више о томе видети у: F. Dž. Spaho, *Defteri za kliški sandžak iz XVI i početka XVII stoljeća – diplomatički opis*, Prilozi za orijentalnu filologiju (=POF) 34 (1984) 151–156; А. Јаковљевић – Н. Исаиловић, *Попис нахије Петрово поље из 1574. године*, Иницијал. Часопис за средњовековне студије 1 (2013) 257–258.

²⁷ Нпр. Н. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, 108; А. Handžić, *O formiranju nekih gradskih naselja u Bosni u XVI stoljeću. Uloga države i vakufa*, POF 25 (1975) 147–148, 153; Isti, *O gradskom stanovništvu u Bosni u XVI stoljeću*, POF 28–29 (1978–1979) 254; Isti, *O ulozi derviša u formiranju gradskih naselja u Bosni u XV stoljeću*, POF 31 (1981) 175; F. Dž. Spaho, *Livno u ranim turskim izvorima. Prilog za monografiju*, POF 32–33 (1982–1983) 156–157; Isti, *Defteri za kliški sandžak iz XVI i početka XVII stoljeća*, 151–156; Isti, *Neke karakteristike razvitka varoških naselja u Kliškom sandžaku u XVI i XVII stoljeću*, POF 38 (1988) 245–247; K. Jurin Starčević, *Demografska kretanja u selima srednjodalmatinskog zaleđa u 16. i početkom 17. stoljeća*, POF 54 (2004) 139–168; Н. Isailović – А. Jakovljević, *Srednjovekovno Brečevo*, 46–53. За додатну литературу консултовати часописе *Prilozi za orijentalnu filologiju*, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, *Znakovi vremena* (Instituta Ibn Sina) и *Povijesni prilozi*.

²⁸ F. Dž. Spaho, *Skradinska nahija 1574. године*, Acta historico-oeconomica Iugoslaviae 16 (1989) 79–107; А. Јаковљевић – Н. Исаиловић, *Попис нахије Петрово поље из 1574.*

У нахији Косово је 1574. године било пописано укупно 21 село, укључујући и 7 мезри (пустоселина). Све насеобине које се помињу у средњовековним изворима (Уздоље, Косово, Орлић, Врбник, Звјеринац, Рамљани и Турић) налазе се у оквиру овог пописа. Међутим, извор указује и на постојање данашњих села или заселака којима нема средњовековног трага, а која су тада свакако постојала пошто их бележе османски извори – Полача, Крчић, Коњ и Поткоњ, Плисково и Бискупија. У појединим случајевима убикација топонима је била могућа на основу увида у приручна средства (нпр. географске карте) као што био случај са селом Поток, чији је назив сачуван у атару данашњих Риђана.²⁹ Међутим, једна група топонима у потпуности измиче данас постојећим сазнањима пошто не постоје никакви трагови ни у литератури, ни на терену – Гњилиште, Брусница, Добрава, Новосел, Сливница, Гозље, Петринкова Вас, Радул Старина и Скробони. Захваљујући већ поменутој чињеници да је за простор Клишког санџака сачуван низ дефтера, који покривају скоро читав XVI век, могуће је континуирано анализирати сваку област понаособ, што је у случају нахије Косово омогућило сигурну или приближну убикацију наведених топонима.³⁰

У приложеном попису присутна су два значајна податка која су омогућила просторно одређење групе непознатих топонима који су, према османским изворима, међусобно у непосредној вези. Први се односи на цркву св. Ивана у оквиру непознатог села Гњилиште. На основу сачуване средњовековне грађе познато је да се црква тог имена налазила у селу Уздоље у делу атара који се налазио ближе Петровом кланцу (засеок Горњи Ченић) што је омогућило убикацију топонима Гњилиште.³¹ Други

године, 255–290; Из овог дефтера објављена је и једина позната канун-нама за санџак Клис сачувана на уводним странама. Видети: *Kanuni i kanun-name za bosanski, hercegovački, zbornički, kliški, crnogorski i skadarski sandžak*, Sarajevo 1957, 125–140; BOA, TD 533, 8–20.

²⁹ Vojnogeografski institut u Beogradu, Topografska karta SFRJ, razmera 1:25.000, секције Split (521–1–2, 521–2–1).

³⁰ Приликом убикацијâ коришћено и: М. Korenčić, *Naselja i stanovništvo Socijalističke republike Hrvatske 1857–1971*, Zagreb 1979; С. Накићеновић, *Книнска крајина. Насеља и поријекло становништва*, Београд 1999.

³¹ Црквиште се данас назива гробљем Св. Луке. F. Radić, *Ruševine crkvice Sv. Luke na Uzdoľju kod Knina sa pisanom uspomonom hrvatskoga kneza Mutimira*, SHP I–2 (1895) 74–78; L. Marun, *Ruševine crkve Svetog Luke na Uzdoľju kod Knina s pisanom uspomonom hrvatskog kneza Mutimira*, SHP n.s. 1 (1927) 1–14, 272–315; S. Gunjača, *Hrvatsko historijsko Kosovo*, 141; V. Delonga, *Natpis župana Ivana iz Uzdoľja kod Knina*, SHP III, 25 (1998) 7–42; Lj. Gudelj, *Ruševine crkve svetoga Ivana u Uzdoľju kod Knina*, SHP III, 32 (2005) 53–75.

случај показује интересантан пример преплитања старије и млађе топонимије што је свакако у вези и са насељавањем новог становништва, процесом који се одвијао упоредо са учвршћивањем османске власти на освојеном простору. Наиме, у дефтеру је уписан приход од панађура (вашара) који се одржавао код неименоване цркве за коју само стоји да се налазила у близини Поповог села (*Paraz köyü*) чијег пописа, под тим именом, нема у приложеном извору. Индикативног назива, Попово село се уцртава на картама из XVIII века под именом Попово (Поповци) и представља ранији назив села Марковац. Већ у првом попису из 1528–30. стоји да је у селу Гозље био насељен џемат (заједница) попа Радоја, сина калуђера (Марка), а да су људи из истог џемата били насељени и у селу Косово. Анализом наредних пописа утврђује се присуство истих лица, или њихових наследника, у поменутом селу Гозље, уз напомену да се једино у њему може пратити присуство породице чији су припадници бележени са ознаком „поп“.³² То несумњиво утврђује да се ради о насеобини која се у службеним документима бележила под старим именом Гозље, а за коју се током времена, у трајању од скоро пола века, афирмисао млађи назив Попово село (и, доцније, Марковац) што би био одраз свакодневне и прихваћене употребе имена. На тај начин омогућена је и убикација цркве поменуте у извору. Ради се о цркви св. Илије између села Риђане и Марковац, на чију просторну везу указују и подаци у дефтеру. Сматра се да је црква подигнута 1590. године, што на основу нових података треба померити у време пре настанка приложеног пописа.³³ И знатно касније, током XIX и XX века, црква св. Илије била је средиште окупљања становништва ове области, док на континуитет указује и одржавање панађура у другој половини XVI века.³⁴ О убикацији осталих насеобина дате су напомене на одговарајућим местима у приложеном извору.

Према попису из 1574. нахија Косово је била насељена махом становништвом које османски извори категоришу као влахе, чије су се обавезе према држави сводиле на плаћање годишње таксе познате под називом филурија (*resm-i filuri*).³⁵ Разрезивана према баштини, како се то

---

³² BOA, TD 157, 366; BOA, TD 211, 564; BOA, TD 284, 382; F. DŽ. Spaho – A. S. Aličić – V. Zlatar, *Opširni popis Kliškog sandžaka*, 395; BOA, TD 533, 516.

³³ М. Јачов, *Правни саветници при млетачкој влади о православнима у Далмацији и Боки Которској*, Споменик САНУ 122 (1981) 63 (према традицији забележеној средином XVIII века). У тексту је назначено да се црква налази у Косову.

³⁴ С. Накићеновић, *Книнска крајина*, 34, 38, 79.

³⁵ *Капити и капит-пате*, 134, 140; Д. Бојанић, *Власи у северној Србији и њихови први кануни*, ИЧ 18 (1971) 255–269, са старијом литературом.

види на основу пописа, такса је била намењена издржавању спахијске војске (заими и тимарници) или је била укључена у приходе султанових хасова. Подаци о броју филурија уједно означавају број уписаних кућа, тј. старешина породица, без обзира на бројчани састав укућана унутар сваке од њих. Стога су управо куће једини поуздан демографски параметар. Укупан број филурцијских баштина у области Косова 1574. године износио је 240, при чему су две баштине у рукама хришћана биле подведене под заједнички (колективни) посед, док је једна, заведена као мезра, била у поседу муслимана. Посматрано поименично, 219 баштина се налазило у рукама хришћана (92%), док је 19 баштина било уписано на муслимане (8%) и на сваку је био плаћан износ од 180 акчи, колико је тада износила пуна вредност филурије. Том броју треба додати и 4 филурије које су обрачунате у умањеном износу од 90 акчи, као и још осам кућа које су подведене под систем рајинских пореза.

Такође, присутни су и подаци о чифтлицима и земинима (земљишним комплексима обрадиве површине) које је држава, уз одређену надокнаду, уступала заинтересованим лицима. Ови чифтлици су се налазили у оквирима постојећих насеобина – Уздоље, Бискупија, Коњ–Поткоњ (наведено као село, а заправо чифтлик), Петринкова Вас и Поток.

Будући да су већ дате напомене које се односе на топономастичке податке, потребно је још указати на принципе којих се држало приликом приређивања ономастичке грађе која садржински заузима највећи простор. Основна мањкавост рукописа је одсуство дијакритике, што је у појединим случајевима остављало могућности двоструког читања имена у зависности од позиције вокала и консонаната (*б, п, т, н, и, ј; р, з, ж*). Знатну помоћ представљала је околност да се иста лица могу пратити кроз више пописа, услед чега се често долазило до јасно исписаних дијакритичких ознака. Стога је у читању имена предност давана облицима Вукоје, Милоје, Радоје итд. (у односу на суфикс *-ота*) или нпр. Радич, Милич, Вујич (у односу на суфикс *-ица*).³⁶ Подаци о погрешкама у писању или промењеном облику имена, до којих се дошло поређењем више извора, означени су у преводу текста путем напомена.

³⁶ Више о томе је речено на примеру суседне нахије Петрово поље. Видети: А. Јаковљевић – Н. Исаиловић, *Попис нахије Петрово поље из 1574. године*, 261–262. У истом раду се налази и речник термина који се сусрећу и у попису нахије Косово (стр. 288–290).

ТРАНСЛИТЕРАЦИЈА ПОПИСА НАХИЈЕ КОСОВО

[512]

Nāhiye-i Kosova der livā-i Klis

Karye-i Gnilište tābi'-i Kosova

Baština-i Vukik veled-i Radovan; baština-i Rade veled-i Radin; baština-i Radoye veled-i Milobrad; baština-i Radoye veled-i Vukoye; baština-i Radosav veled-i Milobrad; baština-i Pervāne veled-i 'Abdullāh; baština-i Obrad veled-i Radiç; baština-i Nikola veled-i Ruyin; baština-i Vid veled-i Nikolik; baština-i Mihal veled-i Radivoy; baština-i Milo veled-i Radonya; baština-i Vukdrag veled-i Vukašin; baština-i Vukašin veled-i Vuçeta; baština-i Dobrilo veled-i Radoye; baština-i Brato veled-i Radela; baština-i Radoye veled-i Rayko; baština-i İvan veled-i Vukik; baština-i Milin veled-i Radiç; baština-i Radko veled-i Vukmil; baština-i Dobrihna veled-i Vukašin; baština-i Vuksan veled-i Radiç; baština-i Radul veled-i Vukdrag; baština-i Vladisav veled-i Vuk; baština-i Blavilo der yed-i Paval veled-i Minko

Kilise-i İsveti İvan

Baština-i Nikša veled-i Radiç; baština-i Gāzī veled-i İbrāhīm; baština-i Vuk veled-i İçvetko; baština-i Rado veled-i Radoye

Mezra'a-i Goli Dol der kurb-ı karye-i m.

Hāne 28 fī 180, resm 5040   Mahsūl-i haymānehā 600
Mahsūl-i nısf bād-ı havā 240
Yekūn 5880

Karye-i Ramlani tābi'-i Kosova

Baština-i Vuk veled-i Vukik; baština-i Milosav veled-i Yuray; baština-i Ramlani Vukik veled-i Bayik; baština-i Nikola veled-i Radoye; baština-i Petri veled-i Yanko; baština-i Yuray veled-i Diragiša; baština-i Vukašin veled-i Radašin; baština-i Nikola veled-i Radosav; baština-i Üveys veled-i Hamza; baština-i Paval veled-i Vladosav; baština-i Vukašin veled-i Radosav

Hâne 11 fî 180, resm 1980   Mahsûl-i haymānehā-i karye-i m[ezbüre] 510
Mahsûl-i nısf bād-ı havā 215
Yekûn 2705

[513]

Karye-i Ramlani ez gayr-i filuriciyân tâbi'-i Kosova

Baştina-i İskender veled-i Ahmed; baştina-i Hasan veled-i Yūsuf; baştina-i Velî
veled-i Hamza; baştina-i Vuçeta veled-i Vladosav

Hâne-i müslim 3   Gebr ma'a baştina 1

Hāsıl	
resm-i çift	66
ispençe	25
gendüm keyl 6, bahā	150
mahlût keyl 21, bahā	420
'alef keyl 12, bahā	120
'öşr-i bostān	6
'öşr-i kettān	6
'öşr-i giyāh	15
'öşr-i kuvāre	15
'öşr-i sîr ve piyāz ve kelem	4
nısf bād-ı havā ve resm-i 'arus ve polaçına	10
Yekûn 837	

Karye-i Brusniça tâbi'-i Kosova

Baştina-i Radoye veled-i İstapan; baştina-i Radosav veled-i Obrad

Hâne 2 fî 180, resm 360

Hisse-i karye-i Brusniça ma'a otlak ve yaylak ve çayır tâbi'-i Kosova der
tasarruf-ı Mehmed veled-i Yūsuf hîn-ı tahrîrde hüccet-i kādîyla tasarrufında
bulınmağın defter-i cedîde üzerine kayd olındı

Hāsıl	
gendüm keyl 2, bahā	50
mahlüt keyl 4, bahā	80
‘alef keyl 5, bahā	50
‘öşr-i bostān	2
‘öşr-i kettān	2
‘öşr-i giyāh	5
‘öşr-i kuvāre	4
‘öşr-i sîr ve piyāz ve kelem	2
nısf bād-ı havā ve resm-i ‘arus ve polaçına	5
Yekün 200	

Karye-i Brusniça ez gayr-i filuriciyān tâbi‘-i Kosova

Timur veled-i Kurd; Ferhād veled-i Yūsuf; Nasūh veled-i Velî; Mehmed veled-i Ahmed

Müslim 4

Hāsıl	
resm-i çift	88
gendüm keyl 4, bahā	100
mahlüt keyl 3, bahā	60
‘alef keyl 1,5, bahā	13
‘öşr-i bostān	8
‘öşr-i kettān	8
‘öşr-i giyāh	14
‘öşr-i kuvāre	4
‘öşr-i sîr ve piyāz ve kelem	2
nısf bād-ı havā ve resm-i ‘arus ve polaçına	3

Yekun 300

[514]

Karye-i Polaça tâbi‘-i Kosova

Baştina-i Radosav veled-i Radovan; baştina-i İçvetko veled-i Dıragik; baştina-i Radosav veled-i Radoye; baştina-i Marko veled-i Milenko; baştina-i Hüseyin

veled-i Vukdrag 120 mütehammil olub; baştina-i Nikola veled-i Marko; baştina-i Vuçeta veled-i Vukil; baştina-i Radoye veled-i Vukik; baştina-i Petri veled-i Dıragik; baştina-i Dıragişa veled-i Radoye der yed-i İvan veled-i Marko; baştina-i Dıragişa veled-i Mihal

Hâne 11 fî 180, resm 1980 ‘an mahsül-i nısf bād-ı havā 131

Yekün 2111

Āsiyābhā der nehr-i Krka Kaynak Topolye dimekle ma‘rūf değirmenlerdir der tasarruf-ı ahālī-i karye-i Polaça ve bākī şürekā

Bāb 7 fî 30, resm 210

Karye-i Dobrava tābi‘-i Kosova

Baştina-i Radivoy veled-i Vukik; baştina-i Vukaşin veled-i Vukik; baştina-i Radoye veled-i Hirnak; baştina-i Radoye veled-i Radaşin; baştina-i Vuksan veled-i Vuyça; baştina-i Radoye veled-i Preyik

Hâne 6 fî 180, resm 1080 ‘an mahsül-i haymānehā-i karye-i m. 120
‘an mahsül-i nısf bād-ı havā 80

Yekün 1280

Karye-i Kırçik tābi‘-i Kosova

Baştina-i Vladosav veled-i Radoye; baştina-i Nikola veled-i Miloyko; baştina-i Vukaşin veled-i Vladko; baştina-i Vukosav veled-i Vukaşin; baştina-i Dıragoye veled-i Radonya; baştina-i Radoye veled-i Radişa; baştina-i Radoye veled-i Radosav

Mezra‘a-i otlak ve yaylak der kurb-ı karye-i m. der tasarruf-ı ahālī-i karye-i m.
Baština der yed-i ehl-i karye

Hâne 8 fî 180, resm 1440 Mahsül-i haymānehā-i karye-i m. 200
Mahsül-i nısf bād-ı havā 170

Yekün 1810

Āsiyābhā der nehr-i Kırçik kaynağında der tasarruf-ı Vukmilo tābi‘-i me[zbūr]
karye-i Polaça tābi‘-i Kosova

Bāb 2, resm 30

Karye-i Novasel tābi‘-i Kosova

Baştina-i Hasan veled-i ‘Alī; baştina-i Radko veled-i Dıragişa; baştina-i İvlag
veled-i Matiyaş; baştina-i Radoye veled-i Vukik; baştina-i Vuksan veled-i
Brayko; baştina-i İstepan veled-i Radivoy; baştina-i Vukas veled-i Mihayil;
baştina-i Radiç veled-i Vukdrag; [515] baştina-i Selak veled-i Vladisav;
baştina-i Radiç veled-i Dıragik; baştina-i İçvetko veled-i Radoye; baştina-i
Marko veled-i Milan; baştina-i İstepan veled-i Radonya; baştina-i İvan veled-
i Bojidar der yed-i Obrad veled-i Radoye; baştina-i Vukik veled-i Vuksan

Hāne 15 fi 180, resm 2700   Mahsül-i haymānehā-i karye-i m. 500
Mahsül-i nısf bād-ı havā ma‘a resm-i āsiyāb 260

Āsiyāb der tasarruf-ı ehl-i karye

Bāb 2 fi 15, resm 30

Yekūn 3460

Hisse-i Hüseyin veled-i Vukdrag ma‘a otlak ve yaylak ve gayrı der karye-i
Novasel tābi‘-i Kosova hīn-ı tahrīrde tasarrufında bulunub defter-i cedīde
üzerine kayd olındı

Hāsıl

gendüm keyl 3, bahā	75
mahlūt keyl 6, bahā	120
‘alef keyl 3,5, bahā	35
‘öşr-i bostān	2
‘öşr-i kettān	2
‘öşr-i giyāh	5
‘öşr-i kuvāre	4
‘öşr-i sīr ve piyāz ve kelem	2
nısf bād-ı havā ve resm-i ‘arus ve polaçına	5

Yekūn 250

Karye-i Turik tâbi'-i Kosova

Baştina-i Dıragişa veled-i Radoye; baştina-i Miloş veled-i Radiç; baştina-i Paval veled-i Dıragik; baştina-i Vukdrag veled-i Bojidar; baştina-i İvan veled-i Bayik; baştina-i Radoye veled-i Mihovil; baştina-i Miloş veled-i Vukosav; baştina-i Yuray veled-i İçvetko; baştina-i İstapan veled-i Radin

Hâne 9 fî 180, resm 1620

ve İskupye nâhiyesinde Gostavik nâm karyede Āyşe ve Fâtıma çif[t]likle iki yüz altmış akça ile icmâlde işbu karye ile müzevvebirdir

Yekûn 1880

Karye-i Kosova tâbi'-i Kosova

Baştina-i Vuksan veled-i Radul; baştina-i Radko veled-i Radkoye; baştina-i Brayan veled-i Radiç; baştina-i Dıragişa veled-i Radoye; baştina-i Hasan veled-i Nasûh; baştina-i Radiç veled-i Radko; baştina-i Paval veled-i Dıragişa; baştina-i Branko veled-i Hüseyîn; baştina-i Vuçko veled-i Radivoy; baştina-i Pîrî veled-i Karagöz; baştina-i Yûsuf veled-i Hüseyîn; baştina-i Vukdrag veled-i Vukoye; baştina-i Vukik veled-i Radoye; baştina-i Hamza veled-i Mehmed; baştina-i Dıragoye veled-i İvladosav

Hâne 15 fî 180, resm 2700   Mahsûl-i haymānehā-i karye-i m. 800
Mahsûl-i nisf bād-ı havā 389

Yekûn 3889

[516]

Karye-i İslivniça tâbi'-i Kosova

Baştina-i Velî veled-i İbrāhîm

Mezra'a-i Çavina Gorna ve Dolna

Hâne 2 fî 180, resm 360   Mahsûl-i haymāne ve nisf bād-ı havā 5

Yekûn 365

Karye-i İzverinaç tâbi‘-i Kosova – havāss-ı hümāyūn

Baştina-i Pavlo veled-i Mirud; baştina-i Herak veled-i Vukosav; baştina-i Pervane veled-i ‘Abdullāh; baştina-i Dıragişa veled-i Yakotik; baştina-i Piri veled-i Yūsuf; baştina-i ‘Osmān veled-i Behrām; baştina-i Paval veled-i Marko

Hāne 7 fi 180, resm [1260]

Karye-i Gozle ma‘a Kuk tâbi‘-i Kosova

Baştina-i Nikola veled-i pop Radiç; baştina-i Radosav veled-i pop Radiç; baştina-i Vuk veled-i Radoye; baştina-i Radko veled-i Lubişa; baştina-i İstrahina veled-i Radiç; baştina-i Novak veled-i İçvetko; baştina-i Nikola veled-i Radosav; baştina-i İvan der yed-i Bālī veled-i Ferhād; baştina-i Vuçeta veled-i Dobrovuk; baştina-i Selak veled-i Gvozden; baştina-i Vuksan veled-i Radosav; baştina-i Vuçina veled-i Radin; baştina-i Marinko veled-i Radosav; baştina-i Radoye veled-i Lale; baştina-i Pīrī veled-i ‘Alī; baştina-i İçvetko veled-i Radoye; baştina-i Radovan veled-i Marko; baştina-i Milko veled-i Vukik; baştina-i Vuçeta veled-i Bojan der yed-i Radoye veled-i Vuk

Hāne 19 fi 180, resm 3420 ‘an mahsūl-i haymānehā-i karye-i m. 550
‘an mahsūl-i nisf bād-ı havā 150

Āsiyābhā der nehr-i Kosova der tasarruf-ı Nikola pop
Bāb 4 fi 15, resm 60

Yekūn 4180

Karye-i İzdol tâbi‘-i Kosova

Baştina-i Milin veled-i Pavlo; baştina-i Radiç veled-i Vukaşin; baştina-i Radul veled-i Mihaç; baştina-i Nikola veled-i Pavlo; baştina-i İvan veled-i Radin; baştina-i Vukaç veled-i Radiç; baştina-i Radoye veled-i Dabijiv; baştina-i Vukaşin veled-i Radosav; [517] baştina-i Vuksan veled-i Vukaşin; baştina-i Paval veled-i Radosav

Mezra‘a-i Radnevik der kurb-ı karye-i m.; baştina der tasarruf-ı ahālī-i karye-i mezbūre

Hâne 11 fî 180, resm 1980   Mahsûl-i haymānehā-i ve nisf bād-ı havā 320

Yekûn 2300

Çiftlik-i der karye-i İzdol üç hisse der tasarruf-ı Kurd ve Kelimān veledān-ı Hamza ve Mustafā veled-i Mehmed defter-i ‘atîk mücebince tasarruflarında bulunub defter-i cedîde üzerine kayd olındı

Hāsıl	
gendüm keyl 8, bahā	200
mahlût keyl 10, bahā	200
‘alef keyl 14, bahā	140
‘öşr-i bostān	2
‘öşr-i kettān	2
‘öşr-i giyāh	5
‘öşr-i kuvāre	14
‘öşr-i sîr ve piyāz ve kelem	4
nisf bād-ı havā ve resm-i ‘arus ve polaçına	22

Yekûn 585

Karye-i Kon Podkon tâbi‘-i Kosova

Çiftlik ‘an karye-i Kon Podkon der tasarruf-ı Hüseyîn veled-i Timurhan ve Hasan veled-i İnehan ve Tur ‘Alî veled-i Timurhan dokuz hisse üzere tasarruflarında bulunub defter-i cedîde üzerine kayd olındı³⁷

Hisse-i Hüseyîn Kethudā b. Timurhan 4; Hisse-i Hasan b. İnehan merd-i kal‘a 3; Hisse-i Tur ‘Alî veled-i Timurhan ser-bölük-i kal‘a-i Obrovça 2

Hāsıl ‘an öşür 680

³⁷ Çiftlik Tur ‘Alî veled-i Timurhan ser-bölük-i kal‘a-i Obrovça-i ‘atîk ma‘a birāderān-ı o ‘an hisse-i karye-i Kon ma‘a Podkon ma‘a hisse-i karye-i Hrenkova Vas ve ‘an hisse-i Luka ve Sazlık zeminhā-i Kilise-i İsveti Mihovil ve baştina-i Vukđrag veled-i Vukoye ve baştina-i Jivko veled-i Grubin der karye-i Kosova ma‘a otlak ve yaylak ve çayır tâbi‘-i Kosova hîn-ı tahrîrde ber müceb-i hüccet-i kādî ve defter-i ‘atîkde tasarrufında bulunmağın hâliyā defter-i cedîd-i sultāniye sāl be-sāl sâhib-i arazine öşür ve salariyesin eda itmek üzere uhdelerine kayd olındı (TD 622, 306/A).

Dalyan der nehr-i Poyilo Vrilo ve Luka ve Şarenova ve Cisir-i Hasan tâbi‘-i Kosova der tasarruf-ı Kethudâ Timurhan ve Tur ‘Ali ser-bölük veled-i Timurhan ve Hasan b. İnehan ve Hüseyîn b. ‘Abdullâh hâric ez-defter olub tasarruflarında bulunub defter-i cedîde üzerlerine kayd olındı

Ber vech-i maktû‘ fî sene 20

Cem‘an 700

Karye-i Orlik tâbi‘-i Kosova

Baştina-i Radosav veled-i İvaniş³⁸; baştina-i Radosav veled-i Radonya; baştina-i Vladosav veled-i Çavlovik; baştina-i Dıragoye veled-i Radivoy; baştina-i Vuçko veled-i Vukik; baştina-i Todor veled-i Radoye; baştina-i Radivoy veled-i Vukas; baştina-i Radivoy veled-i Yanko; baştina-i Radoye veled-i Vuçihna; baştina-i Bojidar veled-i Bogdan; baştina-i Radivoy veled-i Radonya; baştina-i Paval veled-i Milak; baştina-i Vukaşin veled-i Nikola; baştina-i İvan veled-i Radosav³⁹; baştina-i Milak veled-i Radosav; baştina-i Çenko veled-i Radoye; baştina-i Pribil veled-i İçvetko; baştina-i Radoye veled-i Vukik; baştina-i İvladisav veled-i Radivoy; baştina-i Radan veled-i Vukaşin; [518] baştina-i Radivoy veled-i Milko; baştina-i İstepan veled-i Radivoy; baştina-i İvko veled-i Branisav; baştina-i Radiç veled-i Radoye; baştina-i Radonya veled-i Vukoye; baştina-i Dıragik veled-i Vuk; baştina-i Radosav veled-i Radaşin; baştina-i Vukaç veled-i İçvetko

Hâne 28 fî 180, resm 5040 ‘an mahsûl-i haymānehā 900
‘an mahsûl-i nisf bād-ı havā 150

Yekûn 6090

Karye-i Biskupiya tâbi‘-i Kosova – havâss-i hümâyûn

Baştina-i Hızır veled-i Yūsuf; baştina-i Radovan veled-i Nikola; baştina-i Radovan veled-i Brayan; baştina-i Nikola veled-i İvaniş; baştina-i Radosav veled-i Maleşko; baştina-i İstanişa veled-i Radman; baştina-i Radoye veled-i Dıragoye; baştina-i İvaniş veled-i Milud; baştina-i Bogdan veled-i Vuksan;

³⁸ TD 284. İvaniş veled-i Radivoy, primikür

³⁹ Yovan veled-i Radosav. TD 284

baştina-i Vukik veled-i Gostimir; baştina-i Radiç veled-i Vukik; baştina-i Radoye baştina-i Nikşa; baştina-i Marko Radoye der yed-i Mahmūd ser-oda 120; baştina-i Vukman veled-i Vukaç; baştina-i Marko veled-i Radiç; baştina-i Dıragik veled-i Gostimir; baştina-i Radoye veled-i İvladosav

Hâne 17 fî 180, [ ] ‘an mahsül-i haymānehā [ ]
‘an mahsül-i nısf bād-ı havā [ ]

Mezra‘a-i nısf Pileskovaç

Baştina-i Radosav veled-i Bogdan; baştina-i Radivoy veled-i Radoye

Hâne 2 fî [1]80, resm 360

Zemîn-i hisse-i Mihri Hātūn hemşire-i Murād Beğ el-merhūm der tasarruf-ı İbrāhīm ve İsmā‘īl veledān-ı Küçük ‘Alī hīn-ı tahrīrde tasarruflarında bulunub defter-i cedīde üzerine kayd olındı ve karye-i [!] ve karye-i Orlik’den Radoye veled-i İvaniş Biskupiya dimekle ma‘rūf yerden hissedir

‘an oşūr ve gayrı 150

Zemîn-i Memī b. Sinān Radovan veled-i Maleta ve Radovan veled-i Bogdan ve Radohna veled-i Bogdan der karye-i Biskupiya

Hâne 4 fî 90, resm 360

Karye-i Vrbnik tābi‘-i Kosova

Baştina-i Petri veled-i Branko; baştina-i Radoye veled-i Vukosav; baştina-i Petri veled-i Vukela; baştina-i İçvetko veled-i Radovan; baştina-i Radoye veled-i Radiç; baştina-i Radiç veled-i Radman; baştina-i Radosav veled-i Radovan; baştina-i Radoye veled-i Radivoy; [519] baştina-i Radoye veled-i Vukaşin; baştina-i Radonya veled-i Bogdan; baştina-i Dabrad veled-i Radosav; baştina-i Pervāne veled-i Vukaşin; baştina-i Radovan veled-i Brayoye; baştina-i Milko veled-i İvan; baştina-i Petri veled-i Radoye

Hâne 15 fî 180, resm 2700 ‘an mahsül-i haymānehā 300
Mahsül-i nısf bād-ı havā 200
Yekūn 3200

Karye-i Petrinkova Vas tâbi‘-i Kosova

Baştina-i Vuçeta veled-i Radoş; baştina-i Radosav veled-i Radovan; baştina-i Vukosav veled-i Radovan

Hâne 3 fî 180, resm 540

Çiftlik-i nisf karye-i [Petri]nkova Vas der tasarruf-ı İbrâhîm veled-i Hasan Ağa tasarrufında bulunub ber karâr-ı sâbık defter-i cedîde üzerine kayd olındı

Hâsıl ‘an öşür ve gayrı 860

Yekûn 1400

Karye-i Radul İstarina tâbi‘-i Kosova

Baştina-i Vukdrag veled-i Marko; baştina-i Miloş veled-i İstepan; baştina-i Dıragişa veled-i İvan; baştina-i İçvetan veled-i Radoye; baştina-i Prerad veled-i Milşa

Mezra‘a-i Razboyişte tâbi‘-i Bezdân?; baştina-i Radosav veled-i Radoye

Mezkûrden kimesneler eflak ta‘ifesinden olub âhar yerde rûsûm-ı filuri mukayyed olmağın karye-i mezbûrde tasarruflarında olan yerlerden sâhibü’l-zemîne öşrin verirler

Zemîn ‘an hisse-i karye-i Radul İstarina der tasarruf-ı Mehmed za‘îm ve Mûsa ve Bâlî birâderân-ı evlad-ı Bâlî Ağa Lubunçik

Hâsıl 80

Yekûn 1440

Karye-i İskrobni – havâss-ı hümâyûn – tâbi‘-i Kosova

Baştina-i İstanihna veled-i Vukosav; baştina-i İstepan Bojidar; baştina-i Vitko veled-i Milobrad; baştina-i Vukmir veled-i Radko; baştina-i Bojidar veled-i Bayik; baştina-i Radiç veled-i Bayik; baştina-i Vukşa veled-i Dıragoye der yedi Hasan veled-i ‘Abdullâh; baştina-i Vukoye veled-i Eflak

Mezra‘a-i Podgrade ma‘a Gnilište
Baština-i Yuray veled-i Vukoye; baština-i Miloş veled-i Kovaç; baština-i Niko
Vukdrag

Hâne 11 fî 180

Karye-i Potok tâbi‘-i Kosova

Baština-i İvan veled-i Duka; baština-i Paval veled-i Karan; baština-i Radoye
veled-i Dobreška; baština-i Vldosav veled-i Lubosav; baština-i Vuksan veled-
i Dıragoye; baština-i Vuçeta veled-i Vuk; baština-i Dıragişa veled-i Radoye;
baština-i Vukaşin veled-i Vukik; [520] baština-i Bogdan veled-i Radosav;
baština-i Radoye veled-i Pavko; baština-i Radoye veled-i Bogetik; baština-i
Mileta veled-i İvan; baština-i Radun veled-i Vukaşin

Mezra‘a-i Ogradye der kurb-ı karye-i Potok; baština-i Vukik veled-i Şimun

Hâne 14 fî 180, resm 2520 ‘an mahsül-i haymānehā ve nısf bād-ı havā 840

Āsiyābhā der nehr-i Kosova der tasarruf-ı Pavko veled-i Vuk ve āsiyābhā-i
karye-i İslivniça der karye-i İslivniça tâbi‘-i Kosova

Bāb 9 fî 30, resm 270

Āsiyābhā der nehr-i Kosova

Bāb 12 fî 30, resm 360

Āsiyābhā-ı Hüseyin ve Dıragişa ve Radul der nehr-i Kosova

Bāb 9 fî 30, resm 270

Yekün 3630

Hisse ‘an hisse-i karye-i Potok Dıragoye voyvoda baştinasından dördüncü
hisse ve İslivniça nām karyede Radul Milutin baştinasından ‘an hisse-i āsiyāb
ma‘a otlak ve yaylak ve çayır ve orman der tasarruf-ı Sefer ağa-yı ‘azebān-ı
kal‘a-i İskradin hîn-ı tahrirde hüccet-i kādīsıyla tasarrufında bulunub defter-i
cedide üzerine kayd olındı

Hāsıl	
gendüm keyl 7, bahā	175
mahlüt keyl 8, bahā	160
‘alef keyl 4, bahā	40
‘öşr-i bostān	2
‘öşr-i kettān	2
‘öşr-i giyāh	5
‘öşr-i kuvāre	8
‘öşr-i sîr ve piyāz ve kelem	2
nısf bād-ı havā ve resm-i ‘arus ve polaçına	6

Yekün 400

Hisse ‘an hisse-i karye-i Potok baştına-i Rad Radko baştına-i Vukik Mile ma‘a otlak ve yaylak ve çayır ve orman der tasarruf-ı Kür[ek]ci İbrahīm veled-i ‘Alī hîn-ı tahrîrde ber müceb hüccet-i kādî tasarrufında bulunub defter-i cedîde üzerine kayd olındı

Hāsıl	
gendüm keyl 3, bahā	75
mahlüt keyl 4, bahā	80
‘alef keyl 2, bahā	20
‘öşr-i bostān	2
‘öşr-i kettān	2
‘öşr-i giyāh	5
‘öşr-i kuvāre	4
‘öşr-i sîr ve piyāz ve kelem	1
nısf bād-ı havā ve resm-i ‘arus ve polaçına	11

Yekün 200

Pana[yır]-ı kenisā der kurb-ı karye-i Papas köyü tâbi‘-i Kosova 100

ПРЕВОД ПОПИСА НАХИЈЕ КОСОВО

[512]

Нахија Косово у санцаку Клис

Село Гњилиште⁴⁰, припада Косову

Баштина Вукића, сина Радована; баштина Рада, сина Радина; баштина Радоја, сина Милобрада; баштина Радоја, сина Вукоја; баштина Радосава, сина Милобрада; баштина Перване, сина Абдулаха; баштина Обрада, сина Радича; баштина Николе, сина Рујина; баштина Вида, сина Николића; баштина Михала, сина Радивоја; баштина Мила, сина Радоње; баштина Вукдрага, сина Вукашина; баштина Вукашина, сина Вучете; баштина Добрила, сина Радоја; баштина Брата, сина Радеље; баштина Радоја, сина Рајка; баштина Ивана, сина Вукића; баштина Милина, сина Радича; баштина Радка, сина Вукмила; баштина Добрихне, сина Вукашина; баштина Вуксана, сина Радича; баштина Радула, сина Вукдрага; баштина Владисава, сина Вука; баштина Блавила, у руци Павала, сина Минка

Црква свети Иван⁴¹

Баштина Никше, сина Радича; баштина Газије, сина Ибрахима; баштина Вука, сина Цветка; баштина Рада, сина Радоја

Мезра Голи Дол⁴², у близини поменутог села

Кућа 28 по 180, ресум 5040   Приход од хајмана 600
Приход од половине бадихаве 240
Укупно 5880

⁴⁰ У атару села Уздоље (Општина Бискупија), на простору који се пружа према Петровом кланцу. У ранијим пописима овај топоним је записиван и као Гњилице (*Ġniliçe*), што је читано и као *Гнелице*. F. DŽ. Spaho – A. S. Aličić – B. Zlatar, *Opširni popis Kliškog sandžaka*, 424. Облик Гњилиште, поновљен је у попису из 1585/6. где је исписан с јасним дијакритичким ознакама (BOA, TD 622, 308/B).

⁴¹ Поменута је само у овом попису. Омогућава убикацију села Гњилиште. У питању је црква Св. Ивана (данас црквиште звано Св. Лука) у Уздољу, смештена у засеоку Горњи Ченић (видети нап. 31). Село је морало бити у непосредној околини, што додатно утврђује и попис из 1585/6. године у коме су горе наведене баштине поново пописане у оквиру села без помена цркве (BOA, TD 622, 308/B).

⁴² Неубицирана. Вероватно у атару Уздоља.

Село Рамљани⁴³, припада Косову

Баштина Вука, сина Вукића; баштина Милосава, сина Јурја; баштина Рамљанин Вукића, сина Бајића; баштина Николе, сина Радоја; баштина Петра, сина Јанка; баштина Јурја, сина Драгише; баштина Вукашина, сина Радашина; баштина Николе, сина Радосава; баштина Увејса, сина Хамзе; баштина Павала, сина Владосава; баштина Вукашина, сина Радосава

Кућа 11 по 180, ресум 1980   Приход од хајмана поменутог села 510
Приход од половине бадихаве 215

Укупно 2705

[513]

Село Рамљани, од не-филурџија, припада Косову

Баштина Искендера, сина Ахмеда; баштина Хасана, сина Јусуфа; баштина Велија, сина Хамзе; баштина Вучете, сина Владосава

Муслиманских кућа 3   Хришћана са баштином 1

Приход	
ресум на чифт	66
спенџа	25
пшеница 6 кејла, вредност	150
мешаница 21 кејл, вредност	420
јечам 12 кејла, вредност	120
ушур од повртњака	6
ушур од лана	6
ушур од сена	15
ушур од кошница	15
ушур од белог лука, црвеног лука и купуса	4
половина бадихаве, младарина и пољачина	10

Укупно 837

---

⁴³ Рамљане (Општина Бискупија).

Село Брусница⁴⁴, припада Косову

Баштина Радоја, сина Степана; баштина Радосава, сина Обрада

Кућа 2 по 180, ресум 360

Део села Брусница⁴⁵ са пашњаком, летњим испасиштем и ливадом, припада Косову, у притежавању Мехмеда, сина Јусуфа; пошто је у време пописа утврђено да је у његовом притежавању према кадијиним хуцету, на њега је убележено у новом попису

Приход	
пшеница 2 кејла, вредност	50
мешаница 4 кејла, вредност	80
јечам 5 кејла, вредност	50
ушур од повртњака	2
ушур од лана	2
ушур од сена	5
ушур од кошница	4
ушур од белог лука, црвеног лука и купуса	10
половина бадихаве, младарина и пољачина	5

Укупно 200

Село Брусница⁴⁶, од не-филурција, припада Косову

Тимур, син Курда; Ферхад, син Јусуфа; Насух, син Велија; Мехмед, син Ахмеда

Муслимана 4

Приход	
ресум на чифт	88
пшеница 4 кејла, вредност	100

---

⁴⁴ Део села Рамљани.

⁴⁵ Део села Рамљани.

⁴⁶ Део села Рамљани.

мешаница 3 кејла, вредност	60
јечам 1,5 кејл, вредност	13
ушур од повртњака	8
ушур од лана	8
ушур од сена	14
ушур од кошница	4
ушур од белог лука, црвеног лука и купуса	2
половина бадихаве, младарина и пољачина	3

Укупно 300

[514]

Село Полача⁴⁷, припада Косову

Баштина Радосава, сина Радована; баштина Цветка, сина Драгића; баштина Радосава, сина Радоја; баштина Марка, сина Миленка; баштина Хусејина, сина Вукдрага 120, оптерећен у целости; баштина Николе, сина Марка; баштина Вучете, сина Вукила; баштина Радоја, сина Вукића; баштина Петра, сина Драгића; баштина Драгише, сина Радоја, у руци Ивана, сина Марка; баштина Драгише, сина Михала

Кућа 11 по 180, ресум 1980 од прихода половине бадихаве 131

Укупно 2111

Воденице на реци Крка; то су млинови познати под именом Извор Топоље⁴⁸, у притежавању становника села Полача и преосталих удеоника

Жрвња 7 по 30, ресум 210

---

⁴⁷ Полача (Град Книн). Изузетно велики атар овог села прелази и на десну обалу Крчића и пење се високо до врха Динаре. Вероватно је тако било и у средњем веку и у османско време. У једном извештају из 1626. године Полача се наводи као „велико село“. F. Rački, *Prilozi za geografsko-statistički opis bosanskoga pašalika*, *Starine JAZU* 14 (1882) 194.

⁴⁸ Топоље, локалитет у атару села Ковачић (Град Книн). На Топољу се налази извор Крке у који се водопадом слива Крчић.

Село Добрава⁴⁹, припада Косову

Баштина Радивоја, сина Вукића; баштина Вукашина, сина Вукића; баштина Радоја, сина Хрњака; баштина Радоја, сина Радашина; баштина Вуксана, сина Вујче; баштина Радоја, сина Прејића

Кућа 6 по 180, ресум 1080 од прихода од хајмана поменутог села 120
од прихода половине бадихаве 80

Укупно 1280

Село Крчић⁵⁰, припада Косову

Баштина Владосава, сина Радоја; баштина Николе, сина Милојка; баштина Вукашина, сина Владка; баштина Вукосава, сина Вукашина; баштина Драгоја, сина Радоње; баштина Радоја, сина Радише; баштина Радоја, сина Радосава

Мезра – пашњак и летње испасиште у близини поменутог села, у притежавању становника поменутог села; баштина, у руци становника села

Кућа 8 по 180, ресум 1440 Приход од хајманâ поменутог села 200
Приход од половине бадихаве 170

Укупно 1810

Воденице на реци Извор Крчић, у притежавању Вукмила, припада поменутом селу Полача, припада Косову

Жрвња 2, ресум 30

---

⁴⁹ Део села Полача. Топоним се у расположивим пописима записивао на неколико начина – *Добра* (ВОА, *MAD* 540, 173; ВОА, *TD* 211, 565; ВОА, *TD* 284, 418), *Добрава* (ВОА, *TD* 533, 514) и *Добросел* (ВОА, *TD* 622, 310/В). У последњем наведеном попису стоји да село припада (*tābi* ') Полачи.

⁵⁰ Крчић, заселак Полаче (Град Книн). Данас се претежно простире северно од реке Крчић (на њеној десној обали). М. Korenčić, *Naselja i stanovništvo*, 337.

Село Новосел⁵¹, припада Косову

Баштина Хасана, сина Алија; баштина Радка, сина Драгише; баштина Влађа, сина Матијаша; баштина Радоја, сина Вукића; баштина Вуксана, сина Брајка; баштина Степана, сина Радивоја; баштина Вукаса, сина Михаила; баштина Радича, сина Вукдрага; [515] баштина Селака, сина Владисава; баштина Радича, сина Драгића; баштина Цветка, сина Радоја; баштина Марка, сина Милана; баштина Степана, сина Радоње; баштина Ивана, сина Божидача, у руци Обрада, сина Радоја; баштина Вукића, сина Вуксана

Кућа 15 по 180, ресум 2700   Приход од хајманâ поменутог села 500
Приход од половине бадихаве са ресумом од воденица 260

Воденица у притежавању становника села
Жрвња 2 по 15, ресум 30

Укупно 3460

Део Хусејина, сина Вукдрага са пашњаком, летњим испасиштем и остало у селу Новосел, припада Косову; у време пописа је утврђено да је у његовом притежавању и на њега је убележено у новом дефтеру.

Приход	
пшеница 3 кејла, вредност	75
мешаница 6 кејла, вредност	120
јечам 3,5 кејла, вредност	35
ушур од повртњака	2
ушур од лана	2
ушур од сена	5
ушур од кошница	4
ушур од белог лука, црвеног лука и купуса	2
половина бадихаве, младарина и пољачина	5

Укупно 250

---

⁵¹ Део села Полача. Према изворима, налазило се између Полаче и Бискупије.

Село Турић⁵², припада Косову

Баштина Драгише, сина Радоја; баштина Милоша, сина Радича; баштина Павала, сина Драгића; баштина Вукдрага, сина Божидара; баштина Ивана, сина Бајића; баштина Радоја, сина Миховила; баштина Милоша, сина Вукосава; баштина Јурја, сина Цветка; баштина Степана, сина Радина

Кућа 9 по 180, ресум 1620

Са овим селом је у збирном [дефтеру] спојено 260 акчи од чифтлика Ајше и Фатме у селу Гоставић, у нахији Ускоплје.

Укупно 1880

Село Косово⁵³, припада Косову

Баштина Вуксана, сина Радула; баштина Радка, сина Радкоја; баштина Брајана, сина Радича; баштина Драгише, сина Радоја; баштина Хасана, сина Насуха; баштина Радича, сина Радка; баштина Павала, сина Драгише; баштина Бранка, сина Хусејина; баштина Вучка, сина Радивоја; баштина Пирија, сина Карађоза; баштина Јусуфа, сина Хусејина; баштина Вукдрага, сина Вукоја; баштина Вукића, сина Радоја; баштина Хамзе, сина Мехмеда; баштина Драгоја, сина Владосава

⁵² Турић, заселак Полаче (Град Книн). У претходном попису уписано је с белешком „налази се између Врхрике и Косова, припада Сињу и Цетини“, ВОА, TD 284, 408; F. Dž. Spaho – A. S. Aličić – B. Zlatar, *Opširni popis Kliškog sandžaka*, 419. Уз Турић се у млетачким катастрима јављају и Рудињане (1709. године одвојено, а око 1735. заједно). Рудињане су се, према мапама, налазиле између Турића и Риђана, источно од Марковца, на простору планине Козјак (можда у засеоцима Шаровац и Карановац). S. Gunjača, *Hrvatsko historijsko Kosovo*, 137, 158; M. Slukan, *Kartografski izvori za povijest Triplex Confiniuma*, Zagreb 1999, 146 – karta 2, 153 – karta 9; M. Slukan Altić, *Povijest mletačkog katastra*, 192–193; M. Korenčić, *Naselja i stanovništvo*, 337, 341. Саво Накићеновић везује Турић за Марковац (С. Накићеновић, *Книнска крајина*, 125–127).

⁵³ Косово – у источном делу атара Звјеринца (М. Korenčić, *Naselja i stanovništvo*, 337), на простору према Марковцу (Општина Бискупија). Некадашње село је могло захватати и делове данашњих атара суседних села Орлића, Марковца и Риђана око тока реке Косово (Косовчица). Помиње се и у млетачким катастрима (из 1709. године). S. Gunjača, *Hrvatsko historijsko Kosovo*, 137; M. Slukan Altić, *Povijest mletačkog katastra*, 192.

Кућа 15 по 180, ресум 2700 Приход од хајманâ поменутог села 800
Приход од половине бадихаве 389

Укупно 3889

[516]

Село Сливница⁵⁴, припада Косову

Баштина Велија, сина Ибрахима
Мезра Чавина, Горња и Доња⁵⁵
Кућа 2 по 180, ресум 360 Приход од хајмана и половине бадихаве 5

Укупно 365

Село Зверинац⁵⁶, припада Косову – царски хас

Баштина Павла, сина Мируда; баштина Херака, сина Вукосава; баштина
Перване, сина Абдулаха; баштина Драгише, сина Јакотића; баштина Пирија,
сина Јусуфа; баштина Османа, сина Бехрама; баштина Павала, сина Марка

Кућа 7 по 180, ресум [1260]

Село Гозље⁵⁷ са Ћуком⁵⁸, припада Косову

Баштина Николе, сина попа Радича; баштина Радосава, сина попа Радича;
баштина Вука, сина Радоја; баштина Радка, сина Љубише; баштина

---

⁵⁴ На простору горњег тока Косова (Косовчице) – у атарима Уздоља, Звјеринца и Риђана (Општина Бискупија). Према изворима село је било суседно Поточку (данашње Риђане).

⁵⁵ Неубицирана.

⁵⁶ Звјеринац (Општина Бискупија).

⁵⁷ Марковац, претходни назив Попово (Општина Бискупија). На свим картама из XVIII века данашњи Марковац наводи се као Попово или Поповци. Видети: S. Gunjača, *Hrvatsko historijsko Kosovo*, 157; M. Slukan, *Kartografski izvori*, 146 – karta 2, 153 – karta 9, 155 – karta 11. У овом попису се први пут у изворима наводи Попово село (*Paraz köyü*) као незванични и уједно млађи назив за једну од косовских насебина. У изворима се такође наводи и да је село имало воденице на реци Косово (Косовчица), дајући тако још један поуздан елемент за убијацију, што подједнако одговара положају Марковца смештеном на њеном горњем току.

⁵⁸ Део села Марковац.

Страхиње, сина Радича; баштина Новака, сина Цветка; баштина Николе, сина Радосава; баштина Ивана, у руци Балија, сина Ферхада; баштина Вучете, сина Добровука; баштина Селака, сина Гвоздена; баштина Вуксана, сина Радосава; баштина Вучете, сина Радина; баштина Маринка, сина Радосава; баштина Радоја, сина Лале; баштина Пирија, сина Алија; баштина Цветка, сина Радоја; баштина Радована, сина Марка; баштина Милка, сина Вукића; баштина Вучете, сина Божана, у руци Радоја, сина Вука

Кућа 19 по 180, ресум 3420 од прихода од хајмана поменутог села 550 од прихода половине бадихаве 150

Воденице на реци Косово⁵⁹, у притежавању Николе попа
Жрвња 4 по 15, ресум 60

Укупно 4180

Село Издољ⁶⁰, припада Косову

Баштина Милина, сина Павла; баштина Радича, сина Вукашина; баштина Радула, сина Михача; баштина Николе, сина Павла; баштина Ивана, сина Радина; баштина Вукача, сина Радича; баштина Радоја, сина Дабижива; баштина Вукашина, сина Радосава; [517] баштина Вуксана, сина Вукашина; баштина Павала, сина Радосава

Мезра Радђевић⁶¹ у близини поменутог села; баштина, у притежавању становника поменутог села

Кућа 11 по 180, ресум 1980 Приход од хајмана и половине бадихаве 320

Укупно 2300

---

⁵⁹ Река Косово, данас Косов(ч)ица, лева притока Крке. Извире између Марковца и Риђана, а улива се у Крку код Книна. Раније је Косовчица (записивана и као Косовштица) представљала само изворишни део реке, док се већи део тока називао Косово.

⁶⁰ Уздоље (Општина Бискупија).

⁶¹ У претходном попису (1550) топоним је везан за Рамљане. Видети: BOA, TD 284, 102; F. Dž. Spaho – A. S. Aličić – B. Zlatar, *Opširni popis Kliškog sandžaka*, 89 (прочитано Разивић). У складу с тим, горња белешка би сведочила да се налазило негде између Уздоља и Рамљана.

Чифтлик у селу Издољ⁶²; три су дела, у притежавању Курда и Келимана, синова Хамзе и Мустафе, сина Мехмеда; утврђено је да су у њиховом притежавању на основу старог дефтера и на њих је убележено у новом дефтеру.

Приход	
пшеница 8 кејлова, вредност	200
мешаница 10 кејлова, вредност	200
јечам 14 кејлова, вредност	140
ушур од повртњака	2
ушур од лана	2
ушур од сена	5
ушур од кошница	14
ушур од белог лука, црвеног лука и купуса	4
половина бадихаве, младарина и пољачина	22

Укупно 585⁶³

Село Коњ Поткоњ⁶⁴, припада Косову

Чифтлик од села Коњ Поткоњ, у притежавању Хусејина, сина Тимурхана, Хасана, сина Инехана и Алија, сина Тимурхана; утврђено је да је у њиховом притежавању према девет делова и на њих је забележено у новом дефтеру.

Део Хусејина Кетхуде, сина Тимурхана 4; део Хасана, сина Инехана, посадника тврђаве 3; део Тур Алија, сина Тимурхана, сер-буљука тврђаве Обровац 2

Приход од ушура 680

Риболовиште на реци – Појило, Врело, Лука, Шареново⁶⁵ и Хасанов мост, припада Косову, у притежавању Кетхуде Тимурхана, Тур Алија сер-

---

⁶² Уздоље.

⁶³ Тачан износ је 589 акчи.

⁶⁴ Коњ и Поткоње (Град Книн). Коњ представља брдо, а Поткоње је село под његовим источним падинама.

⁶⁵ Шарена језера и околне локве (каве) на простору између Поткоња и Бискупије.

буљука, сина Тимурхана, Хасана, сина Инехана и Хусејина, сина Абдулаха, изван дефтера је; утврђено је да су у њиховом притежавању и на њих је забележено у новом дефтеру.

Одсеком, годишње 20

Свеукупно 700

Село Орлић⁶⁶, припада Косову

Баштина Радосава, сина Иваниша; баштина Радосава, сина Радоње; баштина Владосава, сина Чавловића; баштина Драгоја, сина Радивоја; баштина Вучка, сина Вукића; баштина Тодора, сина Радоја; баштина Радивоја, сина Вукаса; баштина Радивоја, сина Јанка; баштина Радоја, сина Вучихне; баштина Божидара, сина Богдана; баштина Радивоја, сина Радоње; баштина Павала, сина Милака; баштина Вукашина, сина Николе; баштина Ивана, сина Радосава; баштина Милака, сина Радосава; баштина Ченка, сина Радоја; баштина Прибила, сина Цветка; баштина Радоја, сина Вукића; баштина Владисава, сина Радивоја; баштина Радана, сина Вукашина; [518] баштина Радивоја, сина Милка; баштина Степана, сина Радивоја; баштина Ивка, сина Бранисава; баштина Радича, сина Радоја; баштина Радоње, сина Вукоја; баштина Драгића, сина Вука; баштина Радосава, сина Радашина; баштина Вукача, сина Цветка

Кућа 28 по 180, ресум 5040 од прихода од хајмана поменутог села 900 од прихода од половине бадихаве 150

Укупно 6090

Село Бискупија⁶⁷, припада Косову – царски хас

Баштина Хизира, сина Јусуфа; баштина Радована, сина Николе; баштина Радована, сина Брајана; баштина Николе, сина Иваниша; баштина Радосава, сина Малешка; баштина Станише, сина Радмана; баштина

---

⁶⁶ Орлић (Општина Бискупија). Према податку из 1373. Орлић је имао воденице на реци Косово.

⁶⁷ Бискупија (Општина Бискупија).

Радоја, сина Драгоја; баштина Иваниша, сина Милуда; баштина Богдана, сина Вуксана; баштина Вукића, сина Гостимира; баштина Радича, сина Вукића; баштина Радоја, сина Никше; баштина Марка Радоја, у руци Махмуда сер-оде 120; баштина Вукмана, сина Вукача; баштина Марка, сина Радича; баштина Драгића, сина Гостимира; баштина Радоја, сина Владосава

Кућа 17 по 180, [ ] од прихода од хајманâ [ ] од прихода од половине бадихаве [ ]

Половина мезре Плисковац⁶⁸

Баштина Радосава, сина Богдана; баштина Радивоја, сина Радоја

Кућа 2 по [1]80, ресум 360

Део земина Михри-хатун, сестре покојног Мурат-бега⁶⁹, у притежавању Ибрахима и Исмаила, синова Кучук Алија; у време пописа је утврђено да је у њиховом притежавању и на њих је убележено у новом дефтеру. То је део земљишта Радоја, сина Иваниша из села Орлић познатог под именом Бискупија.

Од ушура и осталог 150

Земин Мемија, сина Синана; Радована, сина Малете; Радована, сина Богдана и Радохне, сина Богдана у селу Бискупија.

Кућа 4 по 90, ресум 360

Село Врбник⁷⁰, припада Косову

Баштина Петра, сина Бранка; баштина Радоја, сина Вукосава; баштина Петра, сина Вукелје; баштина Цветка, сина Радована; баштина Радоја, сина Радича; баштина Радича, сина Радмана; баштина Радосава, сина Радована; баштина Радоја, сина Радивоја; [519] баштина Радоја, сина

---

⁶⁸ Плисково, заселак између Полаче и Бискупије. Атарски је делом припадао Бискупији, а делом Полачи. Коренчић и Накићеновић га воде као део Бискупије. М. Korenčić, *Naselja i stanovništvo*, 335; С. Накићеновић, *Книнска крајина*, 93.

⁶⁹ В. Zlatar, *Murad-beg Tardić*, IV. Uluslararası Güney-Doğu Avrupa Türkolojisi Sempozyumu Bildirleri (03–07 Aralık 2007, Zagreb), Prizren 2011, 392.

⁷⁰ Врбник (Општина Бискупија).

Вукашина; баштина Радоње, сина Богдана; баштина Дабрада, сина Радосава; баштина Перване, сина Вукашина; баштина Радована, сина Браје; баштина Милка, сина Ивана; баштина Петра, сина Радоја

Кућа 15 по 180, ресум 2700 од прихода од хајманâ 300
прихода од половине бадихаве 200

Укупно 3200

Село Петринкова Вас⁷¹, припада Косову

Баштина Вучете, сина Радоша; баштина Радосава, сина Радована; баштина Вукосава, сина Радована

Кућа 3 по 180, ресум 540

Чифтлик од половине села [Петри]нкова Вас, у притежавању Ибрахима, сина Хасан-аге; утврђено је да је у његовом притежавању и на основу претходне одлуке не њега је убележено у новом дефтеру.

Приход од ушура и осталог 860
Укупно 1400

Село Радул Старина⁷², припада Косову

Баштина Вукдрага, сина Марка; баштина Милоша, сина Степана; баштина Драгише, сина Ивана; баштина Цветана, сина Радоја; баштина

---

⁷¹ На простору према реци Крки, у близини Коња и Поткоња.

⁷² Штиково (Град Дрниш). Убикацију омогућава попис из 1585/6. где се наводи *Село Радул Старина, друго име Штиково* (ВОА, TD 622, 311/A). Штиково се помиње у трећој деценији XVII века, као место од тридесетак кућа са напуштеним утврђењем. Видети: F. Rački, *Prilozi za geografsko-statistički opis*, 180; M. V. Batinić, *Njekoлико priloga к bosanskoj crkvenoj poviesti*, *Starine JAZU* 17 (1885) 140. Као Штиково јавља се и у млетачким катастрима и на мапама из XVIII века. Видети: M. Slukan, *Kartografski izvori za povijest Triplex Confiniuma*, Zagreb 1999, 146 – karta 2, 153 – karta 9, 155 – karta 11; M. Slukan Altić, *Povijest mletačkog katastra*, 192.

Прерада, сина Милше

Мезра Разбојиште⁷³ припада Бездану?; баштина Радосава, сина Радоја

Поменута лица су власи и пошто су на другом месту убележени под филурију, господару земље предају ушуре од земљиштâ која притежавају у поменутом селу.

Земин од дела села Радул Старина, у притежавању Мехмеда заима, Мусе и Балија, синова браће Бали-аге Љубунчића

Приход 80

Укупно 1440

Село Скропони⁷⁴, царски хас, припада Косову

Баштина Станихне, сина Вукосава; баштина Степана, сина Божидара; баштина Витка, сина Милорада; баштина Вукмира, сина Радка; баштина Божидара, сина Бајића; баштина Радича, сина Бајића; баштина Вукше, сина Драгоја, у руци Хасана, сина Абдулаха; баштина Вукоја, сина Влаха

Мезра Подграђе са Гњилиштем⁷⁵

Баштина Јурја, сина Вукоја; баштина Милоша, сина Ковача; баштина Ника, сина Вукдрага

Кућа 11 по 180

---

⁷³ Неубицирана. У наредном попису уписана је на села Крчић и Полача (ВОА, *TD* 622, 310/А).

⁷⁴ У атару Уздоља. Могуће је да се налазило негде према Петровом кланцу и Петровом пољу, на шта указује помен Подграђа (можда утврђења Петровац) и мезре Гњилиште.

⁷⁵ Подграђе – Гњилиште у атару Уздоља. Можда везано за утврђење Петровац, а можда на подручју уздољског засеока Рађе. М. Korenčić, *Naselja i stanovništvo*, 337. Занимљиво је што се Петровац не помиње у турским изворима, али се у једном извештају из 1626. наводи као напуштена тврђава под којом не постоји никаква насеобина. Видети: F. Rački, *Prilozi za geografsko-statistički opis*, 180; M. V. Vatinić, *Njekoliko priloga*, 140.

Село Поток⁷⁶, припада Косову

Баштина Ивана, сина Дуке; баштина Павала, сина Карана; баштина Радоја, сина Добрешка; баштина Владосава, сина Љубосава; баштина Вуксана, сина Драгоја; баштина Вучете, сина Вука; баштина Драгише, сина Радоја; баштина Вукашина, сина Вукића; [520] баштина Богдана, сина Радосава; баштина Радоја, сина Павка; баштина Радоја, сина Богетића; баштина Милете, сина Ивана; баштина Радуна, сина Вукашина

Мезра Ограђе⁷⁷ у близини села Поток; баштина Вукића, сина Шимуна

Кућа 14 по 180, ресум 2520 од приход од хајмана и половине бадихаве 840

Воденице на реци Косово, у притежавању Павка, сина Вука, и воденице села Сливница у селу Сливница, припада Косову

Жрвња 9 по 30, ресум 270

Воденице на реци Косово

Жрвња 12 по 30, ресум 360

Воденице Хусејина, Драгише и Радула на реци Косово

Жрвња 9 по 30, ресум 270

Укупно 3630

Део дела села Поток, [то је] четвртина баштине Драгоја војводе, и баштина Радула Милутина у селу Сливница, од дела воденице са пашњакком, летњим испасиштем, ливадом и шумом у притежавању Сефер-аге, азепатврђаве Скрадин; у време пописа је утврђено да је у његовом притежавању према кадијином хуцету и на њега је убележено у новом дефтеру.

Приход	
пшеница 7 кејла, вредност	175
мешаница 8 кејла, вредност	160
јечам 4 кејла, вредност	40

⁷⁶ На простору села Ријане (Општина Бискупија) сачуван је топоним Поток. Ријане се под тим именом помињу у млетачком катастру из 1709. године и на мапама из XVIII века. Видети: М. Slukan Altić, *Povijest mletačkog katastra*, 192.

ушур од повртњака	2
ушур од лана	2
ушур од сена	5
ушур од кошница	8
ушур од белог лука, црвеног лука и купуса	2
половина бадихаве, младарина и пољачина	6

Укупно 400

Део дела села Поток [то је] баштина Рада Радка и баштина Вукића Милета са пашњаком, летњим испасиштем, ливадам и шумом, у притежавању веслара Ибрахима, сина Алија; у време пописа је утврђено да је у његовом притежавању према кадијиним хуцету и на њега је убележено у новом дефтеру.

Приход	
пшеница 3 кејла, вредност	75
мешаница 4 кејла, вредност	80
јечам 2 кејла, вредност	20
ушур од повртњака	2
ушур од лана	2
ушур од сена	5
ушур од кошница	4
ушур од белог лука, црвеног лука и купуса	1
половина бадихаве, младарина и пољачина	11

Укупно 200

Панајур цркве у близини села Попово село⁷⁸, припада Косову 100

---

⁷⁷ Неубицирана. Можда везана за локалитет Градина, источно од Уздоља према Риђанама.

⁷⁸ Црква Св. Илије између села Риђане и Марковац. Ова белешка омогућава убикацију села Гозље (Попово село – Попово – Поповци – Марковац) и уједно одређује идентификацију цркве Св. Илије. У питању је најранији помен цркве за коју се, на основу традиције записане средином XVIII века, сматра да је подигнута 1590. године. Видети: М. Јачов, *Правни саветници*, 63.

موسیقی در ایران

در ایران، موسیقی سنتی با استفاده از سازهای مختلف مانند تنبک و سازهار اجرا می‌شود.

سازهای سنتی ایران شامل تنبک، سازهار، سه‌تار و کمانچه می‌باشد.

موسیقی ایران دارای سبک‌های مختلفی است که در مناطق مختلف کشور پراکنده است.

در ایران، موسیقی سنتی با استفاده از سازهای مختلف اجرا می‌شود.

سازهای سنتی ایران شامل تنبک، سازهار، سه‌تار و کمانچه می‌باشد.

موسیقی ایران دارای سبک‌های مختلفی است که در مناطق مختلف کشور پراکنده است.

سازهای سنتی ایران شامل تنبک، سازهار، سه‌تار و کمانچه می‌باشد.

در ایران، موسیقی سنتی با استفاده از سازهای مختلف اجرا می‌شود.

سازهای سنتی ایران شامل تنبک، سازهار، سه‌تار و کمانچه می‌باشد.

موسیقی ایران دارای سبک‌های مختلفی است که در مناطق مختلف کشور پراکنده است.

موسیقی در ایران

در ایران، موسیقی سنتی با استفاده از سازهای مختلف اجرا می‌شود.

سازهای سنتی ایران شامل تنبک، سازهار، سه‌تار و کمانچه می‌باشد.

موسیقی ایران دارای سبک‌های مختلفی است که در مناطق مختلف کشور پراکنده است.

سازهای سنتی ایران شامل تنبک، سازهار، سه‌تار و کمانچه می‌باشد.

موسیقی ایران دارای سبک‌های مختلفی است که در مناطق مختلف کشور پراکنده است.

سازهای سنتی ایران شامل تنبک، سازهار، سه‌تار و کمانچه می‌باشد.

موسیقی ایران دارای سبک‌های مختلفی است که در مناطق مختلف کشور پراکنده است.

سازهای سنتی ایران شامل تنبک، سازهار، سه‌تار و کمانچه می‌باشد.

در ایران، موسیقی سنتی با استفاده از سازهای مختلف اجرا می‌شود.

سازهای سنتی ایران شامل تنبک، سازهار، سه‌تار و کمانچه می‌باشد.

موسیقی ایران دارای سبک‌های مختلفی است که در مناطق مختلف کشور پراکنده است.

سازهای سنتی ایران شامل تنبک، سازهار، سه‌تار و کمانچه می‌باشد.

موسیقی در ایران

Handwritten musical notation on page 515, featuring various rhythmic patterns and notes. The page includes several systems of notation, some with vertical lines and others with horizontal lines. There are also some small diagrams or symbols interspersed with the text.

Handwritten musical notation on page 514, featuring various rhythmic patterns and notes. The page includes several systems of notation, some with vertical lines and others with horizontal lines. There are also some small diagrams or symbols interspersed with the text.

**Aleksandar Jakovljević
Neven Isailović**

THE CENSUS OF THE KOSOVO *NÂHIYE* FROM 1574

Summary

This paper offers a critical edition (including text, translation and facsimile) of the census of the Kosovo *nâhiye* from 1574. After the Turkish conquest (c. 1522), this *nâhiye* was originally part of the *vilâyet* of Croatia (*Vilâyet-i Hırvat*) in the Sanjak of Bosnia, but since the 1540s it belonged to the Sanjak of Klis. The census is an extract from the 1574 Extensive defter of the Sanjak of Klis, in which, for the first time since the fall of these areas under Ottoman rule, complete data on all settlements was accumulated. The edition also provides detailed information on historical and geographical background of the region, identification of toponyms, comparison with the data from other defters covering the same region, and additional notes where they were needed. Until the end of the 16th century, Kosovo was inhabited almost exclusively by people of vlach status, and population density was relatively good. Christian population was dominant in this *nâhiye* (circa 90%).

Keywords: census, defters, *nâhiye*, the Ottoman Empire, Kosovo (Dalmatia), Croatia, Dalmatia, 16th century, vlachs.

Чланак примљен: 06. 05. 2013.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 02. 09. 2013.

Драгана АМЕДОСКИ*
Историјски институт
Београд

**КАСАБА КРУШЕВАЦ 1584. ГОДИНЕ
(ФРАГМЕНТ ИЗ ОПШИРНОГ ПОПИСА КРУШЕВАЧКОГ
САНЦАКА)****

Анстракт: Попис који је у раду саопштен представља интегрални део детаљног пописа становништва Крушевачког санцака који је обављен 1584. године. Ово је последњи познати катастарски попис становника поменутог санцака из 16. века. Подаци које овај извор садржи односе се на крушевачке махале, занате, етнички састав становништва Крушевца и приходе.

Кључне речи: Османско царство, 16. век, Крушевац, Крушевачки санцак, дефтер.

Крушевац, седиште српске средњевијековне државе, задржао је положај регионалног центра и након коначног преласка у руке Османлија 1455. године. Како се налазио на стратешки важном положају за даља османска освајања, остао је важно насеље са израженом војном функцијом. Као такав, одређен је за седиште османске администрације на овом подручју.¹

Убрзо након османског освајања, Крушевац је стекао урбане, демографске, верске и привредне услове за добијање статуса касабе – мањег градског насеља отвореног типа. Основни услов био је постојање џамије, што је реализовано и пре коначног освајања, у периоду од 1427.

* dragana.amedoski@iib.ac.rs

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Од универзалних царстава ка националним државама. Друштвене и политичке промене у Србији и на Балкану* (Ев. бр. 177030).

¹ А. V. Fotić, *Alaca Hisar (Kruševac)*, The Encyclopedia of Islam Tree, Part 2010–1, Leiden – Boston, 2010, 59–60.

до 1444. године, изградњом богомоље чији је ктитор био султан Мурат II (1421–1444, 1446–1451).² Поред тога, Крушевац је имао и стално насељени муслимански џемат, више махала, џамије, чаршију и друге јавне објекте који су карактерисали једно насеље овог типа. Статус касабе са израженом муслиманском већином Крушевац је задржао током целог 16. века.

Иако се укупан број становника у граду није знатно мењао, муслиманска заједница је била у сталном порасту. Број хришћана нагло се смањило у периоду између пописа 1516. и 1530. и од тада њихова улога у животу града постаје све безначајнија. У наредних неколико година осипање становништва се наставља, али не у толико израженој мери.³ Период до 1570. обележен је стабилизовањем демографске ситуације и повећањем броја становника; муслиманска заједница и даље наставља да расте на уштрб хришћанске. Иста ситуација је забележена и у попису 1584. године.⁴

Попис самог Крушевца чији превод у наставку саопштавамо јесте део детаљног пописа становништва Крушевачког санцака из 1584. који се чува у Анкари, у Генералној дирекцији за тапије и катастар.⁵ Ово је последњи од укупно девет пописа наведеног санцака насталих у 16. веку.⁶

---

² Д. Амедоски, *Оријенталне грађевине Крушевца од османског освајања до краја XVI века*, Историјски часопис 55 (2007) 161.

³ Д. Амедоски, *Крушевац у османском попису из 1536. године*, Мешовита грађа (Miscellanea) 29 (2008) 45–54.

⁴ Defterhâne-i Âmire Tahrîr Defteri (у даљем тексту *TD*) 95, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü (ТК), Kuyud-ı Kadime Arsivi (ККА), Ankara.

⁵ Defterhâne-i Âmire Tahrîr Defteri (у даљем тексту *TD*) 95, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü (ТК), Kuyud-ı Kadime Arsivi (ККА), Ankara.

⁶ Збирни попис из 1516. године (İstanbul, Başbakanlık Arşivi (BBA) Tapu Tahrîr Defteri (*TD*) 55); Збирни попис становништва Крушевачког санцака који је објављен и потиче из 1530. године (*167 numaralı muhâsebe-i vilâyet- Rûm-ili defter (937/1530), II, Vilçitrin, Prizrin, Alaca-hisâr ve Hersek Livâları, (Dizin ve Tıpkıbasım)*), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 69, Defter-i Hâkânî Dizisi: IX, Ankara 2004); Збирни попис целог санцака урађен у време султана Сулејмана I (1520–1566) (BBA, *TD 161*) и детаљни попис из истог периода који је само делимично сачуван (BBA, *TD 428*); Опширни катастарски попис Крушевачког санцака из 1536. (BBA, *TD 179*) и његова сажета верзија, која није сачувана у потпуности (BBA, *TD 404*); Затим опширни попис Крушевачког санцака обављен за време султана Селима II (1566–1574), око 1570. године (BBA, *TD 567*); Збирни попис становништва из 1583. и опширни катастарски попис из 1584. који се чувају у Анкари, у Генералној дирекцији за тапије и катастар (ТК, ККА, *TD 299, TD 95*).

Значај овог извора је у томе што пружа податке о бројности, верској и етничкој структури Крушевца у ово време. То је био изразито муслимански град, са 284 муслиманских и 41 хришћанским домаћинством. Од укупног броја муслимана било је 55 нових, са еуфемистичким именом Абдулах. Ово указује на то да је процес исламизације почео да јењава, будући да је 1570. године био врло заступљен и број конвертита је износио 31,3 одсто, док је 15-ак година касније само 19,3 одсто.⁷

Драгоцени су и подаци из овог извора који се односе на занате. У крушевачкој чаршији радили су: кројачи, бербери, пекари, позамантеристи, опанчари, сарачи, табаци, дунђери, кечедије, алвације, касапи, бравари, калајдије. Нарочито је интересантан податак да је у ово време у Крушевцу било 13 кројача. Поред кројачког, доста је био раширен и табачки занат. Међу хришћанима нема регистрованих занатлија.

Подаци из документа говоре да је 1584. у Крушевцу било укупно 17 махала; 14 муслиманских, од тога једна циганска, и две хришћанске, док је једна махала била мешовита.

ПРЕВОД

[38]

Крушевачки кадилук

Сам Крушевац

Цемат муслимана

Насух син Тургуда, Вели син Абдулаха, Дервиш син Изудина, Сулејман син Хусејина, Ејнедин син Мемија, Мехмед син Абдулаха, Хасан син Ибрахима, Ибрахим Иса, Али син Османа, Мустафа џундија,⁸ Али џундија
Особа: 11

⁷ *TD 567*, s. 29b–30a, 33a–70b; *TD 95*, s. 38–41. Године 1516. било је 314 муслимана, 1530. 280, 1536. 297, 27 преобраћеника, а око 1570. 338 муслимана, 106 преобраћеника. (*TD 55*, s. 4–11, 15–16, 20–36, 167 *numaralı muhâsebe-i vilâyet- Rûm-ili defteri (937/1530)*, II, s. 403–409, *TD 179*, s. 46, 68–74, 103–163, *TD 567*, s. 29b–30a, 33a–70b).

⁸ Познаваоци вештине јахања, инструктори у јахању. Уз мустахфизе су распоређивани у утврђене градове. Било их је и у неутврђеним градовима где су бринули о јавном реду и безбедности у позадини. Више о томе у: А. Handžić, *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*, Sarajevo 1975, 75–77.

Махала Софи Оруча

Пири Абдулах, *оштећено* кројач, Хасан Али, Ахмед Искендер, Меми син Алија, Хусејин син Алија, Мустафа син Абдулаха, Хизир Бали кројач, Перване кројач, Тимур Искендер, Мустафа Перване, Хаџи, Шабан спахија, Хасан Алагоз, Хаџи Мустафа, Ахмед кројач, Кејван берберин, Меми син Синана, Бехлул Мустафа, Дурак субаша,⁹ Циханшах кројач, Абди кројач, Илијас спахија, Хасан баша Абдулах, Хусејин Хасан, Хасан чауш,¹⁰ Увејс син чауша, Ахмед син Хусејина спахија, Оруч Мухарем, Мехмед пекар, Худаверди Илијас, Хусејин Бали

Особа: 32

Махала хамама

Санџаг Халифа, хатиб са царским бератом, Бехрам син Абдулаха, Ферхад Абдулах, Перване Абдулах, Хасан Абдулах, Мехмед кириџија, Ибрахим позамантериста,¹¹ Јолџи Мустафа, Хаџи Мехмед, ... опанчар, Хизир Ресул, Илијас касапин, Али позамантериста, бравар Ахмед Абдулах, Хасан Абдулах, Хусејин сарач, Али џундија, Увејс џундија, Дервиш џундија

Особа: 19

Махала Побрдје

Хусејин џундија, Бехрам чауш, Махмуд џундија, Бехрам џундија, Хизир Челеби џундија, Первези џундија, Худаверди џундија, Ихтијар џундија, Али џундија, Абдулах сарач, Тургуд Хасан, Газанфер кројач, Меми син Сефера, Арслан син Дадулаха, Али син Абдулаха табак, Сефер опанчар, Мустафа Хусејин, Ибрахим син Абделшах, Осман син Мустафе, Оруч син Јусуфа, Меми син Хусејина, Ферхад син Абдулаха, Осман син Емира, Тахир син Емира, Хизир Пири, Вели син Абдулаха, Хасан Ејнебеј, Абдулах Хизир, Илијас син Исе, Мехмед син Хасана, Хаџи Реџеб, Али Ахмед, Хасан баша, Ибрахим Абдулах, Иса син Мустафе, Хурем син Арслана, Мустафа, Сефер син Ибрахима, Салих сарач, Хасан син Абдулаха, Али син Салиха, *замрљано*, Перване Абдулах

Особа: 42

---

⁹ Старешина једног градског насеља или мање групе људи, који је пре свега био одговоран за одржавање јавног реда и безбедности на територији која је била у његовој надлежности.

¹⁰ Дворски службеник који је у одређену провинцију био упућиван ради извршења царске заповести, а уколико је било потребно, надзирао је и извршење заповести.

¹¹ Израђивали су од свиле и вуне, а временом и од памука бројне предмете за украшавање одеће, као што су гајтан, разни конци, дугмад, кићанке и слично.

Махала Абди-баше

Хусејин Хасан, Шабан кројач, Оруч Алагоз, Перване дунђер, Али Пири, Ахмед син Мустафе, Мустафа Хусејин, Хасан Абдулах, Хусејин Абдулах, Али Сулејман, Бурак Мустафа, Меми син Ејнехана, Вели Ибрахим, Хусејин син Хасана субаше, Дервиш кројач, Перване кројач, Перване Абдулах, Мехмед Али, ... Хамза, Али Мехмед

Особа: 20

Махала Синан-бега

Хаџи Али, Вели син Мехмеда, Меми субаша, Али Абдулах, Меми син Хусејина, Хасан опанчар, Мехмед, Осман Курд, Пири, Курд Хусејин, Осман Али, Али Абдулах

[39]

Реџеб деде Илијас, Хизир Бали син Насуха, Сефер син Јусуфа, Омер Насух, Ширмерд Абдулах, Ибрахим син Абдулаха, Первиз син Абдулаха, Кара Хасан Абдулах, Хусејин Ферхад, Ахмед син Абдулаха

Особа: 22

Махала нове џамије Махмуд-бега

Кермејан имам, Хасан Абдулах, Хусејин Илијас, Илијас Хасан, Мустафа Хасан, Хаџи Халил, Хасан Пири, Тургај Абдулах, Халил син позамантеристе, Мехмед син Курда, Мустафа емин,¹² Али Курд, Махмуд Мехмед

Особа: 13

Махала Хаџи Касима

Ајдин син табака, Хизир Бали син табака, Касим син Абдулаха, Хасан Абдулах, Вели син табака, Хасан Тургуд, Хаџи Омер син Касима, Салих Ферхад, Меми Бали, Мустафа Абдулах, Хасан Мустафа, Али Абдулах, Ахмед Абдулах, Хамза Абдулах, Пири Тимурхан, Хасан син Абдулаха, Ибрахим пекар, Искендер Абдулах, Али син Искендера, Хаџи кечеџи,¹³ Бали Меми, Абди Халифа имам, Рагиб Софи, Курд син Абдулаха, Ибрахим Умур, Мехмед син Мухарема, Карагоз Абдулах, Хусејин табак, Турак, Мехмед Касим, Ризван Абдулах

Особа: 31

¹² Службеник коме је поверавана управа над извесним државним приходима и добрима.

¹³ Прави кечета (тур. *keçe* – комад пустене тканине која се ставља испод коњског седла).

Махала суда

Мехмед Изудин, Хасан челеби хагиб са царским бератом, Муслихуди хатиб са царским бератом, Ибрахим син Ислама, Мустафа Мехмед, Ибрахим Мехмед

Махала солара¹⁴

Хусејин Хамза, Али Искендер, Шабан Мехмед, Халил Халифа имам, Ахмед алвација, Јусуф Мурад, Турак, Хасан касапин, Мустафа Синан, Мустафа Махмуд, Дауд Мустафа, Сефер син касапина, Салих син Исе, Меми син Рамазана, ... Сефер, Мустафа Омер војвода, Мустафа Мурад, Шабан Хизир, Али син Абдулаха

Особа: 19

Махала џамије Хаџи Ибрахима

Хаџи син Махмуда, Ферах џундија, Махмуд Халифа имам, Сефер мујезин, Пири Халифа хатиб, Сулејман акинџија¹⁵

Махала шејха¹⁶ Хасана

Хурем син Мехмеда, Меми син Абдулаха, Дервиш син Балија, Малкоч Абдулах, Турхан, Хајдар Ферхад, Хасан Абдулах, Дервиш Осман, Сефер син Сејидија, Јусуф Евренос, Дервиш Меми, Хасан Турхан, Јусуф Мустафа, Јусуф Абдулах, Турмуш Курд, Хизир син Синана

Особа: 16

Стара махала

Јусуф Абдулах, Насух Јусуф, Бали син Абдулаха, Бехрам син Ферхада, Сулејман Абдулах, Хусејин Абдулах, Курд табаг, Хасан Абдулах, субаша Меми, Мустафа Омер, Турак Мехмед, Сулејман берберин,

[40]

Хусејин Абдулах, Насух Јусуф

Особа: 14

---

¹⁴ Орган који продаје државну со по монополним ценама или организатор преноса соли.

¹⁵ Учесник у организованом упаду на непријатељску територију. Циљ напада је било деморалисање становништва пљачком и пустошењем. Овакви упади вршени су по налогу Порте.

¹⁶ Шејх, алим или учењак је особа која добро познаје Кур'ан и Сунет, као и ставове других учењака тако да може објашњавати неке верске недоумице и износити ставове по неким верским и световним питањима.

Махала Меми хоце друго име Циганска [махала]

Мехмед муџезин, Хусејин кројач, Хасан кројач, Каја Бали син Велија, Пири син Махмуда, Малкоч Абдулах, Курд син Касима, Абди син Хусејина, Хусејин Али, Оруч син Курда, кројач Мустафа, Хајдар син Махмуда, Хусејин муџезин, Бехрам Абдулах, Мустафа кројач, Турак Шахин, Хасан пекар, Хусејин пекар, Ибрахим Курд, Мусли Мустафа, бравар Јахја, Мустафа Хусејин

Особа: 22

Махала Махмуда ђехаје

Бехрам касарин, Меми син касарина, Јусуф алвација, Мустафа табак, Софи Ферхад, Шабан пекар, Хасан калаџија, Али имам

Особа: 8

Махала Ајаса

Меми Караман, Јусуф алвација, Хасан јаничар

Особа: 3

Махала Крагуј

Хришћани самог поменутог места

Илија Рајич, Живко Илија нежењен, Павло Марко, Вујица Недељко, Цветко Милој, Јован Цветко нежењен, Димитре Јован, Димитре Матеј, Рајич Милојко

Кућа: 8 Нежењених: 2

Махала Побрдје

Ђура Радисав, Јован Никола, Петар Никола нежењен, Стојан Вучихна, Радисав Дабижив, Комлен Радисав, Стојан Никола нежењен, Вуја Петар, Петар Вуја нежењен, Ђура Цветко, Дамјан Никола, Павло Ђура нежењен, Илија Никола нежењен, Живко Вук, Дабижив Вук, Михајло Живко нежењен, Недељко Милин нежењен, Комлен Бороје, Стојан Радисав, Лазар Јован, поп Никола, Милко Радисав, Славеј Милко, Костадин Мрата, Недељко Вукман, Радо Димитре, Стоја Димитре нежењен, поп Димитре нежењен, удовица Биљана, удовица Цвета, удовица Недељка, удовица Мара, удовица Вучица, удовица Тодора, Радко дунђер

Кућа: 19 Нежењених: 9 Удовица: 6

Махала Добролин

Вуксан Михал, Мартин Вуксан, Петко Станисав

Кућа: 3

Укупно:	
спенџа	1.035
пшеница 50 товара	2.500
јечам 40 товара	1.000
просо 30 товара	750
ушур од кошница	200
порез на сено	145
порез од повртњака	56
порез од дрва	56
ушур од повртњака муслимана	100
пољачина	95
монополија	3.600
приходи од скеле на Морави у близини поменутог села годишње	4.500
приходи скеле не Морави, припада селу Варварин годишње	1.500
приходи скеле на Морави, припада селу Шанац ¹⁷ годишње	1.000
приходи од пола нијабета ¹⁸ тимара спахија годишње	6.000
приходи од ливада Комада: 2 Порез годишње	555
Тржишне таксе, крварина, ¹⁹ младарина и порез на бурад годишње	40.698
Ливада Мустафе, 10 кола, порез	15

[41]

Хаса ливада поред куће судије самог поменутог места на основу старог дефтера.

Порез: 100

---

¹⁷ Село Шанац које се налази северно од Крушевца.

¹⁸ Приходи од новчаних казни и глоба за кривична дела, односно глобарина коју је становништво плаћало сходно одлуци наиба или кадије.

¹⁹ Новчана надокнада за крвни деликт (за убиство или рањавање, односно проливену крв) коју је кривац морао да плати; а уколико он не би био пронађен, њу је плаћала заједница на чијем је земљишту пронађена жртва.

Касаба Крушевца 1584. године (фрагмент из Отишног пописа Крушевачког санџака)

Поменуто ливада је на основу старог дефтера уписана на 50 акчи. Санџакбег Крушевца, Рустем-бег, одредио је да припадне махали, пошто се налази у близини града. Становници те махале прихватили су да је узму у закуп за 100 акчи годишње. У старом дефтеру није тако забележено, па је уписано у нови дефтер.

Укупно: 65.000

Већина муслимана који су настањени у поменутој касаби, уписани су као акинџије. Пошто постоји служба на граници, они одлазе и служе, а када настане Свети рат они увек учествују и све време су у акцији. Они настоје да хватају лопове и разбојнике када се појаве у околини. Увек раде на чувању и одбрани Царства. За своју службу ослобођени су од авариза. У старом дефтеру је тако, па је и у новом дефтеру уписано да су ослобођени од изванредних намета и обичајних терета.

Име	Возраст	Полов	Својина	Занимање	Број деце	Забелешке
Али	25	М	Својина	Земљопосад	3	
Мустафа	30	М	Својина	Земљопосад	2	
Исмаил	28	М	Својина	Земљопосад	1	
Хасан	22	М	Својина	Земљопосад	0	
Зијад	35	М	Својина	Земљопосад	4	
Омар	20	М	Својина	Земљопосад	1	
Алија	25	Ж	Својина	Земљопосад	0	
Зина	28	Ж	Својина	Земљопосад	0	
Салија	32	Ж	Својина	Земљопосад	0	
Азиза	38	Ж	Својина	Земљопосад	0	
Алија	42	Ж	Својина	Земљопосад	0	
Зина	45	Ж	Својина	Земљопосад	0	
Салија	48	Ж	Својина	Земљопосад	0	
Азиза	52	Ж	Својина	Земљопосад	0	
Алија	55	Ж	Својина	Земљопосад	0	
Зина	58	Ж	Својина	Земљопосад	0	
Салија	62	Ж	Својина	Земљопосад	0	
Азиза	65	Ж	Својина	Земљопосад	0	
Алија	68	Ж	Својина	Земљопосад	0	
Зина	72	Ж	Својина	Земљопосад	0	
Салија	75	Ж	Својина	Земљопосад	0	
Азиза	78	Ж	Својина	Земљопосад	0	
Алија	82	Ж	Својина	Земљопосад	0	
Зина	85	Ж	Својина	Земљопосад	0	
Салија	88	Ж	Својина	Земљопосад	0	
Азиза	92	Ж	Својина	Земљопосад	0	
Алија	95	Ж	Својина	Земљопосад	0	
Зина	98	Ж	Својина	Земљопосад	0	
Салија	100	Ж	Својина	Земљопосад	0	

Handwritten manuscript page with two columns of text and musical notation. The text is in Cyrillic script, likely Macedonian or Bulgarian. The page contains several lines of text, some with horizontal lines underneath, possibly indicating musical notation or section divisions. The handwriting is in black ink on aged paper.

Left Column:

- Top line: $\frac{1}{2}$ (musical notation)
- Section 1: $\frac{1}{2}$ (musical notation)
- Section 2: $\frac{1}{2}$ (musical notation)
- Section 3: $\frac{1}{2}$ (musical notation)
- Section 4: $\frac{1}{2}$ (musical notation)
- Section 5: $\frac{1}{2}$ (musical notation)
- Section 6: $\frac{1}{2}$ (musical notation)
- Section 7: $\frac{1}{2}$ (musical notation)

Right Column:

- Section 1: $\frac{1}{2}$ (musical notation)
- Section 2: $\frac{1}{2}$ (musical notation)
- Section 3: $\frac{1}{2}$ (musical notation)
- Section 4: $\frac{1}{2}$ (musical notation)
- Section 5: $\frac{1}{2}$ (musical notation)
- Section 6: $\frac{1}{2}$ (musical notation)
- Section 7: $\frac{1}{2}$ (musical notation)
- Section 8: $\frac{1}{2}$ (musical notation)
- Section 9: $\frac{1}{2}$ (musical notation)
- Section 10: $\frac{1}{2}$ (musical notation)

Dragana Amedoski

**KRUŠEVAC KASABA IN THE YEAR 1584.
(FRAGMENT FROM DETAILED CENSUS OF SANDJAK OF
KRUŠEVAC)**

Summary

Kruševac, the centre of Serbian medieval state, kept the position of regional centre even after falling into the hands of the Ottomans in the year 1455. Soon after Ottoman conquering Kruševac acquired urban demographic, religious and economic conditions to be awarded with the status of *kasaba* – small city open type settlement. Kruševac had permanently inhabited Muslim *cemâ'at*, several *mahalles*, mosque, *çarsı* and other public facilities which characterised settlement of this type. Status of *kasaba* with conspicuous Muslim majority, Kruševac kept throughout the whole XVI Century.

Although the total number of dwellers in the town hadn't changed significantly, Muslim community increased constantly. Number of Christians suddenly decreased between the census in 1516 and 1530, and since then their function in the town life was becoming meaningless.

Census presented in the paper represents integral part of detailed census of Sandjak of Kruševac published in 1584. This is last known census of the above mentioned sandjak from the 16th Century. Significance of this source is that it offers information on number, religious and ethnical structure of Kruševac at that time. Hence, census contains information related to all Kruševac *mahalles* (totally 17), craftworks (13 of them) and incomes that were collected in this *kasaba*.

Keywords: Ottoman Empire, 16th century, Kruševac, Sandjak of Kruševac, census.

Чланак примљен: 06. 05. 2013.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 02. 09. 2013.

Срђан КАТИЋ*
Историјски институт
Београд

ЗАКУПИ РУДНИКА И ХАСОВА ЖЕЖНЕ ИЗ 1585/6. И 1591/2. ГОДИНЕ**

Анстракт: Документ који представљамо у раду односи се на два шестогодишња закупа рудника и хасова Жежне и неколико мањих рудника у околини. Закуп рудника уговорен је у рафинисаном, чистом сребру, а за хасове у новцу. Натурални закуп рудника омогућава да се одреди значај Жежне у рударству сребра у европском делу Османског царства. Посебно су значајни и подаци о мањим рудницима у околини, о структури рударске управе, као и о улози јемаца у закупу.

Кључне речи: Османско царство, рудник, сребро, закуп, хас, Жежна, Нови Пазар.

О руднику Жежна и припадајућим рудницима на планини Рогозна и у Подбуковику писали смо у посебном раду, па се стога овом приликом нећемо бавити њиховом историјом.¹ Документ који објављујемо пронађен је накнадно, 2012. године, током истраживања у Османском архиву Председништва Владе Републике Турске у Истанбулу. Одабран је зато што се односи на период који је најмање обрађен у поменутом раду и зато што је баш у то време Жежна поново постала један од најзначајнијих рудника у европском делу Османског царства. Документ је део мањег, непотпуног дефтера закупа рудника и ковница новца, који је настао у

* srdjan.katic@iib.ac.rs

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Од универзалних царстава ка националним државама. Друштвене и политичке промене у Србији и на Балкану* (Ев. бр. 177030).

¹ С. Катић, Т. Катић, *Рудник Жежна и рударство Рогозне и Подбуковику у 16. веку*, Историјски часопис 59 (2010) 197–224.

царској канцеларији рударских муката (*Ma'den Mukâta'ası Kalemî*).² Ради се о сажетом препису заповести, која се односи на шестогодишњи закуп рудника Жежна и припадајућих мањих рудника од октобра 1591. и њихових хасова од маја 1592. године. Као што се обичавало код те врсте докумената, поред услова новог закупа, наведени су и подаци о претходном закупничком периоду.

Заповести о одобрењу закупа богатих рудника попут Жежне садрже и преко 50–60 услова који су договорени између представника надлежног надзорништва царских прихода – незарета и једног или више закупаца. Стога се може закључити да се ради о врло сажетом препису, у коме је писар већу пажњу посветио само подацима о јемцима.³ Стога смо били принуђени на честа објашњења, као и да на појединим местима у тексту дамо нешто слободнији превод. Међутим, и тако редукован садржај документа пружа веома важне податке о османском рударству последњих деценија 16. века на простору између река Рашке и Ибра, и сведочи о виталности оближњих мањих рудника Козје Главе и Лисине, који су се налазили на западним обронцима Копаоника.

У првим годинама девете декаде 16. века рудник Жежна убрајан је међу руднике средње величине.⁴ У то време, вероватно су пронађена нова налазишта руде, или је велики капитал уложен у обнову постојећих, па је до средине поменуто деценије производња сребра значајно увећана. У октобру 1585. уговорен је први од два закупа на које се овај документ односи. Шестогодишњи закуп рудника износио је 861.036 дирхема (2.645,1 kg)⁵ чистог сребра, а хасова и мањих локалних закупа Жежне из маја наредне године 940.000 акчи. Наведеним закупима придодат је и закуп рудника Козја Глава и Лисина с хасовима, који је износио милион акчи.

---

² Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Bab-ı Defteri, Maden Mukataası Kalemî Evrakı (D.MMK) no. 22705. Фасцикла у којој се документ чува садржи неколико фрагмената једног, или можда два дефтера закупа рудника и ковница новца. Архивисти су их накнадно повезали, али том приликом нису уједначили пагинацију. С обзиром на то да је цео садржај фасцикле дигитализован, ради прецизнијег увида навели смо бројеве скенова на којима се налази заповест о закупу рудника и хасова Жежне: 19703 и 19704.

³ Писар је навео имена и патрониме јемаца, место њиховог становања и занимања за чланове управе, а изоставио је износе дневница и суме новца којима су јемчили, што је издати докумнт обавезно садржао.

⁴ С. Катић, Т. Катић, *Рудник Жежна*, 217.

⁵ Обрачун је рађен према тебриском дирхему од 3,072 g, који је у то време био у употреби.

Из тог времена располажемо и подацима о закупима сребром најбогатијих рудника у европском делу Османског царства. Шестогодишњи закуп Јањева вредео је највише, чак 5.350.000 дирхема (16.435,2 kg), Трепче 2.000.000 дирхема (6.144 kg) и Новог Брда 748.150 дирхема (2.298,3 kg).⁶ За Сидрекапсу немамо податке изражене у сребру, већ у новцу. На основу структуре прихода, међутим, може се закључити да је производња сребра у том руднику била мања од оне у Јањеву, а већа него што је била у Трепчи,⁷ па би у том случају, Жежна била на четвртом месту.

Поменути закуп Жежне из 1585/6. године преузела су двојица закупаца. Они, међутим, нису успели да остваре планирани ниво производње. После три године, због лошег пословања, кашњења с исплатом рата и притиска на рају, који је довео до њеног делимичног исељавања, са закупцима је раскинут уговор о закупу. Порта је била принуђена да преузме управу над рудником, што је била честа мера током које је држава рударским предузетницима давала бескаматне кредите, доводила сарафе и рударске стручњаке и насељавала рају. После периода државне управе рудници су поново издавани у закуп и то за најмање исти износ као пре државног преузимања. Од тог принципа одступало се само у ванредним околностима, као што су последице ратних дејстава, или елементарне непогоде. Тако је било и приликом закупа рудника Жежна у октобру 1591. и припадајућих хасова у мају 1592. године, када их је нови закупач преузео за исту количину чистог сребра и исту суму новца. У нови закуп нису били укључени раније придодати копаонички рудници Козја Глава и Лисина с хасовима.

Потенцијални закупци увек су представљали стање у рудницима много горим него што је то било у стварности. На тај начин, они су настојали да од државе добију што веће уступке и олакшице. С друге стране, Порта је штитећи властите интересе била спремна само на најнеопходније

⁶ D.ММК d. 22704, s. 5; С. Катић, *Закуп рудника и хасова Трепче 1585. године*, Мешовита грађа (Miscellanea) 31 (2010) 109–122; D.ММК d. 22694, s. 12; D.ММК d. 22700, s. 10.

⁷ За Сидрекапсу се 1585. године наводи укупан закуп рудника, ковнице новца, хасова и низа мањих прихода у износу од 22.140.000 акчи (R. Murphey, *Silver Production in Rumelia According to an Official Ottoman Report Circa 1600*, *Südost-Forschungen* 39 (1980) 94. Сидрекапса је била велики рудник сребра, али и убедљиво највећи рудник злата у Царству, што је локалној ковници омогућавало велики промет. У ранијем периоду, ковница је и остваривала највећи приход, док је добит од сребра и злата била приближно иста. D.ММК d. 22692; D.ММК d. 22698.

уступке, па је за усаглашавање услова закупа био потребан компромис обе стране. Ток преговора око закупа рудника и хасова Жежне није нам познат. Извесно је да је Порта прихватила већину захтева закупаца, али не и оне најважније, који су се односили на припајање 70 рајинских домаћинстава радничком хасу рудника и довођење 20 паунција, који су били задужени за проналажење нових налазишта руде.

Од прихода рудника и хасова зависила је и бројност управних служби. Према договореним условима закупа, у Жежни је, рачунајући и закупца, било чак 20 чланова управе. То је чак три пута већи број у односу на ранији период,⁸ што потврђује претходно изречену процну о великом порасту производње сребра у Жежни, а самим тим и осталих пратећих прихода.

Два писара била су задужена за хасове, док је осталих 18 службеника надзирано рударске и топионичарске радове. У рударској управи Жежне трећину чланова чинили су емин и писари, трећину шафари коњаници,⁹ а трећину остали шафари, што је најчешће коришћен образац приликом формирања управа у османским рудницима.

Од пет писара у управи рудника двојица су била задужена за убирање бројних пореза и такси у рударском насељу Жежна и околини. Тројица писара водила су евиденцију о производном процесу. Први је био задужен за рудник, други за роштовање – пржење сулфидних руда, а трећи за чистилу, у којој је добијан финални производ – чисто сребро.

Од 12 шафара, шесторица су били шафари коњаници задужени за допремање ђумура и дрвне грађе, тројица тзв. жолских шафара надзирала су рад рудника, двојица комплексе топионичарских кола – чархова, а један процес роштовања. Закупац је за себе изабрао службу шафара чархова, да би имао непосредан увид у производњу сребра. На основу наведеног, као и бројних примера закупа других рудника,¹⁰ може се закључити да су осамдесетих и деведесетих година 16. века закупци рудника сребра скоро искључиво бирали поменуту службу. Шафар рошта се изузетно ретко наводи међу члановима рударских управа, а његово ангажовање указује на велико присуство сулфидних руда у Жежни и околним рудницима.

---

⁸ С. Катић, Т. Катић, *Рудник Жежна*, 217.

⁹ Термин шафар потиче од старонемачке речи *Schaffer*, што одговара савременом појму *Schaffner*, а значи управник, надзорник. О улози и значају шафара коњаника види опширније: С. Катић, *Потрошни материјали у османском рударству и металургији*, Историјски часопис 58 (2009) 203–204.

¹⁰ D.MMK d. 22700; D.MMK d. 22701; D.MMK d. 22704; D.MMK d. 22705; Osmanlı Başbakanlık Arşivi İstanbul, Bab-ı defteri, Başmuhasebe kalemi (D.BŞM), d. 94.

Већина чланова рударске управе били су муслимани. Тројица хришћана надзирала су руднике, а један топионице, што су и биле најчешће службе које су обављали припадници ове конфесије.

Места становања 20 чланова рударске управе и 35 јемаца указују на велику повезаност Новог Пазара и рударске регије, која се простирала између река Ибара и Рашке. С обзиром на то да од 1540. до 1604. године нису вршени опширни пописи дела босанског санцака у коме се налазио Нови Пазар,¹¹ подаци о називима 10 муслиманских махала омогућавају да се унапреде сазнања о урбаној структури и о значајним задужбинарима овог града. Неке од махала уопште се не помињу у поменутих пописима, док се за неке може утврдити да су постојеле и 1591/2. или да су настале пре тог датума.

Закупац преобраћеник Пијале, четири најважнија члана управе и шест јемаца били становници махале џамије Мујезин Хоџе у Новом Пазару. Оснивач махале, Муслихудић Абдулгани, познатији као маденџија Мујезин Хоџа, био је један од великих рударских финансијера у Кратову и рудницима Скопског незарета, а у Новом Пазару подигао је Алтин-алем џамију, хан и мектеб.¹² Пословима везаним за рударство бавили су се бројни чланови ове локалне заједнице, а у њима су активно учествовали припадници из две, па и три генерације једне породице. Тако су, на пример, поред заима Хамида, који је био емин, важне службе у Жежни обављали и његов отац и двојица синова.

---

¹¹ Н. Ћар-Дрнда, *Osnivanje Novog Pazara i njegov razvoj do kraja XVI stoleća*, *Novopazarski zbornik* 8 (1984) 77–102.

¹² *Исто*, 77.

ТРАНСКРИПЦИЈА

Priştina kâdîsı olub mukâta'ât müfetişi mevlânâ 'Abdu'l-Kâdir dâi'leri ve ma'den nâzırı Dergâh-ı 'Âlî çavuşlarından [2] Mehmed çavuş 'arz ve Tırgovişte kâdîsı mevlânâ Şemsü'd-dîn sûret-i sicil gönderüp Üsküp nezâretine tâbi' Kozya Glava [3] ve Lişina ma'denleri ve hâsları mukâta'a-i Jejna ma'denleri ve hâsları mukâtası on yük akça ziyâde ile 'Abdî [4] b. Hâcî Dâvud ve erbâb-ı tîmârdan Şâh Velî nâm kimesneler tevârîh-i muhtelifle ile altı yıla iltizâm idüp [5] ve üç senesi tamâm olub muhâsabeleri görüldükde küllî kesri zuhûr eyleyüp ve ma'denleri dahi tedyin [6] olmağile tahvîl-i cedidine kimesne tâlib ve râgib olmamağın ber vech-i emânet zabt olunmak üzeriken [7] Yeni Pazar'dan Piyâle bin 'Abdullâh nâm kimesne gelüp zikr olınan mukâta'âtdan Jejna ma'denleri ve hâslları [8] ve tevâbi' mukâta'alarını ayırub girü iltizâm-i sâbık üzre ma'denleri işbu sene-i Elf Muharreminin sekizinde vâkı' [9] Uhturisin on beşinden altı yıla ve hâslları ve mukâta'ât-i sâiresi sene-i mezbûre Şa'bânın 2. vâkı' [10] Mayısın beşinden altı yıla ma'denlerini sekiz yüz altmış bir bin otuz altı dirhem nukra-i hâliseye [11] ve hâsllarını mukâta'ât-i müteferika 940000 nakd akçaya iltizâm ve kabûl ider şol şartile ki mukaddema [12] mezbûr ma'denlere ta'yîn olınan işçi hâsı reâ'yasının ekseri gürîhte ve mürde ve ba'zı kurâ birle gürîhte [13] işçiye küllî müzâyaka çekilüp ma'denler işlemeyub hâlâ Yeni Pazar kazâsına tâbi' yetmiş hânelu 10 kıt'a kura [s. 20 / 14] cediden işçi hâsı ta'yîn ve tahrir olub cemî' tekâlifden mu'âfiyyet üzre hükm-i şerîf 'inâyet olına [15] mezbûr ma'denlere pauncı lâzım olmağın yiğirmi nefer pauncı 'inâyet olına ve tahvîlimiz içinde nuhâs ve zeheb ve ahenin [16] ma'deni zuhûr iderse mîrîsi deynimize mahsûb ola ve işçi hâsllarından reâ'yânın ekseri küldeci [17] olmağla ma'den iptâlına bâis olub fûrûht eyledikleri küldin on adedinden mîrî için [18] bir akçaları alınub emîn tamga urmayınca küldleri olunmaya şöyle ki tamgasız fûrûht olına girifte olunub [19] mîrî için zabt olına ve tahvîlimiz içinde hâsıl olan cevâhir ve çaglin mültezim-i cedid dahl eylemeye [20] ve mevâcib-i kadîme kemâkân mukarrer olub ibtidâ-i târihden deynimize mahsûb ola ve kendim yevmi on akça [21] 'ulûfe ile mezbûr ma'denlerde çarh şafarı olub ve zu'amâdan Hâmid bin Ahmed cümle zarar mâla kefâletle emîn [22] olub tahvîlimiz içinde sefer-i hümâyun vâkı' olursa sefere gitmeyub mâl-ı mîrî tahsîlinde ola kâtib ve huddâm [23] ber vech-i kefale istediğimiz kimesneler ola ve Tırgovişte kâdîsı mevlânâ Şemsü'd-dîn sûret-i sicil mücebince [24] otuz beş nefer kimesneniz

üç yüz altmış bir bin akça zarar mâla kefiller olub mültezim-i mezbûr ve küfelâsı [25] yarâr ve mâldâr yerlü ve yurtlu kimesneler olub mukâta‘a-i mezbûre vech-i meşrûh üzre mezkûrlere [26] sadaka buyurulmak her vechile ola ve enfa‘dir deyü i‘lâm eyledükleri ‘arz olındıkda her altı ayında [27] ber kıst-el-yevm hesâbı üzre haklaşub ve sene be sene muhâsebesin virüp ve işçi hâssı ve pavuncu tahrîrî [28] makbûl olmayub kadîmî hâsslar reâ‘yası istihdâm olunub ve kadîmden ne vechile zabt tasarruf emr [29] olinugelmiş ise hâlâ dahi ol vechile sahi zabt eyleyüp ve sâir şer‘iyye ve kânûna muvâfık olan şurûtı [30] ri‘âyet olınmak üzre buyurulduđu deyü berâtında kayd olına

İbtidâ-i

mevâcib-i Piyâle b. ‘Abdullâh ‘an sâkinân-ı mahalle-i câmi‘-i Mü‘ezzin Hoca der Yeni Pazar şafar-i çarhehâ şüd der ma‘den-i Jejna ber vech-i iltizâm ber müceb-i ‘arz-ı mevlânâ ‘Abdu‘l-Kâdir kâdî-i Priştina el-müfettiş ve Mehmed çavuş ‘an çavuşân-ı Dergâh-ı ‘Alî nâzır-ı ma‘den ve ber müceb-i sûret-i sicil-i mevlânâ Şemsü‘d-dîn kâdî-i Tırgovişte fi 5. Şa‘bân sene Elf

Fî yevm 10

Be-cihet ‘an mahsûl-i mukâta‘a-i m.

İltizâm-i

mezbûr nice mukâta‘a-i ma‘den ve hâshâ-i mukâta‘ât-i müteferrika-i Jejna ‘an et-târih el-mezbûrin

Fî sîttesinin

Kıymet-i

mukâta‘a-i ma‘den-i Jejna ‘an 15. Uhturis el-vâkı‘ fi 8. Muharrem sene Elf nukra-i hâlis 861.036 dirhem

Kıymet-i

mukâta‘a-i hâshâ ve mukâta‘ât-i müteferrika-i ma‘den-i mezbûre ‘an 5. Mayıs el-vâkı‘ fi 2. Şa‘bân sene Elf

nakdiye 940.000

iltizâm-i sâbık üzredir

Fî‘l-asıl

mukâta‘ateyn-i mezbûreteyn 2 tevârîh-i muhtelife der uhde-i ‘Abdî b. Hâcî Dâvud şafar-i mültezim ve Şâh Velî emîn ber vech-i kefalte

Fî sîttesinin

Kıymet-i

mukâta‘a-i ma‘den-i Jejna ‘an 15. Uhturis el-vâkı fi gurre-i ZA sene 993.
nukra-i hâlis 861.036 dirhem

Kıymet-i

mukâta‘a-i hâshâ ve mukâta‘ât-i müteferrika-i mezbûre ‘an 5. Mayıs
el-vâkı‘ fi 26. CA sene 994. nakdiye 940.000

Kefil bi‘l-mâl ber müceb-i sûret-i sicil-i mevlânâ Şemsü‘d-dîn kâdî-i Tırgovişte

-Hamid b. Ahmed ‘an sâkinân-ı mahalle-i Mü‘ezzin Hoca der nefsi-i Yeni Pazar
bâ-şart-i emîn şüd bâ-ze‘âmet-i hod

-Ahmed b. Hac ‘an mahalle-i mezbûre bâ-şart-i kâtib-i ma‘den şüd

-Pîr ‘Alî b. Hamid ‘an mahalle-i mezbûre mukâta‘ât-ı muteferika ‘an mezbûre şüd

-Pîr Mehmed b. Hamid ‘an mahalle-i mezbûre bâ-şart-i kâtib-i röşt şüde
becâyış

-Mahmûd b. Yûnus ‘an sâkinân-ı mahalle-i Mescid-i Ahmed Voyvoda der m.
bâ-şart-i kâtib-i müteferrika şüd

-‘Alî b. İbrâhîm ‘an sâkinân-ı kasaba-i Vılçitrn bâ-şart-i kâtib-i kâlhâne şüd

- Muslihü‘d-dîn b. İvâz Oğuzbay ‘an sâkinân-ı mahalle-i İsa Beğ der nefsi-i
Yeni Pazar bâ-şart-i kâtib-i hâsshâ şüd becâyış

-Hudâvirdi [b.]‘Abdullâh ‘an mahalle-i Kurd Çelebi der mezbûr bâ-şart-i şafar-i
süvâri der m‘aden-i Leskova Glava

-Ahmed b. ‘Abdullâh ‘an sâkinân-ı mahalle-i Câmi‘-i Ahmed Beğ der m. bâ-şart-i
şafar-i süvâri şüd

-Ahmed b. ‘Abdullâh ‘an sâkinân-ı mahalle-i Mescid-i Hayrû‘d-dîn der m. bâ-şart-i
kâtib-i hâsshâ şüd becâyış

-‘Abdî b. Bâlî ‘an mahalle-i Câmi‘-i Kurd Çelebi der m. bâ-şart-i şafar-i süvâri
şüd der ma‘den-i Kaludere

-Rizvân ‘Abdullâh ‘an mahalle-i Câmi‘-i Çalapvirdi der m. bâ şart-i şafar-i
süvâri şüd

-Kurd b. ‘Abdullâh ‘an mahalle-i Câmi‘-i Kurd Çelebi bâ şart-i şafar-i süvâri
şüd der m‘aden-i Jejna

-Mustafâ b. ‘Alî ‘an mahalle-i Mescid-i Memi Çelebi der m. bâ şart-i şafar-i
roşt der ma‘den-i mezbûr

-Yûnus b. Hasan ‘an sâkinân-ı mahalle-i karye-i Bana Polye bâ şart-i şafar-i
süvâri şüde

-Mileta ‘an karye-i Beluke bâ şart-i şafar-i jol şüde der ma‘den-i Çirniç

-Komlen zimi ‘an karye-i Orahova bâ şart-i şafar-i jol şüde der ma‘den-i mezbûr

- Deya Marko zimi ‘an karye-i Çeran bâ şart-i şafar-i jol şüde ba-ma‘den-i Leskova Glava
- Miloş Peya zimi ‘an karye-i Lukova bâ şart-i şafar-i çarhehâ-i Orahova şüde
- Kâsım Çelebi b. Ahmed Hoca ‘an mahalle-i Câmi‘-i Mü‘ezzin Hoca der nefs-i Yeni Pazar
- İbrâhîm Çelebi b. Ahmed Hoca ‘an sâkinân-ı mahalle-i mezbûr
- Mahmûd Çelebi [b.] İskender ‘an mahalle-i mezbûr
- Halvacı Ahmed ‘an mahalle-i mezbûr
- Mehmed el-Hâc ‘an mahalle-i mezbûr
- Eynehân b. ‘Âlî ‘an mahalle-i mezbûr
- Kaya b. Pervâne ‘an mahalle-i Câmi‘-i Hâcî Hurrem
- Feriğ Bâlî ‘an mahalle-i Câmi‘-i ‘Abdî Voyvoda
- İvladisav ‘an mahalle-i Vırbofça
- Rayiç el-ma‘denî ‘an karye-i Orahova
- Miladin el-ma‘deni ‘an karye-i Vraçevo
- İçvetko zimmî ‘an karye-i Lukova
- Nikola Radik ‘an karye-i Jejna
- Jivko zimmî ‘an karye-i Popofça
- Marko zimmî ‘an karye-i Çeran
- Petri zimmî ‘an karye-i Orahoviça
- Oçvetko zimmî ‘an karye-i Buyçe
- Radivoy zimmî ‘an karye-i İzvor
- Radosav zimmî ‘an karye-i Pridvoriça
- Radiç zimmî ‘an karye-i Girebna
- Oçvetko zimmî ‘an karye-i Çırniç
- Radovan zimmî ‘an karye-i Ugrakinik
- Knez Luka zimmî ‘an karye-i Osalina
- Toman zimmî ‘an karye-i Rogozna
- Radoş zimmî ‘an karye-i mezbûr
- Lazar zimmî ‘an karye-i Miyaçin
- Damyân zimmî ‘an karye-i Kukane
- Simeun zimmî ‘an karye-i Beluka
- Komlen zimmî ‘an karye-i Duboka
- Güra zimmî ‘an karye-i Grkay
- Luka zimmî ‘an karye-i Birova
- Yova zimmî ‘an karye-i Yoşevik
- Luka zimmî ‘an karye-i Buyçe
- Lazar zimmî ‘an karye-i Kalin
- Momçil zimmî ‘an karye-i Popozinçe

ПРЕВОД

Мевлана Абдулкадир, кадија Приштине и инспектор закупа, који се моли за Вас, и Мехмед чауш, надзорник рудника, један од чауша Високе Порте, послали су молбу, а мевлана Шемсудин, кадија Трговишта, копију сицила и изложили следеће:

Руднике Козја Глава и Лисина, који припадају Скопском [рударском] незарету, и њихове хасове, као и руднике и хасове мукате Жежна, узела су у закуп на шест година, рачунајући од различитих датума, лица по имену Абди син Хаџи Даута и тимарник Шах Вели, тако што су понудили 10 товара (милион) акчи више.¹³ Прошле су три године и извршена је провера њиховог рачуноводства када је утврђен велики мањак. Пошто су рудници у дуговима, због чега нико није ни замолио ни затражио нови закуп, [рудници] су узети под еманет.¹⁴

Док су били под еманетом, дошао је човек по имену Пијале син Абдулаха, из Новог Пазара и замолио да их узме у закуп, с тим да се речене мукате [Козја Глава и Лисина] одвоје од рудника и хасова Жежне и њој подређених муката. И још да се, као што је било код ранијег закупа, поново закупе на шест година, и то рудници од 8. Мухарема ове 1000. године, односно од 15. октобра [1591], а хасови и остале мукате од 2. Шабана исте године односно од 5. маја [1592]; рудници за 861.036 дирхема чистог сребра, а хасови и различите мукате за 940.000 акчи.

Услови [предложеног] закупа су следећи:

„Рудници не раде јер се раније већина раје са радничког хаса, додељеног поменутих рудницима, што разбежала што помрла, а нека села су и колективно избегла па је велика потреба за радницима. Стога, нека се изда часна заповест да се седамдесет кућа у десет села новопазарског кадилука, изнова одреде за раднички хас и да се упишу да су ослобођени од свих намета.

Пошто су реченим рудницима потребне паунције, нека им се додели 20 паунција.

---

¹³ С обзиром на то да су закупи из 1585/6. и 1591/2. године исти, разлика од милион акчи односи се закуп рудника Козја Глава и Лисина с хасовима.

¹⁴ Ради се о преузимању рудника од стране државе и постављању за емина једног од стручних дворских службеника, који су најчешће бирани међу чаушима. О мерама које су предузимане током периода државне управе писали смо у главном тексту.

Уколико се током нашег убирања прихода у руди појави бакар, злато или гвожђе, нека се државни део рачуна у наш дуг.¹⁵

Већина раје с радничких хасова су ливци, што је узрок пропадња рудника. Наиме, када продају металне погаче, од десет комада за државу се узима једна акча, а док емин не удари жиг, нека се не сматрају њиховим. Тако да ако се продају без жига, нека се заплене и узму за државу.¹⁶

Нека нови закупац не полаже право на руду и чаглину¹⁷ која се произведе у време нашег закупничког периода.

Нека се износи плата утврде као што је то чињено раније и нека се од почетног датума [закупа] рачунају у наш дуг.¹⁸

Нека ја будем шафар чарха у реченим рудницима, нека ми се да плата од 10 акчи дневно, а нека заим Хамид син Ахмеда буде емин, пошто целокупном имовином јемчи надокнаду штете. Ако се деси царски поход у време нашег закупничког периода нека не иде у поход него нека се бави прикупљањем државног иметка.

Писар и остали чланови управе нека буду она лица која су јемци и која ја желим.“

Према копији сицила трговишког кадије мевлане Шемсудина, има 35 лица која су са 361.000 акчи гаранти у случају надокнаде штете. Речени закупац и његови јемци су вредни и имућни људи из тог краја. Пошто сте замолили [приштински кадија, надзорник муката и трговишки кадија] да се поменути милосрдно обдаре реченом мукатом, на претходно описани начин, јер је то у сваком случају најкорисније, нека се тако и нареди, с тим да се на сваких шест месеци врши поравнање у складу с дневним износом плата и да се обрачунски дефтер предаје сваке године. Регистровање [новог] радничког хаса и паунција није прихваћено. Заоведа се [закупцу] да упосли рају са старих хасова и да исту користи на стари начин, онако

¹⁵ Ради се о ванредном приходу закупца, а речи „наш дуг“ односе се на износ закупа, односно на обавезу коју је исти преузео према држави.

¹⁶ Очигледно се ради о врло распрострањеној илегалној активности топионичара, који су без опорезивања трговали металним, вероватно оловним одливцима. У сажетом облику је нејасно да ли се ради о ливењу у тајним топионицама, или о непријављивању одливака у јавним. Утискивањем жига обележавани су одливци на које је плаћен порез, а износ од једне акче на сваких 10 жигосаних одливака представљао је таксу на жиг. Одливцима са жигом могло се трговати, док је и сам посед необележених одливака кажњаван њиховом запленом и глобом за починитеље.

¹⁷ Чаглином су називани ситни комадићи руде који при првом прању у плакаоницама остану у јарку, котару (од нем. *Zagel, Zügel*).

¹⁸ Дневнице чланова рударске управе исплаћиване су из уговорене суме закупа, па су самим тим представљале део дуга који је закупац преузео према држави.

како је то уобичајено. Сада, нека му се упише у берат да му је наређено да [мукату] држи на овај начин уз поштовање осталих услова који су у складу с шеријатом и кануном.

Као прво,

плата Пијале б. Абдулаха, становника махале џамије Мујезин Хоџе у Новом Пазару, који треба да буде шафар чархова у руднику Жежна, путем закупа, а на основу молбе мевлане Абдулкадира, приштинског кадије-муфетиша и надзорника рудника Мехмеда чауша, једног од чауша Високе Порте, и на основу копије сицила мевлане Шемсудина, кадије Трговишта, 5. Шабана 1000. године (мај 1592)

- дневно 10 [акчи] *исплаћује се од прихода ове мукате*

Закуп више муката рудника и различитих муката хасова Жежне од наведеног датума, за шест година:

Вредност мукате рудника Жежна од 15. октобра [1591],¹⁹ који пада 8. Мухарема 1000. године – 861.036 дирхема чистог сребра

Вредност мукате хасова и различитих муката реченог рудника од 5. маја [1592], који пада 2. Шабана 1000. године – 940.000 [акчи] у готовини
према старом закупу

Основни износ обе наведене мукате, од два различита датума, у обавези шафара закупца Абди Хаци Давуда и емина Шах Велија, путем јемства, за шест година

Вредност мукате рудника Жежна од 15. октобра 1585, који пада првог дана Зилкаде 993. године – 861.036 дирхема чистог сребра

Вредност мукате хасова и мањих муката поменутог [рудника] од 5. маја [1586], који пада 26. Џумаде прве 994. године – 940.000 [акчи] у готовини

Јемци имовином, према копији сицила трговишког кадије мевлане Шемсудина:

-Хамид син Ахмеда, становник махале Мујезин Хоџе у самом Новом Пазару, под условом да буде емин, на основу сопственог зеамета

---

¹⁹ Хришћански датуми обрачунати су у тексту према Јулијанском календару.

- Ахмед син Хаџија из исте махале, под условом да буде писар рудника
- Пир Али син Хамида из исте махале, задужен за различите мукате поменутог [рудника]
- Пир Мехмед син Хамида из исте махале, под условом да буде писар рошта, *новопостављен*
- Махмуд син Јунуса, становник махале месцида Ахмед војводе у наведеном [месту], под условом да буде писар различитих закупа
- Али син Ибрахима, становник касабе Вучитрн, под условом да буде писар чистиље
- Муслихуди син Иваза Огузбаја, становник [махале] Иса-бег у самом Новом Пазару, под условом да буде писар хасова, *новопостављен*
- Худаверди син Абдулаха из махале Курд челебије у поменутом [месту], под условом да буде шафар коњаник у руднику Лескова Глава.²⁰
- Ахмед син Абдулаха, становник махале џамије Ахмед-бега у истом месту, под условом да буде шафар коњаник
- Ахмед син Абдулаха, становник махале Хајрудинов месцид у истом месту, под условом да буде писар хасова, *новопостављен*
- Абди син Балија из махале џамије Курд челебије у истом месту, под условом да буде шафар коњаник у руднику Калудере²¹
- Ризван син Абдулаха из махале џамије Чалапвердија у претходно наведеном месту, под условом да буде шафар коњаник
- Курд син Абдулаха из махале џамије Курд челебије, под условом да буде шафар коњаник у руднику Жежна
- Мустафа син Алија из махале месцида Меми челебије у претходно наведеном месту, под условом да буде шафар рошта у реченом руднику
- Јунус син Хасана, становник махале у селу Бања Поље,²² под условом да буде шафар коњаник
- Милета из села Бетуће,²³ под условом да буде жолски шафар у руднику Црнац²⁴
- Комљен, зимија из села Орахова,²⁵ под условом да буде жолски шафар у поменутом руднику

---

²⁰ Рудник Лескова Глава налазио се на истоименом брду на југоисточним обронцима планине Рогозне.

²¹ Рудник Калудере се налазио на североисточном делу Рогозне. О његовој убикацији види С. Катић, Т. Катић, *Жежна*, 211.

²² Данас Новопазарска Бања.

²³ Данас истоимено село на левој обали Ибра северозападно од Лепосавића.

²⁴ Данас истоимени потес и рудник олова и цинка између села Дубока и Зминац на Рогозни.

²⁵ Данас село Орахово у Подбуковику.

- Деја син Марка, зимија из села Ћеран²⁶, под условом да буде жолски шафар у руднику Лескова Глава
- Милош син Пеје, зимија из села Лукова,²⁷ под условом да буде шафар чархова у Орахову
- Касим челебија син Ахмед Хоце из махале џамије Мујезин Хоце у самом Новом Пазару
- Ибрахим челебија син Ахмед Хоце, становник исте махале
- Махмуд челебија син Искендера из исте махале
- Ахмед, алвација из исте махале
- Хаџи Мехмед из исте махале
- Ејнехан син Алија из исте махале
- Каја син Перванеа из махале џамије Хаџи Хурема
- Ферик син Балија из махале џамије Абди војводе
- Владисав из махале Врбовица²⁸
- Рајица, маденџија из села Орахова
- Миладин, маденџија из села Врачево²⁹
- Цветко, зимија из села Лукова
- Никола Радић, из села Жежна³⁰
- Живко, зимија из села Поповце³¹
- Марко, зимија из села Ћеран
- Петар, зимија из села Ораховица³²
- Оцветко, зимија из села Бујце³³
- Радивој, зимија из села Извор³⁴
- Радосав, зимија из села Придворица³⁵
- Радич, зимија из села Гребна³⁶
- Оцветко, зимија из села Црнац

---

²⁶ Данас село Церање, на десној обали Ибра северно од Звечана.

²⁷ Данас село Луково у Подбуковику.

²⁸ Једна од хришћанских махала у Новом Пазару.

²⁹ Данас истоимено село на северним обронцима Рогозне, североисточно од Новог Пазара.

³⁰ О убикацији села и рудника Жежна види С. Катић, Т. Катић, *Рудник Жежна*, 212–216.

³¹ Данас село Поповци у близини ушћа Јошаничке реке у Ибар, јужно од Лепосавића.

³² Данас село Оравица на западним обронцима брда на коме се налази рудник Лескова Глава.

³³ Данас заселак села Осаоница северозападно од Новог Пазара.

³⁴ Данас село Извори, северозападно од Бањске.

³⁵ Данас истоимено село на левој обали Ибра, јужно од Лепосавића.

³⁶ Данас истоимено село на Гркајској реци левој притоци Ибра.

- Радован, зимија из села Угракиник³⁷
- Кнез Лука, зимија из села Осалина³⁸
- Томан, зимија из села Рогозна³⁹
- Радош, зимија из истог села
- Лазар, зимија из села Мијачин[овић]⁴⁰
- Дамјан, зимија из села Кућане⁴¹
- Симеун, зимија из села Белуће⁴²
- Комљен, зимија из села Дубока⁴³
- Ђура, зимија из села Гркај⁴⁴
- Лука, зимија из села Бирова⁴⁵
- Јова, зимија из села Јошевик⁴⁶
- Лука, зимија из села Бујце
- Лазар, зимија из села Каљин⁴⁷
- Момчил, зимија из села Попозинце⁴⁸

³⁷ Г. Томовић је село Угракиник убицирала као село Гркаје (*Сопотски забел Чрмањ*, Историјски часопис 36 (1987) 47), што су прихватили и Т. Катић, *Опширни попис Призренског санџака из 1571. године*, Београд 2010, 261 и С. Катић и Т. Катић, *Рудник Жежна*, 201–202. Међутим, у овом документу за 30. јемца се наводи да је из села Гркај, па је извесније да је то село, а не Угракиник данашње село Гркаје. То потврђује и место боравка наредног јемца који је био из села Бирова, данас засеока села Гркаје. Угракиник се може читати и као У(О)гракинић, У(О)грађеник и слично, али на територији хаса рудника Жежна нисмо пронашли ни приближно сличан назив, што значи да је то село временом запустело.

³⁸ Непознато

³⁹ О убикацији села и рудника Рогозна види С. Катић, Т. Катић, *Рудник Жежна*, 203.

⁴⁰ У пописима хаса рудника Жежна увек се помиње као Мијачиновић. Село данас не постоји, а према подацима пописа из 1583. године налазило се код Јошанице, села на Јошаничкој реци левој притоци Ибра, југозападно од Лепосавића (Т. Катић, *Опширни попис*, 257).

⁴¹ Данас село Кућане северно од рудника Орахово и Луково у Подбуковику.

⁴² Данас село Белуће на левој обали Ибра преко пута места Лешак.

⁴³ Данас истоимено село на источним обронцима Рогозне.

⁴⁴ Данас село Гркаје на Гркајској реци левој притоци Ибра, југозападно од Лепосавића.

⁴⁵ Данас Бирово, заселак претходно наведеног села Гркаје.

⁴⁶ Данас истоимено село на ушћу Бањске реке у Ибар.

⁴⁷ Данас истоимено село на северним обронцима Рогозне.

⁴⁸ Непознато.

میں رہنے صاحب کے لئے دینی مقامات کا انتظام بھی اہم ہے۔ ایک اور کام بھی یہ ہے کہ ہر ایک کے لئے اس وقت کی ضروریات کا خیال رکھا جائے۔

دوسرے ایک اور کام یہ ہے کہ ہر ایک کے لئے اس وقت کی ضروریات کا خیال رکھا جائے۔ دوسرے ایک اور کام یہ ہے کہ ہر ایک کے لئے اس وقت کی ضروریات کا خیال رکھا جائے۔

تیسرے ایک اور کام یہ ہے کہ ہر ایک کے لئے اس وقت کی ضروریات کا خیال رکھا جائے۔ تیسرے ایک اور کام یہ ہے کہ ہر ایک کے لئے اس وقت کی ضروریات کا خیال رکھا جائے۔

چوتھے ایک اور کام یہ ہے کہ ہر ایک کے لئے اس وقت کی ضروریات کا خیال رکھا جائے۔ چوتھے ایک اور کام یہ ہے کہ ہر ایک کے لئے اس وقت کی ضروریات کا خیال رکھا جائے۔

پنجمے ایک اور کام یہ ہے کہ ہر ایک کے لئے اس وقت کی ضروریات کا خیال رکھا جائے۔ پنجمے ایک اور کام یہ ہے کہ ہر ایک کے لئے اس وقت کی ضروریات کا خیال رکھا جائے۔

قول جدیدہ لاشی مایہ شعیبہ دکریم دل دلوں جمع نکالیندہ اعانیہ لوزہ ملک شہما عنایت
ذوہدیت مالک بادشہ لائم لولینہ باکی نو بادشہ عنایت لولہ دکریم لکھت خانہ ذہ سیرول پانی
بسد ذہود لودسہ ہمیشہ ہمیشہ خوب لکھت دلشہ ما صالہ نہ دعایا نا لکھت کلبی
دلینتہ اعانیہ لبطانہ باغی لولوں ڈدنت لولینہ کلک لودہ عتہ شہدہ ہمایہ لکھت
ہذا قہ لای لالوں لہ طینا لورینہ کل لری لولینہ شویا کلمہ زرفت لولہ لکھت لولوں
ہمایہ لکھت لولہ دکریم لکھت ماسہ لکھتہ جو لہ ہر دعالہ ملکہ ہم جدید ذہ لالوں
دولینہ لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت
ملا ذہ لای لولہ ہمایہ لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت
لادہ لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت
مکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت
لادہ لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت
ملا ذہ لالوں لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت
صنہ قہ ہمایہ لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت
برخط الوم ہمایہ لادہ ذہت مقلشہ پوسہ ہمایہ لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت
اعانیہ لادہ بلعہ قہ ہمایہ لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت
لادہ لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت
دعایت لادہ ذہت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت لکھت

Srdan Katić

**LEASES OF THE ŽEŽNA MINES AND HASES
FROM 1585/6. AND 1591/2.**

Summary

The presented document refers to two six-year leases of Žežna mines and *hases* and some minor mines in the vicinity. It presents the lease conditions, of which most important are those on state's share of produced pure silver, structure of the mine management, as well as the number and the role of the guarantors. According to the available data on production, Žežna was the fourth biggest mine in the European part of the Ottoman Empire, during the mentioned period.

Key words: Ottoman Empire, mine, silver, lease, *has*, Žežna, Novi Pazar.

Чланак примљен: 27. 04. 2013.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 02. 09. 2013.

Гордана ГАРИЋ ПЕТРОВИЋ*
Историјски институт
Београд

ПОПИС СТАНОВНИКА СТАРОГ БЕЧЕЈА ИЗ 1744. ГОДИНЕ**

Анстракт: Бечеј је, током прве половине 18. века био седиште једног од четрнаест гарнизона Потиске војне границе. Након развојачења Војне границе, постао је центар новоформираног Потиског коморског дистрикта. Из времена постојања Потиске границе и Потиског дистрикта, сачувано је и објављено неколико пописа Бечеја. Овом приликом саопштавамо попис становника Старог Бечеја који је састављен 1744. године за потребе тамошње православне парохије. Попис садржи имена власника 126 градских кућа, као и имена, старост, и податке о сродничким односима, за 803 пописана становника. У време настанка пописа, становници Бечеја су били готово искључиво Срби православне вере. Од средине 18. века започиње колонизација Мађара, Немаца и Словака, која ће у значајној мери утицати на етничку слику Бачке у наредном столећу.

Кључне речи: Стари Бечеј, демографија, становништво, попис, Српска православна црква, Војна граница, 18. век, Хабзбуршка монархија, Србија, Војводина

Историја Старог Бечеја је непосредно везана за средњовековно утврђење Бечеј које се налазило на левој обали Тисе. У његовој близини, током турске владавине, налазила се варош Бечеј или Турски Бечеј. Након аустријског запоседања Баната 1718. године и насељавања новог становништва, ово насеље добија име Нови Бечеј. У међувремену, у складу са

---

* gordana.garic.petrovic@iib.ac.rs

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Од универзалних царстава ка националним државама. Друштвене и политичке промене у Србији и на Балкану* (Ев. бр. 177030).

једном од одредаба Карловачког мира, утврђење Бечеј је порушено 1701. године године. Од тог доба, име Бечеј почиње да се везује за Ковин (Ковинацко), село које се налазило на месту савременог Бечеја.¹

Ово насеље постаће седиште једног од четрнаест гарнизона новоформиране Потиске војне границе, која се простирала дуж Тисе и заједно са Поморишком, била под Генералатом у Сегедину.² Након готово пола века постојања, она је укинута 1751. године а Бечеј постао центар Потиског коморског дистрикта, формираног да би се ублажило незадовољство због развојачења и спречио већи одлив становништва са подручја расформиране Војне границе. На тај начин је на територији Бачке оформљена област са посебним статусом, која је у току више од једног века свог постојања добила још две привилегије (1774. и 1800. године) и прошла кроз неколико организационих промена. Повлашћен положај становништва дистрикта огледао се у његовој подложности искључиво владару као властелину.³

Из времена постојања Потиске границе и Потиског дистрикта, сачувано је и објављено неколико пописа Бечеја. У време оснивања границе посада шанца Бечеј бројала је 300 граничара и била друга по бројности, одмах иза сегединске.⁴ У току Ракоцијеве буне (1703-1711) и

---

¹ Више о историји Бечеја: Р. Шмит, *Град Бечеј*, Гласник Историског друштва у Новом Саду 12 (1939) 33-42; Ч. Потпарић, *Из прошлости Бечеја*, Бечеј 1955; О. Зиројевић, *Бечеј под Турцима*, Зборник Матице српске за историју 52 (1995) 41-53; В. Воргић, *Земља и људи Бечеја (у Бачкој) - земљишни посед старих граничарских породица*, Зборник Матице српске за историју 58 (1998) 173-206.

² В. Гавриловић, *Попис Потиске војне границе из 1748. године*, Мешовита грађа 32 (2011) 255-256. О Потиској граници више: *Укинуће потијске и поморишке Крајине*, Архив за историју Српске православне карловачке митрополије 1 (1911) 67-69; Д. Поповић, *Срби у Бачкој до краја осамнаестог века*, Београд 1952; Д. Поповић, *Војна граница*, Војводина књ.2, 271-349; С. Гавриловић, *Грађа за биографије официра Потиско-Поморишке војне границе (прва половина XVIII века)*, Зборник Матице српске за историју 61-62 (2000) 109-128.

³ О Привилегованом потиском коморском дистрикту више: Р. Gyetvai, *A Tiszai korona-kerület telepítéstörténete*, 1-3, Kalocsa 1992; С. Гавриловић, *Привилегија Потиског дистрикта из 1751. године*, Зборник Матице српске за историју 7 (1973) 119-123; В. Гавриловић, *Потиски крунски дистрикт : (1751-1848)*, Настава историје 7/13 (2001) 7-13; Исти, *Трећа (последња) привилегија Потиског дистрикта (1800)*, Зборник Матице српске за историју, 63-64 (2001) 211-220; Н. Стојковић, *Потиски крунски дистрикт у доба круновине Српска Војводина и Тамишки Банат (1849-1860)*, Гласник Српске православне цркве 90/9,10 (2009) 244-251, 262-267; А. Хегедиш, *Аграрни односи у Потиском дистрикту : (1751-1848)*, Зборник Матице српске за историју 45 (1992) 35-50.

⁴ В. Воргић, *Земља и људи Бечеја*, 177.

епидемије куге која је потом уследила, број становника се у значајној мери смањио, тако да је према попису из 1720. године Бечеј имао 63 граничара распоређена у три компаније.⁵ Након нешто мање од три деценије, у њему је забележена граничарска посада од 118 коњаника и 205 пешадицаца.⁶ У време укидања Војне границе, извршен је нови попис. Од 176 пописаних граничара, њих 57 је прихватило нови статус и остало у граду, док се већи део преселио у Банат а осам породица у Срем.⁷

Из периода који је непосредно претходио развојачењу Потиске границе, потиче и попис који овом приликом саопштавамо. Састављен је за потребе православне парохије у Бечеју и спада међу најстарије сачуване пописе ове врсте.⁸ Према њему, у Бечеју је 1744. године живело 803 становника у 126 кућа.⁹ Неки од граничара чија су имена забележена у овом попису јављају се и у пописима аустријских власти из тог доба. То је случај са поручником Стојаном Бошковићем и капетан-лајтнантом Савом Ракићем чија су имена забележена у попису Потиске војне границе из 1748. године.¹⁰ Пет година касније настао је списак граничара Бечеја у коме се налазе имена 27 становника Бечеја, чија се имена јављају и у црквеном попису, који овом приликом објављујемо.¹¹

До развојачења Потиске војне границе, становници Бечеја били су готово искључиво Срби православне вере. Од средине 18. века започиње колонизовање Мађара, Немаца и Словака на територију Дистрикта, а

⁵ И. Јакшић, *Из пописа становништва Угарске почетком XVIII века*, Нови Сад 1966, 367-368.

⁶ В. Гавриловић, *Попис Потиске војне границе*, 260, 267, 275, 278.

⁷ В. Воргић, *Земља и људи Бечеја*, 182-184.

⁸ Нешто старији црквени попис становника Београда из 1733. године објавио је Д. Поповић, док је знатно млађи попис Дерића из 1783. објавио Ж. Сечански. Д. Поповић, *Грађа за историју Београда од 1711-1739 год*, Споменик 78 (1935) 59-76; Ж. Сечански, *Пописи становништва Бачке током осамнаестог века*, Београд 1952, 179-188.

⁹ Пописивач је грешком након куће 12, на следећој страни, као број наредне пописане куће уписао број 18. Стога последња уписана кућа носи број 131, док их је стварно пописано 126.

¹⁰ Биографије су дате у: В. Гавриловић, *Попис Потиске војне границе*, 260 нап. 28, 267 нап. 65.

¹¹ У питању су: Радован Адамов, Мата Антоновић, Јован Аврамов, Никола Адамов, Живан Божин, Михаило Велисављевић, Јовица Јованчев, Петар Радомиров, Јован Савков, Лаза Боберић, Стојан Бошков, Дамјан Живковић, Угрин Кузманов, Станко Матејчев, Михаило Обрадов, Петар Остојин, Милош Велисављевић, Лаза Живанов, Остоја Жикић, Арсен Илијин, Никола Кекић, Стефан Крстичин, Апостол Максимов,

нарочито у Сенту и Кањижу.¹² Најстарији подаци у црквеним књигама бечејског Католичког жупног уреда потичу из 1757. године, када је забележено само пет крштења.¹³ Већ након седам година, број крштења је износио 37 а у граду је живело 277 становника римокатоличке верописповести.¹⁴

Значај који је имала колонизација, најбоље показује поређење ланчаних индекса за поједина места у Дистрикту. Тако ланчани индекс пораста становништва у периоду између 1764. и 1787. године за Турију, у којој није било колонизације, износи 159 а за Бечеј 265.¹⁵ До 1787. Бечеј је имао 799 кућа у којима је живело 885 породица. Укупан број становника различите националне и верске припадности износио је 4.437, од чега 2.348 мушкараца и 2.089 жена.¹⁶

Попис становника Бечеја из 1744. забележен је у најстаријој матичној књизи српске православне парохије у Бечеју, која се чува у Одсеку за архивску грађу у Бечеју Историјског архива Сента под сигнатуром F 550.1.¹⁷ Становништво је забележено по нумерисаним домовима и то на странама од 99 до 150 (нумерација страна је накнадно извршена). Приликом транскрипције текста, задржали смо словне знаке ђ, њ, њ, њ, њ, њ, њ, њ, њ, њ, њ, њ и тврди знак њ, док смо писање малих и великих слова прилагодили савременом правопису. У угластим заградама разрешене су скраћенице. Ради уштеде простора, имена особа из исте куће, која су иначе бележена у засебним редовима, дата су у једном реду, раздвојена зарезом а израз „пребиваюшихъ вѣмъ“, који се наводи иза имена сваког власника куће, заменили смо са две тачке. Након имена сваке пописане особе следе подаци о врсти односа са власником или са члановима уже породичне заједнице. На крају реда, налазе се подаци о старости, који су уписивани испод речи „летый“, бележене у горњем десном углу сваке стране. Њу, као и речи „суцу“ и „суцїя“, која се понекад налази испред броја година, овом приликом изостављамо.

Трифун Мирков, Остоја Никифоров, Јован Пеин и Илија Станишин. Упореди текст пописа који следи са списком у: В. Воргић, *Земља и људи Бечеја*, 182-184.

¹² Р. Gyetvai, *A Tiszai korona-kerület*, I, 664.

¹³ Историјски архив, Сента - Одсек за архивску грађу у Бечеју, Католички жупни уред Бечеј 1757-1898 (F 551.1).

¹⁴ Исто; Р. Gyetvai, *A Tiszai korona-kerület*, I, 388.

¹⁵ Индекси су добијени на основу табеле са бројем становника у местима Потиског дистрикта објављеној у: А. Хегедиш, *Аграрни односи*, 38.

¹⁶ А. Hegediš, К. Čobanović, *Demografska i agrarna statistika Vojvodine 1767-1867*, Novi Sad 1991, 51.

¹⁷ Подаци из ове матичне књиге су сумарно објављени у бечејском листу *Ново време* бр. 42 за 1923. годину.

* * *

Лѣто Воплощенія Г[о]с[по]дня а̄ψмд^{го}

[99]

1. Домъ Савѣ Ракића капета[на] лаит[нанта]: Сава Ракићевичъ 34, Сара жена его дщи Іѡанова 26, Мазимъ синъ ихъ 7, Арсеніе синъ ихъ 4, Анна дщи ихъ 1, Елисаѣта работница ихъ в дому дщи Суботина 20
2. Домъ Стояна Бошкова хаднаѣ: Стоян Бошковичъ 41, Милица жена его дщи Станкова 38, Михайль с[и]нъ ихъ 15, Арсеніе синъ ихъ 7, Сава Стояновъ сродникъ ихъ 17, Оеѡфана монахиня дщи Ілина сожителная в дому 66.

[100]

3. Домъ Геѡргія Суботина, аднаѣ: Геѡргіе Суботинъ аднаѣ 45, Ружица жена его дщи Станимирова 40, Анна дщи ихъ 12, Елисаѣта дщи ихъ 7, Іана дщи ихъ 3, Іѡаннъ сродникъ ихъ 14
4. Домъ Геѡргія Нешкова, бариякт[ара]: Геѡргіе Нешковъ баріяктаръ 30, Анна жена его дщи Ранкова 28, Петаръ синъ ихъ 8, Елисаѣта дщи ихъ 12, Сава братъ его 14, Живана маѣ его дщи Рашкова 60, Стоица баба его дщи Николина 86
5. Домъ Маріяна Радивоева: Маріянь Радивоев барияктаръ 67, Михайль синъ его барияктаръ 40, Сибинка жена его дщи Милосавлѣва 35, Анна дщи ихъ 7, Станкѡ синъ ихъ 3

[101]

6. Дмитръ синъ его 37, Марія жена его дщи Пантеліина 28, Елисаѣта дщи ихъ 4, Марѡа дщи ихъ 1, Петаръ синъ его 24, Анна жена его дщи Михаила 17
7. Домъ Николе Кекића: Никола Кекічъ 33, Мара жена его дщи Никиѡова 28, Іѡанъ синъ ихъ 3, Симѡонъ синъ ихъ 1, Мара снаха его вдовица дщи Іѡанова 40, Мазимъ синъ ея 20, Арсеніе синъ ея 10, Іѡанка дщи ея 6, Анна дщи ея 4

[102]

8. Домъ Іѡана Оомића: Іѡанъ Ооминъ 28, Марѡа жена его дщи Суботина 19, Ружа маѣ его дщи Крстина 45, Никлола братъ его 17
9. Дом Оеѡдора Вуича: Оеѡдоръ Вуичъ 38, Елисаѣта жена его дщи Живанова 36, Стоя дщи ихъ 4
10. Домъ Арсенъ Илинъ: Арсеніе Илинъ 29, Елисаѣта жена его дщи Радивоева 25, Кѡвилка маѣ его дщи Андреина 95(!)

[103]

11. Домъ Ѳеѡвановъ Маркова: Ѳеѡванъ Марков 40, Анна жена его дщи Іѡанова 37, Іѡанъ синъ ихъ 13, Неда дщи ихъ 15
12. Домъ Іѡанна Аврамова: Іѡанъ Аврамовъ 50, Анна жена его дщи Милованова 48, Несторъ синъ ихъ 12, Неделко синъ ихъ 10, Іѡванка дщи ихъ 5, Геѡргіе синъ ихъ 3, Симѡонъ братъ его 30, Марія жена его 30, Петаръ синъ ихъ 2, Ілия братъ его 25, Никола братъ его 23

[104]

18. Домъ Михаила Ѳомина: Михаилъ Ѳоминъ 37, Елисаѡвѣта жена его дщи Радивоева 32, Анна дщи ихъ 9, Елисаѡвѣта дщи ихъ 7, Елица дщи ихъ 3
19. Домъ Стояна Новакова: Стоянъ Новаковъ 56, Іѡанъ синъ его 12, Никола синъ его 25, Михаила жена его дщи Маркова 20, Неда дщи ихъ 1
20. Домъ Станка МаѲеичева: Станко МаѲеичевъ 60, Іана жена его дщи Василиева 43, Аресенъ синъ ихъ 16, Іаковъ синъ ихъ 8, Никола синъ ихъ 5, Инѣа дщи ихъ 14, Іѡванка дщи ихъ 9, Сара дщи ихъ 3,

[105]

- Іѡанъ синъ ихъ 27, Михаила жена его дщи Михайлова 18
21. Домъ Живана Божина: Живанъ Божинъ 30, Марта жена его дщи Живанова 28, Кузманъ синъ ихъ 4, Іѡванка дщи ихъ 2, Іѡванъ братъ его 20, Анна жена его дщи Пантелина 17, Ружа мати ихъ дщи Стоикова 60, Іѡанъ братъ его 17
22. Домъ Никола Кезиѣа: Никола Марка Кезиѣа 38, Стоя жена его дщи Живкова 30, Василие синъ ихъ 5, Іѡанъ братъ его 30, Анѣа жена его дщи Павлова 26, Живанъ синъ ихъ 3

[106]

23. Домъ Дмитра Іѡановича: Дмитръ Іѡановъ 25, Ѳеодора жена его дщи Стоянова 23, Анна дщи ихъ 1, Петаръ братъ его 21, Никола братъ его 17, Іѡванка мата ихъ 45
24. Домъ Васи́лия Плавшиѣа: Василие Плавшиѣъ 31, Деспа жена его дщи Маркова 27, Петаръ синъ ихъ 4, Іѡванъ братъ его 14, Лазаръ братъ его 16
25. Домъ Іѡана МаѲиѣа: Іѡанъ Матинъ 30, Наста жена его дщи Лепоева 28, Елисаѡвѣта сестра его 6, Никола братъ его 25, Ангелия жена его 19,

[107]

- Петаръ братъ его 18, Гаврило братъ его 10, Сибинка мати ихъ 46
26. Домъ Живана барияктара: Живанъ Вуковъ барияктаръ 80, Іѡанъ синъ его 30, Живана жена его дщи Маѡимова 28, Елисаѡвѣта дщи ихъ 8, Марія дщи ихъ 1
Іѡванъ сродникъ его 20, Милица жена его 17, ТимоѲея сродникъ его 8

27. Домъ Николѣ Стоякова: Никола Стояковъ 38, Евросия жена его дщи Павлова 30, Іоанъ синъ ихъ 2, Ангелия сродница ихъ Іоанова 42, Феодосия работница ихъ дщи Станкова 10

[108]

28. Домъ Ѓстое Жикића: Остоя Іанковъ Жикића 40, Вема жена его дщи Петрова 33, Іоанъ синъ ихъ 7, Арсенъ братъ его 23, Елисаѣта жена его дщи Георгиева 19, Латинка мати ихъ дщи Нешкова 80

29. Домъ Іанка Нешина: Іанко Нешинъ 50, Марія жена его дщи Николина 45, Іоанъ синъ ихъ 20, Пеѳаръ синъ ихъ 16, Моисей синъ ихъ 10, Сава синъ ихъ 8, Евросима дщи ихъ 6

30. Домъ Николе Степанова: Никола Степанов 26, Милица жена его дщи Пеѳрова 20, Андрея синъ ихъ 3, Іана мати его дщи Живкова 53

[109]

31. Домъ Михаила Петрова: Мишко Петровъ 26, Марта жена его дщи Миркова 17, Ружа мати его дщи Милошева 43, Іоанъ братъ его 14, Іаковъ сродникъ ихъ 15

32. Домъ Петра Ѓстоина: Петаръ Ѓстоинъ 45, Наста жена его дщи незнаеѳъ 43, Лука синъ ихъ 8, Михаила дщи ихъ 12

33. Домъ Георгія Субоѳина: Георгіе Субоѳинъ 33, Сара жена его дщи Радивоева 25, Феодоръ братъ его 19, Павель брат его 15

34. Домъ Лепоевъ: Лепое Георгіевић 80, Марѳа дщи его 14

[110]

35. Домъ Михаила Велисавлѣва: Михаило Велисавлевъ 32, Іана жена его дщи Николина 27, Кузманъ синъ ихъ 6, Марія дщи ихъ 4, Іоанъ синъ ихъ 1, Гаврило братъ его 12, Данница мати ихъ дщи Груина 48

36. Домъ Милоша Велисавлѣва: Милошъ Велисавлѣвъ 51, Анђа жена его 45, Сава синъ ихъ 12

37. Домъ Ѳомѣ Ризнића: Ѳома Ризнићъ 90, Феодоръ синъ ихъ 25, Елисаѣта жена его дщи Стоянова 19, Петаръ внукъ его 7, Степанъ Мазимовъ сродникъ его 40, Дмитра жена его дщи Ѳомина 35, Елисаѣта дщи ихъ 4

[111]

38. Домъ Милована Груина: Милованъ Груинъ 71, Іованка жена его дщи Пеина 42

39. Домъ Іоанна Маркова: Іоаннъ Марковъ 73, Стана жена его дщи Мазимова 42, Анна дщи ихъ 13, Михаило синъ ихъ 10, Никола синъ ихъ 31, Круна жена его дщи Раина 25, Стефанъ синъ ихъ 3

40. Домъ Лазара Груина: Лазаръ Груинъ 30, Елисаѣта жена его дщи Іоанова 23, Моисило братъ его 28, Сара жена его дщи Веселинова 20, Іоанъ братъ ихъ 18, Стака мати ихъ дщи Нићифорова 47

[112]

41. Домъ Георгія Іліна: Георгіе Ілінъ 40, Марта жена егѡ дщи Угринова 31, Анна дщи ихъ 4
42. Домъ Іоанна Гаврилова: Іоанъ Гавриловъ 40, Стоя жена егѡ дщи Іліна 30, Іованна дщи ихъ 9, Петаръ синъ ихъ 6, Георгіе синъ ихъ 3, Петаръ братъ егѡ 14
43. Домъ Крсте Исакова: Крста Исаковъ 57, Стана жена егѡ дщи Ранисавлѣва 47, Елисаѣта дщи ихъ 6, Лука синъ ихъ 26, Марія жена егѡ дщи Ілина 19
44. Домъ Михаила Атанацкова: Михаило Атанацковъ 31, Елисаѣта жена егѡ 29, Анна дщи ихъ 2, Ружа мати егѡ дщи Исакова 50

[113]

45. Домъ Ѳомѡ Угринова: Ѳома Угриновъ 31, Сара жена егѡ дщи Ілина 23
46. Домъ Антонія Петрова: Антоние Петровићъ 80, Стойка жена егѡ дщи Живанова 45, Іоаннъ синъ егѡ 10, Остоя Петровићъ сосу[ж]итель егѡ 65, Утва жена егѡ дщи Павлова 38, Михаило синъ ихъ 22, Лазаръ синъ ихъ 17, Анна дщи ихъ 12
Георгие синъ ихъ 24, Елисаѣта жена егѡ дщи Василиева 19

[114]

47. Домъ Мате Антонова: Матеи Антоновичъ 30, Елисаѣта жена егѡ дщи Исакова 22, Михайль синъ ихъ 2, Убава мати егѡ дщи Дмитрова 70
48. Домъ Угринѡ Кузманова: Угрин Кузмановъ 37, Дока жена егѡ дщи Стоядинова 28, Пантелиѡ синъ ихъ 5, Михайль синъ ихъ 2
49. Домъ Іоанна Захарина: Іоанъ Захаринъ 33, Пѣтра жена егѡ дщи Мазимова 30, Турѣѡ сестра егѡ 11, Зрна мати егѡ дщи Кузманова 50, Михайль братъ егѡ 19

[115]

50. Домъ Милосава Радивоева: Милосавъ Радивоевъ 70, Ѳеѡдора жена егѡ дщи Гаврилова 77, Крста синъ ихъ 30, Калина жена егѡ 21, Іоаннъ синъоваць ихъ 7
51. Домъ Стефана Крстичина: Стефанъ Крстичинъ 30, Марія жена егѡ дшти Кирина 25, Анна дщи егѡ 7, Пелагиѡ дщи ихъ 2, Аврам сродникъ егѡ 8
52. Домъ Павла Стоянова: Паваль Стояновъ 32, Петра жена егѡ дщи Живанова 27, Марко синъ ихъ 9, Іоанъ синъ ихъ 2,

[116]

- Живана мати ихъ 50, Рокса сродница ихъ 12, Петаръ сродникъ ихъ 6
53. Домъ Раке Іоановича: Рака Іоановићъ 56, Іана жена егѡ дщи Іоанова 50, Михайль синъ ихъ 15, Степанъ Милосавлѣвичъ братъ егѡ 50, Косана жена егѡ дщи Радивоева 45, Георгие синъ ихъ 15, Ігњать братъ егѡ 30,

Стана жена егѡ дщи Велисавлѣва 22, Неда мати ихъ дщи Гаврилова 65, Захария сродникъ ихъ 11, Иаковъ сродникъ ихъ 9

[117]

54. Домъ Остое Никифорова: Остоя Никифоровъ 40, Коса жена егѡ дщи Аврамова 36, Марія сродница ихъ 11

55. Домъ Іоанна Живоинова: Іоанъ Живоиновъ 36, Анна жена егѡ дщи Будимирова 30, Тимотей синъ ихъ 7, Елисаѣта дщи ихъ 9, Косана мати егѡ дщи Петрова 64, Іоанъ братъ егѡ 15

56. Домъ Павла Петрова: Павель Петровъ 30, Анна жена егѡ дщи Радивоева 23, Елисаѣта дщи ихъ 4, Марія маѡи егѡ дщи Іаковлѣва 49, Маѡимъ братъ егѡ 23, Аѣимъ братъ егѡ 10

[118]

57. Домъ Іоанна Пеина: Іоанъ Пеинъ 35, Іоанка жена егѡ дщи Исакова 32, Елисаѣта дщи ихъ 2, Смиляна мати егѡ дщи Гаврилова 61, Арсеніе братъ егѡ 13, Анѣа синовица ихъ 16

58. Домъ Гаврила Велиѣа: Гаврило Велинъ 60, Елисаѣта жена егѡ дщи Живкова 46, Михаїль синъ ихъ 15, Елисаѣта дщи ихъ 10, Сара дщи ихъ 7, Турѣия дщи ихъ 2

59. Домъ Іоанна Исакова: Іоаннъ Исаковъ 40, Лепава жена егѡ дщи Николина 33, Марія дщи ихъ 11, Іоанка дщи ихъ 1, Исакъ Остоинъ синоваѡъ их 10, Пелагиа Остоина синовица ихъ 9

[119]

Іоанъ братъ егѡ 38, Іоанна жена егѡ дщи Іоаннова 27

60. Домъ Николе Раина: Никола Раичъ 37, Павла жена егѡ дщи Радивоева 31, Анна дщи ихъ 13, Сима синъ ихъ 9, Сара дщи ихъ 3, Неша мати егѡ 70, Марія сестра егѡ 30

61. Домъ Іоанна Николича: Іоаннъ Николичъ 45, Елисаѣта жена егѡ дщи Раикова 36, Живанъ синъ ихъ 12, Михаилъ синъ ихъ 3

62. Домъ Ілие Пеина: Ілия Пеинъ 37, Елисаѣта жена егѡ дщи Костанѡинова 25, Анна дщи ихъ 8, Марія дщи ихъ 3, Марія мати егѡ дщи 80

[120]

63. Домъ Арсена: Арсенъ 30, Марта мати егѡ дщи 49, Василие братъ егѡ 11, Анна сестра егѡ 8

64. Домъ Петка Божиѣа: Петко Божиѣъ 34, Іконія жена егѡ дщи Петрова 19, Іоаннъ синъ ихъ 7, Аврамъ синъ ихъ 6, Алеѡа синъ ихъ 4, Риста синъ ихъ 1

65. Домъ Апостола Маѡимова: Апостоль Маѡимовъ 30, Мара жена егѡ дщи Гаврилова 22, Анна дщи ихъ 2, Аврамъ братъ егѡ 15, Сара жена егѡ дщи Іоаннова 14

[121]

66. Домъ Илие Станишина: Илия Станишинъ 20, Сара жена его дщи Атанасиева 18
Никола братъ его 17, Стефанъ братъ его 7, Іоаннъ Николетичъ сожитель его 30, Босиока жена его дщи Урошева 23, Живана дщи ихъ 1, Живана сестра его 12, Марія маѣи его дщи Іанина 50
67. Домъ Суботе Живановича: Субота Живановъ 57, Елисаѳта жена его дщи Станкова 38, Оома синь ихъ 14
68. Домъ Анне Арсениевной: Анна Арсения Ракићева дщи 13, Мазимъ сожитель в дому 50, Елисаѳта жена его 30

[122]

69. Домъ Нестора Михаїловича: Несторъ Михаїловичъ 36, Петра жена его дщи Маринкова 28, Ерина дщи ихъ 13, Маѳа дщи ихъ 8, Николае синь ихъ 1
70. Домъ Георгіа Живановича: Георгіе Живановъ 26, Анна жена его дщи Суботина 19, Петар Живановъ сожитель его 28, Елисаѳта жена его дщи Георгіева 22
71. Домъ Іакова Живчића: Іаковъ Живчичъ 54, Елисаѳта жена его дщи Михаилова 45, Георгіе синь ихъ 18, Сара жена его дщи Степанова 16, Елисаѳта дщи Іаковлѳва сестра его 14, Сара сестра ея дщи Іаковлѳва 3, Срѣнь Іаковлѳвъ братъ ея 10,

[123]

Даміанъ Живковичъ брат Іаковлѳвъ 35, Іованка жена его дщи Радоичина 30, Живана дщи ихъ 5, Прока Іосифовъ братъ его 35, Анна жена его дщи Стоянова 29, Андрея синь ихъ 5, Оеодора дщи ихъ 3, Стефанъ братъ его 31, Марѳа жена его дщи Иліина 37, Лазаръ братъ его 26, Елисаѳта жена его дщи Павлова 21, Аѳанасіе синь ихъ 1, Лазаръ братъ его 21, Іованка жена его дщи Живкова 19, Іованъ братъ его 25, Смиляна жена его дщи Іоаннова 18, Марія дщи Степанова работница вдому 18

[124]

72. Домъ Живана Суботина: Живанъ Суботинъ 25, Марѳа жена его дщи Стефанова 14, Павле братъ его 21, Миахиль братъ его 12, Марѳа мати ихъ 49
73. Домъ Оеодора Милосавлѳва: Оеодоръ Милосавлевъ 30, Марѳа жена его дщи Маркова 27, Марія сестра его 10, Іованка маѣи его дщи Радосавлѳва 50
74. Домъ Мазима Живанова: Мазимъ Живановъ 25, Марѳа жена его дщи Іоаннова 19, Іоаннъ сожитель в дому его 30, Елисаѳта жена его дщи Живанова 21

[125]

75. Домъ Георгія Ілина: Георгіе Ілинъ 45, Рокса жена егѡ дщи Іѡаннова 50, Стефанъ синъ ихъ 18, Захарія синъ ихъ 13, Трифунъ синъ ихъ 7
76. Домъ Іѡанна Мирчета: Іѡаннъ Мирчева 46, Марія жена егѡ дщи Мазимова 41, Мазимъ синъ ихъ 20, Милица дщи ихъ 12, Евдоксія дщи ихъ 3, Іѡаннъ братъ егѡ 40, Наста жена егѡ дщи Костанѳинова 35, Неделко синъ ихъ 14, Гаврило синъ ихъ 9, Михаило синъ ихъ 12, Марѳа дщи ихъ 4

[126]

77. Домъ Живана Михиловича: Живанъ Михиловичъ 55, Ружа жена егѡ дщи Михилова 46, Марія дщи ихъ 14, Елисаѳта дщи ихъ 7
78. Домъ Крсте Радованова: Крста Радовановъ 22, Сара жена егѡ дщи Пеѳрова 19, Іѡаннъ братъ егѡ 8, Елисаѳта сестра егѡ 6, Роза сестра егѡ 15, Неда маѳи ихъ дщи Ѳомина 60
79. Домъ Іѡанна Савкова: Іѡаннъ Савковъ 45, Турѳія жена егѡ дщи Георгіева 41, Анна дщи ихъ 13, Марія дщи ихъ 11, Елисаѳта дщи ихъ 6, Ѳеѡдоръ синъ ихъ 2

[127]

80. Домъ Обрада Маркова: Обрадъ Марковъ 64, Анѳа жена егѡ дщи Стефанова 60, Михаїль синъ ихъ 37, Неда жена егѡ дщи Исакова 30, Марѳа дщи ихъ 10, Михаїла дщи ихъ 6, Іѡанка дщи ихъ 2, Гавриль братъ егѡ 12
81. Домъ Филипа Проданова: Филипъ Продановъ 41, Анна жена егѡ дщи Кирилова 39, Павѳль синъ ихъ 16, Мазимъ синъ ихъ 15, Іѡаннъ синъ ихъ 9

[128]

82. Домъ Петра Стоиѳева: Петаръ Стоиѳевъ 41, Елисаѳта жена егѡ дщи Живанова 37, Михїль синъ ихъ 10, Прока синъ ихъ 3, Петаръ братъ егѡ Михаилович 17, Іѡаннъ Живанновъ сожителъ в дому 43, Ружа жена егѡ дщи Павлова 36, Анна дщи ихъ 7, Петаръ синъ ихъ 15
83. Домъ Петра Радомирова: Петаръ Радомировъ 39, Ружа жена егѡ дщи Мазимова 36, Василіе синъ ихъ 3, Марѳа дщи ихъ 8, Іѡаннъ братъ егѡ 14

[129]

84. Домъ Петра Милосавлѳвича: Петаръ Милосавлѳвъ 30, Убава жена егѡ дщи Маѳеина 26, Ілія братъ егѡ 25, Георгіе братъ егѡ 20, Милица мати ихъ 50
85. Домъ Радивоя Милеѳина: Радивои Милеѳинъ 43, Петра жена егѡ дщи Миланкова 41, Прока синъ ихъ 16, Чава дщи ихъ 12, Лазаръ синъ ихъ 8, Стефанъ братъ егѡ 39, Неда жена егѡ дщи Михаилова 25, Анна дщи ихъ 1, Іѡанна мати ихъ дщи Савкова 102 (!)

[130]

86. Домъ Стоише Секулића: Стоиша Секулић 35, Марія дщи егѡ 10, Марія дщи егѡ 7, Михаїль братъ егѡ 31, Їѡанка жена егѡ дщи Будимилова 24, Ефѡиміе братъ егѡ 8, Анна сестра ихъ 10, Пеѡра мати ихъ 50
87. Домъ Живана Маркова: Живанъ Марковъ 45, Михаїла жена егѡ дщи Іаковлѣва 36, Елисаѡта дщи ихъ 12, Маноило синъ ихъ 10, Сима синъ ихъ 8, Крста братъ егѡ 37, Дока жена егѡ дщи Станкова 33, Іаковъ синъ ихъ 12

[131]

- Їѡаннъ синъ ихъ 7, Марія дщи ихъ 1, Прока братъ егѡ 35, Ілка жена егѡ дщи Стоянова 31, Анна дщи ихъ 10, Їѡанка дщи ихъ 5, Крста синъ ихъ 4, Станика мати ихъ 56
88. Домъ Лазе Бѡберіћа: Лаза Бѡберић 52, Марія жена егѡ дщи Маркова 45, Мазимъ синъ ихъ 15, Ігњать синъ ихъ 22, Елисаѡта жена егѡ дщи Милошева 19, Неделко братъ егѡ 50, Ангелія жена егѡ дщи Кузманова 39, Мияѡъ синъ ихъ 13,

[132]

- Їѡаннъ синъ ихъ 3
89. Домъ Їѡанна Будимилова: Їѡаннъ Будимиловъ 29, Марія жена егѡ дщи Василиева 30, Ѳеѡдоръ синъ ихъ 2, Петаръ братъ егѡ 30, Магдалина жена егѡ дщи Дмиѡрова 23, Іосифъ синоваць ихъ, Стевановичъ 13
90. Домъ Марка Милуѡинова: Марко Милуѡиновъ 35, Елисаѡта жена егѡ дщи Груина 25, Арсенъ братъ егѡ 25, Елица жена егѡ дщи Живанова 20, Їѡванъ братъ егѡ 25, Рокса жена егѡ дщи Живанова 21,

[133]

- Іана мати ихъ 70
91. Домъ Геѡргіа Їѡанновича: Геѡргіе Їѡанновичъ 45, Їѡанка жена егѡ дщи Милованова 28, Ерина дщи ихъ 11, Марія дщи ихъ 5, Виятъ синъ ихъ 23, Дмитра жена егѡ дщи Микеѡина 19, Миятъ синъ ихъ 18
92. Домъ Їѡвице Іванчева: Їѡвица Іванчевъ 31, Марія жена егѡ дщи Радивоева 25
Ефѡиміе братъ егѡ 25, Неда жена егѡ дщи Неделкова 21

[134]

93. Домъ Гаврила Владисавлѣва: Гаврило Владисавлѣвъ 30, Їѡанка жена егѡ дщи Стоядинова 24, Анна дщи ихъ 2, Стефанъ братъ егѡ 25, Їѡанка жена егѡ 19
Дмитаръ братъ егѡ 20, Смиляна мати ихъ дщи Геѡргіева 57, Їѡанка дщи ея 10, Рада Илачковић сожителъ ихъ в дому 46, Василе синъ егѡ 15,

Маріянъ Стояновићъ сродникъ ихъ 20, Елисаѳта жена его дщи
Николина 16

94. Домъ Станка Гавриловича: Станко Гавриловичъ 58, Стоя жена его
дщи Суботина 56, Михаиль синъ ихъ 1, Арсенъ синъ ихъ 22,

[135]

Сава синъ ихъ 19, Іоаннъ синъ ихъ 17, Іоанъ синъ ихъ 12, Марко синъ
ихъ 8, Павелъ синъ ихъ 6, Мазимъ синъ ихъ 25, Марія жена его дщи
Живанова 19

95. Домъ Николе Адамова: Никола Адамовъ 46, Санда жена его дщи
Новакова 35, Јанна дщи ихъ 11, Мазимъ синъ ихъ 12, Елисаѳта дщи
ихъ 9, Андрея синъ ихъ 6, Іованка дщи ихъ 2

[136]

96. Домъ Милована Радомирова: Милованъ Радомировъ 116, Петаръ синъ
его 38, Анна жена его дщи Милићева 33, Живоинъ синъ ихъ 12, Лазаръ
синъ ихъ 10, Михаиль синъ ихъ 3, Михаиль синъ его 30, Елисаѳта жена
его дщи Іліина 25, Марія дщи ихъ 8, Сара дщи ихъ 4, Сава синъ ихъ 1

97. Домъ Ѳеодора Живоинова: Ѳеодоръ Живоиновъ 35, Марія жена его
дщи Богићева 24, Крста братъ его 28, Марія жена его дщи 19, Живана
сестра его дщи Живанова 12

98. Домъ Стояна Велимирова: Стоянъ Велимировъ 32, Сара жена его
дщи Георгіева 26,

[137]

Мазимъ синъ ихъ 5, Стефанъ братъ его 25, Анна жена его дщи
Анѳоніева 19, Георгіе синъ ихъ 2, Георгіе братъ его 20, Јулита жена его
дщи Ігњатова 16, Маѳей братъ его 19, Неда мати ихъ привѣдена? дщи 80

99. Домъ Василія Добровоя: Василіе Добросавъ 77, Стефанъ синъ его
36, Марѳа жена его дщи Іоаннова 32, Михаила дщи ихъ 2, Мазимъ
братъ его 34, Неда жена его дщи Раева 28, Сара дщи ихъ 2

[138]

100. Домъ Георгія Сударскогo: Георгіе Сударски 41, Сара жена его дщи
Маркова 40, Живанъ синъ его 20, Марѳа жена его дщи Новакова 18,
Гаврило синъ ея привѣденъ 13, Живанъ синъ ея привѣденъ 11, Марія
дщи ея привѣдена 11

101. Домъ Іоанна Стоянова: Іоаннъ Стояновъ 52, Ружа жена его дщи
Живанова 50, Пантелиа синъ ихъ 15, Мазимъ синъ ихъ 28, Анна жена
его дщи Неделкова 17

102. Домъ Анѳе дщи Мишковѳ вдовице 37, Елисаѳта дщи ея 10

103. Домъ Трифуна Зурковича: Трифунъ Зурковъ 65, Іованка жена его
дщи Милованова 62, Селена дщи ихъ 15,

[139]

- Мария дщи ихъ 12, Игнать синъ ихъ 30, Михаила жена егѡ дщи Будимилова 27, Ѳеодора дщи ихъ 3, Іѡанъ синъ ихъ 1, Стоико синъ ихъ 23, Рокса жена егѡ дщи Милошева 19
104. Домъ Николе Маѡимова: Никола Маѡимовъ 34, Анѣа жена егѡ дщи Іосифова 29, Атанацко синъ ихъ 11, Никола синъ ихъ 8, Михаила дщи ихъ 7, Іѡаннъ синъ ихъ 3, Паваѡ синъ ихъ 1, Геѡргие Геѡргіевичъ сожителъ его 30, Ѳоманія жена егѡ дщи КрсѲина 19
105. Домъ Михаїла Іѡанова: Михаїло Іѡановъ 38, Анѣа жена егѡ дщи Ѳеодорова 31, Іѡанъ синъ ихъ 1

[140]

106. Домъ Радована Адамова: Радованъ Адамовъ 42, Манда жена егѡ дщи Маѡимова 28, Гаврило синъ ихъ 12, Лазаръ синъ ихъ 9, Сара дщи ихъ 6, Іѡанка дщи ихъ 4, Стана мати егѡ дщи Ілина 61
107. Домъ Іѡанна Никина: Іѡаннъ Никинъ 71, Іѡаванка жена егѡ дщи Стоянова 58, Станко синъ ихъ 12, Іѡанъ синъ ихъ 6, Марія дщи ихъ 14, Анна дщи ихъ 10, Елисаѡѣта дщи ихъ 5, Сара дщи ихъ 1
108. Домъ Николе Амвросиева: Никола Амвросиевичъ 37, Марія жена егѡ дщи Лепоева 31, Пантелиа синъ ихъ 4, Сара дщи ихъ 1, Маріанъ синоѡаць ихъ 10, Анна синоѡица ихъ 12

[141]

109. Домъ Живана Серденова: Живанъ Серденовъ 46, Селена жена егѡ дщи Ілина 41, Лазаръ синъ ихъ 12, Ѳеодоръ синъ ихъ 10, Петаръ синъ ихъ 18
110. Домъ Петра Маѡимова: Петаръ Маѡимовъ 38, Анѣа жена егѡ дщи Маркова 37, МарѲа дщи ихъ 12, Анна дщи ихъ 9, Рокса дщи ихъ 1, Арсенъ братъ егѡ 27, Іѡанка жена егѡ дщи Стоиѣа 20
Марко братъ егѡ 20
111. Домъ Михаила Суботина: Михаїлъ Суботинъ 41, Анѣа жена егѡ дщи Михаилова 37, Іаковъ синъ ихъ 11, Ісакъ синъ ихъ 5

[142]

112. Домъ Стефана Іѡановича: Стефанъ Іѡановичъ 35, Петра жена егѡ дщи Маѡеина 29, Сима синъ ихъ 7, МарѲа дщи ихъ 3, Захарія братъ егѡ 27, Петра жена егѡ дщи Василичева 22, Никола синъ ихъ 4
113. Домъ Арсенія Ѳбрадова: Арсенъ Ѳбрадовъ 29, Михаїло синъ ихъ 10, Марія дщи ихъ 7, Маѡимъ братъ егѡ 20, МарѲа жена егѡ дщи Радивоева 15
114. Домъ Вуе Гаврилова: Василие Гавриловъ 44, Анна жена егѡ дщи Милованова 39, Никола синъ ихъ 12,

[143]

Марџа дщи ихъ 7, Дамиянъ синъ ихъ 3, Елисаѳта дщи ихъ 2, Јоаннъ синъ ихъ 21, Марја жена его дщи Николина 17, Никифоръ братъ его 36, Јоанка жена его дщи Белина 34, Анѳа дщи ихъ 14, Марја дщи ихъ 11, Симѳуна дщи ихъ 9, Дімиѳрие синъ ихъ 1

115. Домъ Трифуна Миркова: Трифунъ Мирковъ 32, Сара жена его дщи Лазарова 25, Михаїль братъ его 28, Анна жена его дщи Радивоева 19, Жужа мати ихъ 50

[144]

116. Домъ Крсте Милошева: Крста Милошевъ 35, Павла жена его дщи Пеѳрова 36, Паваль синъ ихъ 14, Марія дщи ихъ 4

117. Домъ Лазе Жіванова: Лаза Живановъ 36, Елисаѳта жена его дщи Живанова 30, Захарја синъ ихъ 9, Јоанка дщи ихъ 3

118. Домъ Михаїла Ілина: Михаїль Ілїинъ 28, Марја жена его дщи Живанова 24, Паваль синъ ихъ 3, Ѳеодоръ Ерцеговаць сожитель его 26, Марџа жена его дщи Живанова 19

119. Домъ Арсена Радосавлѳва: Арсенъ Радосавлѳвъ 29, Елена жена его дщи Јоаннова 26, Андрея синъ ихъ 5, Стефанъ братъ его 17,

[145]

Крста Груинъ сожитель его 49, Елисаѳта жена его дщи Живкова 47, Георгіе синъ ихъ 19, Јоанка жена его дщи Живкова 16, Јоанъ братъ его 13

120. Домъ Милоша Вуковиѳа: Милошъ Вуковиѳа 51, Јоаннъ синъ его 13, Лука синъ его 20, Јана жена его дщи Јоаннова 17, Јоаннъ Стояновъ сожитель его 30, Ружа жена его дщи Николина 28

121. Домъ Михаїла Сѳбрадова: Михаїло Сѳбрадовъ 26, Живана жена его дщи Јоанова 18, Јоанъ братъ его 17, Дмитаръ братъ его 15, Марја сестра ихъ 10

Магдалина мати ихъ 51

[146]

122. Домъ Ѳомѳ Раина: Ѳома Раинъ 28, Анна жена его дщи Андреина 21, Јоанка дщи ихъ 3, Сара родница ихъ 9

123. Домъ Живка Михаїловича: Живко Михаїловичъ 51, Ружа жена его дщи Савкова 41, Арсенъ синъ ихъ 16, Марџа дщи ихъ 8, Марко синъ ихъ 20, Анна жена его дщи Стоянова 17

124. Домъ Милете Радивоева: Милета Радивоевъ 52, Милица жена его дщи Радивоева 42, Цѳѳя синъ ихъ 18, Елисаѳта жена его дщи Јоанова 16, Јоаннъ Милин сожитель его 23, Марја жена его дщи Маркова 16, Стояна мати его дщи Стоянова 45

[147]

125. Домъ Илије Степанова: Илија Степановъ 31, Живана жена его дщи Влаина 26, Крста братъ его 13
126. Домъ Николе Пеина: Никола Пеинъ 35, Анѣа жена его дщи Адамова 32, Елисаветѣа дщи ихъ 9, Мазимъ синъ ихъ 8, Сара дщи ихъ 3
127. Домъ Петра Юсина: Петаръ Юсинъ 28, Живана жена его дщи Петрова 25, Анна дщи ихъ 1, Милица дщи ихъ 10, Ружа дщи ихъ 13, Илија братъ его 14, Павель Николинъ сожитель его 30, Анна жена его дщи Степанова 27, Никола синъ ихъ 4

[148]

128. Домъ Василіа Милина: Василіа Милинъ 47, Ружа жена его дщи Симѣонова 32, Мазимъ синъ ихъ 21, Ѳеодора дщи ихъ 13, Марія дщи ихъ 7, Ѳеодоръ братъ его 36, Марія жена его дщи Дражина 33, Юанъ синъ ихъ 3, Михаїль братъ его 27, Неда жена его дщи Блажина 19, Никола братъ его 20, Дезанда маѣи ихъ 64
129. Домъ Остое Суботина: Остоя Суботинъ 51, Ружа жена его дщи Ранисавлѣва 49, Павель синъ ихъ 14, Михаилъ синъ ихъ 8, Стоянъ братъ его 38, Марта жена его дщи Мияѳова 34, Сима синъ ихъ 18, Рокса дщи ихъ 12, Арсенъ синъ ихъ 3,

[149]

- Лазаръ братъ его 32, Елисаветѣа жена его дщи Трифунова 29, Стефанъ синъ ихъ 11, Симѣонъ синъ ихъ 6, Анна дщи ихъ 3
130. Домъ Стоика Ранисавлѣва: Стоико Ранисавлѣвъ 38, Стояна жена его дщи Стефанова 37, Ѳеодоръ синъ ихъ 13, Иконія дщи ихъ 12, Юванка дщи ихъ 8, Петаръ синъ ихъ 3
131. Домъ Николе Крстина: Никола Крстинъ 80, Везиля жена его дщи Савина 61, Дмитаръ синъ ихъ 20, Павель синъ ихъ 15,

[150]

- Неделко синъ ихъ 30, Михаила жена его дщи Юанова 25, Мария Маркова сродница ихъ 7

Gordana Garić Petrović

THE 1744 CENSUS OF OLD BEČEJ TOWNSHIP

Summary

There are several censuses of Old Bečej Township from the time of the Tisa military border and the District of Potisje. From the period leading up to the demobilization of the Tisa military border, comes a list that is being published now. It was made for the Orthodox parish in Bečej and it is one of the oldest preserved lists of this kind. According to it, Bečej had 803 residents living in 126 houses in 1744. Some of the military officers and soldiers, whose names are listed, also appear in the lists of the Austrian authorities of that time. At the time of demobilization of the military border, residents of Bečej were almost exclusively Orthodox Serbs. From the mid-eighteen century begins a colonization of Hungarians, Germans and Slovaks in the District, including Old Bečej.

Key words: Old Bečej, demographics, population, census, Serbian Orthodox Church, military border, 18th century, the Habsburgs, Serbia, Vojvodina

Чланак примљен: 07. 05. 2013.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 02. 09. 2013.

Гордана ГАРИЋ ПЕТРОВИЋ*
Историјски институт
Београд

УРБАРИЈАЛНА РЕГУЛАЦИЈА СЕНТ ТОМАША 1771. ГОДИНЕ**

Апстракт: Становници Потиског дистрикта, формираног након развојачења Потиске војне границе, добили су 1751. године, Привилегијом царице Марије Терезије, повлашћен статус у односу на кметове на жупанијским и спахијским добрима, поставши подложници угарске круне. На територији дистрикта задржани су земљишни односи који су владали у време постојања Војне границе а који су омогућавали становништву да у оквиру атара свог насеља обрађује онолико земље колико је потребно. У склопу урбаријалне регулације Бачке, комисије за конскрипцију су 1771. године посетиле и насеља у Потиском дистрикту. У раду саопштавамо одговоре становника Сент Томаша (данашњег Србобрана) на девет питања која су постављана том приликом. Њихов садржај представља опис сеоског атара и земље која га је чинила, као и обавеза становништва.

Кључне речи: Сент Томаш, Србобран, урбар, Потиски коморски дистрикт, Бачка, 18. век, Хабзбуршка монархија, Србија, Војводина.

Сент Томаш, данашњи Србобран, заједно са четрнаест насеља развојачене Потиске војне границе, 1751. године је ушао у оквире новоформираног Привилегованог Потиског коморског дистрикта.¹ За разлику

* gordana.garic.petrovic@iib.ac.rs

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Од универзалних царстава ка националним државама. Друштвене и политичке промене у Србији и на Балкану* (Ев. бр. 177030).

¹ Седиште Дистрикта се налазило у Старом Бечеју а његова територија је првобитно обухватала четрнаест насеља (Стари Бечеј, Сенту, Стару Кањижу, Мартонош, Острово-Аду, Мол, Петрово Село, Сентомаш, Турију, Фелдвар, Чуруг, Госпођинце,

од становника осталих насеља у Бачкој, чији су подложнички положај према различитим феудалним господарима регулисали урбари, повлашћен положај становника Потиског дистрикта, па и Сент Томаша, био је одређен посебном Привилегијом коју је 1751. донела царица Марија Терезија.²

Незадовољство које је међу српским живљем изазвало развоја-чење Потиско-поморишке границе и њена инкорпорација у угарски жупанијски систем, покренуло је талас миграција усмерених ка Банату и Русији. Да би спречила већи одлив становништва и депопулацију територија расформиране Војне границе, царица је објављивањем двадесет тачака оформила на територији Бачке област са посебним статусом. Тиме су становници бачког дела Потисја као подложници угарске круне, чији је властелин био сам владар, добили повлашћен статус у односу на кметове на жупанијским и спахијским добрима.³ За њих су важиле одредбе Привилегије, док су у остатку Бачке 1767. године Угарским урбаром фиксирана властелинска давања (работе, десетина и новчана давања).⁴

У Потиском дистрикту су задржани земљишни односи који су владали у време постојања Војне границе а који су омогућавали становницима да у овину атара свог насеља обрађују онолико земље колико им је

Стари и Нови Ковиљ) да би 1769. године била смањена издвајањем Чуруга, Госпођинаца, Старог и Новог Ковиља, који су прикључени Шајкашком батаљону.

² Латински текст Привилегије објављен је у: С. Гавриловић, И. Јакшић, *Грађа за привредну и друштвену историју Бачке у XVIII веку*, Београд 1986, 18–24. Текст на српском је објављен у: С. Гавриловић, *Привилегија Потиског дистрикта из 1751. године*, Зборник МС за историју 7 (1973) 119–123. Уз ову Привилегију објављена је и Привилегија донета 1800. и то у: В. Гавриловић, *Трећа (последња) привилегија Потиског дистрикта (1800)*, Зборник МС за историју 63–64 (2001) 211–220.

³ О Потиском дистрикту више: В. Гавриловић, *Потиски крунски дистрикт : (1751-1848)*, Настава историје 7/13 (2001) 7–13.

⁴ Приходи сакупљани од опорезованог дела становништва коришћени су за издржавање војске (контрибуција), жупаније (доместика) и самог насеља (експенза комунија). Захваљујући Привилегији, становници Дистрикта плаћали су уместо десетка и деветка осмину, али не и од кукуруза, лука, сирка, лана, кудеље и купуса. Ова натурална давања су плаћали у паушалу изузев у време ратних година, када су их давали у природи. Као откуп од работа, плаћали су само половину од државног пореза по глави, те уместо 3 форинте давали само 1 форинту и 30 крајцара. У пракси Дистрикт је од Коморе преузео у закуп властелинска давања а износ и начин плаћања је уговоран сваких 25 година. Дистриктуални магистрат је потом разрезивао договорени износ на насеља, чија их је управа даље распоређивала по становницима. А. Хегедиш, *Аграрни односи у Потиском дистрикту : (1751–1848)*, Зборник МС за историју 45 (1992) 47–48.

потребно. Регулисање ових односа започели су инжењери Коморе премеравањем и комасацијом зељишта које је наишло на велики отпор међу становништвом. Један од основних циљева ове регулације је био прелазак на тропољни систем уместо двопољног, чиме би се омогућило коришћење две трећине плодне земље.⁵

У склопу урбаријалне регулације Бачке, која је претходила увођењу новог урбара, вршена је и класификација земљишта. Њу су вршили комисија за конскрипцију и краљевски комесари, заједно са жупанијским комисијама. Класификациона комисија Бачке жупаније је завршила свој посао у јуну 1771. године.⁶

Начин на који је коришћена земља, које су културе гајене, како су регулисана давања, као и свакодневни проблеми са којима се сусретало становништво, у приличној мери осветљавају документи који су настали током рада поменутих комисија.⁷ Овом приликом приређујемо одговоре на девет питања постављених становницима Сент Томаша (Србобрана) из којих сазнајемо да становници Сент Томаша нису давали работе. Уместо натуралних терета давали су за сваки крст пшенице по 5 новаца, исто толико за свако јагње, за јутро проса форинту а за сваку кошницу 7 крајцара. Земља у атару насеља је била средње плодна. За сетву једног јутра орања било је потребно четири пожунске мере семена.

⁵ А. Хегедиш, *Аграрни односи*, 40.

⁶ Ј. Рамач, *Прилог проучавању урбарске регулације у Бачкој 1770. године – одговори на девет питања*, Истраживања 21 (Нови Сад 2010) 134. Чиновници који су сарађивали на регулацији звали су се *exequentes magistratuales, conscriptores* и *iudices*. Њихов задатак је био да напишу одговоре сељака на девет питања (*Examen ad novem puncta interrogatoria*), напишу сва сесионална и квази сесионална земљишта (*Conscriptio fundorum sessionalium et titulo sessionalium possessorum*), напишу крчевинске оранице и ливаде (*Conscriptio extirpaturarum*), напишу све винограде (*Conscriptio vinearum*), уведу пожунски меру (*Inductio mensurae posoniensis*) и јавно огласе све оно што је забрањено (*Promulgatio punctorum generalium prohibitorum*). Ови пописи су предавани краљевском комесару, који је са жупанијским комисијама одређивао класу земље за свако поједино насеље и сходно томе величину сесије, што је представљало основ за све јавне и приватне дажбине. За свако поједино место састављан је екстракт са образложењем, који је слат на одобрење Угарском намесничком већу и краљу. Ј. Bösendorfer, *Аграрни односи у Славонији*, Zagreb 1950, 82–84.

⁷ До сада је објављено више њих: I. Udvari, *A Mária Terézia-féle úrbérrendezés forrásai magyarországi délszláv népek nyelvén II.*, Nyíregyháza 2003; Ј. Рамач, *Прилог историји Футошког властелинства 60-70-их година XVIII века*, Истраживања 15 (2004) 135–153; Исти, *Прилог проучавању урбарске регулације*, 133–166.

У појединим деловима атара недостајало је воде због висине терена. Током кишних година било је довољно траве за косидбу и испашу, док се стално осећао недостатак дрва. Баре које су се налазиле у оквиру атара служиле су за појење стоке и натапање кудеље.

Документ се чува у Архиву Војводине у фонду Бачко-бодрошка жупанија под сигнатуром 1771/1171. Састављен је на српском и латинском језику. Иза питања на српском језику, која су писана за те потребе прилагођеним латиничним писмом (ss – ш, х – ж, cs – ч, ly – љ, пу – њ, гу – ђ, ту – ћ, β – с), следе одговори писани у два ступца. Са леве стране су на српском а са десне на латинском језику. На крају документа се налазе имена шест угледних становника Сент Томаша уз које су исписани крстови, а потом својеручни потписи два члана комисије и њихови печати. Приликом приређивања нисмо вршили измене изузев разрешења неколико скраћеница које су дате у угластим заградама.

* * *

Novem Urbarialis Examinis Puncta et Responsa Districtualis Possessionis
Tybiscana Sent: Tomas, die 8va Martis 1771 excerpta

1mo Imali za sada kakva spainska uredba /:Urbarium:/ za radi datie iliti duxnosti Podajnicke; i od kojega vrimena?

2do Gdi pak za sada nikakove uredbe nie megyu podloxnikom i spajom, dohotke gospodske zaktievajuli se po pogodbi, iliti contractu, ili po primlyenom obicsaju? Od kojega pak vrimena primlyen ovaj obicsaj, ili pogodba svoj pocsetak imade, i primlyen jest? Nili su pria sadassnye pogodbe druga urigyenya bila, i kakova? I kadaje sadassnyi obicsaj duxnosti pocseo jest?

3^{io} Gdi niti uregyenya /:Urbaria:/ niti se pogodbe nahode, izibkivanya spainbka po sadassnyemu obicsaju u csemu stoje? Kada? i kakvim nacsinom postal jesu?

4to Koja i kakva svako osobito misto dobrocsinstva imade, ili zlocsinstva?

5to Koliko i kakve oratye, i koŝatye zemlye jedan podloxnik cile sessie imade? Koliko pak svako oŝobito oranya jutro possunbky mirova simena primlya? Na livada pak moxeliŝe otava kositi?

6to Kako svaky podloxnik, i koliko dana, i s kolikom tegletyom marvom do sada kulukuvao jest? Igyenye pak na koluk, i povratyanye jeli primlyeno u koluk ili nie?

7mo Jeli devetak do sada bio, i od kojega vrimena pocset, i od kakve verŝte davan jest? Je li pak devetak i u oŝtali ove Varmegye spailuczi obicsajan? Stoŝu jost podloxniczi u drugi stvari gospodaru, iliti szpaji priko godine davali? I na vlastito, jeli gospodar zemalybky davanya i darove, ili u gotovu novczu, ili u naravbki sztvary, i kakovaje zaktievao?

8vo Koliko imade u svakome mistu pusti sessia, iliti podloxniczka mista? Od kojega vrimena? Kroz koj uzrok, i tko takva uxiva?

9no Pribivaoczi jeŝuli slobodnoga odlaza? ili su vikoviti podloxniczi?

Ad 1^{mum} Urbarie kod nas do sada ni su bili.

Ad 1^{mum} Urbarium apud nos hactenus non fuit.

Ad 2^{dum} Misto ovo od svojega naselenya, koje prie 70 godina pocseto jest, sa oruxiem sluxilo, od 20 godina pak po Privilegij se obdrxava.

Ad 2^{dum} Locus hic cum primordio suae impopula[tionis] ante 70 circiter annos captae Militaribus obsequiis Regiae Matti serviebat; ab annis vero 20 ex Militari Provincialis effectus Privilegii speciali gaudet.

Ad 3^{ium} Ovo misto platya godissnyu arendu
1227 f. 40 d.
Za mehanu i kašapnicu na godinu
483 f.
1710 f. 40 d.

Ad 3^{ium} Titulo anno Arende solvit hic locus
1227 f. 40 d.
Pro Eucillo et Macello annui
483f.
1710 f. 40 d.

Ad 4^{tum} Za dobrocsinstva imade zemlye oratye sridno rodne navlastito od Zsita; ali od polak hatara po zaradi visine zemlye falinye vode slabo plodne; U dvi strana, koje so ssest, i so osmerom marvom orati se moraju. Na livada u kissoviti godina trave za dosta i marve ugodne rodi; Susse pak vrimenta i passa oskudna jest; Iz toga samo jedan put se kose, budutyi posle prve kositbe nova trava od zsestine szuncza i povisine zemlye jedva marvi za passu moxe biti; i tako jednako gnojiti se moraju. Uz bare u hataru stojetyi marveni napoj, i kudelye toplenye imamo, sussne pak vrimenta duboki bunare kopati moramo. Zlocsinstva pak jesu.

Ad 4^{tum} Inter beneficia habet terras arabiles fertilitatis mediocris, signanter tritici. In dimidietate nihilominus propter elevatiorem situm, et aqua defectum steriliores. In duabus calcaturis, opera etiam 6. et 8. iugalium cultivabiles. In pratis annis humidioribus gramen sat copiosum, et pecoribus saginandis aptum producitur. Siccioribus vero etiam pascuum insufficiens est. Unde semel duntaxat falcabilia; Cum gramen post faculturam primam per solis aestam, et situm elevatiorem exuratur. Ideo continua fimatione egent. In adjacente palude pecora potamus et canabes maceramus. Tempore vero siccitatis profundos fontes erigere cogimur. Maleficia autem sunt.

Ako stogod zadobiti otyemo, ranu za prodaj na daleko nositi, ili marvu prodati moramo.

Drva za radi vatre, i gragyu za kutye, takogyer trřku izdaleka za gotove novcze dobivamo. I tako slamom, koja nama od marvene rane zaořtaje, zaradi vatre se uxivamo.

Na vodenicze pak na 4. i na 6. milye zemlye ityi moramo.

Ad 5^{tum} Budutyi za sessione neznamo; Zemlye oratye, i kořatye po vladanyu zitelyi se dile. Jedno ovdassnyi oranya jutro 4. possunski mirova simena potribuje. Otava pak po ozgor recseni uzroczi kositi ne moxe.

Ad 6^{tum} Do kraj Privilegij rabota ne dajemo.

Ad 7^{mum} Posle reinkorporacije prvu godinu od zřita, jecsma, zobi ořmiczu u zrnu, drugu godinu u slami ořmi krřt dali jesmo; ostali pak godina do sada svaki krřt u rodni godina po 5. novacza, u ořkudni pak po 9. i 10. novacza odkuplivamo. Za jutro proje 1. ftū. Za jagnye 5. novacza, za svaku kossniczu 7. krajczara platyamo. Za sitne pak ostale vrste po kraj Privilegij niti platimo, niti koje druge darove davamo.

Si quid prosperare volumus, fruges pro distractione procul venere, vel pecora distrahere necessitatur.

Ligna tam focalia quam aedilia uti et arundinem ex remoto aere parato comparamus. Unde stramine quod a pecorum hyematione superest pro foco utimur.

Molarum vero usum ad 4. et 6. miliaria habemus.

Ad 5^{tum} Constitutione sessionate cum non constet. Terra et prata ad vires incolarum asignatur. In iugerum hic arari solitum 4. Mett. Poson. seminis insementum. Cordum ex superius recensitis causis falcari nequit.

Ad 6^{tum} Vigore Privilegii rabotas non praestamus.

Ad 7^{mum} Anno primo post reinkorporationem ex tritico, hordeo, avena, octavam in grano, altero anno in stramine crucem octavam dedimus; reliquis annis usque presens, singulam crucem 5. denariis fertilioribus annis 5. denariis, sterilibus vero annis 9. et 10. denariis redimimus. Pro iugero milii fnūm 1. pro agnello 5. d. alveari xrōs 7. parato solvimus. A praestatione reliquarum terrae crescentiarum aut donariorum vigore Privilegii immunitatur.

Гордана Гарић Петровић

Ad 8um Zapustiti mista ne ima.

Ad 8um Deserta sessiones non sunt.

Ad 9um Slobodnoga odlaza jesmo.

Ad 9um Liberae migrationis sumus.

+ Roman Szivacsy

+ Theodosko Tutor

+ Petar Szarcsev

+ Voja Mes...

+ Pantelia Nedelkov

+ Marko Plazckin

Has ad Novem Puncta Urbarialia Examinis per Supranominatos Colonos in Praesentia comfinium districtualis Cis Tybiscanae Possessionis Szent Tomas Incolarum elicita esse fassiones in fidem subscripti testamur. In Poss. Szent Tomus Die 8va Martii 771

Ladislaus Lipkay I[ncliti] Co[mi]t[a]tus Bacsiensis V[ice] Judlium
Antonius Berenyi Ejusdem I[ncliti] Co[mi]t[a]tus Iurassor

Gordana Garić Petrović

THE 1771 LAND SURVEY OF SENT TOMAŠ

Summary

Sent Tomaš, present-day Srbobran, along with thirteen settlements of demobilized Tisa military border, became one of the settlements of the District of Potisje formed in 1751.

Unlike residents of other settlements in Bačka, whose feudal obligations were defined in urbariums (peasant regulations), the residents of the District of Potisje enjoyed privileged status granted by Empress Maria Theresa in 1751.

In this paper, the responses of Sent Tomaš community on nine questions asked during the land survey of Bačka are presented. They include description of area of the settlement, its arable land and various obligation of the population. The residents of Sent Thomaš had no labor obligations. However, they had to pay taxes on wheat, lambs, millet and hives. The arable land in the village was medium fertile. Some of the higher land lacked water. During rainy years, there was enough grass to mow and graze, while wood was always deficient. Ponds that were located in the area of Sent Tomaš were used for watering livestock and hemp.

Keywords: Sentomaš, Srbobran, Urbarium, District of Potisje, Bačka, 18th century, Habsburg Monarchy, Serbia, Vojvodina.

Чланак примљен: 07. 05. 2013.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 02. 09. 2013.

Исидора ТОЧАНАЦ РАДОВИЋ*
Историјски институт
Београд

**ПАРОХИЈЕ И СВЕШТЕНСТВО
ГОРЊОКАРЛОВАЧКЕ ЕПАРХИЈЕ 1772. ГОДИНЕ:
II – Банска крајина****

Анстракт: У раду је представљен опис мреже православних парохија у делу Горњокарловачке епархије којим је управљао епископ Јосиф Стојановић. Опис обухвата област Банске крајине, односно подручје Прве и Друге банске регименте. Иако је настао 1773. године, овај документ пружа податке који су најближи слици парохијалне мреже Банске крајине пре нове расподеле парохија и редукције броја парохијалних свештеника које су почеле да се спроводе од јесени 1772. године. Будући да су сачувани и планови расподеле парохија из 1775. године, упоређени су подаци о парохијама и свештеницима на том подручју пре и после спроведене редукције.

Кључне речи: Горњокарловачка епархија, Банска крајина, парохије, свештенство, епископ Јосиф Стојановић, Срби, Хабзбуршка монархија, 18. век.

Објављивањем Регуламента 1770. године, хабзбуршке државне власти озакониле су принцип према коме је требало уједначити величину православних парохија на подручју Карловачке митрополије. У насељима која имају до 100 кућа биће постављен један парохијални свештеник, до 200 кућа највише два, а у већим местима чак и три, писало је у 37. параграфу Регуламента. То је подразумевало заокруживање парохија на

* isidora.tocanac.radovic@iib.ac.rs

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Од универзалних царстава ка националним државама. Друштвене и политичке промене у Србији и на Балкану* (Ев. бр. 177030).

око 100 кућа. Будући да су православне парохије бројале много мање кућа и да су често обухватале више насеља, уједначавање њихове величине подразумевало је смањење броја православних свештеника.¹

На подручју Горњокарловачке епархије, пресудну улогу у састављању и извршењу планова нове парохијалне мреже имале су војне власти. Током 1772. године команде Карловачког генералата и Банске крајине почеле су да спроводе прерасподелу парохија, без знања карловачког митрополита.² Иако не располажемо планом команде Банске крајине из 1772. године, нема сумње да је она пратила правац постављен на Народно-црквеном сабору 1769. године. На Сабору је изнет податак да је у Банској крајини било 69 свештеника са парохијом и 24 без парохије, као и 8 ђакона. Саборски комесар генерал гроф Хадик приметио је да на том простору не треба да буде више од 50 свештеника, 3 ђакона и, можда још 8 капелана који би служили у *раштрканим* парохијама.³ Према државном попису из 1768. године на подручју под командом хрватског бана било је укупно 175 насеља са 5.436 српских кућа, у којима су живеле 47.142 *душе*, како се тада говорило. Генерал гроф Хадик располагао је тим подацима када је изнео своју процену потребног броја свештеника у Банској крајини.⁴

Илирска дворска депутација послала је крајем 1772. године митрополиту Јовану Георгијевићу план нове расподеле парохија и формално тражила његово мишљење. Митрополит није био задовољан, посебно чињеницом да није била реч о плану већ о спроведеној реформи парохија. Због тога се, с прекором, обратио горњокарловачком епископу Јосифу Стојановићу и администратору Алексију Гавриловићу. Фебруара 1773. године грдио их је зато што га нису ни на који начин обавестили о активностима војних власти. Захтевао је да му свако од њих, за област којом управља, што пре достави детаљан опис мреже парохија каква је била пре нове расподеле коју су спровеле војне власти.⁵

---

¹ J. D. Mansi, *Sacrorum conciliorum nova et aplissima collectio*, ed. J. V. Marin, L. Petit, t. 39, Parisiis 1907, 543–544.

² О реформисању мреже парохија на подручју Карловачког генералата види: И. Точанац Радовић, *Парохије и свештенство Горњокарловачке епархије 1772. године: I – Карловачки генералат*, Мешовита грађа (Miscellanea) 33 (2012), 183–197.

³ И. Зеремски, *Попис свештенства и народа у Митрополији Карловачкој из 1769*, Гласник ИД НС 4 (1931), 49.

⁴ М. Грбић, *Карловачко владичанство I*, Карловац 1891, 102–104; С. Гавриловић, *Грађа за историју Војне границе у XVIII веку II*, Београд 1997, 699–701.

⁵ АСАНУК, МП“Б“, 1773/114. Од 1771. године, када је основана припајањем дела укинуте Костајничко-северинске епархије Карловачко-сењској, Горњокарловачка

Алексије Гавриловић испунио је захтев митрополита и послао му тражени опис стања парохијалне мреже у Карловачком генералату из 1772. године.⁶ Епископ Јосиф Стојановић послао је митрополиту *Descriptio Dioecesis Carlostadiensis*, са описом парохијалне мреже на простору Прве банске, односно Глинске, и Друге банске, односно Костајничке регименте. На крају текста наведено је да је реч о стању примећеном током пописа 1773. године, а то би значило да овај документ пружа слику већ реформисане парохијалне мреже у Банској крајини. Међутим, сам садржај документа упућује на другачији закључак. С једне стране, број активних, тј. свештеника са парохијом много је већи од оног који су одобравале војне власти, тако да овај документ сигурно не представља нову мрежу парохија. С друге стране, међу свештеницима наведен је и Јосиф Лукачевич, рукоположен јануара 1773. године, а то значи да документ не одговара у потпуности ни стању из 1772. године. Према свему судећи, *Descriptio* је нека врста плана расподеле парохија, односно парохијална мрежа каква је, према мишљењу епископа Јосифа Стојановића, требало да буде.⁷

Опис парохијалне мреже Банске крајине састављен је на брзину и има доста мањкавости. Иако је митрополит Јован Георгијевић захтевао детаљне податке о свим парохијама и свештеницима, неки су изостављени. За осам парохија наведени су само збирни подаци о броју кућа, а нису забележена села која су улазила у њихов састав, а тиме ни број кућа по селима као што је митрополит тражио. У појединим наведеним насељима број кућа знатно се разликује у односу на државни попис. Тако је у *Опису*, на пример, за Раусовац наведено чак 27 кућа више, за Мајске Пољане и Казаперовицу по 12, за Костајницу 9. Међутим, много је више насеља за која је наведен мањи број кућа. Слично је са подацима о свештеницима. За десет парохијалних свештеника нема података о рукоположењу. За једног свештеника наведена је само година, а за једног датум, без године када је рукоположен.

епархија је, у погледу управе, била подељена на две области. Делом који се раније налазио у саставу Костајничке епархије, односно Банском крајином, управљао је раније костајнички, а од 1771. године гроњокарловачки епископ Јосиф Стојановић. За област некадашње Карловачко-сењске епархије, односно Карловачког генералата, именован је администратор, монах Алексије Гавриловић. Такво стање трајало је до 1774. године и избора Петра Петровића за новог горњокарловачког епископа. (М. Грбић, *Карловачко владичанство. Прилог к историји Српске православне цркве II*, Карловац 1891, 195, 205; *Азбучник Српске православне цркве по Радославу Грујићу*, прир. С. Милеуснић, Београд 1993, 62, 121–122, 183.)

⁶ И. Точанац Радовић, *Парохије и свештенство Горњокарловачке епархије*, 190–196.

⁷ АСАНУК, МП“А“, 1773/375.

Недостаци нису последица некакве зле намере, већ искључиво немарности епископа Јосифа Стојановића, која је била опште позната и због које су га посланици из његове епархије јавно критиковали на Сабору 1769. године.⁸ Стављајући на страну те недостатке, подаци из *Описа* који је епископ Јосиф послао митрополиту Јовану, најближи су слици православно парохјалне мреже Банске крајине пре нове расподеле парохја и редукције броја парохјалних свештеника које су почеле да се спроводе од јесени 1772. године.

На основу *Descriptio Dioecesis Carlostadiensis*, на подручју Банске крајине почетком 1773. године било је укупно 5.255 кућа српског становништва. Оне су биле распоређене у 39 парохја, а просечна величина парохје износила је 134,74 куће. Најмања забележена парохја била је Тупуско у Глинској регименти, са свега 36 православних кућа.

Парохја Топуско била је посебан случај у Банској крајини. Она се није налазила на подручју Војне крајине, већ на Топуском властелинству које је било у поседу загребачког бискупа. Зато је у опису парохја забележена као *Topuskiensis Parochia velut Ep[isco]palis Possessio*. У посматраном периоду Топуско је било једно од ретких српских насеља на црквеним властелинствима у Банији. Србе у Топуском штитио је посебан статус, гарантован на конференцији у Вараждину 1704. године. Тада су, договором између хрватског бана и загребачког бискупа, решени спорови око разграничења војних и црквених поседа. Бискупу је формално признато право поседа, а Срби у Топуском добили су статус бандеријалаца и укључени су у војну организацију Банске крајине.⁹

Међу парохјама на подручју Војне крајине, најмање су биле Шушњарска са 64 и Шаканлијска са 69 кућа. Дванаест парохја, укључујући Топуско, имало је мање од 100 кућа. До 150 кућа имало је 13 парохја, а до 200 кућа 11 парохја. Према броју кућа највеће су биле парохје Мајскопољанска са 247, Костајничка са 261 и Храстовачка са 324.

У једној парохји служило је више свештеника. У *Опису* из 1773. године забележена су имена укупно 107 свештеника. Парохјалну службу вршило их је 74 и они су наведени као свештеници са парохјом. Највише пароха, пет, сужило је у Храстовачкој парохји, која је и била највећа.

---

⁸ АСАНК, МП“Б“, 1769/66, 1768/82. У једном извештају саборског комесара, генерала грофа Хадика, Илирској дворској депутацији наведено је да епископ Јосиф Стојановић не зна ни број кућа ни број свештеника у Банској крајини, а подаци су реконструисани уз помоћ посланика (И. Зеремски, *Попис свештенства и народа*, 49).

⁹ Више о томе види: В. С. Дабић, *Банска крајина 1688–1751*, Загреб 1984, 26–30, 124.

Четири пароха служила су у парохији Јошавица, а по три у парохијама Перна, Костајница, Свиница, Бабина Ријека, Љубина и Живаја. У осталим парохијама налазио се један или два свештеника. Један парохијални свештеник у Банској крајини био је задужен, просечно, за 71 кућу верника. Тај просек је на подручју Глинске регименте износио 78,46, а на подручју Костајничке 65,33 куће. Епископ Јосиф Стојановић навео је и имена 33 свештеника без парохије у Банској крајини. За пет свештеника забележено је да су суспендовани или лишени парохије, док за остале нема података.

Примећује се да је, између 1769. и 1773. године, укупан број свештеника у Банској крајини повећан за 14. Та разлика последица је чињенице да епископ Јосиф Стојановић није поштовао царску наредбу изречену на Сабору 1769. године којом је епископима било забрањено да рукополажу нове свештенике док год постоје прекобројни, односно свештеници без парохије. У *Опису* који је послао митрополиту, епископ је забележио 15 свештеника рукоположених после распуштања Сабора, (26. септембра) 7. октобра 1769. године, а том броју треба додати и Стефана Дабића из Велике Градусе, свештеника без парохије, који је рукоположен током заседања Сабора, 7. јуна 1769. године.

У Банској крајини, као и у Карловачком генералату, постојале су парохије у којима је служило више генерација свештенике из исте породице. Тако су, на пример Адамовићи служили у парохији Јошавица, Бабићи у Свиници, Свилокоси у Бабиној Ријеци, Јанићи у Шегестину, Дабићи у Великој Градуси, Беговићи у Чремушњаку, Јаношевићи у Дубици. Лотиње су служили у Шегестину и Брђанима, а треба поменути и свештенике из неколико породица карактеристичног презимена Поповић, који су служили у парохијама Перна, Костајница, Живаја.

Реформисање парохијалне мреже у Горњокарловачкој епархији, а тиме и на подручју Банске крајине, приводило се крају током 1775. године. Нови епископ Петар Петровић покушавао је да пронађе праву меру између захтева државних власти и духовне потребе становништва. Он је начинио неколико планова расподеле парохија у Горњокарловачкој епархији. Према последњем плану, из јула 1775. године, у Банској крајини било је 5.410 православних кућа. У активној служби остао би 51 свештеник, који би бринуо о просечно 106 кућа верника. У том плану нису наведени свештеници без службе. Подаци довољно говоре о томе да, упркос вољи, епископ није могао да се одупре јаком притиску државних власти.¹⁰

¹⁰ АСАНУК, МП“Б“, 1775/241.

Коначну расподелу парохија требало је да потврде државне власти. Епископ Петар се, због тога, састао у Петрињи са мајором Сарагом, који је у име хрватског бана требало да одобри, или не одобри, нову организацију парохија. Дана 20. септембра 1775. године епископ и мајор потписали су план реформе парохијалне мреже на подручју Прве банске регименте. Према том плану, на простору Глинске регименте остало је 25 активних свештеника, а 21 проглашен је прекобројним. Забележена су и имена три ђакона. Према свему судећи, о судбини појединих свештеника одлучивано је у тренутку. Тако, на пример, Димитрије Адамовић, који је као парохијални свештеник 1773. године служио у парохији Јошавица, према једном од планова епископа Петра из 1775. године требало је да буде премештен у парохију Лушчани. У свом плану из јула исте године, епископ га, међутим, није навео као активног свештеника. Неколико месеци касније, у договору са мајором Сарагом, Димитрије Адамовић поново је наведен као активни парох у Лушчанима.¹¹

Када упоредимо *Опис* епископа Јосифа Стојановића из 1773. године и план који је одобрила војна команда за подручје Прве банске регименте 1775. године, јасно се види да је шест раније активних свештеника означено као прекобројни. То су били Стефан Свилокос и Јован Адамовић из Јошавичке парохије, Никола Меанцић из Бузетичке, Максим Римац, забележен и као Хекман, из Пијешчаничке, Симеон Мраовић из Бовићке и Марко Пушкар из Перначке. Међу активним свештеницима 1775. године налазе се и два нова имена: Георигије Вилић у Бузети и Петар Беговић у Чремушњаку. Три свештеника са парохијом и један без ње из 1773. године не помињу се 1775. године. То је могло да значи да су умрли или, мање вероватно, напустили службу.

Табела: *Прва банска регимента према плановима расподеле парохија.*¹²

	Број кућа ¹³	Парохијални свештеници	
		са парохијом	без парохије
1773.	2.511	32	12
1775.	2.697	25	21

¹¹ АСАНУК, МП“Б“, 1775/118.

¹² АСАНУК, МП“А“, 1773/375, МП“Б“, 1775/118.

¹³ Осим немарности епископа Јосифа, разлика у броју кућа може се објаснити тиме да се војна и црквена организација нису поклапале у потпуности. Парохије Блиња и Чремушњак 1773. године забележене су у Другој банској регименти, док су 1775. године, у оба у тексту наведена плана, забележена у Првој банској регименти.

О реформисању парохијалне мреже у Карловачкој митрополији говорено је на Архијерејском Синоду, који је почео заседање у Карловцима септембра 1776. године. Пред крај заседања, комесар гроф Јанковић од Дарувара потврдио је сумарни попис Карловачке митрополије. Према тим подацима, у Горњокарловачкој епархији било је укупно 12.495 кућа и 118 свештеника. Епископ Петар Петровић није пријавио прекобројне свештенике, а на основу неких примедби комесара може се закључити да их није било мало. Међу синодским документима налазе се и сумарни подаци за поједине области, па и за Банску крајину. На основу тих података на подручју Прве банске регименте било је 2.697 српских кућа и у служби је остало 25 парохијалних свештеника. У Другој банској регименти било је 2.632 куће, и служило је такође 25 парохијалних свештеника. Број од укупно 50 парохијалних свештеника у Банској крајини одговарао је процени генерала грофа Хадика изнетој на Сабору 1769. године. Могућност постављања осам капелана, међутим, нико није помињао. Један парохијални свештеник, према томе, био је задужен за просечно 107,8 кућа у Првој, и 105,28 кућа у Другој банској регименти.¹⁴

Копија опис Банске крајине, односно дела Горњокарловачке епархије који је био у надлежности епископа Јосифа Стојановића чува се у Архиву Српске академије наука и уметности у Сремским Карловцима, у фонду Митрополитско-патријаршијски архив „А“. Документ је састављен на латинском језику и, према свему судећи писала га је особа која није била пореклом са простора Банске крајине. Такав закључак намеће се због начина на који су забележени називи појединих насеља. Тако су, на пример, Храстовац и Дољни у Лушчанској парохији наведени као *Raszlovicza* и *Dolczij*, Љесковац у Рујевачкој парохији наведен је као *Zeskovacz*, Пијешчанска парохија наведена је као *Parochia Bastanoviczensis*, и друго.

Наше интервенције су у угластим заградама.

Према свему судећи, епископ Петар и мајор Сарага утврдили су тачан број кућа будући да је тај податак изнет и на Архијерејском Синоду 1777. године.

¹⁴ АСАНУК, МП“А“, 1777/309.

* * *

[Костајница?], 25. април 1773. година

Опис парохија и свештенства у делу Горњокарловачке епархије којим је управљао епископ Јосиф Стојановић.

Copia

Descriptio Dioecesis Carlostadiensis

Iuxta eiusdem localitates, numeros domorum, parochorum in praesens fungentium et non-fungentium denominationem, tempus positionis eorundem, per convenientia loca militaris et provincialis iurisdictionis appoint.

Nomina Locorum	Numerus Domorum Pagenisium	Nomina et Cognomina Sacerdotum	Sacerdotes		Tempus Positionis Eorundem
			In praesens fungentes Parochi	Sine Parochia	
<i>Primi Regiminis Glinensis</i>					
<i>Parochia Josavicensis</i>					
Jossavicza	48	Marcus Ranich,	1	-	6. Febr. 1754.
Batussa	30	Protopresby. Glinensis			
Mlinoga	48	Stephanus Szvilokosz	1	-	26. Juny 1754.
Bjednik	15	Demetrius Adamovics	1	-	10. July 1763.
Jabukovacz	33	Joann Adamovich	1	-	12. Aprily 1748.
Klinacz	16				
Deanovacz	7				
Sum[m]a	197				
<i>Parochia Luschanensis</i>					
Luschani	54	Georgius Villich	1	-	29. Jan. 1756.
Grabovacz	46	Radoszav Gnyatovics	1	-	9. Nov. 1767.
Bacsuga	48	Riszto Gyukics	-	1	16. Juny 1761.
Petrinya	6				
Raszlovicza	15				
Dolczij	9				
Summa	178				

Парохије и свеиштенство Горњокарловачке епархије 1772. године: II - Банска крајина

<i>Parochia Stovrasensis</i>					
Mayske Polijane	72	Lucas Millosevich	1	-	22. Oct. 1769.
Rovisko	25	Joseph Lukasevics	1	-	9. Jan. 1773.
Ravno Rasche	39				
Berneyevszka	39				
Vlahovics	33				
Tertnik	39				
Sum[m]a	247				
<i>Parochia Glinensis</i>					
Glina	50	Kyrill Osztoich	1	-	28. Sep. 1768.
Szelliste	40				
Pollyane [Majske]	12				
S[umm]a	102				
<i>Parochia Haitichensis</i>					
Oblay	41	Szava Csukovich	1	-	1. Sept. 1757.
Vranovina	12	Obren Csukovics	-	1	1730.
Ballinacz	23				
Barovitta	12				
Sassova	13				
Vertlina	13				
Sybinya	24				
S[umm]a	138				
<i>Parochia Buzetiensis</i>					
Buzetta	61	Nikolaus Meancsia	1	-	[?]
Dabrina	30				
Klasnyich	48				
S[umm]a	139				
<i>Parochia Sirovaczensis</i>					
Sirovacz	64	Elias Popovich	1	-	13. Aprily 1758.
Brezovo Polje	22	Arsenius Demich	1	-	11. Febr. 1768.
Bruvno	25	Petrus Ostoics	-	1	15. Aug. 1770.
Chavlovicza	16				
Komorani	20				
S[umm]a	147				

Исидора Точанац Радовић

<i>Parochia Dragotinensis</i>					
Dragotina	53	Ignatius Lacacsevich	1	-	25. May 1763.
Kazaperovicza	29	Stephan Csukovics	1	-	28. Febr. 1763.
Belle Vode	45				
Sum[m]a	127				
<i>Parochia Gorni Gradacz</i>					
Gradacz	94	Damian Petrovics	1	-	15. Oct. 1752.
Kazaperovicza	12	Theodor Petrovics, qua suspensus a parochia	-	1	6. Aug. 1754.
Sum[m]a	106				
<i>Parochia Vel Gradacz</i>					
Veliki Gradacz	69	Lucas Mengya	1	-	16. Aprily 1767.
Drenovac	60	Kuzman Mrakovics	1	-	27. Aprily 1767.
Martinovac	40	Simeon Komlyenovics	-	1	10. Juny 1767.
Sum[m]a	169				
<i>Parochia Susnyarensis</i>					
Susnyar	64	Boso Millankovics	1	-	12. Oct. 1759
<i>Parochia Klasniczensis</i>					
Klasnych	60	Stephan Milljevich	1	-	1. Oct. 1765.
Bresztik	40	Joannes Kellen	-	1	15. May 1771.
Sum[m]a	100	Millin Radosavlevich, qua cassatus	-	1	24. May 1752.
<i>Parochia Kyrinensis</i>					
	180	Basilia Bullath	1	-	9. Marty 1768.
		Petrus Metthiavics	1	-	21. Juny 1772.
		Basilius Vidovics	-	1	[?]
<i>Parochia Bastanoviczensis</i>					
	110	Simeon Battaich	1	-	19. Juny 1759.
		Maxim Rimacz	1	-	12. Marty 1767.
		Stephan Millevics	-	1	[?]
<i>Parochia Bovicsensis</i>					
	156	Marcus Jaksics	1	-	19. Juny 1759.
		Simeon Mravovics	1	-	4. Martii 1768.
		Theodor Brusich	-	1	[?]

Парохије и свеиштенство Горњокарловачке епархије 1772. године: II - Банска крајина

<i>Csemerniczensis Parochia</i>	79	Theodor Vrancsevics	1	-	21. Marty 1769.
<i>Blatussiensis</i>	80	Thomas Lapchevics, Protopresbyter	1	-	6. Oct. 1749.
<i>Parochia Pernensis</i>	156	Janko Popovich Marco Puskar Joannes Terkulja Savva Ballath Joso Popovics	1 1 1 - -	- - - 1 1	26. Oct. 1751. 19. Juny 1758. 8. Febr. 1767. [?] [?]
<i>Topuskiensis Parochia velut Ep[isco]palis Possessio</i>	36	Lazar Millich	1	-	22. Dec. 1772.
Secundi Peditatus Regiminis Costainiczensis					
<i>[Parochia Costainiczensis]</i>		Joannes Popovics, Protopr. Zrinopol.	1	-	8. Sept. 1749.
Costainicza	144	Vladislaus Kaffechich	1	-	12. Aprily 1737.
Raosovacz	70	Abrahamus Krancsevics,	1	-	12. Aprily 1762.
Panyani	7	Vice Protopr. Kostainy.			
Csukur	23	Simmeon Popovics	-	1	10. Jan. 1770.
Vollinya	17	Joannes Popovics, cui ego ad mandatum Sua Excel[en]tiae parochiam deberam sed Regimen non admittit.	-	1	28. Marty 1771.
Sum[m]a	261				
<i>Parochia Svinicensis</i>					
Szvinycza	10	Georgius Babics, protopr. Costainiczensis	1	-	20. Aug. 1734.
Brasstani	24				
Kaverga	19	Andreas Prodanovics	1	-	10. Febr. [?]
Mala Paukova	21	Eremias Babics	1	-	4. Jan. 1769.
Mala Gradusza	14	Theodor Popovics	-	1	21. May 1772
Szvinycza detto.	24				
Kercsevo	27				
Sum[m]a	139				

Исидора Точанац Радовић

<i>Parochia Veteropagensis</i>					
Staro Szello	59	Tittus Mirillovich	1	-	23. Aprily 1753.
Besterma	28	Gabriel Lazich	1	-	20. July 1752
Magyari	4				
Sum[m]a	91				
<i>Parochia Baborekiensis</i>					
Babina Reka	64	Nikolaus Vojnovich	1	-	18. Sept. 1759.
Velleshnya	42	Vice Protopr.			
Preverssak	25	Zrinopoly[tanus]			
Kukuruzary	7	Nikolaus Szvilokosz	1	-	26. Oct. 1763.
Bjellovacz	26	Radoicza Szvilokosz	1	-	5. Juny 1767.
Kostressi	5	Petrus Verlina	-	1	20. Marty 1759.
[Summa]	[169]	Petko Dimicsevics	-	1	[?]
<i>Parochia Sakandliensis</i>					
Sakandlie	52	Lukas Stojakovics	1	-	21. Juny 1767.
Oravicza	11	Michael Lazarevics	-	1	24. May 1772.
Golubovac	2				
Vallinya	3				
Hallagicza Kulla	1				
Summa	69				
<i>Parochia Szegestiensis</i>					
Segestin	11	Joannes Jannich	1	-	14. Marty 1755.
Sussnyar	11	Michael Lottinya	1	-	9. May 1738.
Buina	7	Georgius Lottinya	-	1	6. Jan. 1763.
Oravicza	7	Josephus Janics	-	1	12. Juny 1766.
Umcsani	2				
Drasnyovac	2				
Javorany	7				
Buina	14				
Divussa	12				
Choluk	5				
S[umm]a	78				
<i>Parochia Gradusiensis</i>					
Gradusza	53	Petrus Dabich	1	-	27. Aprily 1766.
Severovac	35	Stephanus			
S[umm]a	88	Vukadinovics	1	-	27. Dec. 1768.
		Stehanus Dabics	-	1	7. Juny 1769

Парохије и свеиштенство Горњокарловачке епархије 1772. године: II - Банска крајина

<i>Parochia Blinensis</i>					
Blinya	43	Joannes Peakovics	1	-	28. Febr. 1769.
Mostanicza	35	Szava Munnics	1	-	8. Marty 1765.
Petkovacz	15				
Strasbenicza	14				
S[umm]a	107				
<i>Parochia Cremussiensis</i>					
Cremussnyak	14	Petrus Begovics	1	-	8. Marty 1765.
Begovichi	22	Joannes Begovics	1	-	8. Marty 1765.
Macskovo Szello	32				
Sarblyani	5				
S[umm]a	73				
<i>Parochia Boroevics-Grobja</i>					
Borojevichi	30	Melentie Borojevics	1	-	31. Dec.1768.
Umettich	27	Michael Davidovics	1	-	22. Sept. 1771.
Bjellovacz	45	Petko Gattarovics	-	1	15. Marty 1753.
Mechenichani	31	Joannes Loncsarovics	-	1	8. Juny 1760.
Komogovina	24				
Lovcha	29				
Sarblyani	5				
S[umm]a	191				
<i>Parochia Berdjanensis</i>					
Berdyani	50	Joannes Lottinya	1	-	4. Octob. 1743.
Rogullye	15	Chyro Lottinya	-	1	12. Febr. 1770.
Draga	15	Illia Noszinich,	-	1	[?]
S[umm]a	80	qua cassatus			
<i>Parochia Javornyensis</i>					
Javoranyi	47	Joannes	1	-	15. Febr. 1760.
Glavicsani	12	Radassinovics			
Varpolye	20	Kuzman Gyurics	-	1	8. Oct.1761.
Chovre	13	Damnyan Kukich,	-	1	[?]
Germussani	1	qua cassatus			
Gorichka	27				
Detin	19				
Riszov Kollacz	4				
Zamlatta	3				

Исидора Точанац Радовић

Grabovicza	11				
Kapellicza	7				
Sakallovacz	7				
S[umm]a	171				
<i>Parochia Ljubiniensis</i>					
Ljubina	37	Marcus Radoicsics	1	-	28. April 1752.
Jamnicza	41	Georgius Teszlicza	1	-	27. April 1758.
Dobrinya	26	Athanasius Kukics	1	-	10. Febr. 1767.
Csemernicza	4				
Znuth	12				
Szokolovac	4				
Zakappa	14				
Germussani	11				
Velebucska Reka	6				
Koszna	11				
S[umm]a	166				
<i>Parochia Ruevaczensis</i>					
Ruevacz	36	Jacobus Ljubischics	1	-	10. Sept. 1746.
Zeskovacz	39	Joannes Kellebuda	1	-	17. Janu. 1771.
Stupnicza	19				
Pedaly	17				
Gagge	14				
Gvosdansky	12				
S[umm]a	137				
<i>Parochia Csetvertkovaczensis</i>					
Csetvertkovacz	36	Lukas Prodanovics	1	-	9. May 1740.
Staniste	13	Triffon Sarkulics	1	-	24. April 1767.
Radonya Luka	14				
Derlyacsa	31				
S[umm]a	94				
<i>Parochia Rastovaczensis</i>					
Rastovac	76	Symeon Joannovics,	1	-	6. August 1759.
Memniska	20	Vice Protopresbyter			
Poberdyani	19	Dubiczensis			
Csaplani	25	Stojan Saracz	1	-	12. April 1759.

Парохије и свеиштенство Горњокарловачке епархије 1772. године: II - Банска крајина

Jaszenovcsani	22	Nikolaus Milletics	1	-	8. Dec. 1763.
Poppics	33	Basilus Popovics	1	-	15. Juny 1762.
Dvoriste	46	Sztephan Szvilokosz	1	-	1. Dec.1769.
Timarczy	20				
Meminnska	16				
Rasztovacz	26				
Mracsay	13				
Novoszelcsy	8				
S[umm]a	324				
<i>Parochia Szivajensis</i>					
Sivaja Superior	30	Vittas Popovics	1	-	12. May 1758.
Inferior Sivaja	28	Ignatius Popovics	1	-	26. Dec. 1760.
Pletenicza	21	Joannes Glvassevics	1	-	22.Noem. 1769.
Kladaluk	18	Theodor Veszellicsics	-	1	1. Juny 1763.
Slabinya	16				
Saass	17				
[Summa]	130				
<i>Parohcia Dubiczensis</i>					
Dubicza	100	Joannes Janossevica, Protopr. Dubiczensis	1	-	1. July 1741.
Czerovlyani	12	Stephan Abramovics	-	1	17. May 1766.
Slabinya	38	Paulus Janossevics	-	1	11. Juny 1766.
Palezny	21	Ilia Jannossevics	-	1	[?]
S[umm]a	171	Philippus Millatovics	-	1	1. Dec. 1764.
<i>Parochia Jaszenovacsensis</i>					
Jaszenovacz	64	Axentie Kottur	1	-	6. Aprily 1769.
Usticza	32	Christophorus Lapchevicz	-	1	8. May 1756.
S[umm]a	96				
<i>Parochia Vukossaviciensis</i>					
Vukoszevczy	21	Chariton	1	-	20. Aprily 1756.
Bergyani	33	Kovacsevics			
Petrinczy	30				
Svinyeska	22				
Blinsky Kutt	3				
S[umm]a	109				

Исидора Точанац Радовић

Attestor, quod hoc Mandatum intuitu Conscribendorum Parochorum fungentium et non-fungentium, perceperim 30^a Marty, qualiter in Localitate Bannali advenitur, aequè et justè conscripti, quam Descriptionem expedio 25^a Aprilis.

Josephus Stojanovich
Episcopus Carlostadiensis

/На полеђини/

Карлцадска

Conscriptio Dioecesis Carlostadiensis in Confinio Banali
dd. 25. Aprilis 1773.
N° 9

(АСАНУК, МП“А“, 1773/375)

Isidora Točanac Radović

**THE PARISHES AND THE CLERGY
IN EPISCOPACY OF GORNJI KARLOVAC IN 1772:
I - BANSKA KRAJINA (BANALGRENZE)**

Summary

In 1773, Metropolitan Jovan Georgijević required from Bishop Josif Stojanović to make specification, that is the detailed description of the parishes and the clergy in the part of Episcopacy of Gornji Karlovac under his jurisdiction. At that time Habsburg authorities made and carried out a plan of the new organization of orthodox parishes in the Metropolis of Karlovci. According to the applied principle, one parish should cover at least 100 houses, and there should be only one priest.

At the end of April in 1773, Bishop Josif Stojanovic finished the specification related to the territory of Banska krajina that is the Military border under the government of Croatian ban, and sent it to Metropolitan Jovan. Although it is dated in 1773, this document presents the situation as it was before the new parishes' organization.

This paper presents the document *Descriptio Dioecesis Carlostadiensis*, written by Bishop Josif, and compares the information about clergy and parishes, before and after the reduction made by the authorities. Although the number of parishes was increased by authorities from 39 to 50, the number of the priests was drastically reduced. Out of 107 priests in Banska krajina, noted by Bishop Josif Stojanovic in 1773, only 50 kept the service after 1775.

Keywords: Serbs, Habsburg Monarchy, 18th century, Episcopacy of Gornji Karlovac, Banska krajina (Banalgrenze), Parishes, Clergy, Bishop Josif Stojanović.

Чланак примљен: 28. 04. 2013.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 02. 09. 2013.

Радомир Ј. ПОПОВИЋ*
Историјски институт
Београд

ПРОЈЕКТ УСТАВА СРБИЈЕ МАТИЈЕ БАНА ИЗ 1846. ГОДИНЕ**

Анстракт: Пројект Устава Србије Матије Бана из 1846. године један је у низу уставних предлога из времена уставобранитељске владавине. Банов пројект Устава је предвиђао наследно кнежевско достојанство и нову организацију државне власти у Србији. Кнез би имао широка овлашћења у извршној и законодавној власти, Земалски савет од десет чланова постао би искључиво законодавно тело док би Државно веће, састављено од шест или осам чланова, имало надзорну и саветодавну функцију. Јачањем кнежевске власти, Бан је настојао да новим уставом оснажи нарушену аутономију Србије. Уз Пројект устава налазе се два пратећа документа: Примјечанија и Побуђенија у којима је Бан изложио мотиве којима се руководио у раду на писању устава. Пројект устава је подељен на шест поглавља: Политична права Књажества Србије, Грађанска права Србаља, Централно правленије, О власти књажеској, О државном већу, О Совјету земљаском са укупно 64 члана.

Кључне речи: Матија Бан, пројект устава, Устав из 1838, кнез Александар, уставобранитељи.

У Архиву Српске академије наука и уметности у фонду Матије Бана, под сигнатуром VI/1–5, чува се концепт Устава Србије који је 1846. године написао овај истакнути национални радник и књижевник. Иако је наведени Банов уставни пројект познат научној јавности, првенствено захваљујући радовима Љубице Кандић, интегрална верзија тог документа

* radomir.popovic@iib.ac.rs

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Европа и Срби (1804–1918), подстицаји и искушења европске Модерне* (Ев. бр. 177031).

до сада није критички приређена.¹ Банов пројект Устава Србије представља важан прилог разумевању уставног развитка Србије у 19. веку, нарочито уставних предлога насталих у време уставобранитељске владавине, као што су на пример „Основне мисли” Фрање Заха из 1847. године,² или Гарашанинов уставни нацрт из 1853. године.³

Устав из 1838. године, нејасним одредбама о подели власти између кнеза и савета, као и одредбом о несмењивости чланова савета док се њихова кривица не докаже на Порти, представљао је извор политичке нестабилности у Србији.⁴ Пројект устава Србије Матије Бана треба посматрати као настојање кнеза Александра да ојача своју владавину, а аутор уставног пројекта је наступао са позиције кнежевог приврженика. Уочљиво је у Бановом пројекту Устава да је Државни савет, који је према Уставу из 1838. године имао 17 чланова, фактички подељен на два дела: Земаљски савет од десет чланова, са стриктном законодавном функцијом и Државно веће, са шест до осам чланова окарактерисано као „сјемениште попечитеља”, које је имало „политичко-цензорску” власт. Осим тога, кнежевска власт је према Бановом уставном пројекту ојачана у односу на Устав из 1838. године чиме су оснажена аутономна права Србије у односу на Порту. Дакле, Банов пројект устава Србије представљао је измењени и унапређени Устав из 1838. године, али његов аутор, чини се, није водио довољно рачуна о реалном односу политичких снага у Србији. Наиме, Уставом из 1838. године успостављена је чврста подела власти између кнеза и савета на штету кнежевских владарских овлашћења, што се није битније променило све до 1858. године. Сваки покушај кнеза Александра да приграби већу власт него што је Устав прописивао, наилазило би на

---

¹ Љ. Кандић, *Необјављени нацрти устава у Србији у првој половини XIX века*, *Анали Правног факултета XX*, 5–6 (Београд 1972) 773–787; Иста, *Положај извршне власти у Србији према уставним пројектима и уставима у XIX веку*, *Анали Правног факултета 6* (1984) 762–774.

² Архив Србије (даље: АС), фонд Илије Гарашанина (даље: ИГ), 225; Љ. Кандић, *Необјављени нацрти устава у Србији*, 781–783.

³ АС, ИГ, 862. Гарашанинов нацрт устава писан је у концепту. Има укупно 11 чланова којима се утврђују права Кнежевине Србије: национални симболи, право на независну унутрашњу управу, плаћање трибута Порти, војна неутралност, захтев за иселјавање Турака из Србије. За разлику од Бановог предлога, у Гарашаниновом нацрту устава, кнежева власт није поменута.

⁴ С. Јовановић, *Уставобранитељи и њихова влада 1838–1858*, Београд 1925, 111–129; Р. Љушић, *Кнежевина Србија 1830–1839*, Београд 1986, 165–193; Љ. Кандић, *Устав од 1838*, *Устави Кнежевине и Краљевине Србије 1835–1903*, Београд 1988, 61–68.

одлучан отпор Савета, те су у том међусобном трвењу заједно пропали и кнез Александар и уставобранитељски режим.⁵

Матија Бан (Петрово Село код Дубровника, 1818 – Београд, 1903) припадао је плејади истакнутих националних радника који су „из прека” дошли у Кнежевину и који су својим деловањем оставили дубок траг у Србији. У Дубровнику је завршио основну школу, а код приватних професора стекао је знања из филозофије, педагогије, историје и књижевности. Накратко је припадао фрањевачком реду 1834/35. године. У Цариграду је живео од 1839. до 1844. године, где је предавао италијански језик. Пресудно за његову политичку каријеру у Србији било је познанство са представницима пољске емиграције у Цариграду, Чајковским и Звјерковским, који су му представили своје виђење сарадње Јужних и Западних Словена у борби за националну еманципацију. Бан је као изасланик пољске емиграције у Србију дошао у лето 1844. године и веома брзо је стекао наклоност Илије Гарашанина, Јована Хаџића, Стевана Петровића Книћанина. Већ од 1845. постављен је за васпитача Полексије и Клеопатре, кћерки кнеза Александра Карађорђевића и ту дужности је обављао до 1848. године. Од 1850. године је предавао француски језик на Лицеју у Београду, а затим на Војној академији. Будући присталица уставобранитељског режима, изгубио је државну службу 1859. године, али је политички амнестиран 1861. постављењем за шефа Пресбиороа и на тој дужности је остао до 1880. године. Пензионисан је пет година касније, а остатак живота провео је на свом имању изван Београда, данашњем Бановом брду, које је по њему названо. Матија Бан се истицао књижевним и националним радом. Савременици су славили његово књижевно дело, а потомци с правом заборавили, јер је оно, иако разноврсно и обимно, било мале уметничке вредности. Национални рад Матије Бана, нарочито у првим годинама његове службе у Србији, одвијао се под патронатом Илије Гарашанина који га је ангажовао на пословима пропаганде, па је у време револуционарних збивања 1848/49. године имао поверљиве мисије у Сремским Карловцима, Загребу, Дубровнику, Цетињу, а касније је по потреби слат у Цариград и друге балканске градове. У вези са Бановим књижевним и пропагандним радом јесу његови списи и брошуре о војним и политичким питањима које је, осим на српском, писао на страним језицима: *Основи ратни*, *Правила о четничкој војни*, *Право српског народа у Турском царству*, *Поглед на историју све-српског државног права у Турском царству*.⁶

---

⁵ С. Јовановић, *Уставобранитељи и њихова влада*, 111–129.

⁶ М. Урошевић, *Матија Бан и доба уставобранитеља*, Повеља октобра 1–2 (1976) 63–115; *Српски биографски речник* 1, Нови Сад 2004, 396–398.

Пројект устава Србије Матије Бана из 1846. године написан је у виду концепта и састоји се из три целине: *Примјечанија*, *Побуђења* и *Пројект Устава Србије*. Документ је писан предвуковском азбуком на папиру формата 21X34 центиметра, с напоменом да су текстови насловљени *Побуђења* и *Пројект Устава Србије* били повезани. Наслов првог одељка *Примјечанија* дали смо ми на основу анализе текста, јер Бан таксативно набраја „примјечанија” које би требало унети у пројект новог устава Србије, како би се превазишли недостаци Устава из 1838. године. Иако је текст писан тањим пером у односу на текст *Побуђења* и сам *Уставни пројект*, несумњиво је да је рукопис Банов. На првој страни *Примјечанија* дописано је „Г. 1846. Књазу”, док је на полеђини истог документа, руком архивисте, написано „Књазу о устројству Владе и земаљске управе № 2”, а изнад тога је запис „Год. 1846. № 4” и тај рукопис и боја мастила одговарају рукопису и мастилу којим је написан цео документ.

Наслов *Побуђења* дао је сам Бан, пошто у њему наводи мотиве због којих је потребно спровести измену Устава из 1838. године и тај део исписан је на четири непагиниране странице. Наслов *Пројект устава Србије* такође смо ми дали, на основу закључка Матије Бана на крају „Побуђења”: „То су најважнија побуђенија која сам при састављању овог пројекта [подвукао Р. П.] имао у виду”. Пројект устава написан је на 15 пагинираних страница и подељен је на шест поглавља: *Политична права Књажества Србије*, *Грађанска права Србаља*, *Централно правленије*, *О власти књажеској*, *О Државном већу*, *О Совјету земаљском*. Уставни пројект има укупно 64 члана чији редослед није курентан, јер је међан редослед појединих чланова, док су два члана накнадно прецртана, те је њихов садржај стављен у напомене. Чини се да је Бан покушао да свој уставни пројект обимом приближи Уставу из 1838. године који је имао 66 чланова. На полеђини Пројекта Устава Србије написано је „Год. 1846. N 3”. Сва три дела садрже знак (.) који указује на њихову међусобну унутрашњу везу. Основано се може претпоставити да је у предмету постојало барем пропратно писмо које није сачувано.⁷

Документ је писан предвуковском азбуком, због чега је спроведена транскрипција на савремену ортографију (я-ја, ю-ју, ђ-е у речим народног језика и је у страсловенским речима и појмовима, й-ј), прилагођен важећем правопису писања великих и малих слова, одвојеног и саста-

---

⁷ У оквиру Банове заоставштине сачуван је препис из његове приватне и службене кореспонденције, али нема писама која се тичу његовог рада на овом пројекту (А САНУ, фонд Матије Бана, V, 1).

вљеног писања речи, једначењу сугласника по звучности. Избачен је наставк *й* на крају речи јер је имао правописну, а не фонтеску вредност а такође је исти самогласник замењен сугласником *х* у архаичном облику заменице *иј*, што је означено угласитим заградама. Мање познате речи и објашњења дата су у напоменама, док су наше интервенције, интерполације и разрешења скраћеница означени угластим заградама.

[Примјечанија]

Довољно је малим вниманијем⁸ садашњи Устав Србије прочитати за уверити се да је исти несљедствен, противуречан у многим тачакама неопредјитељан,⁹ и кадар да власти у непрестаном таренију одржава. Окром¹⁰ тога, В[исока] Порта у издавању тога Устава упустила се у подробности административне, које у никаквом уставу означене нису, и које свако спасоносно преиначење у адиминистрацији предупредјава.¹¹ Тако, на пример, она је опредјелила¹² судове који по духу народа нашега и према потребама земље устројени нису, због чега тако рогобатно судејска струка код нас корача. Она је поделила Србију на седамнајест окружија, за које довољно је погледати на ландкарту¹³ за увидети да су та окружија зло подељена и да би се њино число могло на мање свести са приличном штедњом финансијама, а без употребе администрације. Она је на Књаза метнула тешку одговорност, а створила му је једну сопарническу власт у Совјету која може у сваком дјелу Књаза зауставити и да одговорност на исти Совјет не пада. Она је круг дјелања разни министарстава побркала, како то нигде не постоји, н[а] пр[имер], шпитаље¹⁴ подвргнула је Попечитељству просвештенија, које је нечувено. Она је учинила Књаза врховним управитељем земље, а совјетнике је испод његове власти истргла задржавајући за себе власт да и[х] она сама свргнути може. Овим општим недоставицима¹⁵ Устава кад се придода и Устројеније Совјета¹⁶ којим је књажеска власт још више отргнута свако увидети може да је за сада Србија „Република без президента“.¹⁷

---

⁸ Пажњом.

⁹ Неодређен.

¹⁰ Изузев, осим.

¹¹ Спречава.

¹² Одредила.

¹³ Географска карта.

¹⁴ Болнице.

¹⁵ Недостацима.

¹⁶ Устројство Савета усвојено је 28. априла/9. маја 1839. године.

¹⁷ Пошто су у изради закона о Савету учествовали политички противници кнеза Милоша, они су у закон унели одредбе којим је део извршне власти пренет са Кнеза на Савет. Наиме, отпуштени министри су се враћали у Савет, што није било прописано Уставом из 1838. године и што је битно ограничавало кнежевску власт.

Побројавши садашње Устава недостатке имам чест по жељи Вашој саопштити Вам и правац којим мислим да би могло доћи до Устава једног практичног и земљи нашој полезног.

Што се политични права Србије тиче ту треба потврдити Србији сва досадашња права већ уступљена признати јој она која је сама до сада упражњавала, без да се ико томе опирао, учинити да В[исока] Порта испуни оно што је обећано, а још неиспуњено, то је кадро умирити савршено духове у Србији, уверти и[x] да се без Русије може получити много, па и више него што се њеном помоћу получило. То једино може учинити да се кад нас опште мненије преиначи.

Друго примјечаније моје било би то да се ни Порта, ни јемствујући дворови не упусте у подробно опредјелјивање разни струка административни, него да означивши о томе општа начела пусти да само српско правитељство, које најбоље зна шта му и како му треба, то определи. Тако ће се избећи многе незгоде и тужбе које би доцније зацело сљедовале кад би српско правитељство било приморано примити такове административне инштитуције које би се нарави нашег народа и са степеном његовога душевног развоја тешко или зло слагало. И за то устројеније разни министарстава, уређење судејске струке, политично раздељење земље, то и многа друга, имала би се, по мом мњенију, ставити српском правитељству које му усљед начала внутрене независности проглашеног на Бечким конференцијама,¹⁸ по праву и иде.

Треће примјечаније протеже се на форму правленија које би прама нашим опстојатељствима најсходнија била. Та форма не сме бити ни сасвим апсолутна ни сасвим опширно конституционална, јер прва не да се већ упражњавати, а друга би нас развратила; обе пак могле би произвести комешања внутрењи или анархију. Осредња форма за нас је најбоља, али таква да у њој монархично начело над Уставом претежније буде. На ту сврху наслеђство је књажеске фамилије прва нужда, јер тим она се над свима осталима далеко узвишава, већу важност у очима народа и чиновника добива и све интриге честољубиве падају, а тако исто и интриге спољашње. То је прво условије учвршћења Србије. Наслеђноме

---

¹⁸ Бечки конгрес 1814/15. године први је покушај успостављања међународне колективне безбедности. Конгрес је декларисао политику рестаурације, односно потирања револуционарних тековина насталих у Европи у време Француске револуције и Наполеонових ратова. Иако је прокламован принцип унутрашње независности, односно суврености, о којем Бан пише, европске силе су интервенисале ради гушења револуција у Шпанији и Италији.

Књазу нужно је дати сву администрацију у руке, сљедоватељно¹⁹ он мора искључитељно све чиновнике бирати и потврђивати, награжденија и²⁰ чиновне давати у пензију шиљати, војеном силом заповедати, спољашњом политиком управљати, плату чиновницима опредјелјивати, неке известне трошкове сам наређивати, а особито за грађевине, законе Совјету предлагати, и од Совјета израђене потврђивати.

Што се Совјета тиче²¹ његово число имало би се умалити, а дјелање свести на чисту законодавност, на финансијалну контролу и од части на финансијалне вопросе, па у свему томе он би по сили уставног начала имао све те власти са Књазем делити.

Закључујем сва примјечанија моја со тим да би пожалателно, а сљедствено датој нам внутреној независимости, било да В[исока] Порта означи само права политична Србије а правитељству српском да остави задатак внутреног устројенија.²²

Побуђења

Устројеније сваке државе мора одговарати степену душевног развитка народног као и неки други внутрени околности, па и њеним околностима спољашњим. У првом смотрењу народ српски још је у почетку свог душевног развитка, а код њега је и то незгодно опстојатељство,²³ што је душевноме развитку претходио политични. Он је получио²⁴ слободу, али не и знање како ју треба, не само без своје шкоде, но и пробитачно за себе употребљавати. Лек намењен да му живот спаси и одржи, грози да ће га убити, јер му је подат у превећој дози а он не зна за антидот,²⁵ којим да делање исто га парализира, и себе спасе. – Тому се

---

¹⁹ Према томе.

²⁰ Црвеним мастилом дописано је изнад: „војене и грађанске”.

²¹ Изнад је иза ове речи црвеним мастилом дописано: „да његови членови буду бирани и постављани и збацивани по доказаној кривици”.

²² Изнад реченице „Закључујем ова примјечанија моја со тим да би пожалетелно”, дописано је црвеним мастилом: „било да В. Порта јасно означи право монархично на основу кога внутрено устројство земље имало би се развити старати се о благостању народа, одржању поредка и законности као и нужно на тај конач средства употребљавати”.

²³ Стање, прилике.

²⁴ Добио.

²⁵ Противотров.

иначе није чудити, јер ако су најизображенији²⁶ народи страдали и страдају од превеће слободе, како не би страдао наш народ још незрели за то? Дакле, слободу ваља му стерати на ту меру у којој ће му полезна бити, те ће се он моћи развијати и сазревати постепено, па и за свагда уклонити се од они ексцеса политични, злим слѣдставама²⁷ који наш је садашњи нараштај и код нас и код други сведок био.

И сама наша спољашња опстојатељства налажу нам нужду да стеснимо мало нашу садашњу уставну систему. Србија је Књажество које сочињава част Турскога царства, где влада монархично начело. Са системом превећ либералном она би била један сасвим инородан елемент у истом царству. Због таковог елемента и сама Аустрија и Русија, које су у близини нашој, много би нам и свакојако пакостовале, па и Западна Европа која намеравајући учврстити Исток, мора гледати да тамо престане све оно што народе усколебава, и државе, било мале било велике, слаби, те не би нашу садашњу систему добрим око пазила, а ни допустила.

Из свију ти[х] узрока внутрени и призренија²⁸ спољашњи, ја мислим да је прека нужда народну слободу код нас стеснити, ојачавши начело монархично. Али то стесњење преко границе терати било би неполитично и неваљало. Неполитично, јер би потврдили већ укоренења поњатија уставна и чувство²⁹ развјено³⁰ народа, чему би могла слѣдовати реакција, која би нас у опасније стање него што је садашње бацила. А неваљало, јер слободу ми немамо уништити, него само после првог скока неодмерног, вратити се мало натраг, и к њој постепено ступати, док не дођемо до спасоносне мере.

Под упечатљењем³¹ такви мисли ја сам овај пројект новог устава сачинио. Особну и цивилну слободу потпуно сам развио, а слободу политичну затегао сам монархичним начелом, али опет тако да једна уз друго могу без своје штете опстати и слободно, а у исто доба једноставно и снажно правленије³² произвести. Стварањем Државног већа предупредио сам свако непосредствено трвење између књажеске и совјетске власти, па и свако сам озбиљно трвење готово немогућим учинио, а с друге сам стране придодао Књазу разумне совјетоватеље,³³ које је при повећању

---

²⁶ Најобразованији.

²⁷ Последицама.

²⁸ Обзира.

²⁹ Осећање.

³⁰ Развјено.

³¹ Утисак.

³² Влада.

³³ Саветнике.

његове власти неопходно нужно било, да он, сам себи остављен не би компромитирао народне интересе и на себи носио превелику одговорност. Окром тога, Државно веће право је сјемениште попечитеља, одакле и[х] књаз може узимати и тамо и[х] пристојно отпуштати. Досадашње шиљање отпуштени попечитеља у Совјет тамо је проузроковало пристрасне личне опозиције Књазу, које је често заустављало уредно корачање правитељства. Таква опозиција не може се појавити у Већу, а кад би се и појавила, не би имала никаква знатна сљедства, јер Књаз у упражњавању³⁴ свију готово своји повластица, нема већнике као власт противтежну, но само себи придодату за голо совјетовање. Иначе, он се може и сваке личне у Већу опозиције отрести, отправљајући таковог већника у Совјет, а узимајући једног члена из Совјета на његово место. – Најпосле, Веће као политично-цензорна самостална власт, има велико опредјеленије да бди на точно набљудавање³⁵ Устава од стране свију власти и на најточније извршавање закона, као и званични дужности од стране чиновника, што ће код нас свако незаконито прекорачење власти предупређивати и многе неуредности у званичним делима укинути. Ова власт која је постојала код стари Римљана, по признању свију велики законсловаца, највише је допринела томе, што су се закони римски до оне висине подигли, што је администрација онако уредно код њи ишла и што се дух општи онако дуго време непоковарен одржао. Уведењем Већа бюджет није нимало оптрећен, почем је сувише число совјетника умањено.

Совјет у Србији још за дуго време морат ће бити састављен по већој части од људи више заслужни по годинама службе него изображени. То опстојатељство, које га сад чини неспособна за своје опредјеленије, унуждило је стварање Већа, састављеног између најспособнији људи Књажества, да би се досадашња совјетска власт (почем од ње одузима и Књазу представе све што у административно право спада) поделила међу истим Совјетом и Већем. Тако су између ове две власти подљени сви послови финансијални на тај начин да Књаз и без согласија Совјета може многе трошкове наредити услед самог споразумљења са Већем, (које ће му свагда на руци бити) а и без споразумљења са истим. Али у томе случају сва одговорност спада на касатељног³⁶ попечитеља, јер иначе књажеска власт ту би изгледала сасвим као монархична и финансије могле бити великој штети из пренаглости изложена. Дакле, требало је ове

---

³⁴ Вршењу.

³⁵ Испуњавање, чување.

³⁶ Односећег.

заштитити, али и Књазу оставити могућност да предузме што је доиста општем благостању сходно, без да му Совјет ту меће свакојаке препоне из узрока једне зло разумљене економије, као што се сада догађа.

То су најважнија побуђенија која сам при састављању овог пројекта имао у виду. Њим би Србија постала једна умерено монархично-уставна држава, као што се њеном садашњем стању најбоље пристоји.

[Пројект устава Србије]

[I] Политична права Књажества Србије

§1.

Србија по смислу стари трактата, Књажњество је зависимо од В[исоке] Порте, којој ће у име вазалности плаћати одређени данак годишњи од 2.400.000 гроша.³⁷

§2.

Ово ће Књажестви имати своју народну независиму управу и у слѣдству тога потпуну слободу вјероисповедједања, законодавства трговине и пловидбе. – Внутрешње устројство одређено је царским Хатишерифом у смислу кога мораће се његова управа развијати.

§3.

Књажеско достојанство проглашује се насљедственим у Србији и то насљедство прелазиће с оца на мушку дјецу редом означену по возрасту. Књаз који би без мушке деце био моћи ће из родбине своје, било мушке било женске једног мушког посинити и своје му достојанство оставити.

Само у случају кад би сва књажеска фамилија измурла оставља се народу дојакошња слобода на књажеско достојанство другу фамилију бирати, која почем буде од султана потврђена потпуно ће уживати иста права.³⁸

---

³⁷ Аутономија Кнежевине Србије заснивала се на Хатишерифима из 1829, 1830. и 1833. године и Берату о насљедном кнежевском достојанству кнеза Милоша и чланова његове породице. Данак, то јест, трибут који је Србија плаћала Порти на име свог вазалног статуса, износио је 2.300.000 гроша (Р. Љушић, *Кнежевина Србија 1830–1839*, Београд 1986, 16).

³⁸ Насљедно кнежевско достојанство стекао је кнез Милош Бератом из 1830. године, али је оно изгубљено после смрти кнеза Милана и услед унутрашњих политичких

§5.

Србија мора држати једног посланика у Цариграду, а моћи ће своје агенте држати и код јемствујући дворова.³⁹ Такође у Царству и изван Царства моћи ће држати своје трговачке агенте, где нужно буде са одобрењем В[исоке] Порте.

§4.

Црква српска спада под духовну власт дотичног патријарке, али ће њом самостално управљати, све послове уређујући и извршујући београдски митрополит.⁴⁰

§7.⁴¹

Срби могу својим пасошом свуда путовати и по свим морима и рекама под својим флагом⁴² трговати. Трговини њеној неће се никаква препона на пут метати.⁴³

§8.

Грб српски трговци и бродари не би имали своје трговачке агенате заштитавати и[x] конзул турски, а где овај нема конзул јемствујући дворова који се на месту налази; а кад и[x] се налази више заштићаваће и[x] онај на кога се они обрате.

сукоба у Србији 1839. године. Наследно кнежевско достојанство представљало је важан елемент српске државности и аутономије. Кнез Александар уз помоћ својих присталица, првенствено Стевана Петровића Книћанина, покушао је 1846. и 1847. године да покрене то питање пред Портом, али је наишао на одлучно противљење у земљи и иностранству. Збивања у Војводини 1848/49. године одложила су решавање тог питања (Д. Страњаковић, *Влада уставобранитеља 1842–1853, унутрашња и спољашња политика*, Београд 1932, 146–156.

³⁹ У 18. члану Устава из 1838. предвиђено је постављење капућехаје, дипломатског представника Србије само на Порти.

⁴⁰ Односи између цркве у Србији и Васељенске патријаршије уређени су конкордатом потписаним у септембру 1831. године.

⁴¹ Прецртан број 6.

⁴² Заставом.

⁴³ У 45. члану Устава из 1838. године дата је слобода трговине свим грађанима Србије „и неће се никад дозволити и најмање ограниченије ове слободе”.

§6

Грб српски и застава остају и у будуће исти који су и сада. Срби ће бродити под својим флагом.⁴⁴

§9.

Из узрока што је Србија као погранично и придунавско књажество изложена сваком страном нападају, а што не може довољно число уредног војинства стављати на ногу без превећ оптерећења своји финансија, то јој се дозвољава и за своју и за сигурност Турског царства на овој точки, завести народњу стражу, сходно уставној системи с тим обавезатељством да она мора забранити преко свог земљишта прелазак сваком непријатељу сузеренског двора.

§10.

Народне скупштине неће се држати у Србији оком јединог случаја кад би народ имао нову књажеску породицу избарати.⁴⁵

[II] Грађанска права Србаља

§1.

Сви без разлике вјероисповедања и народности житељи Србије имају квалитет⁴⁶ српског грађанина и спадају под управу српску, оком

---

⁴⁴ Ферманом из децембра 1835. године прописане су боје српске заставе (флага): црвено – плава – бела. На застави се налазио српски грб: штит са белим крстом и четира оцила, оивичен маслиновим и храстовим гранчицама. Изнад грба налазила су се три полумесеца, којим је означаван турски суверенитет у Србији.

⁴⁵ Осма глава Сретењског устава из 1835. прописивала је институцију Народне скупштине. Устав из 1838. избацио је скупштину из политичког система Србије. Указом из априла 1839. године кнез Милош је оставио могућност сазивања Народне скупштине. У ванредним политичким приликама скупштине су сазиване 1842/43. године. Од 1844. до 1858. само су два пута одржане скупштине: Петровска 1848. и Светоандрејска 1858. године (Љ. Кандић, *Делатност скупштина за време прве владе Милоша Обреновића*, *Анали Правног факултета* 1–3 (1961) 155–168; Ј. Милићевић, *Народне скупштине у Србији 1839–1843. године*, *Зборник Филозофског факултета* IV–1 (Београд 1957) 157–195; Исти, *Петровска скупштина*, *ИГ* 1–2 (1959) 41–60).

⁴⁶ Својство.

страни поданика који се, наравно, изузимају долазе под исто изјатије⁴⁷ и они Турци који живе међу бедемима царски градова.⁴⁸

§2.

Грађани српски сви су једнаки пред законом. Поједине фамилије, окром књажеске, а исто тако и поједина лица не могу получити никаква особита права или насљедствене наслове.⁴⁹

§3.

Сви српски грађани морају подносити државне терете, сваки соразмерно своме стању. Изузимају се чиновници, који ће само за непокретна своја добра част соразмерну плаћати и свештенство које неће плаћати ништа. Оно ће бити подвргнуто данку само у случају кад би био плаћан од Правитељства.

§4.

Свакому без разлике српском грађанину отворен је једнак приступ к државним званијама. Између урођени и прирођени никаква се разлика нема правити.

§5.

Восточна православна црква јесте у Србији црква државна. Међутим, свако исповеда једнаком слободом своје вјероиповједање и упражњава свој култус.

§6.

Српски синод сам означава кандидате на достојанство митрополитско и епископско па и[х] подноси књазу на избор и потврђење.

---

⁴⁷ Изузетак.

⁴⁸ Питање српског држављанства уређено је Сретењским уставом (чл. 108) и Устав из 1838. (чл. 38). Српским грађанином се могло постати рођењем и прирођењем. Уредба из 1842. регулисала је први пут држављанство Кнежевине Србије: после пет или седам година проведених у Србији, уз одобрење Кнеза и Савета, свечаним полагањем заклетве, лице пореклом из иностранства ступало је у „српско сажитељство” (Р. Љушић, *Историја српске државности Србија и Црна Гора*, Београд – Нови Сад 2001, 117).

⁴⁹ Идеја о племићким звањима и титулама јавила се после заврштека Другог српског устанка и она је била актуелна до почетка четврте деценије 19. века, када је кнез Милош прекинуо расправу о додељивању племићких титула.

§7.

Општине други вјероисповједања саме бирају своје парохе које књазу такође на потврђење подносе. Ови пароси морају бити поданици српски, а спадати под духовну власт каквог поглавара црквеног имајућег столицу у Турском царству.

§8.

Лична слобода мора бити почитована у Србији. Зато никакав Србин не може бити увачен, везан или затваран без предтечног⁵⁰ налога надлежне власти, окром ако није при самоме злочинству затечен.

§9.

Свакому је своје имање и притјажаније⁵¹ потпуно осигурано. Конфискација добара неће се моћи никад завести у Србији. Но правитељство у случају дјејствителне⁵² опште потребе или користи моћи ће захетавати да му се свако за то нужно притјажаније прода, предтечно исплативиши га ценом одређеном чрез⁵³ комисију састављену из лица које ће правитељство с једне стране а притјажетелъ с друге означити.

§10.

Чиновници српски не могу бити без суда званија лишени.⁵⁴

[III] Централно правленије⁵⁵

§1.

Централно правленије састојаће се из трију власти:

А) Прву власт представља Књаз који ће је извршавати преко четири попечитеља одређена један за иностранија дела, други за внутрена, трећи

---

⁵⁰ Претходног.

⁵¹ Тековина, зарада.

⁵² Стварне, очигледне.

⁵³ Кроз.

⁵⁴ Испод је написан, па прецртан члан 11. који гласи: „Народне скупштине неће се моћи држати у Србију окром јединог случаја, кад би народ нову књажеску породицу имао означити”.

⁵⁵ Назив за владу према Уставу из 1838. у чијем 4. члану је прописано да три министра: унутрашњих дела, финансија и правосуђа „сочињаваат” ће централно правленије”.

за правосудије и просвету, а четврти за финансије. Књаз моћи ће преносити достојанство свог Представника с једнога на другог од своји попечитеља, како му се узвиди.

Б) Другу власт сачињаваће Државно веће које ће имати шест чланова који ће служити на живот.

В) Трећу власт сачињаваће Земаљски совјет у коме ће свега бити десет членова. Бираће се сваки пет година.

IV О власти књажеској

§1

Књаз је поглавар земље, сљедоватељно његова власт простира се на цело управљање унутрашње и спољашња сношења. На ту сврху он ће сам издавати све налоге и упутствија нужна. Штогод буде од књаза решено или наређено мора носити потпис надлежног попечитеља.

§2

Књаз не одговара за ништа; попечитељи сами под одговором стоје, сваки за дела стојећа у његовом подручју.

§3.

Књаз има неограничено право узимати себи попечитеље из свију наделжатељстава и отупштати и[x], кад год му се свиди.

§4.

Књаз има искључитељно право бирати, постављати, премештати и у пензију метати све, без икаквог изјатија,⁵⁶ земаљске чиновнике. Никаква друга власт не може му се у то, под ма којим изговором, мешати. Њему самом, такође, припада право давати чиновне, свакојака одличија и награжденија; али он неће моћи премештати чиновнике једне струке у другу.

§5.

Управљање свију одношења Књажества са сузренским и јемствујућим дворовима, као и у смотрењу спољашње трговине, пловидбе и свакојаки сношења српски житеља са иностраним припада јединствено Књазу.

---

⁵⁶ Изузетка.

§6.

Књаз је врховни заповедник оружане силе у Књажеству.

§7.

Књаз дели са Земаљским совјетом законодавну власт. Без његовог потврђења никакав закон никаква уредба нема важности.

§8.

У случају преке нужде, Књаз у споразумљенију са Већем државним моћи ће и сам наредити неке законодавне привремене мере, па ће о томе што скорије Совјет извести, како би овај то узео на претресање и решеније.

§9.

Књаз сам има право предлагати нове законе Совјету; а нужду такви закона може Књазу доказати сваки попечитељ па и Државно веће, а о овима и свака нижа власт по својој надлежности.

§10.

Совјет са своје стране има право замолити Књаза да му предложи који му драго закон, па и означити шта би најсходније било да тај закон садржава у себи. Но ако то Књаз одбије, Совјет неће моћи исти корак повторити пре три месеца и без предтечног споразумљења са Државним већем. Но што се споразуму Совјет и Веће, Књаз ће пристати да о томе предлог учини.

§11.

Књаз моћи ће обуставити совјетска засједанија, али то за три месеца највише по истеченију који мора опет Совјет позвати на своје делање. Дејствовање Већа не може се обуставити.

§12.

Књазу припада цела извршитељна⁵⁷ власт; он сам проглашава законе и даје и[х] извршавати на прогласима у којима ће бити формула: „Я НН Князь сръбский са согласиём Совѣта“ стојаће само потпис књажески, дотичног попечитеља и чувара државног печата уз печат исти.

---

⁵⁷ Извршна.

§13.

Књаз може у Совјету и у Већу председавати кад год хоће.

§14.

Попечитељи и чланови Већа моћи ће заседати у Совјету, а тамо глас имати као год и други совјетници кад год Књаз то наложи.

§15.⁵⁸

§16.

Књаз наређује и обвлашћује сваку грађевину као и свако друго предузеће клонеће се на државну корист. Но Веће, па Совјет одобравају трошкове за то нуждне. Согласије једног од ови двају државни тела с Књазем довољно је да се сваки трошак учини.⁵⁹

§17.

У случају преке нужде и Књаз сам посаветоваши се са Већем, моћи ће на неке трошкове који ће се одредјелити, решеније издати, па доцније Већу и Совјету одредјелити, решеније издати, па доцније Већу и Совјету на одобреније послати.

§18

Правда се отправља у име Књаза преко судова.

§19.

Књаз има право казни умекшати и помиловања чинити ово последње изузима се у званичним преступленијама.

[V] О Државном већу

§1

Веће државно постојат ће као политично-цензорна власт, па у томе одношенију бити ће самостална, и као књажеска совјетујућа власт у којем качеству стојатиће под налозима књажеским.

---

⁵⁸ Текст члана 15. је прецртан и гласи: „Књаз може у свако време премештати членове Совјета у Веће и обратно”.

⁵⁹ У наставку прецртана следећа реченица: „У мњенију она страна превагу добија уз кога књаз пристане”.

§2

Оно ће имати шест или осам членова који морају бити у Књажеству најизобразенији, искушане политичне вештине и високог значаја људи имајући најмање 35 година. Његово число мора бити увек попутно и они неће моћи бити у пензију стављени пре 60 година.

§3

Веће ће вниматељно⁶⁰ пазити да ли свака власт у границама себи претписаним остаје, а када би и[x] која прекорачила на закон ће ју опоменути. Његове опомене имају се од сваке власти одма уважити.

§4.

Веће ће, такође, непрестано бдити како сва виша и нижа надлежатељства извршују своје дужности званичне, а особито како се закони у земљи набљудавају. У случају неуредности о томе ће дотичне попечитеље опомињати и живо старати се да се иста одма укине. Зато членовима Већа слободан је приступ и посматрање у сваком надлежатељству и свака наредба попечитељствена мора бити њима достављена у копији, знања ради.

§5.

Веће подиже тужбе на сва надлежатељства, а Совјет им суди. Појединим чиновницима за преступања званична суди особита комисија, којој председава један члан Већа.

§6.

Веће суди увреде књажеској личности учињене, под председатељством књажеског намесника.

§7.

Криминалне преступке совјетника суди Веће, а већника и попечитеља Совјет.

§8.

Расуждавати ће Веће о сходности и несходности закона постојећи, о нужди да се исти по опостојатељствама промене или збаце и своја ће примјечанија подности Књазу, који ће и[x] у највеће призреније узимати. Постројне уредбе Совјета неће се подносити Књазу на потврђење докле год Веће не изјави да су сасвим Уставу сходне.

---

⁶⁰ Будно, пажљиво.

§9.

Истраживање средстава којим да се општа народна моралност у што веће совршенство узводи и у таквом одржава и да се све струке администрације побољшавају бити ће особито стараније Већа.

§10.

Књаз ће се совјетовати с Већем о важним делима свог управљања внутрашњег и спољашњег, али ће сам решавати.

§12.

Кад би Књаз увидио нужду да пропише неке привремене законодавне мере, или да сам изда решеније на неке трошкове то ће учинити у споразумљенију с Већем. Без тога споразумљења сва одговорност спадаће на његове попечитеље, али на шта Веће уподобним случајевима пристаје, то не спада под одговорност.

§11.

Сваки уопште државни трошак, изузимајући оне који су предвиђени у чланку 16 о власти књажеској, мора бити у Већу па у Совјету претресен и решен.

§13.

Веће ће решавати о заведенију нови званија и подносиће своја рјешенија Књазу на потврђење. Предлоге за таква званија чиниће Већу попечитељи, а и оно само моћи ће и[х] из сопствени побуђенија учинити.

§14.

Само Веће у споразумљенију са Књазем опредјељава плату свију чиновника.

§ 19

Членови Већа полажу заклетву у присуствију Књаза а у руке митрополита да ће свему Устав набљудавати, своје дужности совјестно и точно извршавати, а Књазу верни бити.

§15.

Веће опредјељава порез и предлаже Књазу нужду сваког приреза. Совјет то претреса и одобрава, а Књаз коначно потврђује.

§16.

Веће именује тудоре или регенцију Књазу непунољетном који, то јест, није свршио 18 година. Тудорство и регенција мењаће се по свршетку сваке треће године.⁶¹

§17

Насљедник књажески по праву рођења член је Већа. Он седи у истоме одма после председатеља, али до своје 25-те године нема решавајућег гласа.

§18.

Попечитељи подносе кондуит листе⁶² Књазу, а Већу у копији.

[VI] О Совјету земљаском

§1

Совјет је језгрена част законодавног тела и броји 10 членова, рачунајући председатеља.

§2.

Онај само који има 40 година и недвижими добара у Србији који је изобразен, заслужан за отечество, и у неукоримог значаја може постати членом Совјета. Веће ће поднети Књазу 20 кандидата међу којима онај ће совјетнике нове изабрати.

§3.

Другорођени књажески син седи по праву рођења у Совјету, али нема решавајућег гласа до своје 25-те године.

§4

Совјет ће се занимати искључитељсно:

- а) са претресањем и састављањем закона од Књаза му предложени.
- б) са уређивањем постројни уредба земље.

---

⁶¹ Сретењски устав у члановима 33–35. предвиђао је установљење Намесништва, које се не помиње у Уставу из 1838. године.

⁶² Листа у коју претпостављени бележе квалификације, заслуге, радну способност и понашање чиновника и официра.

в) Са претресањем и одобравањем пореза и свију приреза предложени од Државног већа.

г) Са претресањем и одобравањем земаљски трошкова на које је Државно веће пристало, и који у искључиво подручије Већа и Књаза не спадају.

д) Са прегледањем и одостоверењем свију годишњи трошкова земље.

§ 5.

Без одобрења Совјета никакав закон никаква уредба нема законите силе, никак се порез ни прирез неће моћи наложити ни покупити; без његовог решенија никакав државни трошак неће се моћи предузети. Изузимају се случајеви предвиђени под § 16 и 17 о књажеској власти и 11 о Државном већу.

§6

Сваки закон и уредба морају бити у потпуној слободи решени у Совјету вишеством гласова. Совјетник за своје мненије не одговара.

§8.

Членови Совјета полагају заклетву у присуствију књаза а у руке митрополита, обвезујући се на совјестно и точно придржавање Устава, и на верност Књазу.⁶³

§7.

Ако би се Совјет из основани узрока нашао побуђен не приступити к израђивању закона једног од Књаза му предложеног, он ће књажески предлог спровести Књазу натраг са својим побуђенијама црпљеним из призренија државни, а у најпристојнијој форми изложен. Књаз моћи ће тада свој предлог натраг узети, или га спровести Већу као државно-цензорној власти са примјечанијама на совјетска побуђенија. Ако Веће реши да је књажески предлог посве уместан, Совјет га већ тада мора примити.

У Београду,

4. [новем]бра 1846.

Год[ине] 1846. Н° 3.

---

⁶³ О заклетви видети: Р. Ј. Поповић, *Владарска и чиновничка заклетва у Србији у 19. веку*, Историјски часопис 60 (2011) 289–310.

Radomir J. Popović

**MATIJA BAN'S PROJECT OF CONSTITUTION OF SERBIA
FROM 1846**

Summary

Matija Ban (Petrovo selo, Dubrovnik, 1818 - Belgrade, 1903), an eminent writer and national worker, compiled The Project of the Serbian Constitution in the fall of 1846. It was supposed to correct the deficiencies in the Constitution of 1838, to strengthen the autonomy of Serbia and expand the ruling powers of Prince Aleksandar Karadjordjevic, for whose purposes the project was written. With the Project of the Constitution, there are two related documents: Primječanija and Pobudjenja in which Ban outlined the motives by which he was guided in the work of drafting the constitution. The Project of the Constitution is divided into six chapters: the Political Rights of the Principality of Serbia, Civil Rights of the Serbs, Central Government, on the Authority of the Principality, on the State Council, on the State Council (Sovjet zemaljski) and has a total of 64 articles. As for the autonomous rights of the Principality of Serbia, Ban's starting point is respect of the Turkish public acts (Sultan's edicts, firman, berat) on which this autonomy is organized (hereditary princely dignity, the amount of tribute, state symbols, the position of the church, keeping the army ...). By his project, civil rights of the Serbs are guaranteed, while most changes in relation to the Constitution from 1838 were in the organization of the central government. In addition to a provided hereditary princely dignity, Prince had broad powers to the executive and legislative authorities (appoints and dismisses ministers, has a legislative initiative, manages foreign policy, commands the army ...). The State Council (Zemaljski savet) of ten members is exclusively legislative authority, and a new item is the establishment of the State Council, composed of six or eight members, which had an advisory and supervisory function. Strengthening the authority of the principality by the new constitution, Ban endeavoured to strengthen the disturbed autonomy of Serbia.

Keywords: Matija Ban, project of constitution, Constitution of 1838, prince Aleksandar, „Defenders of the Constitution“.

Чланак примљен: 24. 04. 2013.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 02. 09. 2013.

Мирослав М. ПОПОВИЋ*
Универзитет у Београду
Филозофски факултет
Библиотека Одељења за историју
Београд

ПРОЈЕКАТ ЗАКОНА О АДВОКАТИМА ИЗ 1854. ГОДИНЕ**

Анстракт: У раду се представљају текст Пројекта Закона о адвокатима, који је настао 1851, а Државни савет о њему расправљао 1854. године, те околности које су довеле до његовог настанка и неступања на снагу. Битан је за сагледавање значаја питања адвокатуре и виђења његовог решења од стране српских власти пре доношења првог званичног Закона о адвокатима 1862. године.

Кључне речи: Пројекат Закона о правозаступницима, адвокати, адвокатура, Министарство правде, судови.

Уставобранитељска власт је настојала да раскине са дотадашњим начином владања и једним од његових основних обележја – правном несигурношћу. Тежило се да се Србија изграђује на принципима уставности и законитости.¹ Основна идеја уставобранитељског режима била је обезбедити свачију приватну својину. За то су били потребни писани закони и организовано судство. Пројекат Закона о адвокатима поднет је на разматрање Државном савету за време владе Алексе Симића,² која је

* miroslav.popovic@f.bg.ac.rs

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Српска нација – интегративни и дезинтегративни процеси* (Ев. бр. 177014).

¹ С. Пихлер, *Основне црте у развоју кривичног права Србије од 1815. до кодификације из 1860. године*, Анали Правног факултета у Београду 1–2 (1974) 150–151.

² Алекса Симић (1800–1872), 1835. министар финансија, па први ађутант кнеза Милоша, припадао странци уставобранитеља. Био је капућехаја у Цариграду 1842,

обухватала период 14/26. март 1853 – 16/28. децембар 1855. године. За време ове владе донети су бројни закони: *Уредба о лову, Проглашење слободе свију хришћанских вероисповеди који не припадају православној источној цркви, Ново устројство гимназија, Ново устројство Лицеја, Законик о поступку судејском у грађанским парницама, Уредба о интабулацији* (1853); *Преустројство управе рудокопа у Мајданпеку, Решење о подигнућу телеграфа у Србији, Уредба о установљавању општинских кошева* (1854); *Допуна уредбе о кошевима, Закон телеграфски, Правило о примању природњених Срба и странаца у државну службу, Уредба о новој новчаној тарифи којом се замењује Уредба из 1842, Устројство управе страгарских барутана* (1855).³

Настанак Пројекта Закона о правозаступницима везује се за преписку Министарства правде и Државног савета, јула 1851. године. Иницијатор израде Пројекта било је Министарство правде, као одговор на захтеве многих лица, која су молила Министарство за дозволу да воде парнице у туђе име.⁴ Државни савет је Министарству правде препоручио да му поднесе на даљи поступак Пројекат Закона о правозаступницима.⁵ Министарство је сачинило један такав пројекат, али је закључено да се подношење пројекта одложи док не ступи на снагу *Судски поступак у грађанским парницама*. Пошто је *Поступак* ступио на снагу 1853. године, показала се потреба да се установи ред лица, чије би једино занимање било да заступају и бране парничаре код српских судова, у случају кад парничари не би могли или хтели да сами воде своје парнице. Ову потребу је посведочио и сам чл. 220 *Судског поступка у грађанским парницама*,⁶ јер је због недостатка искусних несудских лица терет масе пред судом падао на судске званичнике, те су због тога трпели други званични послови. Све је то неизбежно повлачило умножење парница код првостепених судова.

кнежевски представник и министар спољних послова 1843–1844, 1849–1852. министар правде и просвете, 1852–1853. министар унутрашњих послова, 1853–1855. кнежевски представник и министар спољних послова, па поново кнежевски представник 1856–1857.

³ *Владе Србије (1805–2005)*, Београд 2005, 89.

⁴ О развоју адвокатске службе видети у М. Поповић, *Адвокатска служба у Кнежевини Србији 1838–1862*, Српске студије 3 (2012) 245–254.

⁵ Архив Србије(=АС), Деловодни протокол Државног савета (=ДС), Н. 572/1851.

⁶ Према чл. 220 *Законика о судском поступку од 1853*: „Бранитељ масе мора да је у закону и судоводству искусан; и зато ће суд, ако не би таквог у месту било, једно лице из суда за бранитеља масе наименовати“, *Законик о судејском поступку у парницама грађанским за Књажевство Србију*, Београд 1853, 54.

Оштећење грађана у њиховим потраживањима и оптерећење судова могло се отклонити кад би се увео ред адвоката. Стога је министар правде, Лазар Арсенијевић, предложио августа 1854. да се раније састављени Пројекат Закона о правозаступницима преда на разматрање Државном савету.⁷

Текст Пројекта састојао се од: уводног дела, I главе О правозаступницима, II гл. О томе ко подаје право на правозаступништво и под којим условима, III гл. О поступку, који се при испиту кандидата има набљудавати, IV гл. О правима и дужностима правозаступника, V гл. О извршавању дисциплинарне власти над правозаступницима, VI гл. О томе како престаје право на правозаступништво, Заклетва за правозаступнике. Имао је укупно 49 чланова.

Размотривши Пројекат, Државни савет је одлучио да се за неко време одустане од оваквог закона, из разлога што се није могло претпоставити да ће правозаступници имати довољно прихода да пристојно живе и што у Србији тада није било довољно квалификованих људи за тај посао.⁸ Оригинал Пројекта и његов препис се чувају у Фонду Државног савета Архива Србије, бр. 510/1854, ролна 189.

Текст Пројекта писан је предвуковском азбуком, те је спроведена транскрипција текста према уобичајеним правилима,⁹ задржана оригинална интерпункција и правопис, уједначено писање великих и малих слова, састављено и раздвојено писање речи. Разрешене су скраћенице у угластим заградама, на исти начин речи чије читање није сигурно или су нечитке.

---

⁷ АС, ДС, Н. 510/1854, ролна 189.

⁸ Исто.

⁹ П. Ђорђевић, *Осавремењавање предвуковске графике и ортографије*, Библиотекар XII, 4 (1961) 301–306.

Пројект Закона о правозаступницима¹⁰
Књаз Српски са согласијем Совјета

Узимајући у признатије¹¹ да многи од наши житеља, који пред земаљским Судовима имају парнице такве, или због други важни своји послова, или због недостатка довољне вештине у Поступку Судијском који је пре неког времена у живот ступио,¹² нису у стању сами водити, и да због тога принуђени бивају обрану ти своји парница, другом ком лицу, често и невештијем од себе, на немалу своју штету поверавати, па желећи зато тој части¹³ житеља наши у помоћ притећи, а тако ови од неправедне штете сачувати, нашли смо се побуђени, на тај конач, по примјеру уређени држава, правозаступнички ред завести, и у том смотренију следујући закон издати.

Глава I.

О правозаступницима

§ 1.

Правозаступници су таква лица, која добивши право на заступање парнични страна, и получивши од господара парнице законом Пуномоћије, туђе парнице за пристојну награду пред Судом бране.

Глава II.

*О томе, ко подаје право на правозаступничество¹⁴
и под којим условијама.*

§ 2.

Право на правозаступничество подаје само Попечителство Правосудија;¹⁵ а својства која се изискују за получење¹⁶ тог права, јесу следујућа:

---

¹⁰ Адвокатима.

¹¹ Обзир.

¹² Законик о судијском поступку у парницама грађанским за Књажество Сербии, Београд 1853.

¹³ Делу.

¹⁴ Адвокатура.

¹⁵ Министарство правде.

¹⁶ Добијање.

- а., да је кандидат Српски житељ;
- б., да је он пунолетност достигао;
- в., да је доброг и поштеног владања;
- г., да је правословне¹⁷ науке свршио. Но ако и уколико не би правословни лица довољно било, моћи ћеду међутим право правозаступничества добити и они, који су се из Грађанског Законика,¹⁸ парничног Поступка и остали овоземаљски Судајски Уредба довољно приуговорили.¹⁹
- д., Да је кандидат из ти предмета и тако названи Правозаступнички испит положио;
- е., По истеченију четири године, пошто овај закон у живот ступи, покрај предизложени условија, нужно ће бити јошт, да је кандидат и код каквог правозаступника бар годину дана практикуирао.

§ 3.

Не могу пак правозаступницима бити:

- а., Они, који се под стециштем²⁰ или под старателством налазе;
- б., Они, који су због казнителног банкрутства или другог преступљенија, које би најмање казн од б. месеци затвора, за собом повукло, осуђени.

§ 4.

Правозаступник не може у исто време бити и чиновник.

Тако што правозаступник неће моћи ни друге споредне послове радити, који би ту у уредном и точном отправањању правозаступничества дужности, на путу стали.

---

¹⁷ Правне.

¹⁸ Законик грађански за Књажество Србију обнародован 25.03/6.04. 1844, Београд 1844.

¹⁹ Припремили.

²⁰ Лични стечај. Израз “Concurs” је у оновременој немачкој правној терминологији означавао судски поступак у којем се имовина презадуженог дужника недовољна за намирење свих поверилаца дели између њих по законом утврђеном редоследу. Са том врстом поступка срећемо се и у *Законику о судајском поступку у парницама грађанским*, првој кодификацији из ове области у Србији, где је назван “стециште”, У. Станковић, *Први покушаји кодификације грађанског поступка у Србији (1829–1844)*, Зборник Правног факултета у Новом Саду 2 (2012) 501.

Глава III.

*О поступку, који се при испиту кандидата има набљудавати.*²¹

§ 5.

Како овај закон у живот ступи, Попечителство ће Правосудија (засада одма, а у напредак само онда, кад би се потреба појавила, коју би или само оно почувствовало,²² или би му такову првостепени Суд који открио, својим начином Конкурс расписати, и у томе она лица, која би то право получити желила, позвати, да се ради полагања правозаступничког испита, до опредељеног њима у Конкурсу времена, пријаве.

§ 6.

Онај пак, који правозаступничко право жели да добије и да га упражњава, мора се, тога ради, до опредељеног у Конкурсу рока, писменим прошенијем²³ Попечителству Правосудија обратити и у томе прошенију – о поданству овдашњем, достигнутој пунолетности, добром и поштенем владању, а ако је правословне науке свршио, и о томе – достоверна²⁴ свидетелства²⁵ приложити; а иначе само навести, да је из Грађанског Законика, парничног Поступка и остали Уредба Судајски довољно приуговити; а по истезанију²⁶ четири године дана, пошто овај закон своју силу получи, дужан ће бити овакови кандидат, још и о томе свидетелство поднети, како је бар годину дана код каквог правозаступника овоземаљског практикувао.

§ 7.

Попечителство Правосудија получивши оваково прошеније и нашавши да проситељ²⁷ сва наведена својства притјажава,²⁸ одредиће једну Комисију, која ће проситеља из Грађанског Законика, Парничног поступка и остали Судајски Уредба најпре устмено, а потом и писмено, давши му сиреч²⁹ у последњем случају правословни какав задатак, да га, по прописима закона изради, – испитати.

---

²¹ Поштовати.

²² Осетило.

²³ Молбом.

²⁴ Аутентична.

²⁵ Доказ.

²⁶ Истеку.

²⁷ Молилац.

²⁸ Поседује.

²⁹ То јест, дакле.

§ 8.

Пошто Комисија проситеља овако испита, и о томе известије Попечителству Правосудија са сходним мњенијем³⁰ поднесе, Попечителство ће то дело испитаног проситеља, према успеху на једном и другом испиту показаном, или за способна или неспособна к правобранитељству огласити, и у првом случају, пошто од њега прописану доле заклетву на званије узме, издаће му на то декрет, наплативши од њега, на ползу³¹ Правителствене Касе,³² таксу од 1. дуката, а у другом случају одбиће га од правозаступничества, и тако одбијени кандидат, тек после 3. месеца, моћи ће поново ради испита пријавити се, – па ако и по други пут одбијен буде, онда може и трећи пут, но тек после 6. месеци, захтевати, да се ипак испита, у ком случају, ако и трећи пут одбијен буде, онда и само право на полагање испита губи за свагда.

§ 9.

Попечителство Правосудија дужно ће бити о сваком наименовању правозаступника и све земаљске Судове известити, а и сваки такови случај, чрез³³ званичне новине огласити.

Глава IV.

О правама и дужностима правозаступника

§ 10.

Који год по вишеизложеним правилима право правозаступничества получио није, тај таково ни упражњавати не може, нити други какав парнични акт, као тужбу, отпор, апелату,³⁴ рекурс³⁵ и т[ако] д[аље] правити.

Ово правило важи само за она окружија, у којима прописано число правозаступника буде, било.

§ 11.

Ово право правозаступничества може правозаступник код свију овоземаљских Судова упражњавати. Но у случају да не би у сваком

---

³⁰ Мишљењем.

³¹ Корист.

³² Државне благајне.

³³ Преко.

³⁴ Жалба Апелационом суду.

³⁵ Жалба Министарству правде, Врховном суду или кнезу.

окружију најмање по 2. правозаступника било, имаће Попечителство Правосудија власт одредити, у коме ће окружију нарочито који правозаступник ово право упражњавати, које ће оно свагда при издавању декрета чинити. А ако би се пак догодило, да би се у ком окружију једно од одређени овим §ом места, упразнило, а не би било нови кандидата за правобранителство, којима би се упразњено место попунило, моћи ће Попечителство Правосудија и из већ постојећи, и по једног од прекобројни правозаступника, на упразњено место поставити. И овако наређени правозаступник неће моћи ни на време, а још мање на свагда место одређено му за пребивање, самовластно оставити; него у првом случају, пошто се о местозаступнику, који ће га за време одсуствовања у повереним му парницама заступати, састара, од надлежног Окружног Суда, а у другом случају, од Попечителства Правосудија одобрење искати.

§12.

Оће ли, и у ком нарочито случају, правозаступник у кривичним догађајима моћи преступнике и злочинце заступати, о томе ће се у своје време у Кривичном Поступку одредити.³⁶

§13.

Сваки правозаступник дужан је уопште поверене му послове, сходно положеној заклетви отправљати, а притом у званију овом ревностним и совестним бити, другог пак посла, који би му у извршавању правозаступнички дужности ометао, никако не примати се; јер у противном случају Попечителство ће га Правосудија, у следству известија Судајског опоменути, да се или таквог посла окане или да се правозаступничества одрече, а на сваки случај дужан ће бити тајну свето хранити.³⁷

---

³⁶ Термини злочин, преступ, иступ потичу из француског Кривичног законика из 1810. (crime, délit, contravention), а до Србије су стигли преко Аустрије. Код нас почињу да се употребљавају већ крајем тридесетих година, а, колико је познато, први пут су дефинисани у Казненом законуку 1860. године: злочин је дело за које закон предвиђа смрт, робију или заточење; преступ је дело за које следи затвор дужи од месец дана, лишење звања или новчана казна од тридесет талира; иступ је дело за које је прописана казна затвора до месец дана или новчана казна до три стотине динара, *Казнени законик и Кривични судски поступак Краљевине Србије протумачени одлукама Опште седнице и одељења Касационога суда*, прир. Г. Никетић, Београд 1911, чл. 1, 9. Законик о кривичном судском поступку донет је 1865. године.

³⁷ Чувати.

§14.

Кад ко правозаступника ради заступања умоли, он ће пре свега расудити, да ли је спорно дело праведно, те да се парница може повести; на тај конач дужан ће бити, пре него што се заступничества прими, и то, ако му је парничар тужитељ, извидити:

а., Шта ова у главној, шта ли пак у споредној ствари тражи;

б., Чиме он тужбу, а чиме опет обстојателства³⁸ тужбе може осведочити;

в., Да ли он за једно или друго спорно обстојателство има какви писмени исправа, и гди се такове налазе;

г., Кога он за једно или друго спорно обстојателство може за сведока навести;

д., На која је обстојателства готов он заклетву положити, а на која је опет он такову може противној страни уступити.

§15.

Тако исто дужан ће бити правозаступник, ако му је парничар оптужена страна, како тужбу, тако и изјатија,³⁹ која би се противу тужбе учинити могла, добро испитати, и о овима расудити, а притом и доказна средства поискати, којима би се решавајућа обстојателства осведочити могла.

§16.

У оба пак наведена случаја дужан ће бити правозаступник о спорном предмету, уредан протокол⁴⁰ начинити, и у њему сва обстојателства, и доказна средства, која му парнична страна показала буде, укратко, али точно, забележити. Затим ће учинити, да тај протокол страна, ако писати зна потпише, те ако би страна копију тога протокола захтевала, то ће јој такову он, пошто је својим потписом утврди, без сваког оклевања или изговарања, издати.

§17.

Ако је правозаступник о спорном делу пренебрего наведени протокол начинити, па би се страна противу њега потужила, да је он какво обстојателство или доказателство⁴¹ на штету њену изоставио у парници навести и употребити, или да је напротив погрешним начином наведена од противне стране обстојателства, допустио или признао: онда ће се, уколико би се ту о одговорности његовој радило, све то противу њега, а на ползу парничне стране, представити и уважити.

---

³⁸ Околности.

³⁹ Изузимање, изузетак.

⁴⁰ Записник.

⁴¹ Доказ.

§18.

Он ће даље према квалитету⁴² обстојателства истраживати:

- а., Да ли има више њи лица, која би у тужби учестија⁴³ каквог имала;
- б., Да ли које од ти лица под старателством стоји;
- в., На који се начин нуждне исправе и остала доказателства могу набавити;
- г., Под кога Суда надлежност оптужени спада;
- д., Да ли се не мора тужба противу више њи предати;
- е., Да ли и од ови који под старателством не стоји;
- ж., Да ли се од кога заштита мора искати; и напослетку
- з., Да ли се до окончанија парнице и друге какве мере, и предострожности употребити морају, као што су обустава, забрана, прибележије и т[ако] под[аље].

§19.

Ниједан правозаступник, кад би га когод за заступање у парници замолио, не сме овоме помоћ своју у праведној ствари, нити из призренија достоинства или одличија, нити из призренија богатства противне стране, без довољног узрока отказати.

Узроци, из који би он правозаступничку помоћ одрећи могао, јесу:

- а., Ако држи, да се парница, која му се поверава, не може добити;
- б., Ако је већ примљеним парницама јако оптерећен;
- в., Ако је у вопросној,⁴⁴ или другој какој вопросној у свези стојећој парници, противну страну заступао, или је и сада заступа, ако је у свим њеним парницама општи заступник, или ако би са примањем понуђене му парнице, дужности поверења или тајне противу пређашњи своји властодаваца, повредио; и напослетку
- г., Ако је он са противном страном у ближему степену по крви или по браку, и то до степена који су у § у 338. Поступка Судијског⁴⁵ изложени, сродан.

§20.

Ако се правозаступник решио, да се правозаступничества у чијој парници прими, нужно му је да се на тај конач надлежним Пуномоћијем, Судом потврђеним снадбе. У том пуномоћију треба, да или сама страна местозаступника определи, или да правозаступнику даде власт, да он

---

⁴² Својству.

⁴³ Учешћа.

⁴⁴ Догичној.

⁴⁵ Није јасно о ком се члану Грађанског судског поступка од 1853. године ради.

местозаступника себи избере, који ће га, у случају препјатствија⁴⁶ заступати моћи. Но ово Пуномоћије ваља да се распростре и на наследнике властодавца.

§21.

Даље Пуномоћије то може бити или опште т[о] ј[ест] таково, које се на све парнице властодавца уопште, или нарочито, т[о] ј[ест] таково, које се само на какву нарочиту парницу властодавца односи.

§22.

Ако се правозаступнику даде власт, да он противну страну заклетвом понудити, такову од ње примити, или јој натраг повратити може, даље, да може поравније⁴⁷ чинити, и новце или новчане вредности подизати: то му се сви ти послови поименце у изданом му Пуномоћију назначити морају.

§23.

Како ће правозаступник са уредним начином изданим му Пуномоћијем, пред Судом поступати, о томе се овде следујуће наређује: а., Ако правозаступник сам, т[о] ј[ест] без своје партаје⁴⁸ Суду на рочиште предстане, дужан је добијено пуномоћије Суду поднети, и у случају, да је то правозаступник пропустио учинити, иследованије те парнице, или бар изрицање пресуде, без показаног уредног Пуномоћија, дотле се неће моћи предузети, докле се год накнадително Пономоћије не донесе, на који конач, дужан ће бити Суд један приличан рок определити.⁴⁹ Пуномоћије пак то, моћи ће се, или у оригиналу, или у достоверној копији поднети; б., Ако ли пак он (правозаступник) буде имао што на писмено Суду одговорати: то ће он Пуномоћије то, било у оригиналу, или достоверној копији, свагда у првом писменом акту, дужан бити прикључити; а уопште сваки писмени акт, који би он за своју страну имао, Суду предати, и сопственоручним потписом својим, потврдити. У сваком пак случају мора готов бити, на поискање Суда, издано му Пуномоћије у оригиналу показати.

---

⁴⁶ Препреке, спречености.

⁴⁷ Поравнање.

⁴⁸ Странке.

⁴⁹ Одредити.

§24.

У самом пак вођењу парнице, мора се правозаступник постојећег парничног поступка и остали Судајски Уредби точно придржавати, а од сваког извртања и извијања закона и истине марљиво клонити, нити ће наведену парницу [...] сам протезати, или противнику свом, да је протеже допустити, празне и излишне речи, које к ствари не припадају, прилежно избегавати, нити ће Судовима са окончаним једанпут предметима, противзаконо досађивати смети.

§25.

Он ће такође чувати се, да при вођењу парнице, нити противну страну, нити њеног заступника, не увреди, а такође, да ни границе дужног почитанија⁵¹ према Судовима не прекорачи, чинећи свагда пред очима благопристојност и правственост.⁵²

§26.

Ниједан правозаступник неће моћи у једној и истој парници обе стране заступати, а тако исто неће моћи он страну заступати, ни у оној парници, у којој је пре тога противну страну заступао.

§27.

Правозаступник, примивши једном парницу да је води, пре него што је сврши, не сме је без довољног узрока оставити (као што ни страна пре свршетка парнице такову од њега без довољни узрока неће моћи одузети и другом је дати), о чему ако се распра породи, Суд ће парнице решеније своје донети, на које ће обе стране дужне бити пристати. Но ако би правозаступник и принуђен био парницу због каквог основаног узрока пре времена оставити, пре него што је сврши: то је дужан најпре ту намеру своју надлежној страни путем Суда објавити, а међутим заступање парнице д[аље] продужити, докле год од дана, кад је отказано заступање страни објављено, толико времена не прође, колико се изискује, да та страна изјасњеније своје даде, осим ако би се догодило, да је та страна себи већ другог правозаступника узела.

---

⁵⁰ Нечитко.

⁵¹ Поштовања.

⁵² Исправност.

§28.

Ако правозаступник у име своје стране не би могао сам Суду предстати, то ће он место себе или у Пуномоћију наменованог, или њим самим опредељеног местозаступника Суду послати и чрез њега и надлежна писмена сочињенија⁵³ потписати дати. Но овај местозаступник дужан ће бити Пуномоћије своје такође Суду донети и показати.

§29.

Ако би правозаступник од своје парничне стране у име Судајски такса, или други какви трошкова, напред што новаца узео, то ће он о томе точан рачун водити, како би у случају захтевања стране, такви свагда њој могао показати.

§30.

Поради награде за труде своје, слободно је правозаступнику са парничном страном, коју он заступа погодити се и писмено уговор закончити,⁵⁴ само да уговорена награда не буде претерана. Количество⁵⁵ ове награде, не сме превазићи десету част вредности потраживања парничног.

Уговор тај о награди, до прописаног количества закончени, испунити се и одржати мора, а у недостатку устменог или писменог уговора, и ако се правозаступник са парничаром поради награде не сложи, или ако је уговор противузакон, Суд ће, који је решавао парницу, у којој је правозаступник властодавца заступао, на жалбу или парничара или правозаступника, одредити такову, и то не по количеству написани табака, или по броју рочишта, но по вештественој заслуги његовој мерити⁵⁶ и ценити, при ком опредељено свагда ће се узети особити труд и вештина његова, и притом и количество парничног предмета, – гди би природа тога допуштала у призрањује.

Но уговор, којим би правозаступник парницу опредељеном ценом прекупио, овим се – сходно 3ој точки § 539. Грађанског Законика⁵⁷ – правозаступнику забрањује.

---

⁵³ Списе.

⁵⁴ Саставити.

⁵⁵ Висина.

⁵⁶ По његовој вештини мерити.

⁵⁷ Према трећој тачки члана 539 Српског грађанског законика забрањује се и поништава уговор којим би адвокат поверену парницу прекупио ценом коју је одредио, *Судски требник*, I део: *Грађански законик за Краљевину Србију са коментаром за потребу судског особља*, прир. Л. Урошевић, Београд 1927, 485.

§31.

Сваки правозаступник дужан ће бити, ако је парница на писмено вођена, на рочишту, своје трошкове и награду назначити, као што ће тако исто поступити имати, кад би какав акт Апелационом или Врховном суду⁵⁸ имао подносити, јер у противном случају неће му се то после уважити.

§32.

Колико год пута Суд страну, која би парницу изгубила, на накнаду трошкова осуди, свагда ће у том случају дужан бити трошкове и награду правозаступника противне стране, ако их нађе за претеране, у пресуди умерити; оне пак трошкове и награду, коју би страна своје правозаступнику имала платити, Суд ће само тек онда на поискивање стране умерити, ако никаква уговора није било, или је тај уговор противу закона закључен.

§33.

Сваки правозаступник дужан ће бити оне парничаре, који би своје сиромашно стање осведочили, по наредби Суда бесплатно заступати, но ако би овакови парничари потом или парницом у којој би их правозаступник заступао, или другим којим законим начином до имања каквог дошли, дужни ће бити доцније пристојну награду њему дати.

Глава V.

О извршавању Дисциплинарне власти над правозаступницима

§34.

Који би од правозаступника какову парницу само из несташлука, дакле очевидно неправедну примио, или би се судејским наредбама противио, – даље, који би парничне трошкове навлаш умножавао, парнице протезао, правна средства или жалбе на зло употребљавао, рочишта без сваке цели продужавао, и у простим парницама писмени поступак или

---

⁵⁸ Устав из 1838. године предвидео је Апелациони суд и одредио му место пребивања – престоницу. Апелациони суд се искључиво занимао прегледањем и суђењем предмета и парница који су прошли кроз ниже судове. Врховни суд основан је 1846. године и првобитно није био касациони суд (тј. суд који би укидао пресуде нижих судова, већ суд трећег степена, који је разматрао пресуде нижих судова, па их или враћао нижим судовима или сам преиначавао или одобравао). Касациону власт вршио је кнез. Д. Јанковић, *Историја државе и права Србије у 19. веку*, Београд 1955, 82–83.

сам заводио, или пак противној страни дозвољавао да га заведе; затим, који би на рочиште или никако, или довољно приуговорљен не би дошао, или у случају препјатствија не би могао доћи, па не би местозаступника свога о стању спорне ствари довољно известио и са нужним га наставленијем⁵⁹ снадбео, или који би из немарности, или и с намером парницама разне [препоне] на пут стављао, и тако парничну страну штети и опасности излагао, – или који би пропустио §ом 1бим прописани Протокол сачинити, – једном речи, који би уопште законе прописе занемаривао, тај ће сразмерној казни бити подвргнут.

§35.

Мања иступљенија правозаступника казниће се опоменом, укором, новчаном казни до 10. талира, који ће се свагда на ползу Правителствене Касе од њега наплатити, даље губитком целе или неке части, његове награде, и напослетку накнадом парнични трошкова. Све те казни, моћи ће сваки Суд без разлике, или на жалбу парничне стране, или и по званичној дужности, приликом разматрања надлежне парнице, иступившем правозаступнику наложити (види §§ 602. и 603. Грађ[анског] Поступка⁶⁰). Противу овакови пресуда, моћи ће се осуђени правозаступник вишим властима, сходно постојећим законим прописима, жалити.

§36.

Већа пак у дужностима иступљенија казни ће се по обстојателствима, или новчаном казни до 25. талира, који ће се такође на ползу Правителствене Касе наплатити, или привременом забраном упражњавања правозаступничког права, која дуже од годину дана не сме трајати, или напослетку и вечитом забраном тог права.

§37.

Последње две казни имаћеду места само у следећим случајима:
а., Ако би правозаступник учинио на штету трећега, па било то да је самим делом, или давањем рђавога совјета произведено.

---

⁵⁹ Упутством.

⁶⁰ Према чл. 602: «За таква изступљенија, ако су мања, свакиј суд, кој је увређен, изрицаће сам пресуду сбог те увреде; а ако увређениј суд не би о тој увреди дознати могао, првостепени дужан је о томе извести га». Према чл. 603: «Казн за таква мања изступљенија да не буде већа од 20. дана апса или 10. талира новчане казни. А ако су те увреде већа преступљенија: онда ће се у томе поступати обичним начином, кој је за кривичне предмете прописан».

б., Ако би од примљени новаца више него му у име награде, или издане њиме таксе припада, без одобрења Суда себи задржао, или би те новце под разним изветима⁶¹ затезао саиздати.

в., Ако је више пута био казњен, па се није усовјетовао;⁶² и напослетку

г., Ако је он рђавим својим владањем и јавно поверење већ изгубио.

§38.

Свака пресуда првостепени Судова у већим преступљенијама, која би новчану казн, или суспендирање до три месеца осуђеноме правозаступнику опредељивала, извршителна је; пресуда Апелационог Суда, која би суспендирање до 6. месеци, а опет пресуда Врховног Суда, која би осуђеном суспендирање од целе године опредељивала, такође извршителне су. Противу овакови пресуда може правозаступник Књазу или за милост молити се, или противу незаконости њиове жалити се, и уништеније⁶³ тражити, које ће дужан бити за 8. дана од дана кад му је таква пресуда саопштена, и то код надлежног првостепеног Суда, учинити. Пресуда пак Врховног Суда, којом би правозаступник на лишеније права правозаступничества [осуђен био], подносиће се прописаним путем и Књазу, као највишој Земаљској власти, на размотреније.

§39.

Ако се какво веће преступљеније правозаступника у извршавању његове дужности покаже, као такво, које се има казнити по редовним Казнателним Законима, то се по правилу мора доказати исход тог Казнителноправног Поступка; а поведени већ Дисциплинарни Поступак, може се у свако време обуставити, ако надлежни Судови и доцније предузму иследованије преступленија.

Пресуда, којом би Судови ослобођавали окривљеног правозаступника од казни, не препјатствује⁶⁴ да се поведе или продужи Дисциплинарни Поступак противу њега.

§40.

Ако би правозаступник и за штету какву, коју би иступљенијем или злочинством парничној страни причинио, имао одговарати, то ће се

---

⁶¹ Изговор.

⁶² Поправио.

⁶³ Поништење.

⁶⁴ Не спречава, није препрека.

такова, или при решавању иступљенија или злочинства, или пак особитим путем, но свагда само на захтевање оштећене стране досуђивати.

§41.

Трошкове Дисциплинарног иследованија платиће оптужени правозаступник, ако се за крива нађе. Но ако би која страна само из несташлука, или с намером да шкоди, правозаступника без сваког основа тужила, то ће се таква страна или с новчаном казни до 25. талира, на ползу Правителствене Касе, или са затвором до 20. дана, казнити; при чему остаје јошт правозаступнику право, ако је оштећен, противу такове стране или том приликом, или пак особитим путем надлежну накнаду тражити.

§42.

Дисциплинарна пресуда има једнаку силу са свим другим пресудама, по целом пространству своје, по чему, кад извршителном постане, моћи ће се одма у извршеније привести.

§43.

Било да правозаступник само на време, или за вавек правозаступничества право изгуби, одма ће надлежни Првостепени Суд о томе Попечителство Правосудија известити, а ово ће опет то исто осталим Земаљским Судовима јавити, како би и ови о томе сведеније⁶⁵ имали, и према томе случајно таквог правозаступника заступање у напредак одбацити могли.

§44.

Може се догодити, да се правозаступник какав и осим наведени случајева на известно време од упражњавања правозаступничества одлучи,⁶⁶ које у следујућим случајима може имати места:

а., Кад би он због каквог злочинства или другог каквог преступљенија био оптужен и зато под суд или затвор пао;

б., Кад би под конкурс⁶⁷ или старателство пао, које би дотле имало трајати, док се год једног или другог законим путем не би ослободио.

---

⁶⁵ Податак.

⁶⁶ Ако се извесно време суспендује.

⁶⁷ Лични стечај.

§45.

Ово привремено одлучавање од упражњавања права правозаступничества само ће Попечителство Правосудија, и то у следству поднешеног му о једном или другом случају од надлежног Суда известија, моћи наредити.

§46.

Противу оваковог привременог одлучења од упражњавања права правозаступничког, о коме ће се такође сви земаљски Судови, а и житељи путем отечествени⁶⁸ новина извести, не може се правозаступник жалити, и зато ће се изишавша о томе наредба Попечителства имати одма у извршење привести.

§47.

При свима Земаљским Судовима, водиће се особена записка о правозаступницима, и колико год пута који правозаступник за поступке своје у парницама, које он заступа, или од истога Суда, или и од вишег, буде похваљен – које ће Суд приликом похвалног заступања стецишни маса,⁶⁹ или сиротни парничара, и пр[ибелешку] чинити – или укорен, или иначе казњен, биће заведено у књигу на тај конач устројену. – При свршетку сваке године дужни ће бити Судови изводе записки из ти књига Попечителству Правосудија подносити, које ће ове изводе строго испитати; па приметивши, да је који Суд према иступившем правозаступнику с недовољном строгошћу поступио, исти Суд опоменути, да он у напредак према таквом правозаступнику, по мери његове кривице поступа.

Према одличним пак и ревностним правозаступницима, има ће Попечителство Правосудија особито призреније при представљању чиновника за Судајску струку.

Глава VI.

О томе како престаје право на правозаступничество.

§48.

Право ово престаје:

а., Кад правозаступник сам на таково даде оставку, које ће увек путем Попечителства Правосудија бити;

⁶⁸ Отацбинских, тј. новина у Србији.

⁶⁹ Имовина из које имају да се исплате повериоци.

б., Кад се правозаступник Правителствене службе, или другог ког посла, који се са правозаступничством не слаже, прими;
в., Кад правозаступник престане бити овдашњим житељем; и напослетку
г., Кад би због казнителног банкротства или другог ког иступљенија, које би најмање казн шестомесечног затвора за собом повукао, осуђен био.

§49.

Напослетку све дојакошње⁷⁰ Уредбе и наредбе, које су у призренију вођења парница чрез друга лица, од стране законотелне власти, или другог ког надлежательства издане, постављају се овим законом изван сваког употребљенија и важности.

* * *

Заклетва за правозаступнике

„Ја Н. Н. ступајући у званије јавног правозаступника, заклињем се Свемогућим Богом, пред светим Крстом и на Евангелије, да ћу владајућем Књазу Српском Александру Карађорђевићу веран и Уставу Земаљском покоран бити, да ћу поверено ми званије правозаступника верно и совестно, и сходно постојећим Уредбама и Законима, нарочито на правозаступничество односећима се, отправљати, да ћу Судовима и јавним Надлежательствама дужносно почитеније обдавати; да ћу сиромасима као и богатима, при тражењу или браћењу њиови права са једнаком ревношћу и совестно помагати; и уопште у извршавању моји званични дужности, да се на ти достоинством каквог лица, нити пак [...⁷¹]ом, или особитом наклоношћу, а јошт мање каквим користољубијем или страшћу, или другом каквом упоредном намером, нећу дати поколебати, него да ћу свагда и у сваком случају сходно постојећим Законима поступати. – Тако ми Господ Бог помого, и тако да могу о томе одговор дати на његовом страшном Суду!“-

---

⁷⁰ Претходне.

⁷¹ Нечитко.

Miroslav M. Popović

PROJECT OF LEGAL PROFESSION ACT FROM 1854

Summary

The article contains text of the Project of Legal profession Act, which had been made in 1851, and discussed at the State Council in 1854, and reveals circumstances under which it was created and why it did not come to power. The Project is of great relevance for comprehension of the question of legal profession in the mid-nineteenth century Serbia and how Serbian authorities dealt with it before Legal profession Act was brought in 1862. Creation of the Project is connected to correspondence between the Ministry of Justice and the State Council in July 1851. Initiator of the Project was the Ministry of Justice, and the State Council recommended the Ministry to start working on it. Submission of the Project had been postponed until the Code of Civil Judicial Proceedings was brought in 1853, and the Project was discussed at the State Council in 1854. The Council decided to give up the Project, with an opinion that lawyers would not have had enough income to support themselves and that there had not been enough qualified men in Serbia for such an occupation.

Keywords: Legal profession Act, legal profession, lawyers, Ministry of Justice, courts.

Чланак примљен: 11. 03. 2013.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 02. 09. 2013.

Јована БЛАЖИЋ*
Историјски институт
Београд

Јекатерина Владимировна ИВАНОВА**
Централни државни архив г. Москве
Москва

ПРЕПИСКА МИТРОПОЛИТА МИХАИЛА И ГРОФИЦЕ А. Д. БЛУДОВЕ О ДОГАЂАЈИМА У СРБИЈИ 1868. ГОДИНЕ***

Апстракт: У раду је представљена и критички приређена преписка митрополита Михаила и руске грофице Антонине Дмитријевне Блудове из 1868. године, коју чине пет писама митрополита Михаила и једно писмо грофице Блудове, као одговор на последња три његова писма. Сва писма данас су део Руског државног архива старих докумената у Москви. Приређена преписка представља важан историјски извор за проучавање српско-руских односа пред крај владавине кнеза Михаила и у првој години владавине Другог намесништва (1868–1872), али пружа и драгоцене податке о политичкој ситуацији у Кнежевини Србији те 1868. године.

Кључне речи: Митрополит Михаило, Антонина Дмитријевна Блудова, Србија, Миливоје Петровић Блазнавац, Јован Ристић, Николај Павлович Шишкин, Русија.

Први контакти српског митрополита Михаила са руским интелектуалцима потичу из времена његовог боравка у Кијеву (1846–1854). Године 1846, посредством митрополита Петра и руског конзула у Београду, Григорија Ивановича Данилевског,¹ први српски питомци, укључујући и Милоја

---

* jovana.blazic@iib.ac.rs

** kiva79@rambler.ru

*** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Европа и Срби (1804–1918), подстицаји и искушења европске Модерне* (Ев. бр. 177031).

¹ Григориј Иванович Данилевски, генерални руски конзул у Београду, од 1843. до 1849. године.

Јовановића (1826–1898), кренули су пут Русије.² Милоје Јовановић школовао се на Кијевској духовној семинарији (1846–1849) и Кијевској духовној академији (1849–1853), и постигао изванредне успехе.³ Године 1853, већ као монах и свршени студент Кијевске духовне академије, посетио је Петроград. Управо из тог времена датира и његово познанство са руском грофицом, Антонином Дмитријевном Блудовом. Та посета Петрограду, према његовом личном сведочењу, оставила је изразити утисак на њега, јер се уверио да српски народ ужива велику наклоност и бригу, не само грофице Блудове, већ и читаве Русије.⁴ Њихово познанство, оснажено истоветним погледима и циљевима, опстаће и након његовог повратка у Србију (1854), о чему нам сведочи обиман корпус сачуваних писама митрополита Михаила упућених грофици Блудовој, који се данас чувају у оквиру личног фонда *Пањини-Блудови* Руског државног архива старих докумената (даље: РГАДА).⁵

Антонина Дмитријевна Блудова (1813–1891), дворска дама и књижевница, кћерка Дмитрија Николајевича Блудова,⁶ од раног детињства показивала је своју наклоност и интересовање за православне словенске народе на Балкану. Окружена пријатељима и познаницима свога оца,⁷

---

² Међу српским питомцима нашли су се Сава Сретеновић, Василије Николајевич, Димитрије Нешић, Милосав Протић и Гаврило Милићевић. Више о томе: Ђ. Слијепчевић, *Михаило, архиепископ београдски и митрополит Србије*, Минхен 1980, 15–29.

³ Кијевску духовну академију завршио је са звањем магистра: Архив Србије (даље: АС), Поклони и откупи, 30/1. *Митрополит Филарет – Митрополит Петар, Кијев, 10. фебруар 1854.*

⁴ РГАДА, Ф. 1274, Оп. 1, Д. 2179, Л. 101–101об. *Митрополит Михаило – А. Д. Блудова, Гончица, 26. март 1854.*

⁵ Сачувани корпус писама, настао у периоду између 1854. и 1886. године, чува се у две одвојене фасцикле. Први корпус (1854–1869) чине седамдесет и шест писама, и део су фасцикле под бројем Д. 2179, док други комплекс (1870–1886) чине шездесет и шест писама, као и осам недатираних писама, и они су део фасцикле под бројем Д. 2180.

⁶ Дмитриј Николајевич Блудов (1785–1864) – гроф, министар унутрашњих послова (1832–1838), генерални прокуратор Сената (1839), председник владе (1861–1864), књижевник и председник Руске академије наука: *Дмитриј Николаевич Блудов, Славянофилы. Историческая библиотека, Москва 2009, 74.* Био је почасни члан Друштва српске словесности: РГАДА, Ф. 1274, Оп. 1, Д. 2179, Л. 101–101об. *Митрополит Михаило – А. Д. Блудова, Гончица, 26. март 1854.*

⁷ Више о њеном детињству: *Воспоминания графини Антонины Дмитриевны Блудовой*, Москва 1888.

питање Словенства полако је прелазило у сферу њеног интересовања. У идеолошком смислу, веома блиска словенофилском покрету, грофица Блудова посветила се добротворном раду у корист православних словенских народа. Како је уживала подршку царске породице и највиших руских кругова,⁸ деловала је веома успешно, одржавајући контакте са највиђенијим Чесима, Бугарима и Србима. Након револуција 1848/1849. године, грофица Блудова оснива прво руско друштво за помоћ словенским народима. Кријући се иза чисто добротворног рада, уз помоћ протојереја Михаила Фјодоровича Рајевског, грофица Блудова се често мешала у политику, нарочито у време Кримског рата (1853–1856).⁹ Године 1856. Кружок грофице Блудове преименован је у Петроградско добротворно друштво, и уз званично одобрење, почео је да ради под окриљем три жене: грофице Блудове, грофице Наталије Дмитријевне Протасове¹⁰ и кнегиње Татјане Васиљевне Васиљчикове. Ова организација помагала је православне цркве, манастире и школе широм Балканског полуострва, задржавајући искључиво добротворни карактер. Иако је ову организацију наследио Московски словенски комитет (1858),¹¹ Петроградско добротворно друштво је наставило са постојањем још наредних неколико година, настављајући да помаже православне храмове¹² и школовање Бугара и Срба ван граница Кнежевине Србије на Богословији у Београду.¹³ Године 1864, грофица Блудова оснива Братство Св. Ћирила и Методија у граду Острогу (Волинска губернија), у оквиру којег је постојала црква, школа, болница и коначиште, у коме ће касније и проводити највећи део свог времена.¹⁴ Ово место посетио је митрополит Михаило на свом пропутовању по Русији 1869. године. У циљу проучавања веза грофице Блудове са Србима, треба поменути да су од 1854. године, у дому грофице Блудове, живеле и

⁸ Т. Ф. Пирожкова, *Славянофильская журналистика*, Москва 1997, 129.

⁹ Више о Кружоку грофице Блудове: И. В. Чуркина, *Протоиерей Михаил Федорович Раевский и Югославыне*, Москва 2011, 48–104.

¹⁰ Супруга обер-прокуратора Светог Синода Руске православне цркве.

¹¹ И. В. Чуркина, *Протоиерей Михаил Федорович Раевский и Югославыне*, 104–107; С. А. Никитин, *Славянские комитеты в России 1858-1876 годах*, Москва 1960, 27.

¹² Архив спољне политике Руске империје (даље: АВПРИ), Ф. 146, Оп. 495, Ед. хр. 3853, Л. 18. *Непознато лице – А. Г. Влангали, 14. децембар 1861*; АВПРИ, Ф. 146, Оп. 495, Ед. хр. 8070, Л. 64. *Азијски департман МИД – К. Д. Петкович, 30. април 1862*.

¹³ АВПРИ, Ф. 146, Оп. 495, Ед. хр. 6678, Л. 3. *Азијски департман МИД – М. Ф. Милошевич, 22. март 1860*; АВПРИ, Ф. 146, Оп. 495, Ед. хр. 6678, Л. 7. *М. Ф. Милошевич – Азијски департман МИД, Београд, 11. јун 1860*.

¹⁴ *Антонина Дмитриевна Блудова*, Славянофилы. Историческая библиотека, 74–75.

две прве српске питомице, које су се, под покровитељством Великог кнеза Константина Николајевича и Велике кнегиње Александре Јосиповне, школовале у Петрограду.¹⁵

У раду представљамо преписку митрополита Михаила и грофице Блудове из 1868. године, коју чине пет писама митрополита Михаила и једно писмо грофице Блудове, сматрајући их посебно важним историјским извором за проучавање српско-руских односа током 1868. године, односно, пред крај владавине кнеза Михаила и непосредно након његовог убиства, у периоду када долази до наглог захлађења у односима Србије и Русије. Митрополит Михаило, истакнути русофил, покушавао је да те односе изглади преко грофице Блудове и њених веза у руском државном врху.

Током друге половине 1867. године дошло је до великих промена у Кнежевини Србији, не само на унутрашњем, већ и на спољнополитичком плану. Преговори са Аустроугарском, смена Илије Гарашанина,¹⁶ па и Јована Ристића, са места председника владе и министра иностраних дела, затим, извештаји званичне руске војне мисије,¹⁷ негативно су се одразили на српско-руске односе. Министар војни, касније први човек Намесништва (1868–1872), Миливоје Петровић Блазнавац, означен је као главни камен спотицања у добрим односима. Извештаји руских официра из Србије створили су веома лошу слику о Блазнавцу у Петрограду. По свом нерасположењу према Блазнавцу, посебно су се издвајали Петар Николајевич Стремоухов, директор Азијског департмана Министарства иностраних дела и генерални руски конзул у Београду, Николај Павлович Шишкин.¹⁸

---

¹⁵ РГАДА, Ф. 1274, Оп. 1, Д. 1691, Л. 1–1об. *А. Д. Блудова – А. И. Сабуров, 31. август 1854.*

¹⁶ Као могући разлози његовог отпуштања наводе се промена политичког курса (и на спољашњем и на унутрашњем плану), од стране кнеза Михаила, од времена састанка у Иванки, покретање питања наследника и противљење кнежевој женидби са својом рођаком: Р. Љушић, *Илија Гарашанин (1812–1874)*, Добровољачки гласник 34 (2009) 78.

¹⁷ Капетан Николај Аполонович Сњесорев, који се, након одласка својих колега, задржао у Србији, извештавао је да се ни кнез, ни Министарство војно не спремају на рат, затим, извештавао је о односима у Министарству војном, о односима у државном врху, али и о преговорима са аустроугарском владом: *Н. А. Сњесорев – Д. А. Миљутин, Београд, 25. октобар 1867*, Москва – Србија, Београд – Москва: документа и материјали. Друштвене и политичке везе 1804–1878. II, прир. М. Јовановић, А. Тимофејев, Љ. Кузмичева, Ј. Иванова, Београд 2011, 388–391; *Н. А. Сњесорев – Д. А. Миљутин, Београд, 20. децембар 1867, Исто*, 391–395.

¹⁸ Ј. Ристић, *Спољашњи одношаји Србије новијега времена*, Трећа књига: (1868–1872), Београд 1901, 20–21.

Након атентата на кнеза Михаила, уследио је нови талас захлађења у односима. Руска влада није била задовољна избором Намесништва, као ни суђењем официрима, Ђорђу Мрцајловићу и Младену Ненадовићу.¹⁹ Политика какву је Намесништво спроводило никако није била прихватљива Русима, који су им највише замерали добре односе са Аустроугарском. Нове непријатности изазвале су вести о срдачном пријему црногорског књаза Николе Петровића у Петрограду, како од стране званичних, тако и од стране незваничних руских кругова. Иако је Намесништво у више наврата покушало да се измири са Русијом током 1868. и 1869. године,²⁰ озбиљнији корак начињен је у јесен 1869. године, када је митрополит Михаило, путујући на прославу Педесетогодишњице Кијевске духовне академије, посетио Петроград, где су га примили руски цар, руски канцелар Александар Михаилович Горчаков и П. Н. Стремоухов. У својим писмима из Петрограда, Нићифор Дучић је писао да ће „овај пут бити од велике користи за нашу ствар“.²¹ Међутим, под утицајем међународних догађаја, тек након посете кнеза Милана руском цару у Ливадији (1871), српско-руски односи су нормализовани.²²

Писмо бр. 1, недатирано, али које се највероватније односи на почетак 1868. године, у коме митрополит Михаило пише о политичкој ситуацији у Србији и могућим разлозима који су довели до разлаза са Русијом, представља први покушај да се, посредовањем грофице Блудове, постигне измирење Србије са Русијом. Правдајући српског кнеза, оптерећеног својим личним проблемима, он је моли да учини да Русија не престане да подржава кнеза Михаила. За све несугласице, митрополит Михаило криви српске министре, који својим поступцима урушавају кнежев углед и међу Српством и у Русији.

Из писма бр. 2 сазнајемо да је капетан Николај Аполонович Сњесорев, који је као део званичне руске војне мисије допутовао у Кнежевину

¹⁹ Архив Српске академије наука и уметности (даље: АСАНУ), Јован Ристић, IX/5. *Јован Вацлик – Јован Ристић, Петроград, 9. јул 1868*; АСАНУ, Јован Ристић, IX/5. *Јован Вацлик – Јован Ристић, Петроград, 21. јул 1868*.

²⁰ Покушаји измирења чињени су преко грофице Блудове, руског посланика у Цариграду, грофа Николаја Павловича Игњатијева, Блазнавчевим обраћањем руском канцелару, Александру Михаиловичу Горчакову, покушајем споразумевања са Шишкином и др.

²¹ АСАНУ, Јован Ристић, XXVI/7. *Нићифор Дучић – Јован Ристић, Кијев, 9. октобар 1869*; АСАНУ, Јован Ристић, XXVI/13. *Нићифор Дучић – Јован Ристић, Петроград, 26. новембар 1869*.

²² В. Војводић, *У духу Гарашианинових идеја. Србија и неослобођено Српство 1868–1876*, Београд 1994, 67.

Србију у пролеће 1867. године, напустио Београд, одбијајући понуду кнеза Михаила да се стави у службу српске војске. Изражавајући жаљење због такве одлуке, митрополит Михаило истиче да би његово ангажовање у српској војсци било од велике користи за „словенску ствар“ и као главни разлог неслагања, не само у односу са капетаном Сњесоревим, већ и са самом Русијом, митрополит Михаило наводи Миливоја Петровића Блазнавца, истовремено истичући приврженост српског кнеза руском цару и Русији. Узред, у овом писму, пише јој и о њиховом штићенику, српском питомцу, Јанићију Костићу, који је, током школовања у Петрограду, где је боравио са својим братом Костом Костићем,²³ душевно оболео. Не завршивши студије, напустио је Петроград и вратио се у Србију, где се лечио по манастирима и санаторијумима. Све трошкове његовог издржавања и лечења сносила је грофица Блудова, редовно шаљући новац преко митрополита Михаила.²⁴

У писму бр. 3 митрополит Михаило извештава грофицу Блудову о ситуацији у Србији након убиства кнеза Михаила. Узред, веома опрезно извештава је да је средином јуна 1868. године у Београду боравио извесни Александар Васиљевич Лазарев, који је говорио о обнављању Византијске империје, у коју би ушли Срби, Бугари и Грци, и на чијем челу би се нашао Николај Лејхтенбергски. Подвлачећи да за овакве приче нико није имао слуха, митрополит Михаило није искључио могућност, да би након ослобођења словенских народа, могло да дође до формирања заједничке државе, али само ако би се на њеном челу нашао православни цар. У свом одговору, грофица Блудова упозорила је митрополита Михаила да треба да се клоне Лазарева, јер се ради о „преваранту и умишљеном уметнику“.

У писму бр. 4 и писму бр. 5, у договору са Блазнавцем и Ристићем, митрополит Михаило се, по други пут, обратио грофици Блудовој ради посредовања измирењу српске владе, односно Миливоја Петровића Блазнавца, са Русијом. Оно што су они тражили, ради нормализације српско-руских односа, јесте да се руски конзул Николај Павлович Шишкин опозове из Београда и да се на његово место постави нови човек.

---

²³ Научно-истраживачко одељење рукописа Руске државне библиотеке (даље: НИОР РГБ), Ф. 239, П. 4, Ед. хр. 9, Л. 21–22об. *И. С. Аксаков – Н. А. Попов, 23. јун 1883.*

²⁴ Митрополит Михаило у писму Јовану Ристићу, изражавајући захвалност и њему и Блазнавцу што су омогућили да се Јанићије Костић сахрани уз војне почасте (1870), наводи да ће то сигурно утицати на расположење грофице Блудове према Намесништву, јер је она Костићу била помајка: АСАНУ, Јован Ристић, XXVI/13. *Митрополит Михаило - Јован Ристић, Београд, 19. март 1870.*

У писмима се јасно уочава промена митрополитовог расположења према Блазнавцу. Међутим, у одговору који је уследио, писмо бр. 6, грофица Блудова је отказала своју помоћ, истичући да она не жели да подржи уклањање Шишкина из Београда, и, истовремено, оштро осудила политику Намесништва и њихове везе са Аустроугарском.

Детаљнија анализа приређене преписке препушта се читаоцима. Сва приређена писма похрањена су у Руском државном архиву старих докумената, у личном фонду *Пањини-Блудови*. Писма митрополита Михаила, исписана његовом руком, писана су на специјалним хартијама за писма. Писмо грофице Блудове чува се у виду преписа. Исто писмо, преведено на српски језик,²⁵ данас се чува у Архиву Српске академије наука и уметности, у личном фонду *Јован Ристић*, под сигнатуром: *АСАНУ, Јован Ристић, IX/5*. Приређивачи су се трудили да интервенције у тексту сведу на најмању могућу меру. Најчешће су додавани интерпункцијски знаци, док су скраћено написане речи допуњене у угластим заградама. Датуми, мале заграде и подвлачења пренета су из оригинала. Приређена писма објављујемо у складу са правилима савременог руског језика, не мењајући језик аутора.

---

²⁵ Превод писма на српски језик сачинио је митрополит Михаило, услед његовог значаја, како би се са његовом садржином лакше упознали Миливоје Петровић Блазнавац и Јован Ристић: АСАНУ, Јован Ристић, XXVI/13. *Митрополит Михаило – Јован Ристић, Београд, 30. децембар 1868.*

* * *

1.

Милостивая графиня, Антонина Дмитриевна,

Разделяем с вами боязнь, которую все ныне ощущаем за дела, происходящие здесь. И очень грустим, что каприз разом разрушает все, что с большим усилием достигнуто. Никто не знает причины, почему удален Гарашанин,²⁶ разве из сореивности, а Ристича²⁷ прогнали за то, что требовал перемены всех нынешних министров. Гарашанин – опытный, известный дипломат и почтеннейший патриот, но не было бы так заметно удаление его, если бы наследовал ему Ристич, человек очень деятельный и получивший тоже некоторую известность и опытность. Все, а больше всех молодое поколение, имело большие надежды и радовалось вступлению Ристича в министерство, думая, что и князь²⁸ решился переменить свою политику, и пойдут дела и лучше и энергичнее. Но когда и Ристича не приняли, тогда потеряли надежды на успех касательно и внутренней свободы и внешних действий; ибо эти два человека – Гарашанин и Ристич, имея знакомство и известность с окружающими Сербии племенами, могли повести дело освобождения христиан гораздо успешнее, чем кто-либо другой. Теперь в министерстве нет ни одного лица, любимого народом, или их ненавидят, или им не доверяют, или их презирают; поэтому они нисколько не смотрят на расположение к ним народное, думая силою своей власти держаться и вести дело освобождения. А это очень ошибочно. Едва ли народное войско, не имея доверия, пойдет за границу Сербии. И здесь, может быть, в минуты движения найдутся люди, которые постараются подвинуть одушевление войска во имя Обилича,²⁹ Душана³⁰ и прочих, и тем на несколько времени поправить прежние ошибки; но что сделаем вне Сербии с босняками, герцеговинцами, кроатами, болгарами и другими? Очень жаль, что опрометчиво играют судьбою народа, мало ценят время, которое бы

---

²⁶ Илија Гарашанин (1812–1874).

²⁷ Јован Ристић (1831–1899).

²⁸ Михаило Обреновић (1823–1868).

²⁹ Милош Обилић, српски витез, чије је име сачувано као симбол отпора Османском царству.

³⁰ Стефан Урош IV Душан, српски краљ и цар (1331–1355).

было благоприятно для освобождения... Блазнавца³¹ трудно постороннему человеку, не имеющему с ним дела, узнать хорошо, он как будто работает постоянно, что-то приготавливает, распоряжается энергично о том о сем; но офицеры,³² понимающие свое призвание, почти все такого мнения, что это все из пустого в порожнее, а некоторые³³ идут и далее, и подозревают Блазнавца в злонамерении... Беда несчастным христианам в Турции, все неудачи. Здесь ненадежно, в Черногории еще хуже, в Румунии тоже, народ в Турции двинуться не может без помощи посторонней; поэтому и будет еще долго носить тяжелое иго рабства, если России нельзя будет взять все в свои руки и постараться освободить христиан и от турок и от неурядицы своих правительств, где мелкими интригами легко сбиваются с толку и сходят с прямой дороги. Без России ничего нельзя получить вновь, а если она отстранится от нас, еще предстоит опасность потерять и то, что имеем... Мне прямо сказали, что совершенно ошибочно думать, будто бы передались в руки Австрии и Франции – нет, они никому не передались, или думают, что не передались. И мне кажется, что не передались ни Австрии, ни Франции, ибо нужно, чтобы прежде с ума сошли, чтобы сделать эту глупость. У князя такой нрав, что он обижается, если кто ему и скажет, что он передался в руки кого бы то ни было. Именем князя министры пользуются и делают иногда такие распоряжения, про которых вовсе не знает князь; однако ж он честолюбив настолько, что потом не хочет дать приметить, что без его ведома сделано распоряжение. А таких распоряжений много, которые и лишили князя прежней любви и одушевленной преданности народа. Народ еще не отвык видеть в своем князе отца и желает как отцу высказать ему свою

³¹ Миливоје Петровић Блазнавац (1824–1873).

³² Вероватно се мисли на руске офицере, пуковника и професора Хенриха Антоновича Лера, инжењер-пуковника Василија Ивановича Постельникова и артиљеријског капетана Николаја Аполоновича Сњесорева, представнике званичне руске војне мисије, који су у пролеће 1867. године допутовали у Кнежевину Србију, како би преиспитали стање српске војске и њену спремност за рат. Установили су да српска војска није спремна за рат и предложили низ мера којима би се убрзала реорганизација војске. Нарочито су незадовољни били министром војним: *В. И. Постельников – Д. А. Милутин, Београд, 9/21. мај 1867, Москва – Србија, Београд – Русија: документа и материјали. Друштвене и политичке везе 1804–1878. II, 378–381; Н. А. Сњесорев – Д. А. Милутин, Београд, 20. јун 1867, Исто, 381–383.*

³³ Односи се на Николаја Аполоновича Сњесорева, који је Блазнавца јавно декларисао као неспособног: *Н. А. Сњесорев – Д. А. Милутин, Београд, 29. јун 1867, Исто, 383–386.*

нужду и неправду, которую сделали чиновники; но доступ к князю чрезвычайно многосложен и с большими затруднениями... Кроме всего этого, теперь народ в Сербии должен нести и большие тяжести – строить дороги, общественные постройки, школы, церкви, давать больше прежней подать и в то же время быть воином под ружьем. К сим тяжестям еще невыгодно отзывается, что законы, пересаженные с Запада, не могут привиться и расти успешно без борьбы на почве славянской, и эти-то законы портят народ с одной, возбуждают ропот народонаселения, с другой стороны... Из всего этого видно, что выбрана очень неблагоприятная минута для ссоры с благодетельствующей нам Россиею, без коей и не было бы Обреновичей в Сербии,³⁴ в коей они держатся именно этою надеждою общественного мнения, что постараются освободить народ от турок. Эта надежда и эта мысль и держит еще Обреновичей в Сербии, потому что находят лучше за некоторое время терпеть их произвол, чтобы достигнуть с ними освобождения и тех христиан, которые еще гибнут от тяжелого рабства турецкого. Нужно иметь ум, энергию, патриотизм и честность, чтобы повести и решить дело общее с успехом. Но сего нельзя достигнуть с западными бюрократическими махинациями. Очень жалею, что так легкомысленно играют судьбою народа; но просим Господа, чтобы это легкомыслие не сделало большого вреда невинному народу. Надеемся, что Россия не оставит Сербию и народ христианский в Турции, а найдет способ исправить наше легкомыслие без потери и вреда стране...

Насчет венчания князя с его племянницею³⁵ – представляются большие затруднения: во-первых, князь законным образом еще не развелся с первою женою Юлиею³⁶, без чего нельзя ни думать о новой законной женитьбе; во-вторых, ему нельзя по существующим законам церкви у нас взять в супругу свою родственницу. Это бы погубило князя и сделало переворот в Сербии. Все, которые желают добра князю, будут против этой женитьбы, хотя действительно ему нехорошо и тяжело оставаться без жены. Может быть, легко, что это его безвыходное

---

³⁴ Мисли се на Светоандрејску скупштину (1858), на којој је свргнут кнез Александар Карађорђевић и враћени Обреновићи у Србију. То је учињено, највероватније, уз подршку Русије и Француске.

³⁵ Катарина Константиновић (1848–1910), кћерка Анке Константиновић и унука Јеврема Обреновића, најмлађег брата кнеза Милоша Обреновића.

³⁶ Јулија (Хуњади) Обреновић (1831–1919), српска кнегиња, пореклом из мађарске племићке породице. Више о браку кнеза Михаила и кнегиње Јулије: Д. Страњаковић, *Михаило и Јулија*, Београд 1940.

положение, имеет влияние на его расположение душевное. Господь да поможет ему избавиться [от] этого несчастья! Прошу вас покорнейше не оставлять его, ибо он тогда совсем растеряется; хотя никто не ожидал от его честности, чтобы он так крепко связался с Блазнавцем,³⁷ нисколько не пользующимся репутациею честного человека. Если есть время оставить времени, чтобы оно его вразумило и опомнило заблуждающих.

[без подписи, начало 1868 г.]

РГАДА, Ф. 1274, Оп. 1, Д. 2180, Л. 115–117. Автограф.

2.

Милостивейшая графиня, Антонина Дмитриевна!

Пользуюсь случаем, который мне представляется отъездом Николая Снеессорева и извещаю вас о нашем больном³⁸, что он в таком же положении, в каком был прежде, когда вам о нем писал. Сердится на меня, что не позволяю ему выйти из дома лечения, ибо говорит: я здоров и не нужно здесь [быть], где живут больные. Но это продолжается неделю, а потом болезнь пройдет в другое состояние совершенного спокойствия или апатии ко всему, затем после этого наступит опять раздражение, и так далее.

У нас как будто вразумляются, и мать девушки³⁹ на днях уверяла меня, что князь очень предан России и государю и, говорят, сердится, если кто усумнится в том. Очень жалею, что Снеессорев бросает Сербию,⁴⁰ потому что это есть очень умный человек, и он бы мог принести большую пользу общему делу. Но несчастье, что Миливой Блазнавац на месте, откуда выходит остановка и неискренность в отношениях с Снеессоревым.

³⁷ Осим послера у Министарству војном, Блазнавац се често мешао и у политику и био једна од главних фигура „Анкиног кружока“: С. Јовановић, *Влада Милана Обреновића*, Сабрана дела Слободана Јовановића VII, Београд 2005, 15.

³⁸ Јанићије Костић, штићеник грофице Блудове и митрополита Михаила.

³⁹ Вероватно се односи на Анку Константиновић.

⁴⁰ Кнез Михаило је понудио капетану Снеессореву, као извршном стручњаку у погледу артиљерије, место „комаданта целе активне и народне артиљерије“: АС, Илија Гарашанин, 1643. *Кнез Михаило – Илија Гарашанин*, 26. јун/7. јул 1867; НИОР РГБ, Ф. 169, П. 36, Ед. хр. 58, Л. 1–2. *Михаило Обреновић – Д. А. Миљутин*, Београд, 30. новембар 1867.

Прошу вас, добрая графиня, пошлите мне вашу фотографическую карточку для того, чтобы вас видеть, что мне очень желательно.

Посылаю вам иллюстрированный Сербский календарь, в котором найдете и мой портре[t], а описание составил Любомир Ненадович.⁴¹

Призываю на вас благословение Господа и с высокопочитанием и душевную преданностью остаюсь вашего сиятельства

богомolec

Митрополит Сербский

Михаил

Белград

21 февр[аля] 1868 года

РГАДА, Ф. 1274, Оп. 1, Д. 2179, Л. 86–86 об. Автограф.

3.

†

Ваше сиятельство, милостивейшая графиня!

Неожиданное несчастье, постигшее Сербию, глубоко потрясло, встревожило и взволновало нас, погрузило в невыразимую скорбь, покрыло нас стыдом и испугало нас за дальнейшую судьбу народа, окруженного врагами. Злодеяние это лишило Сербию честного и патриотического правителя, стяжавшего везде общее уважение и доброе имя и себе и своей стране.⁴² Но Господь спас нас от дальнейших несчастий, порядок везде сохранен и, слава Богу, скупщина единодушно провозгласила князем Сербии Милана Обреновича,⁴³ племянника почившего князя Михаила, мальчика четырнадцать лет, и выбрала в регенты Блазнавца, Ристича и Гавриловича.⁴⁴

Благодарю вас от души за всегдашнюю вашу любовь к нам, меньшей братий вашей, верю и понимаю, какую тревогу, какую скорбь и душевное потрясение произвело на вас известие о убийстве сем, ваше доброе сердце, ваша христоролюбивейшая душа глубоко сочувствует святому общему делу,

---

⁴¹ Любомир Ненадовић (1826–1895), син проте Матеје Ненадовића, истакнути српски књижевник, дипломата и министар просвете.

⁴² „Топчидерска катастрофа“ – убиство кнеза Михаила Обреновића (10. јун 1868. године).

⁴³ Милан Обреновић (1854–1901).

⁴⁴ Намесништво су чинили: Миливоје Петровић Блазнавац, Јован Ристић и Јован Гавриловић.

поэтому глубоко и скорбит и соболезует. Горе наше волнует и вашу славянскую душу. Надежды наши и наших бедных братий-христиан, несущих еще тяжелое иго турецкое, претерпели страшное искушение. Близко было то время, когда бы знамя доблестного князя Михаила собрало всех под собою для общего освобождения страдальцев. Но да будет святая воля Господня! Будем молиться, чтобы всещедрый правитель вселенны послал избавление верным людям своим. Ваше изъяснение скорби, сочувствие я дал напечатать в сербских газетах, чтобы весь народ знал о вашей любви к нему.

Когда наступила катастрофа в Белграде, наш больной⁴⁵ не выходил из заведения, но прохаживался по саду. Но не могла остаться без последствий кончина князя и для больного, здоровье его пошло назад, хотя не видно большой перемены. Прошу вас не беспокоиться слишком о больном, пусть будет Господня воля, мы уже ничего переменить не можем. И князь Михаил пострадал от злобы и коварной интриги.

Здесь приехал третьего дня некто Александр Васильевич Лазарев⁴⁶ и говорит такие вещи, про которых здесь и знать не хотят. Говорит, что, наверное, знает о том, что будет империя Византийская и императором будет великий князь Николай Лейхтенбергский⁴⁷, сын Марии Николаевны.⁴⁸ О том, кто будет император, можно будет и говорить, но о Византийской империи, в которую войдут сербы, болгары и греки, слишком рано. Нужно освободить славян и греков, а потом легче будет организацию устроить так, как будет наилучше. Очень хорошо будет, чтобы нам дать за императора православного; но эта забота лучше, чтобы была под конец, а не в начале, ибо может испугать всю Европу.

Призываю на вас благословение Господа, с чувствами высокопочитания и преданности, имею честь быть вашего сиятельства

покор[неший] слуга и богомолец
Митроп[олит] Сербский Михаил

27 июня 1868 [г.]
Белград

РГАДА, Ф. 1274, Оп. 1, Д. 2179, Л. 87–88 об. Автограф.

⁴⁵ Јанићије Костић.

⁴⁶ Александар Васильевич Лазарев, у младости службовао у војсци, да би се након тога окренуо музици и путовањима. Иако невест у музици, држао је концерте у Петрограду и у иностранству.

⁴⁷ Николај Максимилианович Романовски, кнез Лејхтенбергски (1843–1891), унук руског цара Николаја I Романова и праунук Жозефине де Боарне.

⁴⁸ Марија Николајевна Лејхтенбергска (1819–1876), кћерка руског цара Николаја I и супруга војводе Максимилијана Лејхтенбергског.

4.

†

Милостивая графиня, Антонина Дмитриевна!

Пишу вам сие пис[ъ]мо слишком конфиденциально и покорнейше прошу сделать и теперь добро Сербии, как и прежде, никогда не пропускали случая оказать ей услугу, а теперь более всего нужна ваша родолюбивая помощь.

Положение дел сербских вам уже известно. После несчастной смерти доброго князя Михаила могло постигнуть большое несчастье Сербию и расстроить все ее планы в будущем. Но, слава Богу, Сербия спасена и от междоусобной войны и от австрийской и турецкой интервенции. Здесь по преимуществу приобрел заслугу бывший военный министр, нынешний первый наместник, г[осподин] Миливой Блазнавац. Того же дня, 29 мая, когда князь погиб, г[осподин] Блазнавац условился со мною о наследнике, быстрыми распоряжениями взял все в свои руки и победил все противности. Потом вывел до конца дела самым честным образом, удержав на престоле Обреновичей, и будет их держать потому, во-первых, что их знамя служит залогом свободы христиан и соединения славянских племен на Юге; во-вторых, что Обреновичи поэтому держатся больше политики русской, которая имеет целию тоже освобождение славян от ига турецкого и австрийского. И когда г[осподин] Блазнавац носит и поддерживает верно и честно знамя Обреновичей, само собою уверяет, что он служит и идее освобождения славян. А коль скоро он имеет эту цель пред глазами и желает и думает служить ей, очевидно, что следует России поддерживать его и помогать ему. Г[осподи]н Блазнавац настолько умен, что понимает цели и намерения всех европейских держав, хорошо и знает он, что одна только Россия искренно помогает Сербии и народу сербскому, и потому он сознает необходимость вместе быть с Россиею, и помощью России двигаться вперед в действиях, приближающих дело освобождения наших бедных славян. Поэтому покорнейше прошу содействовать, чтобы добрейший государь оказывал милость и благоволение нынешнему сербскому правительству, во главе коего стоит Блазнавац, и благоизволил бы повелеть изгладить все, что прежде послужило поводом поколебаться искренним и хорошим отношениям.

Позавчера я имел с г[осподином] Блазнавцом очень откровенный и искренный разговор об этих отношениях, и сообщаю вам его слова и убеждения, которые мне высказал, что он нисколько не держится политики западных

держав, но сербской и русской. Польза нашего общего дела требует, чтобы отношения наши с вами поправились – а как это сделать? Скажет и вам и нам братство и патриотизм – с одной, а с другой стороны – мудрость, великодушие и доброта возлюбленного государя Александра Николаевича.⁴⁹ Люди наши и ваши умные, пусть не допустят интригам испортить добрые отношения и поколебать взаимное доверие.

В Петербурге верят слуху, что Блазнавац, когда-то при жизни пок[ойного] князя сказал в министеральном заседании, что будто бы нужно Россию вызвать компромитироваться для того, чтобы заслужить симпатию Запада, – нужно, значит, сделать зло России, напакостить ей, чтобы заслужить симпатии Запада. Мне г[осподин] Блазнавац сказал прямо, что это самая грубая и глупая интрига, которую могли выдумать только враги, чтобы помешать делу и попортить добрые отношения. На нем заметил тогда отвращение от таких мерзких интриг. Тогда ж сказал мне, что он прежде Крымской войны⁵⁰ был в Лондоне, условился с Кошутом,⁵¹ приехал тогда же в Петербург и предлагал план действовать в пользу России против Австрии. Об этом знает барон Ливен.⁵² Миливой тогда являлся к вашему покойному батюшке⁵³ и вы, верно, его припомните под именем Миливоя Петровича. Кроме того, он приводил мне многие доказательства в свое оправдание и за свою невинность. Напомнил и то, что тогда, по возвращении из Петербурга, правительство сербское прогнало его из Белграда по требованию французского консула, и он жил в своем селе больше полгода.

Но как бы то ни было прежде, теперь необходимо иметь его с собою, а не против себя – нужно из врага делать себе друга, а никак друга обращать в врага. Он желает, чтобы ему явился случай, когда бы мог доказать свою верность политике, приятной России.

Здесь откровенно мне высказал, что лучше и искреннее относился бы к России, если бы послала Россия другого консула, а г[осподину] Шишкину⁵⁴ дали бы другое место; ибо г[осподин] Шишкин оказывал

⁴⁹ Александр II Николаевич Романов (1818–1881), руски цар (1855–1881).

⁵⁰ Крымски рат (1853–1856).

⁵¹ Лајош Кошут (1802–1894), мађарски револуционар и политичар.

⁵² Вилхелм Карлович Ливен (1800–1880), барон и генерал.

⁵³ Дмитриј Николајевич Блудов.

⁵⁴ Николај Павлович Шишкин (1827–1902), искусни руски дипломата, своју дипломатску каријеру започео је 1853. године. Врло брзо је напредовао и већ 1858. послат је у руско посланство у Паризу. Већ наредне године постављен је за секретара генералног конзула у Букурешту (1859–1861), да би 1861. био именован за конзула

слишком большую доверенность г[осподину] Гарашину, что уже г[осподину] Блазнавцу поселяет в душе недоверие теперь, когда нет никакой надежды, чтобы мог Гарашанин войти в правительство.

Пособите, графиня, чтобы благоволение государя не оставило Сербию и ее нынешнее правительство. Россия не потерпит ничего, если великодушно простит наши ошибки, а нам будет большая польза. История вам пред глазами, и из ней вы видите, что ошибками мы часто портили, а вы всегда поправляли эти ошибки. Поправьте ж и теперь, и дайте случай лучше познакомиться с чувствами г[осподина] Миливоя.

Ожидаю вашего ответа на сие письмо.

Призываю на вас благословение Господа, с чувствами уважения и преданности, остаюсь вашего сиятельства

богомolec
Митроп[олит] сербский Михаил

Белград
27 сентября 1868 [г.]

РГАДА, Ф. 1274, Оп. 1, Д. 2179, Л. 92–94 об. Автограф.

5.

Милостивая графиня,

Николай Павлович Шишкин, мой приятель и друг Сербии, очень хорошо держался и помогал правительству; но при жизни князя, когда Блазнавац по падении Гарашанина был самое доверенное лицо князя, произошло между ними некоторое несогласие. Блазнавац сказал Шишкину, что Россия покровительствует личности, а не дело, что было противно Шишкину, и спросил князя: по его ли поручению или от себя Миливоя сказал это. При смерти князя Шишкин первый подал руку и

у Једрену (1861–1863). Највише времена провео је као генерални конзул у Београду, од 1863. до 1875. године (од 1868. дипломатски агент и генерални конзул). Из Београда, путеви су га водили у Сједињене Америчке Државе (1875–1880), Грчку (1880–1884), Шведску и Норвешку (1884–1891). Врхунац његове дипломатске каријере крунисан је именовањем за заменика министра иностраних дела (1891–1897).

помирился с Миливоем, что показывает и добронамеренность Шишкина, и умную находчивость в тех тяжелых минутах. Шишкин заслуживает награду со стороны России, коей служил очень верно и хорошо. Но увидите, что говорит Миливой. То же скажет и Шишкин, который давно просил министерство, чтобы его отсюда вызвало и дало ему другое место, а здесь назначило другого консула. Пересмотрите все, и если можно, сделайте и Шишкину правду, ибо он вполне заслужил, чтобы его не обижать, равно же и Блазнавцу и Ристичу сделать приятность, чтобы с большим доверием обращались [к] русскому консулу.

Ваш богомолец
Митроп[олит] Сербский Михаил

Белград
27 сент[ября] 1868 [г.]

РГАДА, Ф. 1274, Оп. 1, Д. 2179, Л. 90–91 об. Автограф.

6.

Преосвященнейший владыко, милостивый архипастырь.

Долго не отвечала я на Ваше письмо, потому что была в деревне, в глуши, откуда в чужие края трудно посылать письма. Но Вы должны были получить через Департамент сумму (не знаю, какую монетою), представляющую 37# на лечение Янићия по 7-ми # в месяц, 28# по 1-е февраля и 9# на одежду или что понадобится.⁵⁵

Воротилась я сюда на новое горе, на новую незаменимую сердечную утрату, которая вместе тяжкая потеря для Славянского дела: смерть взяла у нас лучшего деятеля на этом поприще – Егора Петровича Ковалевского!⁵⁶ Для меня лично это потеря лучшего оставшегося в живых друга. Точно какая-то неумолимая судьба преследует всех лучших людей у славян! Тяготееет на нас рука Господня за грехи наши, и, верно, еще недостаточно очистилось дело Славянское в этом огненном горниле

⁵⁵ Грофица Блудова је новац за издржавање Јанићија Костића слала у периоду између 1859. и 1870. године, од повратка у Србију, па све до смрти српског питомца.

⁵⁶ Егор Петрович Ковалевски (1809–1868), писац, директор Азијског департмана (1856–1861), у два наврата у званичним мисијама боравио у Црној Гори (1837, 1853).

испытаний и бедствий! Дело убийства князя Михаила – дело ужасное, и вместе дело тёмное – конечно, жаль, что нашлись сербы столь низкие, чтоб взять на себя этот стыд и срам подкупа на убийство. Жаль, что внук Карагеоргия⁵⁷ замешан в нём, жаль особенно, что сквозь столетия рабства и страданий не прервалась кровавая нить династических убийств и междоусобий, которые запятнали и погубили Неманићей. Жаль, что Милош⁵⁸ замарал свою совесть убийством Героя Черного⁵⁹..., а Карагеоргиевич убийством лучшего из ваших князей – Михаила. Но весь этот грех и мерзость имеет корень глубже личного властолюбия. Поверьте мне, это – дело поляко-маджиарское, давно уже пущенное в ход дело, на которое приглашали нашего государя в 1857 году,⁶⁰ на которое приглашали князя Михаила, и от которого оба отказались, потому что оно бедственное для всех славян. Это так называемый Дунайский союз,⁶¹ который должен отдать в руки католических, т[о] е[сть] западного влияния, поляков и маджиар всех южных и западных славян, а теперь г[осподи]н Бейст,⁶² пристав к этой мысли, надеется, что главой этого союза, т[о] е[сть] царь дунайский, будет император австрийский, король венгерский. Франция теперь делает предложение нам в этом смысле с надеждою подкупить через придачу какого-нибудь клочка территории турецкой. Я могу Вас заверить, что ни государь, ни князь Горчаков⁶³ на это не согласны и не согласятся никогда.

Что же касается до Лазарева – это сумасшедший мошенник, он в Абиссинии и в Италии разыгрывал концерты и роль русского гениального музыканта, а в Петерб[урге] роль непонятого гения в России, но

---

⁵⁷ Александар Карађорђевић (1806–1885).

⁵⁸ Милош Обреновић (1780–1860).

⁵⁹ Ђорђе Петровић – Вожд Карађорђе (1762–1817), вођа Првог српског устанка.

⁶⁰ Мисли се на сусрет два цара, Франца Јозефа I и Александра II, инициран од стране хабзбуршког владара, када се разговарало о Источном питању: В. Н. Виноградов, *Двуглавиј рускијски орел на Балканах 1683–1914*, Москва 2010, 334.

⁶¹ Мисли се на преговоре кнеза Михаила и Лајоша Кошута у Лондону (1859) и на пројекат, који је Кошут тада предложио – Дунавска конфедерација независних држава Угарске, Хрватске, Србије и Дунавских кнежевина, као штит против руских и аустријских претензија на Балкану: В. Поповић, *Источно питање. Историјски преглед борбе око опстанка Османлијске царевине у Леванту и на Балкану*, Београд 1928, 127–128.

⁶² Фридрих Фердинанд фон Бејст (1809–1886), аустроугарски министар иностраних дела (1866–1867).

⁶³ Александар Михаилович Горчаков (1798–1883), руски министар иностраних дела (1856–1883).

оцененного в Абиссинии императором Теодором. Так как здесь над этими претензиями смеялись, а в концерте его освистали, то он вдруг кинулся в православие и стал ходить с проектами собора над Гробом Господнем или в Назарете (не помню), на который он хотел собирать деньги, но и тут ему не давали. Не знаю, какую спекуляцию он потом предпринял, и теперь, как вижу, поехал обманывать сербов в Белграде. Этот господин не имеет никаких сношений ни с кем из политических людей России и помешан на желании играть ролю, но при том и доставать средства денежные. Советую Вам и всем югославянам держать руки на кармане от г[осподи]на Лазарева и остерегаться его мошенничества, а в политические изображения его не верить, ибо они его собственного изобретения.

Восстановление Византийской империи не может быть никому из славян полезным, а герцог Лейхтенбергский Николай Максимилианович не только не мечтает о царстве, но губит себя и свое положение, даже княжеское, за глупую и бесстыдную красавицу, с которой живет за границей к великому прискорбию всех знавших его прежде за доброго, милого и достойного человека!

Очень убеждаю Вас растолковать всем и каждому, что такое этот Лазарев, который называл себя вторым Битговенном⁶⁴ в музыке, и всеми публично осмеян в Петербурге. Не верьте этим праздношатающимся русским, как мы уже давно не верим таким же мошенникам сербам и черногорцам, приходящим сюда обманывать и выпрашивать денег.

В том, что у Вас делается, мне многое непонятно, между прочим, казнь так торопливо закрытым полевым (военным) судом приговоренного Марцайлловича.⁶⁵ Я этого молодого человека видела только один раз, но репутацию он имел хорошую и, конечно, не был против законной власти, ибо ходил против польских шаек. В обвинении его сказано, что он отвечал на вопрос «В случае переворота пристанешь ли к нам?», что пристанет или прикажут старшие – это двусмысленно и не значит, чтобы он знал о предполагаемом убийстве, что самая пылкая и благородная молодежь должна была негодовать на некоторые меры последнего времени, напри[ер], дела вопиющего с болгарами, очень естественно, и Марцайллович мог в минуты негодования думать, что если будет переворот, то он с своей ротой пристанет к национальной партии против партии этой несчастной

⁶⁴ Мисли се на Лудвига ван Бетовена.

⁶⁵ Официр Ђорђе Мрцајловић, оптужен за заверу, да је након атентата на српског кнеза требало да, заједно са официрем Љубомиром Ненадовићем, побуни војску и изврши преврат. Војни суд у Београду их је осудио и обојица су стрељани.

Анки,⁶⁶ наделавшей столько вреда. Но в показаниях было доказано, что тот же Марцайлович в день совершения злодейского убийства сказал в негодовании: «Горошанин (адъютант) – мерзавец,⁶⁷ на его месте я б защитил князя или умер с ним».

Мне кажется, и ...[Джурич]⁶⁸ сам предполагает, что есть правдоподобие в том, что нужна была жертва народного негодования, нужна была острастка войску регулярному, пример, чтобы сказать: «Видишь, не шали!», и жребий пал на бедного Марцайловича, тем более, что воспитанный в России он не люб был вашим прогрессистам.

Знаете ли, что меня поражает, это что ни в одном описании казней (а их чересчур уж ли не было) не сказано о присутствии священника и молитве за грешные души приговоренных? Только проклятия толпы и хладнокровие умирающих, выраженное курением сигар.

Нас, мягкосердых, богобоязливых русских, поражает что-то дикое и вместе фальшиво цивилизованное во всех рассказах про эти казни. Неужели все это происходило, как описано? Это напоминает времена Бирона⁶⁹ и Елисаветы Петровны⁷⁰ у нас, только у нас масса народа, толпа, простолюдины всегда молились даже тогда за душу несчастных, как в своем прекрасном христианском выражении народ называет виновных, приговоренных уже и безвредных.

Вы говорите, что Миливой Петрович приходил мириться с народной православной партией и желает сближения с Россией. Я его знаю лично и очень хорошо помню его приезд сюда. Вы можете ему сказать, что Россия и ее правительство желают только одного: благоденствия, укрепления и расширения Сербии. Вы это твердо знаете, и теперь, когда регентство имеет в руках все доказательства этой неуклонной политики самого государя, было б просто недобросовестно этим господам сомневаться. Всякого рода материальные доказательства тут, а моральным доказательством служит даже то самое, что, когда этот самый Миливой и этот самый Ристич взяли дела Сербии в свои руки по доверию народа на скупштине, они обратились к тем людям, которые доверяют России, и

---

⁶⁶ Анка Константиновић.

⁶⁷ Светозар Гарашанин.

⁶⁸ Димитрије Ђурић (1838–1893). Изостављено име сазнали смо из превода писма које је сачинио митрополит Михаило: АСАНУ, Јован Ристић, IX/5. *А. Д. Блудова – Митрополит Михаило, Петроград, 8. октобар 1868.*

⁶⁹ Ернст Јоган Бирон (1690–1772), главни човек у време руске царице Ане Јовановне (1693–1740).

⁷⁰ Јелисавета I Петровна (1709–1762), руска царица (1741–1762).

поняли, что с Россией будут держаться все люди умные, когда им придется стать лицом к лицу с действительными нуждами и выгодами Сербии, так было и доселе. Илья Гарашанин был враг России и держался французской партии, но когда дошло до дела, до действия, он с Россией сошелся, а с Францией не мог, не сделавшись предателем отечества. Маринович,⁷¹ если не был врагом, по крайней мере, был недоверчив к России, но когда дошло до дела, опять-таки сошелся с Россией, а не с Францией. Петровиич⁷² принадлежал к тем образованным сербам, которые считали излишним знать по-русски, и он, приехав сюда и ведя переговоры по-французски, удостоверился тоже, что с одной Россией можно Сербии держаться в виду чего-нибудь серьезного и дельного. Если русский кабинет горячо порицал последние действия правительства в прошлом году – кокетствование с Западом и неловкие опасные меры против болгар, то к несчастью происшествия доказали, как основательны были опасения этой непопулярности правительства для самого князя, которого Россия берегла более, нежели ослепленной его родственницы. И опять, как скоро пришла беда, Шишкин первый протянул руки Миливою, когда он увидел в нем энергию, нужную для спасения края. Наконец, кроме всех других доказательств, Россия первая назначила политического агента и признала сербские над русскими подданными законы и сербские суды в княжестве, как это бывало [в] вполне независимых и цивилизованных краях. Передайте это г[осподи]ну [Блазнавцу] и Ристичу и спросите их от меня: что бы это значило? Отложим все чувства симпатии двух народов друг к другу, все дорогие чувства благосклонности теплой и сердечной государя к сербам, которые при всех ясно выразились при представлении славян в Царском Селе,⁷³ отложим искреннюю любовь сербов к государю лично, отложим все это в сторону. Политика не должна быть сентиментальна, и г[оспо]да Блазнавац и Ристич слишком умные люди, чтоб быть сентиментальны, что же бы значил этот факт, что, в конец концов, вернее всех приходится Россия? А вот почему – тут не Михаил, не Илья, не Милан, не Миливою стоят перед Россией, и Россия перед ними, тут две силы, две гигантские силы моральные, духовные, материальные, религиозные, – тут стали лицом к лицу Запад и Восток христианские.

⁷¹ Јован Мариновић (1821–1893).

⁷² Милан Петронијевић (1831–1914).

⁷³ Путујући на Етнографску изложбу у Москву (1867), представници словенских народа боравили су неколико дана и у Петрограду, где их је примио руски цар са својом породицом.

Западна грађанственност (цивилизација) – тысячелетња, блистательна, заслужена, висока, горда – грађанственност, созидавајући садашњи хришћански, искључиво европски свет, и пред њом убијена, заборављена, угнетена, предана Западу грађанственност Источна, дуго сачувана, дуго спавана са смрти, као седам отрока ефеских у својој пећери, но која сада се буди: сиромашна, груба, обривајућа, но пуна младости, младости увлеченој, свих недостатака и свега обаяња младости, са сумњивим споменима својег прошлог, са сумњивим инстинктом својег позива у будућност и оживљења те древне земље, чудеса и наука, коју Запад хтео мечом покори Христу, и коју оставио он у пустињи и у невољи, лицемесом материјалне снаге магоманства. Грчко-славјански свет буди се од сна и смрти и предводи Азију, такође заборављену или предану Европом. Исток је сада поново међу живих народа са својом широком свемирском мисли о братству свега човечанства, мисли истинито хришћанској, не суженој границама Европе, личном властољубију Папства и високомерном гордошћу германског протестантизма.

Ево истинита борба, ево ово колосално јединство два света, које ми видимо само први епизод, но у којем ми морамо бити на тој или другој страни. До сада још један само народ добровољно пристао Западу – то Пољска, која као Исав продала своје право првородства за материјално наслађање добрима земљанима. Други су покори сили или загложили у неједнакој борби.

Одрицати велике умствене и материјалне заслуге Западне грађанствености било би неблагодарно, и смешно не воспользовати се свим великим и прекрасним, израђеним Западом у науци и у материјалном успеху. Но западна грађанственост учинила своје дело, прошла предначинијену јој пут и сада сегања и трага за новим идеалом. Она своје разоблачила и уништила сама, вера иссякла у њој, остали су само сумње или изуверство. Наследница латинског света, она пренела у хришћанство апофеоз човека: Св. Петар, потопа Папа Римски, уопште потопа тој или другој краљу са божественном правом династије, потопа Наполеон, и, на крају, у најновијим учењима човечанство уопште, и чак сва материјална природа – јест Божество. Латинско-германски свет завршава своју мисију, своје позивање, Папство губи свако достојанство, а међу тим не одбија се од свето-тајственој гордости својој. Протестантизам признаје своју несигурност, и поново, као у времена Гуса и Јеронима Прашког, трага за близином к

древному источнику, но гордость германского племени и гордость, наследованная от Римской империи, гордость не вменяемая с учением евангельским, останавливает и протестантов на пути к истинной церкви, и секты религиозные дробятся и умножаются у них, и они остаются в сомнении и борьбе сами с собою.

Вот, перед этим дряхлеющим миром стоит теперь в возобновленной юности Восток – Восток славянский в особенности. Он должен занять все хорошее, т[о] е[сть] всеобщее хорошее у Запада, но только для пополнения своего природного строя жизни, а не для глупого усвоения дурного или неподходящего к нам без всякого разбора. Можно наследовать именем умершего чумой, но не надевать же платья с его трупа, чтоб самому заразиться и погибнуть. Весь вопрос, весь секрет в этом «выборе», что именно должно перенимать и что оставить или откинуть. Нельзя быть слишком осторожным в этом выборе, а Европа так и навязывает на нас все свое, и мы так легкомысленны, что за все хватаемся.

Но настает час решительный, и это решение, вероятно, будет на турецкой почве, т[о] е[сть] между Вами и покровителями молодой Турции. Это чувствует Европа и готова задушить всякое проявление независимости восточных христиан. Она чувствует, что славянское племя будет ее наследником, и она не хочет допустить собственного умаления. Таким образом, мы, все восточные славяне, принуждены в критические минуты сознать, что кроме друг друга нам не на кого надеяться и что логика истории нас соединяет. Вот теперь одна из этих критических минут. Уже давно с 1857 г[ода] окольными путями стараются завлечь Вас и нас в новую комбинацию для растления сил чисто славянских через примесь иностранного латынского элемента. Это Дунайский союз, в котором Пешт должно быть центром. Вливая совершенно олатыненные начала мажарские и польские в светлую, чисто славянскую кровь, они предвидят, что наша числительная сила ослабеет, и во всяком случае не удастся уже внести новый строй жизни в нынешнюю социальную и политическую систему. Вы знаете, как мажаре поступили и поступают с православными сербами Военной границы, как поляки поступают с русскими в Галиции. Видите, однако, что Р[имский] католицизм взял верх над народностию в большинстве на хорватском сейме.

Не знаю, как ваши правители, но у нас на такой союз под крылушком Кошута и Бейста теперь уже не согласятся. Наше правительство не вступит в такую сделку, потому что мы знаем по опыту их вероломство и не надеемся на немецкую мажаро-польскую честность в отношении к славянам. Дадут ли себя обмануть Ваши правители? Это Ваше дело. Вся

власть в руках Миливоя и Ристича – они сами державно распоряжаются, на их ответственности лежит решение. Помогите Бог, чтоб народ не поплатился целыми веками волнений и страданий о роковой ошибке, если правители ошибутся!⁷⁴

Что же касается до Шишкина, то просто грешно предлагать его удаление. Человек, который прекрасно знает все наши общие дела, который глубоко сочувствует Сербии, наконец, человек, который первый назначен политическим агентом против желания западных держав, т[о] е[сть] который есть олицетворение и признание прав Сербии на самостоятельность, признание, сделанное одной Россией. Этот человек уже есть принцип знамя, и вдруг назначить другого на его место?

Г[осподи]н Маливой Петрович Блазнавац, верно, не обдумал такое предложение, и только по мелкому чувству личного нерасположения или антипатии сделал такое предложение!

Я не знаю как решит Министерство иностранных дел, но во всяком случае я не стану говорить, ни стараться за это. Уже и то просто неприлично, что г[осподи]н Лонгворт⁷⁵, враг христиан Турции, простой генеральный консул, младше по времени пребывания, является во главе консульского корпуса вместо дипломатического агента, выше стоявшего по иерархии дипломатической. Оно сделало дурное впечатление на общее мнение у нас, как Вы могли видеть по «Московским ведомостям».⁷⁶ А теперь еще хотят, чтоб сменили Шишкина! И все это после Славянского съезда,⁷⁷ когда, наконец, вся публика русская принимает участие в судьбах славян? Пускай ваши господа подумают, что они теперь не имеют дел с граф[ом] Нессельроде,⁷⁸ а с Русским царем и

---

⁷⁴ У свом одговору на ово писмо, Блазнавац и Ристић су грофици Блудовој истакли да је идеја *Дунавског савеза* заправо идеја Кошута и мађарске опозиције, и да од времена измирења (1867) не постоји, али и да у Словенима никада није имала своје присталице. Посебно су нагласили да су њихови односи са Угарском добросуседски, и да би Срби увек били против сваке идеја, која би значила њихово ишчезнуће у корист Мађара, Запада и католицизма: АСАНУ, Јован Ристић, XXVI/13. *Ристићев нацрт одговора грофици Блудовој, јануар 1869.*

⁷⁵ Џон Августус Лонгворт, британски генерални конзул у Београду, од 1860. до 1875. године.

⁷⁶ Руске новине, чији је уредник од 1863. до 1887. године био Михаил Никифорович Катков.

⁷⁷ Други словенски конгрес одржан је у Москви 1867. године.

⁷⁸ Карл Васиљевич Несельроде (1780–1862), руски министар иностраних дела (1816–1856).

Русским народом. Это что-нибудь побольше значит, нежели личные антипатии сербских министров.⁷⁹

Великое несчастье – убийство князя Михаила, несчастье для всеобщего состояния не только славянского, но всего Восточного мира! Тяготееет на нас рука Господня, еще не минуло время испытания! Усугубите молитвы Ваши, владыко! Много предстоит еще страданий, как видно, будем молиться, чтобы не оскудела вера наша и чтоб мы не пошли опять блуждать во мраке напущенных на нас туманов, стреляя в своих собственных воинов и помогая заклятым врагам!

Благословите меня заочно, преосвященнейший владыко, и хранит Вас Господь!

Антонина Блудова

Помета: Читано 8 октября, послано в Департамент 16 ноября 1868 [г.]

РГАДА, Ф. 1274, Оп. 1, Д. 1718, Л. 1-10об. Копия.

---

⁷⁹ Одговарајући на писмо, у погледу Лонгворта, намесници су истакли да његово смењивање не би донело ништа ново, јер његово мишљење, које је увек усмерено против српских интереса, дели његова влада. Међутим, за разлику од британског, руског представника сматрају пријатељем, од кога не очекују грешке: АСАНУ, Јован Ристић, XXVI/13. *Ристићев нацрт одговора грофици Блудовој, јануар 1869.*

**Jovana Blažić
Ekaterina Vladimirovna Ivanova**

**THE CORRESPONDENCE BETWEEN SERBIAN
METROPOLITAN MIHAILO AND COUNTESS A. D. BLUDOVA
ON EVENTS IN SERBIA IN 1868**

Summary

In the second half of 1867, there was a change in domestic and foreign policy of the Serbian Prince Mihailo Obrenović. The changes that ensued have caused the disruption of relations between the Principality of Serbia and the Russian Empire. After the assassination of the Serbian prince and the takeover of the power by the Regency, headed by Milivoje Petrović Blaznavac, Serbian-Russian relations have been further undermined. On several occasions, with the Serbian Metropolitan Mihailo as a mediator, an attempt was made to conciliate two sides, thanks to the help of his Russian acquaintance, Countess Antonina Dmitrievna Bludova, who enjoyed a great reputation in Russian official and unofficial social circles.

In this paper are presented six critically edited letters written in 1868: five letters were written by the Serbian Metropolitan Mihailo, and one by Countess Bludova as her reply to his last letters. The edited correspondence, currently a part of archival fond within The Russian State Archive of Ancient Documents, enlightens the political situation in the Principality of Serbia in 1868 and represents an especially important historical source for researching the history of Serbian-Russian relations.

Keywords: Metropolitan Mihailo, Antonina Dmitrievna Bludova, Serbia, Milivoje Petrović Blaznavac, Jovan Ristić, Nikolay Pavlovich Shishkin, Russia.

Чланак примљен: 24. 04. 2013.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 02. 09. 2013.

Јована ШАЉИЋ*
Историјски институт
Београд

ОБНОВА БЕОГРАДСКЕ БАЈРАКЛИ ЦАМИЈЕ 1868. ГОДИНЕ**

Анстракт: У раду је представљено тринаест докумената о обнови београдске Бајракли цамије 1868. године. Обнова Бајракли цамије заједно са Указом српског кнеза Михаила Обреновића, који је такође у раду приложен, узимају се као догађаји којима је озваничена исламска вероисповест у Кнежевини Србији а потребе исламске заједнице стављене на терет државног буџета.

Кључне речи: Кнежевина Србија, Бајракли цамија, кнез Михаило, Исламска заједница.

Године 1867. последње турске посаде коначно су напустиле српске градове, те након више од шест деценија обележених борбом за национално ослобођење, Србија, иако још увек „вазална земља“, у пракси је изражавала све облике самосталности. Становништво Кнежевине Србије у то време било је махом православно, српско, мада су у њој живеле и националне и верске мањине. Најбројнију националну мањину чинили су Власи, и то у северо-источним окрузима, док су за њима ишли Цигани и Јевреји, у занемарљивом броју.¹ Иако су, званично, верска мањинска права у Србији прокламована тек Берлинским уговором и стицањем формалне независности деценију касније, те 1868. године, у Србији је већ постојала јеврејска црквено-школска општина, католичка општина,

* jovana.saljic@iib.ac.rs

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Европа и Срби (1804–1918): подстицаји и искушења европске Модерне* (Ев. бр. 177031).

¹ М. Јагодић, *Насељавање Кнежевине Србије 1861–1880*, Београд 2004, 48.

општина аугсбуршког исповедања, а од 1868, захваљујући иницијативи српског кнеза, и муслиманска заједница финансирана из буџета Кнежевине.

У Кнежевини Србији је тих година живело нешто више од шест хиљада муслимана.² Махом су називани „Турцима“ али не на етничком већ искључиво на верском принципу. Признавање постојања муслиманске мањине и исламске вероисповести у Србији симболично је везано за обнову београдске Бајракли џамије 1868. године.

У раду је приложено укупно 13 докумената који се односе на обнову џамије, међу којима и Указ кнеза Михаила од 18/30. маја 1868. године³ о стављању муслиманске заједнице и њеног верског апарата на терет државног буџета. Први документ носи датум 9/21. април 1868. а последњи 7/19. октобар исте године. Први представља препис писма које је тадашњи министар просвете и црквених дела Кнежевине Србије, Димитрије Црнобарац, упутио министру грађевина Миливоју Петровићу Блазнавцу којим га обавештава да је по налогу кнеза Михаила изабрао једну београдску џамију коју је потребно оправити и обновити тако да се у њој може вршити богослужење, као и једну кућу за хоџу.⁴ Овиме је читава ствар покренута, а коначно је потврђена поменутиим кнежевим Указом.⁵ Сва приложена документа похрањена су у Архиву Србије (=АС), фонду Министарства просвете и црквених дела, Просветно одељење (=МПс-П) и фонду Државног Савета (=ДС). У раду су дата хронолошки, у неизмењеном облику, без правописних, граматичких или других језичких интервенција.

---

² Према попису становништва из 1874. године у Србији је живело 6.176 муслимана, од тога највише у Алексиначком округу – 1.242, затим у Књажевачком 1.101, Подринском 973 и Шабачком 688. У осталим окрузима их је било мање. У вароши Београд живело је 36 муслимана. Осим ових 36 београдских, сви се према попису воде као Цигани, *Државопис Србије IX*, Београд 1879, 152.

³ Сви датуми у главном тексту дати су паралелно по старом и новом календару. Сви датуми у приложеним документима остављени су као у оригиналу.

⁴ Док. овде приређен под бр. 1.

⁵ Док. овде приређен под бр. 7.

1.

Министар просвете и црквених дела Димитрије Црнобарац – заступнику министра грађевина Миливоју Петровићу-Блазнавцу, 9/21. априла 1868. у Београду, АС, МПС-П, 1868, VIII, 1871, бр. 981.

Мин. Грађевина № 981

9. Април 1868

Као што вам је познато ја сам по налогу Његове Светлости наредио те је изабрана овдашња једна џамија, и то по имену названа Барјак-џамија, за богомољу мухамеданаца, и у одсуству вашем писао сам президијално г. Начелнику грађевина, те је изаслао инцинира г. Вуковића, који је по упутству г. управитеља вароши исту џамију и једну до ње кућу за обитавање хоће, прегледао и приложени [...] предрачун преко г. управитеља вароши писао му.

Како је речена оправка заиста потребна да би се у тој џамији могло богослужење вршити, то пошилићу вам вишенаведени предрачун имам чест молити вас, да изволите даље шта треба наредити да се та оправка изврши, и да, ако би по предмету исте оправке требало какво законодавно решење за употреблење грађе од други правител. зграда кои за издавање нужне суме [...] наново изволите надлежно издејствовати. Како се не би преписком одуговлачило за ствар која потребује да се што скорије сврши.

Примите и [...]

2.

Заступник министра грађевина Миливоје Петровић-Блазнавац – Државном савету, 10/22 априла 1868. у Београду, АС, ДС, 161/868.

Државномъ Совету

Министар Просвете и Црквених Дела по налогу Његове Светлости наредио е, да се една џамия одь овдашњи изабере за богомољу Мухамеданаца, за коју цель изабрана е тако названа „Барак-Џамия“.

Поменута Џамия а и до њ постоећа кућа коя ће да служи за обиталиште хоће, потребуе оправку, зато е Министаръ Грађевина наредио,

те е за оправку сачинѣнъ предрачун, по коме ће оправка џаміе и куће коштати до 15 500 гр. порески.

Све гореизложено Министаръ Грађевина доставляюћи Државноме Совету, узима честь предложити му на решенѣ:

„Да се на оправку назване „Барак-Џаміе“ коя ће служити за богомолю Мухамеданаца, као и за оправку куће коя ће служити за обитаванѣ хоће, може издати до 15 500 гр: порес. изъ кредита овогодишњимъ бюджетом одређеногъ на оправке“.

№ 890
10. Априла 1868 год
у Београду

Заступник Министра Грађевина
Полковникъ
[Потпис] М.П. Блазнавац

3.

Решење Државног савета од 12/24. априла 1868. у Београду,
АС, ДС, 161/868.

Државний Советъ

По предмету заступника Министра грађевина од 10. ов.м. 890. решіо је:

„да се на оправку назване „Барак-Џаміе“ коя ће служити за богомолю мухамеданаца, као и за оправку куће коя ће служити за овитаванѣ хоће, може издати до 15.500 гр. пор, из кредита овогодишњимъ бюджетом одређеног за оправке“.

№ 554
12. Априла 1868. год.
У Београду
Глав. Секретар Совета
[Потпис] Д. Матић
13. Априла 1868.
У београду
Заступник Мин. грађевина
Полковник
[Потпис] М.П. Блазнавац

Предс. Совјета
[Потпис] Ј. Мариновић

Княз одобрава
[Потпис] М.М Обреновић

4.

Заступник министра грађевина Миливоје Петровић-Блазнавац –
министру просвете и црквених дела Димитрију Црнобарцу, 3/15. маја
1868. у Београду, АС, МПС-П, 1868, VIII, 1871, бр. 1238.

Господине!

У одговору на веше писмо од 9га Априла ов год № 981 имам чест
известити Вас Господин Министре да е Височайшим решенѣм одобрено
на оправку тако назване „Барак-Џамиа“ која ће служити за богомољу
Мухамеданаца и едне куће до исте у којој ће обитавати Хоца 15.500 гр
порезски, затим да е ова оправка на лицитацији уступљна предузимачу
Фердинанду Розелту с том обвезаности да е дужан буде извршити за 6
Недеља дана рачунајући од 20. Априла па до 2. Јунија ов. Године. Према
томе изволите Дакле даљ шта треба наредити и примите овом приликом
мое високопоштованѣ.

№ 1062
3 Маја 1868
У Београду

Заступник Министра Грађевина
полковник
[Потпис] М.П. Блазнавац

5.

Министар просвете и црквених дела Димитрије Црнобарац –
Државном савету, 10/22. маја 1868. у Београду, АС, ДС, 216/868.

Државном Совету

Да неби мухамеданци, који се по својим пословима у Београду
баве, без религиозне утехе били, Његова Светлост благоволила је наредити, да
се једна од овдашњих џамија оправи за богомољу њихову.

Услед овога високог налога изабрана је као најцелисходнија
Барјак-џамија и Министар грађевина по молби мојој изаслао је стручне
људе те су исту џамију као и једну кућу до ње где ће хоца обитавати
прегледали и као што ме под 3. тек. мес. Г. № 1062 извештава, оправка би
ће извршена до 2. Јунија тек. год.

Како је мали број мухамеданаца који овде станују и по већој части
сиромашног су стања, и нису кадри собом издржавати хоцу и мујезина, то
подписани у име правитељства Његове Светлости, моли Државни Совет
да изволи одобрити следеће:

„Министар просвете и црквених дела овлашћује се да може од 1. Јунија тек. год. издавати хоци при овдашњој барјак-цамији до 240 а мујезину до 120 талира годишње. Према овом да се сума од 1800 гр. пор. рачунајући вишенаведену годишњу помоћ од 1. Јунија до конца ове рачунске године дода из суме за изванредне трошкове целом правитељству одређене, и за идућу рачунску годину да се у буџет стави.

№ 1238

10. Маја 1868. год.
у Београду

Министар
просвете и црквених дела
[Потпис] Д. Црнобарац

6.

Решење Државног савета од 15/27. маја 1868. у Београду,
АС, ДС, 216/868.

Државни Совет

По предмету Министра просвете и Црквених дела од 10 Маја ов. год. № 1238, решио је:

„Овлашћује се исти министар, да може од 1. Јунија ове године издавати Хоци при овдашњој бајрак-цамији до 240, а Мујезину до 120 талира годишње. Према овом да се сума од 1800 гр. пор., рачунајући вишенаведену годишњу помоћ од 1. Јунија до конца ове рачунске године, изда из суме на ванредне трошкове целом правитељству одређене, а за идућу рачунску годину да се у буџет стави.“

№ 480

15. Маја 1868. год.
у Београду

Председник Совета
[Потпис] Ј. Мариновић

Глав. Секретар Совета

[Потпис] Д. Матић

18. Маја 1868. год
у Београду

Княз одобрава
[Потпис] М.М. Обреновић

Министар просвете и цркв. дела

[Потпис] Д. Црнобарац

Министар финансија

[Потпис] К. Цукић

7.

Указ кнеза Михаила Обреновића од 18/30. маја 1868. у Београду,
АС, МПС-П 1868, VIII, 1871, бр. 1398.

Михаил М. Обреновић III
По милости Божјој и вољи народа
Књаз Србски

По договору са Државним Саветом решили смо и решавамо:
„да се министар Просвете и црквених дела овласти, да може од 1. Јунија ове године издавати Хоци при овдашњој Бајрак-Џамији до 240, а Мујезину до 120 талира годишње. Према овом да се сума од 1800 гроша пореских, рачунајући вишенаведену годишњу помоћ од 1. Јунија до конца ове рачунске године, изда из суме на ванредне трошкове целом правитељству одређене, а за идућу рачунску годину да се у буџет стави.“

Наши Министри: просвете и црквених дела и финансија, нека ово решење изврше.

18га Маја, 1868. год.

[Потпис] М.М. Обреновић

У Београду

Министар Просвете и црквених дела,

[Потпис] Д. Црнобарац

Министар финансија,

[Потпис] К. Цукић

8.

Министар просвете и црквених дела Димитрије Црнобарац –
министру финансија Кости Цукићу, 22. маја/3. јуна 1868. у Београду,
АС, МПС-П, 1868, VIII, 1871, бр. 1311.

Господину министру Финансија № 1311

22. Маја 1868. Године

У Београду

Као што ме управитељство вар. Београда под 12. Маја, тек. Год. № 1706 извештава.

Ради обитавања Хоце који ће муслиманима у овд. Барјак-џамији свршавати обреде њиховог закона, има се по височајшем решењу Његове Светлости, поред исте џамије уступити и једна кућа правитељствена. Та кућа која је за ту потребу намењена уступљена је неком вилхелму шосбергу овдаш. снајдер-мајстору за 1200 грош. чар. годишње кирије, коју је досад

уредно плаћао правитељству. У простору ове куће налази се многостручна насејана зелен, која је одређеном комисијом процењена у 240 гр. чар. [речено] Саопштавајући ми, управитељство гореизложено излаже ми своје мишљење: да би праведно било закупцу именованом поред суме опредељене му као награду за усеве у 240 гр. чар. још и двомесечну кирију за Март и Април у 200 гр. чар. износећу свега у 440 гр. чар. опростити, пошто се и сам закупца мора сад одма из закупљеног добра иселити.

Услед овога известија чест имам молити вас да изволите даље подејствовати да се та сума одобри.
Примите и [...]

9.

Министар финансија Коста Цукић – Државном савету,
29. маја/10. јуна 1868. у Београду, АС, ДС, 259/868.

Државном Совету

Господин Министар Просвете и црквених дела под 22 тек мес № 1311 доставља ми, како се по највишем решењу Његове Светлости има уступити ради обитавања Хоце, који ће Мухамеданцима у оvd. барјак-цамији свршавати обреде њихових закона, и једна кућа правитељствена под № 647 означена, која онде близу постоји.

К' овоме Г. Министар Просвете и црквених дела додаје, да је та кућа, као што га је ово варошко управитељство известило, дата под кирију неком Вилхелму Шосбергу, кројачком мајстору, за 1200 грчар. на годину, а то је од 1. Новембра ове године коју је кирију он уредно плаћао у одређеним му роковима. Па како се поменути Кирајџија има одма иселити из ове куће, јер исту ваља оправљати и за обитавање приготовити је, то Г. Министар просвете и црквених дела додаје даље, да му је ово варошко управитељство изјавило, да би праведно било именованом Кирајџији, због тога, што се уговор с' њиме пре времена раскида, у име накнаде за то опростити двомесечну кирију, а на име за месец Март и Април, која износи 200 гр чарш. а осим тога, будући је он у простору те куће засејао разну зелен, да му се и за то накнада да у 240 грчарш. колико су, одређени од стране Управитељства вештаци нашли, да та зелен вреди.

Ово достављајући ми Г. Министар Просвете и црквених дела молио ме је да ја као надлежан дејствујем даље, те да се поменутом Кирајџији опрости двомесечна Кирија, а и да му се она накнада за усеве да.
По овоме ја имам чест и предложити Државном Совету на решење:

„Да се Вилхелму Шосбергу кројачком мајстору опрости кирија за месеце: Март и Април ове године у 200 гроша чар. за кућу правитељствену означену под № 647 у име накнаде за то што се он сада одма из исте куће, која се за обитавање хоће има оправити, мора иселити.

Осим тога да се поменутом кирајцији и накнада за усеве, које је он у простору те куће засејао, по процени вештака у 240 гр чар. изда из државне касе, и то из кредита одређеног буџетом за тек. рач. годину на изванредне потребе.“

№ 3325
29. Маја 1868 год
У Београду

Министар Финансија
[Потпис] К. Цукић

10.

Решење Државног савета од 7/19. јуна 1868. у Београду,
АС, ДС, 259/868.

Државни Совет,

По предлогу Министра финансија од 29. Маја ов. год. №3325, решио је.

„Да се Вилхелму Шосбергу кројачком мајстору, опрости кирија за месеце: Март и април ове године у 200 гр. чар. за кућу правитељствену означену под №647 у име накнаде за то, што се он сад одма из те куће, која се за обитавање хоће има оправити, мора иселити.

Осим тога, да се поменутом кирајцији и накнада за усеве, које је он у простору те куће засејао, по процени вештака у 240 гр. чар. изда из државне касе, и то из кредита одређеног буџетом за тек. рачун. Годину на изванредне потребе.“

№ 567.
7. Јунија 1868
Председатель Држ. Совета
У Београду
Глав. Секретар Совета
[Потпис] Д. Матић
8. Јунија 1868 год
У Београду
Министар Финансија
[Потпис] К. Цукић

Привремено Намесништво Књажеског
Достојанства одобрава

[Потпис]
Ј. Мариновић

11.

Заступник министра грађевина Јован Бели-Марковић – заступнику министра просвете и црквених дела Панци Јовановићу, 11/23. јула 1868. у Београду, АС, МПС-П, 1868, VIII, 1871, бр. 2022.

Господине,

Част ми је поставити Вас у знање да је оправка Барјак-Цамије за Богомољу Мухамеданаца, и кућа за обитавање хоће, од предузимача свршена, и да је нужно да се једна комисија одреди, која ће извршене оправке прегледати и примити, и потоме надлежном лицу на употребење предати, зато Вас господине молим: да од Ваше стране одредите једно лице, који ће као члан у реченој комисији дејствовати.

Комисија ова има се састати на дан 21. Јула тек год у 9 сахата пре подне на лицу места.

Ово саопштавајући част имам Господине Министре, молити Вас да изволите наредити да се лице које у ову комисију одредили будете реченог дана и сахата Г. Г. Вуковићу и Винтеру Инцинирима које сам од моје стране за чланове ове комисије одредио, на лицу места придружи.

Примите, Господине уверење мога поштовања,

№ 1387

11 Јула 1868 год.

У Београду

Заступник

Министра Грађевина

Под Полковник

[Потпис] Ј. Бели-Марковић

12.

Заступник министра грађевина Јован Бели-Марковић – Државном савету, 21. септембра/3. октобра 1868. у Београду, АС, ДС, 399/868.

Државном Савету!

Овде у Београду живећи Турци са своимъ хоцомъ обратили су се Министру Грађевине и изјавили да су први путъ кадъ се чинио пописъ, да се барјакъ цамија заедно са хоциним обиталиштем оправи, изгубили из вида многе још потребне оправке, како на самој цамиј, тако и на обиталишту хоциномъ, па с` тога да се сада по други пут обраћаю с

молбомъ да се накнадно јоштъ неке потребне дограде и џамија у редъ дотера. Потребу ову поглавито у слѣдујушћемъ су представили.

Да се и остале стране авише одъ куће у којој хоца обитава кое нису зидомъ обрађене, тако више обраде, еръ веле крозъ тарабу кој иште у Авлію вирити кое по њиновомъ закону несме да буде.

Да се една зграда од тврдогъ матеріяла сагради у авлій хоцине куће за храненѣ и оставу џамиски ствари.

Да се авлія џамиска коя е сада доста стрма, изравна насипанѣмъ землѣ збогъ когъ узрока такође треба подићи еданъ якъ зидъ да насипъ одржати може.

Да се на свима прозорима џаміе начине гвоздени капци, јеръ вели тиме се избегава не само опасностъ пожара, него постизава и сигурностъ, да које несташно лице крозъ прозоръ не уђе у џамію и какво обезсвећенѣ неучини.

Да се сви зидови како сада постоећи тако и они кој ће се подићи око авліе џамиске и куће хоцине омалтеришу и окрече како би таковомъ чиштотомъ светиню храма јоштѣ већма увеличали и красили.

Осимъ ови изложени главни оправки и доправки, има јоштѣ неке ситне оправке да се изврше у џаміи и хоциной кући.

Министар Грађевина се у намери свима горе поброяним захтевањима овде стануюћи Турака удовиствојити, па с' тога е и наредіо да се за исте оправке и доправки начини предрачунъ по коме би потребно трошка било свега до 13035. грош порес. да се изврше. Неке одъ ови оправки извршиће се јоштѣ у оной години, а неке одложиће се за идућу па с' тога Министаръ Грађевина, доставляјући све горенаведено Државном Совету до знаня узима честь предложити му на решење:

„Да се на оправку назване Барякъ џаміе и куће у којој хоца обитава, може издати 13.035 грош порезски што изъ кредита кој ће буџетомъ за 1869. годину рачун на оправке одобрень бити.

№ 2044

21. Септембра 1868.

У Београду

Заступникъ

Министра Грађевина

Под Полковникъ

[Потпис] Ј. Б-Марковић

13.

Решење Државног савета од 7/19. октобра 1868. у Београду,
АС, ДС, 399/868.

Државни Совет

По предмету Министра Грађевина од 21. Септембра ов. год. № 2044.
решіо е:

да се на оп равку назване „Барјак Цаміе“ и куће у којој хоца обитава
може издати 13.035. гр пор. и то из кредита, који ће буџетом за 1869. рач.
год. на оправке одобрен бити.

№ 841.

7. Октомбра 1868

У Београду

Председникъ држав савета

[Потпис] Ђорђе Д. Ценић

Намесници књаж. достојанства одобравају

[Потпис] ММ Блазнавац

[Потпис] Јов. Ристић

[Потпис] Јован Гавриловић

Михаила М. Обреновића III.
по милости Божијој и вољи народа
Књаза Србски.

По договору са Зрњавним Саветом реше-
ли смо и решавамо:

" да се Министарство црквених дела
обавези, да може од 1 Јунија ове године изде-
вати доди ичи обвештој Барјак-цалији до 240,
а музејству до 120 шалица годишње. Према овом
да се сума од 1800 готла стурских, рачунајући
дешенавезету годишњу полат од 1 Јунија до
Кочија ове рачунале године, изде на суму на
вакредне штошнове целом стравинелашту одре-
ђење, а да издуку рачуналу годињу, да се у
буџету сави."

Наши Министри: црквених и државних
дела и финансије, нека ово решење потврде.

18^{та} Маја, 1868. год.
у Београду.

Министар
црквених и државних дела,

Министар финансије,

Jovana Šaljić

**THE RECONSTRUCTION OF BELGRADE BAJRAKLI MOSQUE
IN 1868.**

Summary

In 1867. the last Turkish military crews have finally left Serbian cities. After more than six decades marked with the struggle for national liberation, Serbia, although still „a vassal country,, in practice was expressing all forms of independence. The population of the Principedom of Serbia at that time was mostly Orthodox, Serbian, although ethnic and religious minorities have lived there as well including more than six thousand Muslims. The recognition of the existence of Muslim minority and the Islamic religion in Serbia is symbolically related to the reconstruction of Belgrade Bajrakli mosque in 1868. The paper presents a total of 13 documents relating to its reconstruction, including the decree of Prince Mihailo, dated 18/30 of May 1868 which puts Muslim community and its religious apparatus on the state's budget.

Keywords: Principedom of Serbia, Prince Mihailo, Bajrakli mosque, Islamic Community.

Чланак примљен: 06. 05. 2013.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 02. 09. 2013.

Недељко В. РАДОСАВЉЕВИЋ*

Историјски институт

Београд

СИМО СОКОЛОВ И СРПСКА ЕМИГРАЦИЈА У БУГАРСКОЈ 1883–1886. (ДОКУМЕНТИ)**

Анстракт: У раду су приређени и објављени извори из фонда „Симо Соколов“, који се чувају у Бугарском историјском архиву у Софији. Извори су настали преписком српских политичких емиграната у Бугарској са Соколовим, словенофилом и одликованим српским официром из рата за независност 1876–1878. Симо Соколов, Бугарин из Трна, одрастао и школован у Србији, вратио се након тог рата у Бугарску. У периоду након Тимочке буне, активно је помагао српске емигранте који су се склонили у Бугарску, и имали намеру да оружаном побуном изврше преврат у Краљевини Србији. Грађа из ове тематске целине приређена је хронолошким редоследом, уз додатна објашњења у тексту. Идентификовани су важније личности, топоними и догађаји.

Кључне речи: Симо Соколов, Никола Пашић, Краљ Милан Обреновић, Србија, Бугарска, емиграција, државни удар.

У Бугарском историјском архиву (Български исторически архив) Народне библиотеке Свети Кирил и Методиј (Св. Кирил и Методиј) у Софији, чува се и архивски фонд „Симо Соколов“. Након последње ревизије грађе, он је под редним бројем 34 сврстан у посебан део под именом „Лични фондови“ (Лични фондове): Реч је о архивским фондовима формираним од оставштина појединих личности.

* nedeljko.radosavljevic@iib.ac.rs

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Европа и Срби (1804-1918): подстицаји и искушења европске Модерне* (Ев. бр. 177031).

Фонд „Симо Соколов” садржи 11 тематских целина, односно архивских јединица (архивни единици), у којима се чувају 122 предмета, од којих неки садрже и више докумената. Хронолошки, он обухвата време од 1868. до 1918. године. Поред службених докумената, у њему се чува и део приватне преписке аутора на српском, бугарском и руском језику. Грађа на другим језицима највише је повезана са његовим контактима са бугарском емиграцијом у Румунији, док су документа на руском језику углавном војне провенијенције. Након грађе на бугарском, у фонду је најзаступљенија грађа настала на српском језику. Архивистичку обраду грађе извршио је Љубен Божинов.

Грађа из овог фонда делом је објављена. Соколовљев биограф Николај Илијев је у своје дело *Капитан Симо Соколов, трњското въстание от 1877. г.*, унео и садржај појединих докумената, пре свега везаних за његову делатност у периоду ратова које су водиле Русија и кнежевине Србија и Црна Гора против Османског царства од 1876. до 1878. године, преведених на бугарски језик.¹ У раду под насловом *Српски документи из фонда „Симо Соколов” Бугарског историјског архива Софија*, приређена су и публикована документа из прве три целине овог фонда, која се у највећем броју односе на ратни период 1876–1878, мада је њихов хронолошки распон од 1875. до 1910.² Документа на српском језику која се не односе на ратни период 1876–1878, највише има у тематској целини 8, а њихова проблематика везана је за односе српских емиграната у Бугарској са Симом Соколовим и другим значајним бугарским личностима, па је због тога њиховом приређивању и објављивању морало да се приступи одвојено.

Тематска целина 8 због садржаја грађе и носи назив *Сарадња са српским емигрантима у Бугарској на челу са Николом Пашићем у њиховој револуционарној делатности против краља Милана и српске владе 1885–1886. године*.³ Ради се, дакле, о у српској и другим историографијама мало познатој грађи, која даје слику амбициозно замишљеног подухвата државног удара у Краљевини Србији, планираног од емиграната окупљених око првака Народне радикалне странке на челу са Николом Пашићем, који су,

---

¹ Н. Илиев, *Капитан Симо Соколов, трњското въстание от 1877. г.*, София 2000.

² Н. Радосављевић, *Српски документи из фонда „Симо Соколов” Бугарског историјског архива Софија*, Споменик СХЛП, Одељење историјских наука, 15, Београд 2009, 125–140.

³ *Сътрудния на сръбските емигранти начело с Никола Пашич в България в тяхната револуционна дейност срещу крал Милан и сръбското правителство 1885–1886.*

након пропасти Тимочке буне 1883. године, нашли уточиште у Бугарској.⁴ Утицајна емигрантска групација нашла је стабилан ослонац у људима попут Сима Соколова, и била подржана од Словенског добротворног друштва из Санкт Петербурга, институције која званично није била део руских државних структура, али је руска влада имала јак утицај на њено деловање.⁵

Да би се боље разумеле околности настанка грађе из ове тематске целине, неопходно је указати на чврсту везаност Соколова са Србима и Србијом. Соколов је рођен у селу Грознатовци код Трна 1848. године, али, највећи део детињства и младости провео је у Кнежевини Србији, у којој су се бројни његови сународници школовали, политички организовали, бавили различитим занатима и трговином, политички и војно организовали. Та бројна бугарска колонија у Кнежевини Србији била је основ за формирање добровољачких јединица, попут Прве бугарске легије, која је учествовала у одбрани Београда од османског гарнизона смештеног у калемегданској тврђави 1862. године. Соколовљеви отац и стричеви, који су се бавили дунђерским занатом, прво су се настанили у Тополи.

Симо Соколов је у Србији завршио основну школу, стекао пуно гимназијско образовање и дошао до краја студија на Историско–филолошком факултету Велике школе у Београду. Соколовљеве београдске године, започете у јесен 1865. уписом у Београдску гимназију, биле су и почетак његовог ближег упознавања са бугарском политичком емиграцијом. На

---

⁴ Већина емиграната добила је посао у државној служби, ослоњена на своје бугарске сараднике који су имали јаког утицаја у влади. Сам Никола Пашић прво је добио место професора геометрије у Првој мушкој гимназији у Софији, да би потом као службеник Министарства грађевина учествовао у планирању изградње железнице кроз Бугарску, а радио је и друге послове из домена овог владиног ресора. Ј. Д. Митровић, *Никола Пашић као емигрант о питању ослобођења „српске земље“ у Бугарској*, Тимочка буна 1883. и њен друштвено-политички значај за Србију XIX века, Београд 1986, 189.

⁵ Пашић је успоставио блиску комуникацију са Василијем Аристовим, председником Словенског добротворног друштва. Ово друштво, иако формално самостално од руске владе, у свом саставу је имало неколико генерала, грофова и универзитетских професора, врло утицајних у држави. Поред тога, у Москви је био у контакту са Иваном Аксаковим и генералом Михаилом Черњајевом, који је био учесник српско-османског рата. Одређену подршку Пашић је обезбедио и у Румунији, где се крио у време када су српска и аустроугарска дипломатија тражиле да буде изручен Краљевини Србији. А. Шемјакин, *Никола Пашић у емиграцији (1883–1889)*, Бугарска, Румунија, Русија, Никола Пашић – живот и дело, Београд 1997, 219–220.

њега је посебан утицај имао Љубен Каравелов,⁶ док му је ђакон Дионисије Антонов Помаков, каснији ловечки митрополит Бугарске егзархије, који је у Београду учио богословске науке, давао новчану помоћ.

Иако је од раног детињства живео у Кнежевини Србији и систематским образовањем стекао одлично знање српског језика, Соколов је сачувао свест о бугарском пореклу. Међутим, као и други Бугари тог времена, он се у Кнежевини Србији никако није осећао као странац. У српској средини, и у комуникацији са бројним Бугарима, Соколов је прихватио идеје о потреби заједничке акције балканских народа за коначно ослобођење од османске власти. Након што је у Босни и Херцеговини 1875. избио српски устанак, Соколов је са својим бугарским истомишљеницима, пре свега Љубеном Каравеловим, подржавао борбу за ослобођење Срба у Босни, а када је 6. априла 1876. у Копривштици почео и бугарски устанак против османске власти, који је брзо угушен уз велике злочине османских трупа, било је сигурно да ће узети учешћа у рату који је убрзо уследио. Уочи српско-османског рата 1876–1878, Соколов је брзо прошао курс војне обуке, која га је препоручила за официрски чин. На добровољце из предела под османском влашћу војне власти Кнежевине Србије су озбиљно рачунале. У том смислу, делатност Соколова превазишла је и њихова најсмелија очекивања. У подстицању Бугара да приступе српској војсци, посебно оних из околине родног Трна, у који је повремено одлазио у извиђачке мисије преодевен у сељачко одело, он је имао кључну улогу. У време рата командовао је добровољачким јединицама у чијем саставу нису били само Бугари, већ и Срби из

---

⁶ Љубен Стојчев Каравелов (Копрившница, 1834 – Русе, 1879), књижевник, новинар, публициста и национални радник, један од оснивача Бугарског револуционарног централног комитета, организације чији је циљ био ослобођење Бугарске од османске власти. Године 1867. боравио је у Београду као дописник неких руских листова, у очекивању рата Србије против Османског царства. Због веза са Уједињеном омладином српском био је принуђен да напусти Београд и оде у Нови Сад, где је 1868. био неколико месеци под истрагом због сумње у повезаност са атентатом на кнеза Михаила Обреновића. Пошто је био ослобођен оптужби, одлази у Букурешт. У Београду је поново боравио 1875, а током 1876. узео је активно учешће у формирању добровољачких чета. Све време до тада, непрекидно је одржавао контакте са својим србијанским познаницима, али и са устаницима у Босни и у Херцеговини. Његова супруга Наталија била је Српкиња. Умро је 1879. од туберкулозе, непосредно по ослобођењу Бугарске. Међу његовим делима, издваја се и драма написана на српском језику 1869, *Је ли крива судбина*. В. Николова, М. Куманов, *Кратак историјски справочник*, Бугарија 3, Софија 1983, 257–259.

различитих крајева Османског царства. Сви они су, у тешким тренуцима, када је Србија била пред војничким сломом, имали велико поверење у њега као свог команданта. Соколов се истакао у бојевима на Кади Богазу, Бабиној Глави, Тресибаби, а посебно у борбама за ослобођење Пирота и у продору српске војске према Ћустендилу. У току рата, више пута је похваљиван и одликован за исказану храброст, а посебно за допринос у ослобођењу Пирота.⁷ О томе колико је његово име међу Србима ослобођеним од османске власти било угледно, сведочи и податак да се оно, поред имена краља Милана и српских генерала Хорватовића, Белимарковића и Лешјанина, помиње и у једној од песама насталих након ослобођења Ниша.⁸

Симо Соколов, похваљиван и одликован официр српске војске, добровољачки војвода кога је због исказане храбрости веома поштовао и генерал Ђура Хорватовић, одлучио је да се након стварања Кнежевине Бугарске врати у завичај. У Бугарској је био народни посланик, а бавио се и адвокатуром. Као посланик се залагао за обнову Трнског краја, који је у рату тешко страдао.⁹

Када је избио српско-бугарски рат, Соколов је, као и већина Бугара, био изненађен. Иако је имао капетански чин, који је у бугарској армији био практично највиши¹⁰, и велико ратно искуство, Соколов ипак није морао да се бори против српске армије чији је заслужни официр био. Њему је, као резервном официру, била поверена једна добровољачка формација предвиђена за одбрану Софије, до које немотивисана српска војска у краткотрајном наступању није ни дошла.¹¹ Бугарска влада није га послала на фронт можда и због знања које је имао у формирању, обучавању и дисциплиновању добровољачких одреда, стечених управо у српској војсци, а која су могла да се примене и у датом тренутку. Српско-

⁷ Н. Радосављевић, *Српски документи из фонда „Симо Соколов”*, 126.

⁸ У песми се помиње ослобођење Ћустендила које је извршио Соколов са својим добровољачким одредима, али је град убрзо напуштен и предат руској војсци. Први стихови гласе: *Краљ Милана српска војска земљу претисла, до Софију Хрват-паша до ње Радомир, на та бања Ћустендила Сима Соколов...* Б. Лилић, *Извештај изасланика Милоша С. Милојевића о стању школа у окупираним нишком, пиротском, врањском, топличком и ужичком*, Споменик СХЛП, Одељење историјских наука 15, Београд 2009, 77.

⁹ О Симу Соколову видети: Н. Радосављевић, *Српски документи из фонда „Симо Соколов”*, 125–140; Н. Илиев, *Капитан Симо Соколов, трњнското вџстание от 1877. г.*, Софија 2000, *passim*.

¹⁰ Готово сви официри са вишим чиновима били су Руси, привремено распоређени у војску Кнежевине Бугарске.

¹¹ Н. Илиев, *Капитан Симо Соколов, трњнското вџстание от 1877. г.*, 138.

бугарско суочавање на ватреној линији за њега је свакако било емотивно тешко, јер је био велики заговорник словенског јединства. Након рата, поред тога што је помагао српске емигранте, живео је углавном мирно, склоњен у страну са политичке и страначке сцене. Умро је у Софији 1918.

Иако су се 1878/79. вратили у ослобођену Бугарску, и Соколов и други Бугари који су учествовали у рату као припадници српске војске задржали су трајне везе са саборцима и пријатељима у Србији. Соколов се и у том погледу посебно истицао. Грађа која се чува у 8. тематској целини фонда *Симо Соколов*, управо указује на то које су му структуре у Србији биле блиске.

Након угушења Тимочке буне 1883, подигнуте против краља Милана Обреновића, већина њених учесника је похапшена: међутим, водећи идејни покретачи побуне, на челу са Николом Пашићем, Алексом Станојевићем и другим, успели да избегну хапшење прешавши у Кнежевину Бугарску. Од тада, њихов циљ је био свргавање краља Милана са српског престола, а у намери да опстану у Бугарској и из ње организују побуну, нашли су ослонац у својим бугарским ратним друговима. Никола Пашић био је у блиским односима са организатором Пловдивског преврата од 6. септембра 1885, Захаријем Стојановим и Димитром Ризовим, којим је дошло до уједињења Кнежевине Бугарске и Источне Румелије. Тај чин Пашић је поздравио, успут тражећи помоћ за куповину оружја ради извођења преврата у Србији. Поред тога, у преписци са њима износио је и предлоге за склапање српско-бугарског савеза, који би заживео након што би се решило питање смене власти у Краљевини Србији.¹²

Проблематика везана за српско-бугарске односе, па и наведени рат 1885, истраживана је и у српској и у бугарској историографији, а пажњу су јој посветили и руски научници који се баве историјом Балкана, пре свега словенским питањем. Међутим, иако позната, емигрантска активност Николе Пашића и других, који су након 1883. живели у Бугарској, још увек није у потпуности истражена. Прворазредни извори о томе, који се чувају у тематској целини 8. фонда „Симо Соколов”, могу допринети још бољем сагледавању емигрантске активности Пашића и сарадника.

У поменутој целини чувају се укупно 23 предмета. Грађа садржи осам телеграма, једну признаницу, два концепта писама и оригинале писама које је Соколов примио у периоду 1885–1886. године, на српском и на бугарском језику. Поред писама упућених Соколову, сачувана су и

---

¹² А. Шемјакин, *Никола Пашић у емиграцији (1883–1889)*, 216–217.

писма која је примио Пашић, као и концепти Пашићевих писама које је слао у Црну Гору књазу Николи Петровићу и председнику Министарског савета Божу Петровићу.

У овој преписци учествовали су Никола Пашић, Алекса-Аца Станојевић, Петар Славејков, Никола Сукнаров, Софија и Симо Соколови, и други. Преписка се односи на краља Милана Обреновића, књаза Николу Петровића, министра Милутина Гарашанина, председника црногорског министарског савета Божа Петровића, и друге. Поред писама или њихових концепта, сачувани телеграми сведоче о хитности извршења неких емигрантских замисли. Писма су стизала из Србије, затим из различитих крајева Бугарске, пре свега области поред српско-бугарске границе, од Видина, преко Лома и Куле, до Софије и Трна, као и из Москве, Новог Сада и Оршаве, што указује на постојање озбиљне мреже која је припремала извођење државног удара и преузимање власти у Краљевини Србији.

На заједничком деловању у рушењу краља Милана поново су се нашли људи чије је чврсто пријатељство створено у рату Кнежевине Србије против Османског царства. Међутим, у положају те две групе „браће по оружју“ и политичким идејама, постојала је велика разлика. Прво, Бугари у својој земљи нису били изложени опасности да, помажући српске емигранте, буду оптужени за издају, мада је њихова активност била праћена од полиције, посебно због тога јер је српска влада тражила да им се ускрати подршка и гостопримство, док су бугарске власти прво пристајале само на то да их држе даље од границе, да би их потпуно удалиле из земље тек након абдикације кнеза Александра Батенберга I, и доласка на престо Фердинанда Кобурга I. Сем тога, након српско-бугарског рата 1885¹³, огорчени на српског владара који им је само седам година раније био врховни командант, бивши бугарски добровољци у српској војсци нису више имали никаквих моралних дилема у погледу тога да ли је његово рушење пре свега за Бугарску, али и за политичку опцију у Србији која је то заговарала, па и општу словенску ствар, био користан посао. За њих је краљ Милан био човек који је непромишљеним

¹³ Краљевина Србија објавила је рат Кнежевини Бугарској 2 (14) новембра 1885. Убрзо потом, у бици код Сливнице 6. и 7. новембра, немотивисана и деморалисана, уз то и лоше вођена српска војска, поражена је, и кренула је у повлачење. Примирије је склопљено након српског губитка Пирота 16 (28) новембра 1885, а мир у Букурешту 3. марта 1886, са само једним чланом: *Између Краљевине Србије и Кнежевине Бугарске мир се успоставља даном потписивања овог уговора*. Када је реч о међудржавној граници, задржан је status quo ante bellum. *Историја српског народа* 6/1, Београд 1983, 82–84 (Чедомир Попов).

уласком у рат у значајној мери искомпликовао односе два народа, и угрозио рад на словенском јединству.

Међутим, за разлику од Бугара, делатност српских емиграната се кретала танком линијом између намере да се сруши њихов владар у циљу извлачења државе испод аустроугарског утицаја и нове афирмације идеје словенског јединства, и издаје државе, која је због тога могла да се нађе и у грађанском и династичком рату. Андреј Шемјакин наводи да је српска емиграција припремила чак четири плана покушаја државног удара у Краљевини Србији, у кратком периоду од 1884. до 1886, намеравајући да у њих, поред својих присталица, укључи и Кнежевину Црну Гору.¹⁴ У намери да свој циљ реализују, емигранти се нису устручавали да преко ухода чак шпијунирају и српску војску у пограничним областима, и да припремају и наоружавају своје присталице. Њихова замисао да се обрете црногорском књазу Николи Петровићу с молбом да преко Рашке области упути одред од 600 до 1.000 људи, који би помогао побуну у Ужичком крају, у којој су отпор политици краља Милана одмах по склапању Тајне конвенције са Аустро-Угарском организовали радикалски прваци, прота Милан Ђурић и прота Новак Милошевић, такође је био корак ка неизвесној будућности државе. То би, очигледно, био почетак државног удара. За даља збивања у Краљевини Србији вероватно није било озбиљног плана.

С обзиром на то шта се све у емигрантским круговима планирало, заустављање једног од покушаја државног удара у тренутку када је у Краљевини Србији након Пловдивског преврата проглашена мобилизација, и када се претпостављало да војска може да крене у ослобађање Старе Србије, није био патриотски чин којим је, због државних и националних интереса емигрантски политички програм склоњен у страну, већ сасвим прагматичан потез. Јер, у случају да изазову побуну у Србији у тренутку док јој војска врши стратегијски развој ка Косову и Метохији, политичка перспектива Николе Пашића и сарадника била би заувек окончана.

У времену настанка ових извора, постојале су три модерне јужнословенске државе, Краљевина Србија, Кнежевина Црна Гора и Кнежевина Бугарска. Србија и Црна Гора биле су већ државе са традицијом, иако им је пуна независност призната Берлинским конгресом 1878. године. Кнежевина Бугарска је тек седам година била самостална, са веома славим трибутарним односом према Порти, али заснована на темељима националне идеје развијене још под османском влашћу. А у

---

¹⁴ А. Шемјакин, *Никола Пашић у емиграцији (1883–1889)*, 216–217.

времену модерних националних држава, словенско јединство могло је бити узето у обзир само уколико су постојали и заједнички интереси проистекли из државног разлога. Док је руски утицај био најјачи у Кнежевини Бугарској, помоћ српским емигрантима преко незваничних канала можда се могла подвести под њен државни разлог. И црногорска политика, заснована на блиским политичким везама са Русијом и родбинским везама са србијанском кнежевском кућом Карађорђевића, такође је могла бити разумљива, мада је књаз Никола Петровић водио рачуна о томе да се не упушта у подршку авантуристичких пројеката српске емиграције у Бугарској.

Међутим, став емиграната према сопственој земљи, који се јасно види и у приложеној грађи, крајње је проблематичан. У свом партијском обрачуна с краљем Миланом, они очигледно нису много размишљали шта ће се десити са државом. И њихове идеје о упаду одреда црногорске војске на простор Ужичког округа, како би се тамо подигао устанак против краља Милана Обреновића, такође су биле површне. У том крају присталице Народне радикалне странке су судски процесуиране и затваране, по сеоским гробљима западне Србије и сада се могу наћи споменици људи који су умрли у затворима у којима су били заточени као краљеви противници, а на резервни састав војске из Ужица у рату 1885. краљ Милан није ни озбиљно рачунао, јер је могло доћи до побуне. Не треба заборавити да је то био однос према краљу Милану, али не и према целокупној династији Обреновића. Када се о томе ради, треба напоменути да је из Ужичког краја био њен родоначелник, кнез Милош Обреновић, а његов син, кнез Михаило, у њему је уживао неподељену подршку, нарочито након дипломатског успеха у исељавању османског гарнизона из ужичке тврђаве 1862. године. Иако до интервенције војно знатно слабије Црне Горе на том простору и није могло лако доћи, између осталог и због тога што са том државом није постојала заједничка граница, емигрантске ставове компромитује и сама идеја коју су развили. Јер, последице упада одреда црногорске војске на простор веома добро наоружане западне Србије довеле би до унутарсрпског рата, одмазде према присталицама династије Обреновића, а нису могле бити искључене и друге могућности, попут окршаја присталица две династије, пљачке, уништавања привреде и имовине. И шпијунирање пограничних јединица српске војске, уз опис њиховог стања, свакако доступан и бугарским властима, гледано из угла националног и државног интереса такође нема оправдања. Тадашња, као и каснија модерна законодавства, такву делатност препознају као кривично дело издаје.

Читајући део докумената из ове збирке, необавештени читалац би на први поглед помислио да се ради о две групе привредника који се у преписци договарају око послова, купују и продају робу, тргују свињама и сточном храном, учествују на лицитацијама око изградње мостова... Међутим, иако су неки од припадника српске емиграције у Бугарској имали пословне интересе, врло је лако одредити које писмо се заиста односи на личне послове, а у којима се трговачки и пословни изрази користе као шифроване писане поруке. Када, на пример, Алекса Станојевић моли Соколова да пронађе извесног јеврејског трговца Баруха у Софији који му дугује новац, и тражи од њега да активирањем менице тај дуг наплати, нема никакве сумње да је о томе заиста и реч. У оваквим случајевима аутори писама су се потписивали именом и презименом, а у њиховој садржини нема ништа тајно. Међутим, када исти човек обавештава Соколова да је *овамо* [у Бугарску] *прешло тријестину људи да узму алат*, и да је *премешено и склоњено 17 пијука*, јасно је да се ради о припадницима српске опозиције који су у Бугарској добили оружје и враћали се назад. У једном писму у коме се потписао као *Рајић трговац*, Никола Пашић наводи да ће, *док пијаца не буде боља, свиње боље спремити*, као и то *да ће купити храну за њих*, с тим да их Соколов смести на сигурно док не дођу *трговци из суседства*. У том писму свакако се радило о пушкама и муницији, које је требало пребацити преко границе, а трговци из суседства који се помињу у ствари су Пашићеви истомишљеници из Србије. И телеграми којима се Соколов извештава да су за *Инжењера* [Пашића] *послати алати* у погранични Цариброд упућују на сличан закључак.

Емигрантска активност трајала је све док председник бугарске владе, Петко Каравелов, брат Љубена Каравелова, није у склопу нормализације односа две земље након рата забранио њихову делатност, а Пашићу и најближим сарадницима накратко ускратио гостопримство. Они су, међутим, поново били у Бугарској већ 1888. године. У даљем тексту ова грађа дата је хронолошким редоследом. Уз сваки документ приложена је одговарајућа регеста. Уколико на писмима нема потписа, или су њихови пошиљаоци потписани псеудонимом, ауторство је установљено анализом рукописа, стила и конструкције реченица. Поједина писма нису датирана, нити је наведено место одакле су послата. Део њих је на основу садржаја било могуће ситуирати у ужи хронолошки оквир. Сви предмети који немају тачно утврђено место и време настанка дати су на крају приложене грађе. Поред писама на српском, део извора у овој тематској целини је на бугарском језику. У тим случајевима извршено је

превођење извора на српски, и оба текста, и оригинални и превод, дати су у целини. На крају сваког писма или целог предмета наведена је архивска сигнатура, као и то да ли се ради о оригиналу, концепту или нечем другом.

1.

Видин, 11 [23] маја 1885. Аца Станојевић Симу Соколову. Пише му о пословима са воштаним свећама и моли га да наплати меницу од 1.000 лева са каматом, коју му је дужан Мориц Божан из Софије. Шаље у прилогу писмо за Николу Пашића и моли га да му га одмах преда.

Симо брате,

Један од наших људи који се бави израдом воштани[x] свећа и који је сада овде, рад би био да зна како твој посао иде тамо. Како немамо другог вернијег пријатеља који би могао да нам то јави, ево се ја обраћам теби и молим те да ми ускоро јавиш је ли тамо слободна продаја воштани[x] свећа по дућанима, или их само црква израђује и продаје. Ако је слободна продаја онда одкуда их набављају дућанције, а ако није онда како их црква набавља.

Научи се и за цену свећа а и зато какве се свеће више троше, да ли беле, или жуте, или шарене. Колико ти буде пре могуће одговори ми. Писмо пошљи право на моју адресу.

Јави ми и пошто би се могла теслимити тамо шљивовица и да ли би требала јача од 12 гради, или би могла да има своју цену и слабија.

Много живота и здравља од твог Аце.

Видин, 11 (23) 5. [18]85.

Ово писмо предај Пашићу одма[x] молим те.

Још нешто:

По једној меници имам да примим од неког Морица Божана Јеврејина 1.000 лева са интересом. Као што сам сазнао, тај се Мориц налази у радњи која носи фирму „Ј. Барох и компанија” тамо у Софији.

Молим те финим начином увери се како он тамо ради и има ли што из чега би се могла наплатити ова сума. Он се крије, крије и своје стање и ради на туђе име, али мислим да му се ипак може доскочити. Пробај све што знаш да то помаћи, и ако видиш да има неких изгледа јави ми да ти пошљем меницу и пуномоћје. За труд твој лако ћемо се погодити. Заузми се колико год можеш да се ма шта наплати од њега.

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л 1–2.

Оригинал

Опис документа: Писмо је писано на српском језику, на три странице формата 21 x 13, 5 ст. Уз документ је приложен и његов бугарски превод. Из текста се види да је у прилогу послато и писмо за Николу Пашића, које му је свакако предато, јер није остало у заоставитини Соколова.

2.

Москва, 1 [13] август [1885]. Љубица [...] ¹⁵Софији Сукнаровој.

Необходимо счекаите работата [...] ¹⁶Никондра.

Љубица.

Обавезно сачекајте [да се заврши] посао Никондре. ¹⁷
Љубица

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л 22.

Оригинал

Опис документа: Телеграм на бугарском језику.

---

¹⁵ Непознато.

¹⁶ Нечитко.

¹⁷ Никондра – Никола Пашић.

3.

*Софија, 17 (29) август [1885], Софија Соколова Симу Соколову у Трн.
Послала је тражени алат (инструменте).*

На 17. изпратила инструменти.

17. сам послала алат.

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л 4.

Оригинал

Опис документа: Телеграм.

4.

*Софија, 17 [29] август 1885.
Софија Соколова Симу Соколову. Јавља му да је послала алат.
Кирија у Софији је 150 гроша.*

Симо, изпраќамъ ти алатитѣ. Киријата струва 150 гроша, петъ гроша данъ е киридџијата капара. Ти му плати тамъ зашто сам се бояла да му тук плата.

г. Софија, 17. авг. 1885

Твоя Софија

Симо, шаљем ти алат. Кирија кошта 150 гроша, пет гроша дан је капара кирицији. Ти му плати тамо, јер сам се бојала да му овде платим.

г. Софија, 17. авг. 1885.

Твоја Софија

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л. 5.

Оригинал

Опис документа: Писмо је писано на бугарском језику, на једној страни формата 21 x 13, 5 ст

5.

Без места, 28. августа [9. септембра] 1885. Никола Пашић Симу Соколову. Јавља му да је добро учинио што је капарисао 400-500 свиња. Тражи да му се пошаље поуздан човек који ће му све објаснити. Тражи да се сместе „близу трга”.

Добри друже! Примих твоје писмо и видех да трговина иде добро. То ми је мило. Добро си учинио што си капарисао 4-5 стотина свиња, само не могу поуздано знати какву [х]рану требају, пошаљи ми пробу по тог човека да се не преварим, јер овамо има више сорти под тим именом. Ја морам да идем у Лом на лицитацију за мост на Цибрици¹⁸ и вратићу се у недељу. Жао ми је што се не могу састати са кметом и да опширно одговорим, но видићемо се кад се вратим. Разбери за место где можемо свиње сместити и ранити, и кад их крећемо да није далеко од трга, да се не крхају и сатиру. Ово уздање на тебе друже.

28. август 1885.

Твој ортак
Никола Пашић

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л 7.

Оригинал

Опис документа: Писмо је писано на српском језику, на једној страници формата 26 x 21 ст. Уз документ је приложен и његов бугарски превод. Из текста се не види датум настанка, али се на основу и овог рукописа може закључити да је аутор концепта Никола Пашић.

6.

Без места, 31 августа [11 септембра] 1885. Аца Станојевић Николи Пашићу. (није сигурно). Јавља му о стању у Србији, контактима са појединим присталицама и држању проте Милана Ђурића у затвору.

Никола,

Надао сам се да ћу данас моћи што више јавити по повратку човека, но тако није. Човек је отишао у Земун и тамо морао чекати

¹⁸ Цибрица, у бугарском језику уобичајени назив за мале реке или потоке.

неколико дана да се састане. Напоследку [је] дошао Окица, који је на сву прилику лично своје мњење казао, а не мњење свију. Он је поручио да се чека док не стигну и они са својим послом, јер мисле да се треба најпре с Миланом рачун прегледати и онда се упуштати у рад. Докле ће то бити није могао казати, но споменуо [је] да ће Костица моћи што више казати.

Костице пак још нема. Он је пошао из Новог Сада али се задржао у Оршави због пасоша, па ту остао и до сада. Са њим је тамо оданде [пошао] и Мика Илић медицинар, који се од месец дана на[х]оди у Н[овом] Саду не смејући у Србију стога што је присуствовао на погребу [...]*креза*¹⁹, а био је државни стипендијант. Јутрос сам послао одавде човека да га нађе у Оршави и да му даде пасош са којим ће моћи да дође доведе или [у] Калафате. Ако га нађе, могу му се надати сутра. Колико нам знаде казати Мика, и Коста неће имати што више казати. Он прво није сачекао Окицу у Н[овом] Саду но отишао [је] пре, а после он ће знати само о својој околини да каже и неће ништа знати о оном у Београду. Можда и није хтео све да повери и каже овоме, но по свој прилици биће да од споразума у земљи нема ништа.

Међутим, овде је несрећа. Јавио сам ти прошли пут шта је било. Сад ти могу јавити још и то да је оданде дошло око 150 душа и тражи на овој страни оно што им је обећано, т[о] ј[ест] траже рада. Маринко их склања но ствар не може тако остати. Ја сам се усчудио и просто не знам шта ће се [десити, догодити].

Одма[х] јави депешом шта ћемо са овим људима. Да се пусте натраг или да им правимо и сами друштва, а ти тамо гледај шта ћеш.

Косту ћу склањати да дође тамо ако хтедне.

Уздравље.

31. VIII [18]85

У наставку, истим рукописом.

Депеширај о књигама или о нечему подобром.

О поп Милану²⁰ ово нам причају, држи се необично јуначки. Слали му предлог преко Жунића да се јавно одрекне чланства, али он [је] то одбио. На претње Браловићеве и притисак што се над њим чини

¹⁹ Нечитко.

²⁰ Прота Милан Ђурић, ужички свештеник, један од првака НРС, ухапшен и једно време држан у затвору као противник династије.

одговара мушки, и нимало се не страши. Људи су се [...] ²¹ да га ослободе затвора још одма[х] када је у[х]апшен, но он то није дозволио говорећи за [да ни за] шалу не смеју ништа, те људи се тада повукли. Казао им [је] да тада нападну и ослободе га ако би дошло до стрељања. Вест о његовом самоубиству или покушају бекства није верна.

Сретенковић се тако исто добро држи. Попа Милана терети један од саучесника, а Максима нико. Овог последњег на сву прилику криве због завере, о којој до сад ништа нису могли уватити.

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л 28-8 грѣб.

Оригинал

Опис документа: Писмо је писано на српском језику, на три странице формата 21 x 13, 5 ст. Ауторство се не види из текста, али је по рукопису и начину обраћања највероватније настало из пера Алексе-Аце Станојевића. У прилогу се налази и превод на бугарски језик. Иако писано Николи Пашићу, писмо је остало код Сима Соколова, коме га је он можда поверио на чување.

7.

Без места, 5 [17] септембра, без године (вероватно 1885). Никола Пашић Симу Соколову. Препоручује му извесне људе.

Ови људи [су] добри подпредузимачи. Можемо с њима говорити о послу.

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л 13.

Оригинал

Опис документа: Цедуља на српском језику.

---

²¹ Нечитко.

8.

Лом, 7 [19] септембар [1885]. Никола Сукнаров Николи Пашићу у Софију.

Шта је са Жиком и шта је у ствари. Чекамо одговор при Сеновића.
Штампар Терзић одговор плаћен.

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л 16.

Оригинал

Опис документа: Телеграм.

9.

*Софија, 9 [21] септембар 1885.
Софија Соколова Симу Соколову у Трн.*

Да ли сичкиа инструментитѣ за инженера каде си изпратил.
София

Да ли си и где послао све алате за инжењера.

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л 17.

Оригинал

Опис документа: Телеграм, на бугарском језику.

10.

*Трн, 8 [20] септембра 1885. Симо Соколово Софији Соколовој у Софију.
Пише да су сви алати послати Инжењеру (Пашићу) у Цариброд.*

Алата изпроводиша за Царибродѣ. Кажи инжинеру.
Соколов

Алат је прослеђен за Цариброд. Кажи инжењеру.
Соколов

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л 18.

Оригинал

Опис документа: Телеграм на бугарском језику.

11.

Трн, 9 [21] септембра 1885. Симо Соколов Софији Соколовој. јавља да је само део алата послат у Цариброд.

Само една частъ инструменти изпратихъ [за] Царибродъ. Кажи [инжинеру].
Соколов

Само део алата послао сам за Цариброд. Кажи [инжењеру].
Соколов.

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л 19.

Оригинал

Опис документа: Телеграм на бугарском језику.

12.

Софија, 14 [26] септембра 1885. Никола Сукнаров Симу Соколову. Примио је писмо у вези Пашића и одговорио на њега. Тражи да што пре пошаље алат, јер посао не трпи одлагање.²²

---

²² Писмо је објавио и Н. Илиев, *Капитан Симо Соколов*, Трњнското вџот 1877. г., Софија 2000, 135.

Драгий Симо,

Писмото за Никола приехъ, отговорихъ и разбрахъ. Трѣбва да се постарашъ непременно да изпратишъ съ доносителитѣ въ щите, заштото не може да се трѣпи отлагане нито за минута. Работата напредва а срѣдства нѣма. Повѣри имъ всичко за мѣстото, гдѣто имъ е указано да предадатъ халата. За телеграмата нѣмамъ извѣстие, но това трѣбва да свършишъ.

София, 14 IX 1885.

Твой кумъ
Н. Сукнаровъ

Драги Симо,

Писмо за Николу сам примио, разумео и одговорио. Треба да се постараш неодожно да пошалеш по доносиоцима ствари, јер не може да се трпи ни минут одлагања. Посао напредује а средстава нема. Повери им све за место где им је речено да предају алат. О телеграму немам вести, али ово треба да завршиш.

Софија, 14 IX 1885.

Твој кум
Н. Сукнаров

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л 20.

Оригинал

Опис документа: Писмо је писано на бугарском језику, на две странице формата 21 x 13,5 ст.

13.

*Софија, 10 [22] септембра 1885. Софија Соколова Симу Соколову.
Тражи да нареди да се посао уради што пре, да не буде касно.*

Нареди работата по бързо, че ще бъде късно.

София

Уреди што пре посао, јер ће бити касно.

Софија.

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л 8.

Оригинал

Опис документа: Телеграм.

14.

Непознато, 25. јула [6. августа] 1886. Никола Пашић Симу Соколову.²³

Драги Симо,

Несрећна судба балканских народа дотерала је до тога да се два братска народа закрве. Ако паметни људи и пријатељи словенски, а нарочито српско-бугарске заједнице не избију на површину и не буду меродавни при таквом развоју догађаја на балканском полуострву – онда остадосмо ми играчка у рукама непријатеља слов[енске] заједнице. Ваљда ће Бог окренути на боље.

Нама емигрантима забранио је Каравелов да се враћамо у Бугарску, те да би им угоднио Милану и Гарашанину. Да „богда” да им угоди, али ја држим да неће бити никад у стању, па ма како се односио према нама. Ми ћемо за сада остати у Влашкој.

Намеран сам да средим артије и кореспонденцију док бадава седим, те да остане што је за остављање будућем нараштају. Зато те молим предај све што сам код тебе оставио Теофилу да ми испрати сигурном приликом. Пиши ми ако оћеш, мени би било драго твоје писмо.

Фала ти што си радио и потеглио око те моје несретне спреме. Да се беху пријатељи показали такви какве сам их замишљао, може бити да би се на време што учинило, али бадава, све се окрену наопако. Доцније, кад је Милан војску прикупио и кад је разбуктао јавно мњење као да ће ићи на Косово, било је доцкан. То што нисмо ни сањали било је. Српско-бугарски рат настао је. Испунила се је жеља слов[енских] непријатеља.

---

²³ Писмо је, преведено на бугарски језик, објавио и Н. Илиев, *Капитан Симо Соколов*, 136.

Сигурно си претрпио и штете, јер се рат вршио у пределима где је и твоје имање. Можеш ли издржати и сачекати боље време? Пиши ми молим те. Поздравље ти од Аце, Владе и од мене, и поздравље ти твој[ој] фамилији.

25. јула 1886.

Твој пријатељ
Ник[ола] Пашић

Адресу ће ти дати Теофило.
Имаш ли какву радњу?

Једно моје писмо уватили [су] и Гарашанин се је њим користио да скине одговорност са себе. Међутим, оно писмо потврдило је да нам бугар[ска] влада није помагала и да нам није ништа дала.

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л. 23–24.

Оригинал

Опис документа: Писмо је писано на српском језику, на две странице формата 21 x 13,5 ст. Рукопис је нечитак. Уз документ је приложен и његов бугарски превод.

15.

Софија, 11 [23] октобра 1886 – признаница којом Теофил Сарван потврђује да је од Сима Соколова примио два пакета докумената по налогу Николе Пашића.

Признаница.

Подписато²⁴ примио сам од г[осподина] Сима Соколова адв[оката] ова два пакета аманета г[осподина] Николе Пашића, и то 1. под печатом А.М.С. а други само зашивен у бело платно. У оба ова пакета су само артије, тј. писма и документи. Ово сам примио по писменом налогу од г[осподина] Пашића.

---

²⁴ Нејасно.

11. октом[бра] 1886. г.
У Софији

Примио
Теофил Сарван

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л 25.

Оригинал

Опис документа: Признаница је на српском језику, на једној страници формата 21 x 13, 5 ст. Рукопис је нечитак. Уз документ је приложен и његов бугарски превод.²⁵

16.

Без места, 3 [15] новембра [вероватно 1886]. Алекса Станојевић Симу Соколову или Николи Пашићу. Поверљиво писмо о припремама за акцију против краља Милана. Извештава о осипању редова и лошем духу, и тражи да се акција покрене што пре, јер сваки дан чекања отежава ситуацију.

Здраво,

Овом стању [о]вамо [треба] учинити крај како тако. Овако се даље не може. У неприлици си ти, у неприлици ми овде, а у најгорој на сву прилику биће они што пређоше, узеше што су хтели и вратише се назад тамо. До овог тренутка можда су већ почели тамо да их гоне, да трагају, да испитују, и ако дође до овога онда знаш шта ће бити. Трагање ће бити праћено прогласом ванредног стања, ванредно стање дотераће до затварања, затварање ће произвести отпор, а ово ти је почетак [...] ²⁶ у којој морамо, хтели не хтели, исте улоге кад започне одиграти.

Маринко је јутрос отишо назад. Он је у [...], ²⁷ не знајући шта ће са радницима с ове стране, а шта са онима који су се вратили без реда. Та грдна неприлика погоршава се до крајности различним држањем наших појединаца који не слушају нити се боје никога до Бога, који као полудели [х]оће да угазе. Како ми рече ноћас се ваљао очекивати поход једне групе, и мада им је [...] ²⁸ не јави да ли је одиста ово учињено, ваља се надати

---

²⁵ Телеграм је објавио и Н. Илиев, *Капитан Симо Соколов*, 137.

²⁶ Нечитко.

²⁷ Нечитко.

²⁸ Нечитко.

сваког тренутка потврди те вести. А докле се догурало у овом погледу судићеш и боље по овоме: [...] ²⁹ Милан рекао је да ће прећи у Зајечар и тамо показати све. Сва напрезања да га од тога уздрже нису помогла, и ако при походу није смакнут, он је можда већ на исповести. А овде је догорело до тога да сам [...] ³⁰ једнога–двојице ли (некога [...] ³¹ Душана а можда и још неког) Анђелићев шпијун и шта ти још не! Таква је ситуација. Она вели да се не може више чекати. Ваља пошто-пото ударити. Маринка сам вратио с надом да се неће даље протезати, да ћемо чекати још само неколико дана док оде један горе да им каже како је код нас и да ћемо ми почети, а они ако оће нек даду знак тамо, ако неће нек чекају тамо да их лове као мишеве и [...]раве ³² по својој вољи.

Косте нема. Човека сам послао, вратио се не нашавши га у Оршави. Он се одатле вратио назад и не јавља куда је. Чубри телеграфисах још јуче да ме извести шта је са њим, па од њега никаква одговора. Све горе од горега.

Ја сам оваког мњења, да вратим Мику назад и да му предам писмо да однесе, а у писму да додам како је апсолутно немогуће даље чекати па стога морамо најдаље кроз десет дана почети, ³³ и да им препоручим нек ураде исто ноћу и нек даду на знање тамо куда се надају нечему и да подухвате ствар. Може им се и дан казати, но то ако ти се на ово сагласиш, јави депешом да одобраваш и кажи дан. Спомени датум или тек нек буде знак који би означавао датум, па ћу ја знати значај. Ја ћу сачекати твој телеграфски одговор, и ако буде одобравајући онда ћу дадати човека. Дотле ће остати овде писмо код мене, да га шаљем у тако неопредељеном стилу никако није од користи.

Одредивши дан ти се према томе крећи на посао у изабратом правцу, а најбоље ће бити да се гледа на овом крају наћи посла. Ја се могу надати и надаћу се том телеграму сутра. Одма[x] ћу затим упутити писмо и човека. Ако мислиш да покрај Мике и други ко дође помени у депеши, или ако мислиш да треба неко од наших да иде а не Мика, опет јави у депеши.

Ако се чека на свршавање посла како би ми хтели, не може се. Ми бар не можемо чекати како због нас тако и због оних који дођоше и вратише се тамо да падну као жртва нашег лакоумља. Па онда и ово: чекање би се отегло до касне јесени услед одласка Милановог, а како ми

²⁹ Нечитко. Очигледно је да се не ради о краљу Милану.

³⁰ Нечитко.

³¹ Нечитко.

³² Нечитко, нејасно.

³³ Подвучено у документу.

се чини они нису у стању да сврше то што мисле, и чекању онда не би било краја. Одма[х] дакле по пријему писма телеграфиши. Било да одобраваш овај мој предлог, било да га не одобраваш.

Имај на уму да ти озбиљност ситуације и нисам преставио у правој боји, јер [х]итам са писмом. Много је горе и неповољније но што сам могао навестити. А код тебе није ни мало сјајније.

[...]³⁴ овде ни гуди ни гудало вади. Нико ништа не даје, нисам могао давати ни ја од оног што сам имао за ове овамо раднике и друге потребе, тако да сам знатно окрњио првобитну суму. Нешто би се ипак могло послати, но јави на коју би адресу било најсигурније да се испрати.

Не оклевај ни једног тренутка.

3. XI

А. Стан[ојевић]

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л 10–11.

Оригинал

Опис документа: Писмо је писано на српском језику, на три странице формата 21 x 13,5 ст. Уз документ је приложен и његов бугарски превод. Из текста се не види коме је писмо упућено. Међутим, како се налази у заоставитини Сима Соколова, можда је послато њему. Могуће је, такође, и да је било намењено Николи Пашићу, јер је у то време њихова преписка ишла и преко Соколова.

17.

*Пловдив, 8 [20] септембра 1888. П. Славејков и други поздрављају
Николу Пашића и његове партијске другове, који се налазе у Софији.*

София, Никола Пашичъ

Въ Вашето лице като водителъ на братска нам сърбска радикална партия
поздрављава съ состаналото тука всичките сърбски патриоти

---

³⁴ Нечитко.

Славейков
Странски
Стојанов
Ризов
Стојанович

Вашу личност, као вођу братске нам Српске радикалне партије поздрављамо са ту [присутним у Бугарској] свим осталим српским патриотима.

Славејков
Странски
Стојанов
Ризов
Стојановић

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л 30.

Оригинал

Опис документа: Телеграм. На бугарском језику.

Без места и датума. Рајић [Никола Пашић] Симу Соколову. Обавештава га да су купци свиња које наводно гаје рекли да причекају с продајом, јер пијаца није баш најбоља, а да ће се он распитати кад ће бити и то му јавити. Купиће још хране и то му послати. Поздравља га заједно са другим пријатељима.

Драги Симо!

Јуче сам се вратио с пута. Ишао сам да се видим са купцима [за] наше трговске производе, па ми рекоше да се претрпимо неко време, јер пијаца није сада најбоља. Зашто се је погоршала не кажу ми, али се надам до недеље сазнати. Међутим, ми ћемо трговину продужити и свиње боље спремити но што би се могло у том кратком времену. Храну ћу данас купити и гледаћу да је што скорије испратим. Ти је тамо смести на сигурно место да не пропадне. Ако си што говорио са трговцима из суседства да дођу и стоку [купе] ти ми јави два-три дана раније, јер може

бити да ћу бити другим послом заузет и да нећу моћи одма[х] доћи или да сам гдегод на путу. Поздравље ти много од мене и осталих пријатеља.

Рајић трговац

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л 31.

Оригинал

Опис документа: Писмо је писано на српском језику, на једној страници формата 21 x 13,5 ст. Уз документ је приложен и његов бугарски превод. Ауторство Николе Пашића утврђено је на основу рукописа којим је писано, а који је идентичан као у другим његовим писмима Соколову. Садржај указује на конспиративне активности.

18.

Видин, без датума. Алекса Станојевић Николају Сукнарову у Софији.

Отложено плащане. Чјакамъ отговоръ отъ горе Няколко книги (Тимокъ) конфискувани
Станоевичъ

Превод на српски:

Одложено плаћање. Чекамо одговор од врха. Неколико књига (Тимок) је заплењено.

Станојевић

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л 28–28 гръб.

Оригинал

Опис документа: Телеграм. На бугарском језику.

19.

Без места и датума. Никола Пашић Симу Соколову – моли га да помогне њему блиским људима да добију неки посао у Бугарској.

Симо!

Гледај молим те нареди ове људе на какав посао. По наредби власти он не могу овде остати, зато ће бити најбоље да се врате на своје старо место и занимање. За Богдана проговори коју реч Анти Џацићу да га прими у службу, јер човек је слѣдовао позиву и дужности својој и више ништа није учинио. За Алексу, Филипа, Ђоку, Петра, гледај те им дај какви посао на железници.

Твој друг
Никола Пашић

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л 29.

Оригинал

Опис документа: Писмо је писано на српском језику, на једној страници формата 21 x 13,5 ст. Уз документ је приложен и његов бугарски превод.

20.

Без места и датума. Концепт писма Николе Пашића председнику црногорског Министарског савета, Божу Петровићу.

Поштовани господине³⁵

Душманска рука која окреће судбом Краљевине Србије, машила се је западног краја Србије да по њој позатвара, осуди и убије све оне врле и дичне синове Србије, који су по срцу и роду решени пре да мртви буду но да жртвују част и будућност Србије. народ је решен да одбрани своје

---

³⁵ Изнад тога прецртано: Ваша светлости, љубљени господару, што указује да је првобитна замисао аутора да писмо буде послато књазу Николи Петровићу.

прваке или да с њима заједно изгине. Народ је решен да спасава Србију и српство.

Ко [је] Србин и српски осећа и мисли, тај ће помоћи браћи у невољи. Увек смо уверени били да блиста непомрчено сунце српске слободе над Црном Гором и њеним врлим и јуначним синовима, и да су свагда готови били „за крст часни и слободу драгу” пролити³⁶ своју крв, и то уверење нас гони да учинимо абер браћи да народ српски у Србији усто је да брани себе и цело српство.

Ко је брат нека притекне у помоћ³⁷ што пре, јер брза помоћ трипут је помоћ. Спасавајмо Србију и остале земље српске у Турској.³⁸ Докле се Бугарска увећава, докле се и акција за анексију Босне и Ерцеговине спрема, може ли српство остати живо, ако остале српске земље не пригрли себи и не сачува их од неситих суседа. Ми идемо браћи упомоћ, а ако је остало српство труло и немарно, то ћемо ми и они и сви пропасти. Ми гинемо с чашћу.

Испод тога:

Великом војводи Божу Петровићу, председнику Књажевско-црногорском министарству.

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л 32.

Концепт

Опис документа: Писмо је писано на српском језику, на једној страници формата 38 x 24 ст. Уз документ је приложен и његов бугарски превод. Из текста се не види време и датум настанка. На основу рукописа може се закључити да је аутор овог концепта Никола Пашић.

Без места и датума. Никола Пашић црногорском књазу Николи Првом. Тражи помоћ у наоружаним одредима ради свргавања краља Милана с престола, и моли га да преузме вођство у даљем националном раду на ослобођењу и уједињењу српског народа.

---

³⁶ Испред ове речи прецртано *наћи се браћи у невољи и љутом боју.*

³⁷ Испред ове речи прецртано *помогне.*

³⁸ Иза тога прецртано *Време је такво да ће Србин.*

Његовом височанству, књазу црногорскому Николи Првом

Ваше височанство, љубљени господару,

Познато је Вашему височанству данашње жалосно стање Србије и народа у Србији. Народ србски у Србији страда данас више него игда од Косова и пропасти српског царства. Људи који мисле и говоре за унапређење и уједињење српства убијају се, труле по тамним апсанама и терају се из Србије, а издајници србства тргују са народом, хоће Србију да предаду и туђему игу да подвргну, хоће да спрече пут српског унапређења и уједињења на општу штету свију Срба.

Народу србском у Србији није могуће трпити зла која му се чине од стране издајника србског, па је зато народ решио да се силом народном сузбије свака опасност која Србији прети од стране издајника, да се издајници србства поватају и народном суду подвргну, да народ сам своју судбину решава и отиде к цели унапређења и уједињења србства. Но да би се народ од овога великога зла могао отрести, устаће на оружје да зло сузбије силом народном.

Ради постигнућа ове велике народне цели народ србски тражи помоћи од свакојего Србина који мисли за србство и опште србске интересе. Тражи помоћи особито од онога на кога цео народ србски полаже највишу надежду за избављење и саједињење целог србства, тражи помоћи Вашег височанства, јер ти си Господару онај на кога народ србски полаже надежду да ћеш му бити избавитељ.

Сад је време и прилика да се Србија избави од велике несреће и да своју домаћу кугу истријеби из Србије. Ако се ова прилика пропусти, после неће бити лако поправити и улучити оваку згоду, јер сада је народ у Србији узрујан, хоће да се спасе од издајника. Ваша и најмања помоћ дати ће народу велике куражи. Ако Ваше височанство дозволи да у Србију пређе 600–1.000 наоружаних Црногораца, народ ће србски бити победиоц и сам ће расправити своја питања.

Наш изасланик доставити ће Вашему височанству целу повест по овој врло значајној ствари, и ми остајемо у пуној надежди да ће народ србски наћи Вашег одзива и да ће Ваше височанство и у овој прилици показати своју владалачку наклоност према србству.

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л 33–34.

Концепт

Опис документа: Писмо је писано на српском језику, на једној две странице формата 38 x 24 см, на десној половини листа. Уз документ је приложен и његов бугарски превод. Из текста се не види време и датум настанка, али се на основу и овог рукописа може закључити да је аутор концепта Никола Пашић. У пропратној архивистичкој белешки на бугарском језику, која се чува уз још једну копију овог концепта, наводи се да је писмо послато, и да га књаз Никола није задржао у тајности од својих министара, већ је обелоданио његов садржај, па је та вест убрзо стигла до Краљевине Србије. Писмо је, дакле, било послато на Цетиње.

21.

Без места и датума. Алекса Станојевић Симу Соколову.

Извештава да је ситуација све лошија, да су њихови људи примећени, да су почеле потере, и да је део њих прешао у Бугарску, где би требало да остану непримећени.

Здраво,

Сваког часа све црње и горе. Овог момента стиже ми вест да су приметили прелажење радника и пренос алата, да је услед тога наступила потеря за људима, да је на тај рачун дигнут срез зајечарски и нешто од књажев[ачког] округа, и да је услед свега тога Раша морао са још 40 радника овамо прећи. Тридесет их је и раније око плота склоњено, и сад имамо 70 и више радника који чекају на послове.

Јавио сам да за 2-3 дана остану непознати, дотле мислим добићу од тебе депешу шта да се ради са њима.³⁹ Да се јаве као бегунци не би било практично стога што их не би овде задржали него би их упутили у унутрашњост, а кад тамо оду за нашу радњу никако се не могу употребити. Одма[х] ми телеграфиши шта мислиш. Да остану за дуго непознати такође је немогуће. На сву прилику још ће их прећи, те мислим да би се могли поверити [...] ⁴⁰ поп Лукиној па да пређу тамо. Нека се веру по шумама неколико дана док ми не будемо готови. Ако ово усвојиш јави депешом да и то одобраваш.

---

³⁹ Подвучено у документу.

⁴⁰ Нечитко. Једна реч.

Особеним писмом које ћеш такође данас добити јавио сам ти да би Мика могао отићи назад и однети твоје писмо с поруком шта да се ради. Он би нарочито за то био употребљив што би му дао да понесе и печате, јер овуда нема се где печатати осим у Рушчуку, па и то веома неподесно.

Да би разумео боље, телеграфиши ми тако да могу сватити да се одговор односи и на прво и на друго моје писмо, мада ћеш ти оба та писма једном поштом добити.

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л 12–12 гърб.

Оригинал

Опис документа: Писмо је писано на српском језику, на две странице формата 21 x 13,5 ст. Уз документ је приложен и његов бугарски превод. На крају текста је иницијал А, али је по рукопису јасно да је реч о Алекси Станојевићу. Могуће је да је писмо било послато Пашићу, јер је преко Соколова ишла и преписка с њим.

22.

[Зајечар, ?] Алекса Станојевић Николи Пашићу. Обавештава га о припремама за нови устанак. Извештава га о стању међу завереницима, о подели на две струје, и начину како да емигранте пошаље ка граници. Јавља о текућим трошковима.

Здраво,

После твоје депеше није ми остајало ништа друго но да идем ближе месту од куда добијам вести и да видим шта је у ствари. За мене одиста је тако озбиљно изгледала ствар да сам после примљеног писма био готов на све, а видим тако је исто и на тебе удејствовала иста вест. Састао сам се у Кули са Маринком и од њега ово сам чуо: у почетку је прешло тријестину људи да узму алат, пренешено је и склоњено 17 пијука, но то није могло да остане у тајности те је власт наредила истрагу, почела је неке да тражи и да вата и услед тога Раша са двајестину друштва пребегне. Власт је одма[x] све те огласила за ајдуке и неке по срезу поватала и поапсила. Чуло се да је око 25 људи затворено но човека који

је нарочито ради овог наишао још нема да се враћа. Као што видиш, не стоји онако како је јављено.

Твоја депеша добро ми је дошла и ја о њој нисам ништа говорио али сам напирало на то да се одма пређе ако је апсолутно немогуће стишати ствар. Мислило се, већало, плаћало и разгађало и напослетку се на ово и све то свело, да се прешавши како-тако склоне и да се не почиње до распуста резерве, а међутим да се пошље човек са поруком да ћели који прећи макар ми и не призивали ствари, или их молити и и убеђивати да одпочнемо.

Јутрос сам испратио Мику са твојим писмом, коме сам и сам додао што је по мом мњењу требало додати. Саопштио сам му мњење о започећу као одлучно и навео мимо твојих разлога и неке друге који апсолутно онемогућавају трпљење и чекање на њи[x]ову припрему. Дао сам и проглас и рекао му да на њему потпише само твоје име, у име свију емиграната. А дао сам му знак којим би могао одма[x] да јави депешом јесу ли примили наш предлог или су га ипак одбили и на које време.

Као што видиш, начисто би овако било: хтели не хтели они тамо, ми на овоме крају [морамо] да чекамо по распусту резерве. Резерва ће бити распуштена око 15, а ми бисмо могли око 20. Ти би се кренуо са борцима кад би јавили одговор одозго. Такво је мњење за сада. Мислиш оно ће опстати? Опстаће ако га ми подржимо, не подржимо ли га то ће бити измењено као и многа до сада. Тако ће бити једнака и наша велика жеља да урадимо што договоримо и потврдимо са свим друговима, да радимо по одлуци свију биће само жеља. Нужно је да се ми одлучимо. Одлучимо ли се на ово на оно, одлука је и свију остали[x] таква: наше главе морамо изложити опасности од другова за случај неуспеха, од непријатеља, а за[...]⁴¹ и за случај успеха ако би нас смрт пре уграбила. Али без тога не може ништа бити, буди уверен. Иначе колебаћемо се од дана до дана, одлучивати час ово час оно, повијати се по мњењу час оне струје што без размишљања јури у акцију, час опет оне друге што сад има пуно разлога да се ништа не почиње без спреме и споразума итд. А богме у пословима ове врсте лако не иде, нити се на такав начин може што учинити. Тако дакле ваља радити. Кад се ми одлучимо посао је свршен. Ти дакле гледај шта ћеш према овоме радити и тако и удешавај тамо. Милоје је јавио да је у Зајечар дошао још један батаљон, дакле су два са 1.200 људи а 800 пушака. То ће рећи сви немају оружје. Сва та војска борави сада на Краљевици.

Један од тих што су дошли овуда да узму учешће отишао је прекјуче у Н[ови] Хан да тамо каже шта зна о свему. Досадило му је

---

⁴¹ Нечитко.

бајаги да чека, а биће да је с планом и досад чекао. Он ће без сумње показати алат и тад наступа велика опасност. Проказаће друге ствари ако су му поверавали они наши. Све се бојим онима у Беог[раду] не науди. Обратио сам им пажњу на ту могућност и поручио да се пазе. Тај се зове Спасоје и Херцеговац је.

Ако крећеш раднике на ову страну може се под изговором да иду на друм Видин и Кула који се баш сад предузео градити и на коме послу може бити по 2–300 људи увек. Нек с том целим путују. Ту ће се и они наши склонити, осим то неколико вуцибатина што ништа друго не ради но бекрија тамо око границе. Од њи[х] само и јесте тешко. Маринко ми се жали да не сме од њих тамо да борави више, толико су [...]дани⁴². Рече ми да је до сада потрошено на људе што се тамо око њега налазе око 600 гр[оша] и тражи да то платим. Ја сам му пређе дао 1½ наполеона, а ово што ми сад тражи видићу ако можемо скупити од они наши људи који имају, но они су тако затегнути да нико ништа не да. Због тога сам морао давати гди је неопходно било од они пара што су сад код мене. дао сам до сад близу 20 нап[олеона]. Чисто ме страх да тако не виђено све оду. Видим од свачега рачун, али рачун без тога ништа.

Уздравље
А. Ст[анојевић]

У наставку:

Данашњу депешу твоју не разумедох, т[о] је[ст] не знам коме да јавим да је лицитација 16. Кажи ког управ[о] дана да држим лицитацију. Телеграфирај.

Данас се састајем са Костицом. Ако пристане послаћу вам га тамо.

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л 14–14 грѣб, 15–15 грѣб.

Оригинал

Опис документа: Писмо је писано на српском језику, на четири странице формата 21 x 13,5 ст. Ауторство се може утврдити по иницијалима на крају, и вероватно се ради о Аци Станојевићу. Ово писмо свакако је било намењено Николи Пашићу, што се види из захтева да се потпише проглас народу у његово име, које се не наводи непосредно, али то свакако не би могао бити Соколов. Пашић је Соколову вероватно оставио писмо на чување.

⁴² Нечитко.

23.

Без места и датума. Никола Пашић Симу Соколову. Шаље му још два радника да их употреби за посао о ком су говорили.

Симо!

Ево ти шаљем још два радника, употреби их на посао за који смо говорили.

Твој НП

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л 26.

Оригинал

Опис документа: Цедуља, формата 10 x 13, 5 ст. Ауторство се може утврдити по иницијалима на крају

Nedeljko V. Radosavljević

**SIMO SOKOLOV AND SERBIAN EMIGRATION
IN BULGARIA 1883-1886.**

- Documents -

Summary

This paper represents critical edition of documents from the „Simo Sokolov“ fond, thematic section 8, which are kept in the Bulgarian Historical Archives in Sofia. The records are written in Serbian and Bulgarian. They are related to correspondence of Nikola Pasić and other Serbian immigrants, who fled to the Principality of Bulgaria after the collapse of the Timok Rebellion in 1883, with their Bulgarian colleagues and counterparts who remained in the Kingdom of Serbia. Simo Sokolov, a Bulgarian lawyer, reserve officer and politician, had a particularly important role in the treatment of Serbian immigrants and supporting the realization of their ideas. He was a former student of the Great School in Belgrade and a volunteer in the army of the Principality of Serbia during the Serbo-Ottoman War 1876-1878. The above-mentioned documents shed light on the conditions of Serbian emigration before, during and after Serbo-Bulgarian War in 1885. They also contribute to a better understanding of emigrants' political goals and plans.

Keywords: Simo Sokolov, Nikola Pasić, King Milan Obrenović, Serbia, Bulgaria, emigration, coup.

Чланак примљен: 18. 04. 2013.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 02. 09. 2013.

Сузана РАЈИЋ*
Универзитет у Београду
Филозофски факултет
Одељење за историју
Београд

ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ СРПСКОГ ЖЕЛЕЗНИЧКОГ ПИТАЊА *

Апстракт: Документ који предајемо јавности, похрањен у Националном архиву Велике Британије, посвећен је српском железничком питању и носи назив *Servian Railway Question*. Чине га више дипломатских и комерцијалних извештаја британских представника у Цариграду, Бечу и Београду, који су стизали у британско Министарство спољних послова, почев од новембра 1869. па до 12. јануара 1874. године.

Кључне речи: Хенри Елиот, Џон Август Лонгворт, Морис Хирш, српска железница, Турска, Србија, Аустро-Угарска, Велика Британија.

* * *

У Националном архиву Велике Британије (British National Archives), у фонду Спољних послова (Foreign Office) број 881/2539, налази се поверљива белешка посвећена српском железничком питању, под називом *Servian Railway Question*, сачињена 10. фебруара 1874. године. Она је компонована из више дипломатских и комерцијалних извештаја британских представника у Цариграду, Бечу и Београду, који су стизали у британско министарство спољних послова, почев од новембра 1869. па до 12. јануара 1874. године.

---

* srajic@f.bg.ac.rs

* Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Српска нација – интегративни и дезинтегративни процеси* (Ев. бр. 177014).

Специфичност тих извештаја, повезаних у једну целину, јесте акценат на финансијском моменту, врло битном у плановима о изградњи српске железнице, за коју су били заинтересовани и британски финансијери. Највећи део извештаја зато је и складиштен не у политички, већ у комерцијални, односно трговински део архиве.

За питање међународног капитала и заинтересованост финансијских кругова за улагање у балканску инфраструктуру од великог је значаја монографија Петера Хертнера, *The Balkan Railways. International Capital and Banking from the End of the 19th Century until the Outbreak of the First World War*.¹ Међутим, када се ради о изградњи српских железница у 19. веку, незаобилазна је књига Момира Самарцића, *Roads to Europe. Serbian Politics and the Railway Issue, 1878–1881*.² Она се исцрпно бави проблемом изградње железнице у Србији, у контексту трансбалканске железнице, те потребом за повезивањем средње и западне Европе са Османским царством. Привредни и војни интереси великих сила ту су сасвим прегледно представљени. Аутор је пратио железничко питање у Србији од његовог отварања педесетих година 19. века до Берлинског конгреса 1878, сагледавајући га из спољнополитичког и унутрашњеполитичког угла, уз важан осврт на унутрашње, посебно привредне прилике у Србији. Још једном, Самарцић се вратио на историју овог питања у свом раду штампаном у *Историјском часопису, О споразуму српске владе и Штатсбана о изградњи железнице у Србији 1879. године*.³

Ипак, у документима које ниже прилажемо налази се низ битних историјских чињеница за истраживаче који желе да се баве предисторијом питања изградње железнице у Србији, са посебним увидом у заинтересованост и ставове британских политичких и финансијских кругова, чија улога у то време није била за потцењивање. Исто тако, врло је занимљива и важна британска страна приче, која потенцира аустро-угарски притисак над Србијом. Он је био двострук: Пешта је наваљивала да Србија прихвати мађарску понуду за изградњу железница, док је Беч уцењивао да ће пруга бити грађена преко Босне уместо преко Србије. Закулисне методе борбе, дозвољене и недозвољене, добијају на тежини у тренутку када се умножава број заинтересованих иностраних понуђача, финансијера, за српску пругу. Имајући то у виду, као и актуелност теме, предајемо јавности комплетну забелешку, са минималним интервенцијама приређивача.

---

¹ BNB Printing Center, Sofia, 2006, доступно на: www.bnb.bg

² Pisa University Press, 2010.

³ ИЧ 60 (2011) 393–417.

* * *

CONFIDENTIAL (2593)

Servian Railway Question

THE contract for the construction of a line of railway to connect the Austro-Hungarian and Ottoman territories via Servia, was originally granted to a Belgian Company, entitled the Van der Elst Company⁴, in 1868, but this Company do not seem ever to have been in a position to carry out the work, and in March 1869 Mr. Longworth⁵ wrote to Sir H. Elliot⁶, stating that he was requested by the Servian Government to ask for his Excellency's good offices with the Turkish Government in the event of the resumption of negotiations between Servia and the Porte on the subject of the international railway; the Van der Elst Company's contract having apparently been rescinded, and fresh arrangements having been made by the Porte through the medium of Daoud Pasha⁷, their Representative at Vienna. Daoud Pasha appears to have had some difficulty incoming to terms with any Company or contractor.

Negotiations were commenced with an Austrian Company (the Sudbahn),⁸ and Conventions were provisionally signed with that Company on April 17 and June 16, 1869, respectively.

But before any final settlement had been come to attention was drawn to the fact that, in the event of the concession for the Servian railway being granted to the Sudbahn, that Company, whose lines already connected Trieste, Venice, and Genoa, would command the commerce of nearly the whole of the littoral of the Mediterranean, Archipelago, and Black Sea; in short, the general trade between the east and the west.

For political reasons, therefore, it was thought better to detach the Servian branch of the Ottoman railway system from the main *réseau*, and to entrust its construction to another Company, the Austrian State line.⁹

---

⁴ Ван дер Елст, један од чланова белгијског конзорцијума, кога су чинили још и париски *Креди фонсије* и група лондонских финансијских кућа.

⁵ Џон Август Лонгворт (John Augustus Longworth), британски дипломатски представник у Србији (1860–1875).

⁶ Хенри Елиот (Henry Elliot), британски амбасадор у Цариграду (1867–1877).

⁷ Даут паша, од 1868. министар грађевина (јавних радова) у Османском царству.

⁸ Südbahngesellschaft, компанија бечких Ротшилда која је једно време пословала са бароном Морисом Хиршом око изградње османских железница.

⁹ Österreichische Staatseisenbahngesellschaft је Аустријско државно железничко друштво, или краће Штатсбан.

This determination led to jealousies between the two Austrian Companies, and ultimately the directors of the Sudbahn notified the Turkish Government that they could not ratify the Convention which had been agreed upon.¹⁰

An arrangement was then come to in January 1870 with a M. de Hirsch, a partner in the Belgian banking house of Oppenheim and Co., as representative of the Société de Construction, by which a line was to be constructed passing from Constantinople to the Save, at or near Brod (a small town on the borders of Bosnia or Sclavonia) with branches to Enos, Salonica and Varna. The whole work, it was estimated, would form a *réseau* of from 1,800 to 2,000 kilom. (about 1,200 miles) and the cost was reckoned at 500,000,000 fr. (about 20,000,000 l.sterling), at the rate of 250,000 fr. per kilom.

The Porte undertook to pay a yearly sum of 14,000 fr. per kilom., and for the first ten years an additional sum of 8,000 fr., their liabilities for the 2,000 kilom. thus amounting to an annual charge of about 1,760,000 l. sterling. The Porte further guaranteed during the second period of ten years, in addition to its yearly grant of 14,000 fr., 2,000 fr. more per kilom. in the event of the gross receipts not reaching 18,000 fr. per kilom. During the last period (seventy-nine years) only the 14,000 fr. were to be paid.¹¹

In October 1871 Mr. Longworth transmitted to the Foreign Office a Convention agreed upon between the Servian Government and Mr. Earle, Baron Hirsch's agent, for a railway which, starting from Belgrade, was to connect with a Turkish line from Salonica either at Alexinatz or Klissoura, on the Roumelian frontier.

The principal articles, of agreement were as follows:

The Servian Government undertook to pay Baron 60,000 fr. per kilom., and to furnish the land for the railway. The line was to be a single one, with occasional sidings.

Baron Hirsch undertook to supply a sum not exceeding 166,000 fr. per kilom.

As for the financial arrangements, it was agreed that Baron Hirsch should, in the first place, redelve 20,645.5 fr. for preliminary expenses, and interest on the 166,000 fr. expended by him per kilom., then interest at the rate of 6 per cent, was to be paid on the further capital embarked, and finally the surplus, if any, was to be divided between Baron Hirsch and the Servian Government, the former receiving two-thirds, and the latter one-third thereof.

The contract was for seventy years, at the expiration of which time the line and rolling stock were to become the property of the Servian Government;

---

¹⁰ Из извештаја: Mr. Lumley, No. 329, November 7, 1869. и Mr. Longworth, No. 6, March 3, 1869.

¹¹ Из извештаја: Mr. Barron, No. 10, January 24, 1870.

the Government also had the option of purchasing the line at the end of the first thirty years.

The line was to be completed within three years, from the date of the conclusion of the contract and the settlement of the exact route.

The contract was to receive the sanction of the Porte before becoming valid.

Articles were agreed on whereby the Servian Government were to have a thorough knowledge and supervision of the state of the railway, and its officials were to be appointed subject to the approval of the Servian Government, and a special tribunal was to be created to determine any legal disputes connected with the construction of the line.

Baron Hirsch was not permitted to dispose of the contract to any other party without the previous consent of the Servian Government; and all portions of the line not completed within the specified time were to be forfeited to the Government.

These Articles were to be sanctioned by the Assembly, a contract signed within four months from the date of their approval, and a sum of 1,000,000 fr. caution money deposited by Baron Hirsch.¹²

Lastly, it was provided, that the Servian Government might break the contract, if within two months they could obtain better terms from any other substantial source.

No action was taken in the matter for some months by the Assembly, and, in the meantime, the Hungarian Government made the following proposal to the Government of Servia:

Two lines of railway were at that time in contemplation in Hungary; the shortest one was the branch off from the Pesth-Bazias Railway at Great Kikinda, and to pass through the Banat to Panchova (about ten miles from Belgrade). This line, though passing through a fertile country, had no towns of sufficient magnitude on it to render it self-supporting; the Hungarian Government were therefore compelled to promise a yearly guarantee until either a junction could be effected through Servia with the Turkish railway system, or a branch carried from Panchova via Semlin, to unite with the lines projected through Slavonia and Croatia.

The Hungarian therefore suggested to the Servian Government that a bridge should be built over the Danube near Belgrade, the cost of which, estimated at 500,000 sterling, should be equally divided between the two countries, and that the Servian Government should guarantee the construction of a line through their territory to connect with the Turkish lines, within four years.

---

¹² Из извештаја: Mr. Longworth, No. 24, October 30, 1871.

This proposition was, however, rejected, the Servian Government being willing to agree only to that part of it relative to the bridge at Belgrade. The second line of railway then (March 1872) contemplated by the Hungarian Government, was to run from Vienna to Pesth, thence *via* Theresiopel, Neusatz, and Peterwaradin to Semlin.

This line would, it was reckoned, maintain itself, even without connecting Semlin and Belgrade. It would seriously affect, however, the trade of the latter town, and it was thought in Hungary that the fear of its construction might compel the Servian Government to accede to the original Hungarian proposition of the Belgrade bridge and branch line through Servia.¹³

In June 1872, Sir A. Buchanan¹⁴ reported the substance of a conversation he had had with Count Andrassy,¹⁵ in which the latter complained of the obstacles opposed by Servia to the construction of a railway through her territory, and said that he had suggested to the Porte that the line should be carried through Bosnia or Bulgaria.

Count Andrassy asserted that the Servians had refused to come to any arrangement with Austria or Turkey as to tariffs, transport of goods, or carriage of passengers through the country.¹⁶

In July 1872, Sir H. Elliot reported that the Turkish Government were disposed to favour the idea of a route through Bosnia, in consequence of the difficulties raised by Servia.¹⁷

These threats produced some effect, and in August, 1872, Count Andrassy told Sir A. Buchanan that the Servian Government were likely to come to terms.¹⁸

Copies of Sir Buchanan's No.52 and Sir H. Elliot's No.43 (above referred to), had in the meantime been sent to Mr. Longworth, and on October 28, that gentleman communicated the Servian version of the story, consisting of a direct denial of Count Andrassy's charges of obstructiveness on their part.

Mr. Longworth reported that the agreement concluded with Baron Hirsch had, for some unknown reason, been broken by that gentleman, and

---

¹³ Из извештаја: Acting Consul-General Watson, No. 3, Commercial, March 4, 1872.

¹⁴ Ендрју Бјукенен (Andrew Buchanan), британски дипломата и барон. Радио је у дипломатским мисијама у Цариграду, Вашингтону, Петрограду, Фиренци, Копенхагену, Мадриду и Хагу. Најдуже је обављао дужност британског амбасадор у Аустрији (1871–1878).

¹⁵ Ђула Андраши (Gyula Andrassy), мађарски државник, председник мађарске владе (1867–1871), министар иностраних послова Аустро–Угарске (1871–1879).

¹⁶ Из извештаја: Sir A. Buchanan, No. 52, Commercial, Confidential, June 20, 1872.

¹⁷ Из извештаја: Sir H. Elliot, No. 43, Commercial, July 26, 1872.

¹⁸ Из извештаја: Sir A. Buchanan, No. 71, Commercial, August 29, 1872.

that the Servian Government were consequently taking double precautions before contracting with any other party.

They particularly suspected the Hungarian Government of wishing to get the entire control of the railway, not only through Hungary, but also of the Servian and Ottoman branches as far as Salonica.

The Servian Government had also to contend with the prejudices of several classes of their people; the peasant proprietors fearing to be dispossessed of their lands by the introduction into the country of intelligent and wealthy foreigners, and the small capitalists and shopkeepers who had monopolized the whole import trade of Servia, dreading to lose it, through the comparatively easy access to foreign markets the railway would afford.

After Baron Hirsch's withdrawal from the agreement, the negotiations for the construction of the railway were suspended for a time, but in the autumn of 1872, M. Christich, the Servian Agent at Constantinople, obtained a promise from Khalil Pasha, that a junction should be conceded at Nisch or Widin. The Servian Government agreed to accept Nisch, but just as the agreement had been, arrived at, a change took place in the Turkish Ministry, and the new Turkish Government declined to carry out their predecessors' engagement. Once more baffled, the Servian Government now turned their attention to a proposal, from a Russian contractor, Prince Uchtomsky, whose offer was of a vary favourable nature for Servia, the Prince demanding a concession for a limited term of years, and not requiring a Government guarantee.

At about the same time an offer for the concession was made by Messrs. G.B. Crawley and Co., a London firm, largely interested in the construction of railways in Russia, and engineers were sent out by them with the consent of the Government of Servia, for the purpose of making the preliminary surveys.¹⁹

In the spring of 1873, Count Andrassy informed Sir A. Buchanan that negotiations were to be resumed with Servia, with a view of effecting a junction between the Hungarian and Servian lines at Belgrade, to be thence continued via Servia to Constantinople, Servia and the Porte to settle the precise route between themselves.

But the Austrian Government wished first to induce the Porte to undertake the construction of a line through Bosnia which should run through the valley of the Bosnia and connect with a Hungarian line at the confluence of that river with the Sava. This line would, it was considered, be useful for moving troops from Vienna to Constantinople, without the necessity of obtaining permission for their passage from Servia; but, as it would have

---

¹⁹ Из извештаја: Mr. Longworth, No. 6, October 28, 1872.

comparatively little other practical utility, Count Andrassy was anxious to have it commenced before the completion of the shorter Servian route might cause the Turkish Government to consider the Bosnian line needless. Count Andrassy in a subsequent conversation with Sir A. Buchanan complained that the Servian Government refused to allow the passage of international trains, or to accept either the Austrian or Turkish tariff rates.²⁰

In reply to the former charge, M. Christich represented to Sir H. Elliot that the objections raised by the Servian Government to the passage of two international trains per diem as proposed by Baron Hirsch, were based upon the fact that by the terms of the Baron's proposition these trains were not to take up or set down passengers through the whole extent of the principality. As for the tariff rates he said no suggestions had been made by Austria or Turkey on the subject. Sir H. Elliot expressed his conviction that Austria at last intended to support the railway project at Constantinople, instead of as heretofore secretly using her influence to counteract it.²¹

Meanwhile, Power, Crawley, and Co.'s proposition for the construction of a railway from Belgrade to Nish-Alexiniutz on the Turkish frontier had been for some time before the Servian Government; the following were its main conditions:

- 1st. Length of line 218 kilom. (about 144 miles).
- 2nd. Cost of line 300,000 fr. per kilom. (about 12,000/. sterling).
- 3rd. Guarantee of 5 per cent on the capital.
- 4th. Line to be constructed in three years.
- 5th. Government land to be given gratis, private lands to be purchased by Government for concessionists' account.
- 6th. Concession to be for fifty years.

The proposition was dependent on the approval of the Skuptchina (Servian National Assembly) and the concession by the Turkish Government of a junction at Nisch.

This offer was considered to be the only *bona fide* business offer that had been made (unconnected with political considerations) to Servia.

It was, however, opposed by a strong party in the Council of State headed by the President and leader of the pro-Russian party, Mr. Marinovitch²², who based his opposition on the heavy kilométrique charge, but to this it was

---

²⁰ Из извештаја: Sir A. Buchanan, No. 15, Commercial, April 24, 1873.

²¹ Из извештаја: Sir H. Elliot, No. 91, Commercial, May 23, 1873.

²² Јован Мариновић (1821–1893), политичар и дипломата, дугогодишњи председник Државног савета, председник владе (1873–1874), српски посланик у Паризу (1879–1889).

answered that the expense was unavoidable as Serbia had no competent body of Civil Engineers for surveying purposes and would have had to contract a loan for the purpose of securing the services of such a body.

The Servian Government hoped, moreover, to make with the Crawley firm arrangements for the formation of a bank of issue which, it was thought, would do much to develop the national resources.²³

Before granting the contract finally, however, the Servian Government invited tenders from any other parties disposed to make proposals for the construction of the railway, but no satisfactory offer except Messrs. Power, Crawley, and Co., was made, and the Government announced their intention to treat with that firm.²⁴

On the 4th of January of the present year, Sir H. Elliot transmitted a letter from M. Christich to Rascliid Pasha, urging a settlement of the point of junction for the railroad and suggesting Nitsch as the proper spot. Sir H. Elliot took occasion to remark that he believed there was at last a prospect of the settlement of this question which had been delayed for six years by the jealousies of Austria and Russia.²⁵

In memorandum by Mr. P. Stanhope, he states that a Convention has been entered into between Austria and Serbia fixing the point of junction of their respective lines at Belgrade, and by which the latter binds herself to complete the railway through her territory within four years from the date of her coming to an arrangement with Turkey as to the point of junction with the Turkish lines.

This arrangement is said to be at present delayed owing to offence having been taken by Turkey at the Prince Serbia's having neglected to pay a visit of ceremony to the Sultan.

It is urged that the completion by this line of railway communication between Vienna and Constantinople is important to England as affecting possibly our future means of communication with India.²⁶

February 10, 1873.²⁷

H. S. Northcote²⁸

---

²³ Из извештаја: Mr. Longworth, No. 4, June 14, 1873.

²⁴ Из извештаја: Mr. Longworth, No. 7, October 3, 1873.

²⁵ Из извештаја: Sir H. Elliot, No. 11, Confidential, January 4, 1874.

²⁶ Из извештаја: Mr. P. Stanhope's Memorandum, January 12, 1874.

²⁷ Очигледно је да се ради о грешци и да је реч о 1874. години.

²⁸ Хенри Стафорд Норткот (Henry Stafford Northcote), Baron Northcote of Exeter (1846–1911), други син Sir Stafford Northcote. Чиновник у Форин офису, доцније приватни секретар лорда Солзберија (1876), секретар свог оца (1877–1880) и парламентарца.

Suzana Rajić

**CONTRIBUTION TO THE STUDY
OF SERBIAN RAILWAY ISSUE**

Summary

Document *Servian Railway Question* abounds with important historical facts that contribute to a clearer insight into the prehistory of construction issues of Serbian Railways (1869–1874). Due to political and economic interest of Great Britain to the Trans-Balkan railway, that's great power closely followed the developments and was ready to back their investors in that project. Especially valuable are the data that show a clear intention of Austria-Hungary to take control under the area south of the Sava and Danube by railways. An important place in the document was a concentrated resistance of Serbian government to the ultimate solution. Insight into concrete financial offers, the cost per kilometer of line, gives the possibility of analytical consideration about opportunities and feasibility of the construction of the first railway lines in Serbia.

Keywords: Henry Elliot, John Augustus Longworth, Maurice de Hirsch, Serbian Rail, Turkey, Serbia, Austria-Hungary, Great Britain

Чланак примљен: 07. 05. 2013.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 02. 09. 2013.

Милун СТИЈОВИЋ*
Историјски институт
Београд

О УРЕЂЕЊУ СРПСКИХ НАРОДНИХ ШКОЛА У ТУРСКОЈ УОЧИ ПРВОГ БАЛКАНСКОГ РАТА**

Анстракт: У раду се доносе два писма министра иностраних дела др Милована Ђ. Миловановића конзулу у Приштини Милану Ракићу, затим Уредба о наставницима српских народних школа у Турској царевини и Правилник о учитељским заступницима у српским народним школама у Турској царевини. Из првог писма (пропратног писма уз Уредбу) видимо разлоге за њено доношење, као и то колико је пажње српска влада посвећивала образовању српског народа под Турцима, а из другог, разлоге за незадовољство учитеља Уредбом, као и коментаре министра на то незадовољство, док из Уредбе и Правилника видимо како су регулисана права и обавезе учитеља у Турској.

Кључне речи: српске народне школе, учитељи, наставници, Турска.

Крајем 19. и почетком 20. века положај српског народа, па самим тим и српског школства, у Турској био је веома тежак. Министарство иностраних дела Краљевине Србије улагало је велике напоре да му помогне. Једна од основних активности Министарства било је очување националне свести српског народа у Турској. То је, пре свега, био рад на унапређењу просветне делатности – отварање нових школа, брига о постављењу, распоређивању и финансирању учитеља, као и о другим

---

* milun.stijovic@iib.ac.rs

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Европа и Срби (1804–1918): подстицаји и искушења европске Модерне* (Ев. бр. 177031).

питањима у вези са њима, брига о наставном плану и програму, квалитету наставе, уџбеницима. Посебан утицај на рад српских школа у Турској омогућен је отварањем конзулата у Турској (у Скопљу и Солуну 1887. и Приштини и Битољу 1889). Године 1889. формирано је Просветно-политичко одељење Министарства иностраних дела, чиме је централизовано вођење националне политике у Турској.

Министарство иностраних дела је преузело исплату учитељских плата. То се одмах одразило на број ученика, јер су раније родитељи сами морали да плаћају учитеље. Уведен је и плански распоред учитеља по школама, као и обавезна годишња ревизија. Наставни планови и програми с краја XIX века указују на то да је настава по обиму и садржају готово достигла ниво наставе у школама у Србији. Међутим, постојале су велике разлике у учитељским примањима, што је изазвало незадовољство учитеља, њихове честе молбе за повишице, као и међусобне сукобе. Да би решила те и сличне проблеме, српска влада је посебним уредбама и правилницима регулисала положај учитеља и учитељских заступника, њихова права и обавезе.¹

У Архиву Србије, Министарство иностраних дела – Конзулат у Приштини налазе се: Уредба о наставницима српских народних школа у Турској царевини, коју је потписао Министарски савет 1. јануара 1910,² а која је ступила на снагу 14. јула 1910. године (ова Уредба (препис који се налази у другом фонду Архива Србије – Министарство иностраних дела, Конзулат у Скопљу) већ је објављена,³ али је због повезаности докумената које објављујемо у овом раду, као и бољег сагледавања целине проблема, доносимо и овде) и Правилник о учитељским заступницима у српским народним школама у Турској царевини из 1911. године,⁴ којима се детаљно регулишу права и обавезе учитеља и учитељских заступника, поготово њихова примања, услови за унапређења и за стицање пензије.

---

¹ Више о српском школству у тадашњим границама Турске видети у: Ј. К. Ђилас, *Српске школе на Косову од 1856. до 1912. године*, Приштина 1969; Р. Петковић Поповић, В. Шалипуровић, *Српске школе и просвета у западним крајевима Старе Србије у XIX веку*, Прибој 1970; М. Стијовић, *Српско школство на Косову и Метохији према извештајима Српског конзулата у Приштини*, Косовско-метохијски зборник 4 (Београд 2011) 99–112; С. Терзић, *Стара Србија (XIX – XX век) : драма једне цивилизације*, Београд 2012, 481–496.

² Датуми у тексту наведени су по новом календару, док су датуми у документима дати као у оригиналу, по старом календару.

³ *Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, књига IV, свеска 3/II, прир. Љ. Алексић-Пејковић и К. Џамбазовски, Београд 2009, 1341–1346.

⁴ На правилнику/препису стоји датум 28. јун 1911. године

У истом фонду налазе се и два писма министра иностраних дела др Милована Ђ. Миловановића конзулу у Приштини Милану Ракићу. Прво писмо (од 9. фебруара 1910. године) јесте пропратно уз Уредбу. У њему се наводе разлози за доношење уредбе, принципи којима се руководило приликом њене израде, као и њени циљеви и начин примене. Из другог писма (од 6. фебруара 1911. године) се види да су учитељи били незадовољни уредбом; виде се и разлози тог незадовољства, као и коментари министра Миловановића на то незадовољство.

Документа су писана мастилом, потпуно су очувана и читљива. У тексту нисмо вршили никакве правописне нити интерпункцијске интервенције.

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ДЕЛА
1910 год[ине]
КОНСУЛАРНО ОДЕЉЕЊЕ
ПП № 376

Београд 27 Јануара

Господину
Краљевском Вицеконсулу

Господину М. Ракићу

Приштина⁵

Господине Вице консуле,

У прилогу под % спроводим Вам Уредбу и Правилник, који регулисавају положај наших учитеља у Турској. Њих је под 19. децембром прошле године потписао Министарски Савет, а ступају у живот од 1. јула 1910 године.

Потврда Министарског Савета је максимална санкција која се могла дати. Она мора да има значај законске гаранције, коју није било могуће дати а да се не доведу у опасност колико наши односи са Турском толико и наша просветна ствар, и да се не учини флагрантна повреда међународног права.

---

⁵ Подаци о примаоцу писма су написани на дну првог листа писма, испод текста.

1. јули је одређен као дан за ступање у живот ових регламана⁶ с тога што је потребно извесно време док се посвршавају неопходни претходни послови.

И Уредба и Правилник, који чине целину, као што се и из самих њих види, побољшавају врло знатно положај учитеља. Они га стављају готово на равну ногу са учитељима у Србији, они су повољнији гдегде него што су закони за учитеље у Србији; они су, у сваком случају, повољнији него што су закони који регулисавају положај чиновника у Србији. На ову околност ја нарочито скрећем пажњу. Јер сама она довољна је да оправда строгу контролу коју сам прописао у Основним Правилима за српске народне школе под 20. октобром пр[ошле] год[ине] пп бр[ој] 5410 и коју се надам да ћете и Ви минициозно вршити.

Ја сматрам да је добар основ положен нашој школској ствари уредбама о учитељском питању, под условом да се оне и изведу тачно. Обилажење јасних прописа ма са које стране штетно ће утицати. Ја ћу се старати да се дословце извршују, али ћу исто тако тражити и од свакога да их се строго придржава. На Вама је, Господине Вицеконзуле, да ми помогнете у овоме.

Две су главне идеје које су диктовале уредбе у форми у којој Вам их шаљем. Користи од њих могу имати само они наставници који збиља имају квалификација. То је кадар који се има сматрати да је способан да крене основну наставу напред. За тим, и такви наставници кад су ван школе, или у школама које са разних узрока не могу редовно и правилно да раде, не усавршавају се у свом послу, а често губе и оно од спреме што су стекли.

Следства оваквог схватања су: да они наставници који немају квалификација које се у опште од стручних људи сматрају за довољне, а које су побројане у уредбама, нису ни обухваћени њима. Они под именом учитељских заступника имају и даље остати под режимом Правила од 1898 год[ине] мада ћу гледати у току тек[уће] године према садашњим потребама и њихов положај да подесим. Сви наставници који потпадају под уредбу морају стално бити у школи. Њих не треба слати у места где нема школа или где они не могу стално радити те да ревизор или не буде у могућности дати им у опште оцену или често пута, без кривица њихових, да им да слабу оцену. Јер слабом оценом наставник губи ту годину за повишицу по гласу Основних Правила, а фактичким невршењем посла у школи за шест месеци, по гласу Уредбе, наставник не само не добија повишицу негу му се чак та година и не урачунава у рокове за испите.

---

⁶ Регламан = реглеман – уредба, правилник о вршењу службе, одредба, пропис, пословник.

У сва, дакле, места која би могла да изазову ова задоцњења и неправилности у платама учитеља и да га чине незадовољним, не треба њих слати. Тамо слати учитељске заступнике.

Дух уредаба, према томе, налаже да се и уредба о наставницима који оду у државну турску службу примењује у најстрожем смислу, да се свака злоупотреба или изигравање учини немогућним.

Одредбе о наставницама које се удаду по испитима за наставнике који су се затекли у служби такође су изведене из изложеног схватања о основима на којима се има решити учитељско питање. Специјално за испите учитељске наговештавам да ће се они полагати, по правилима које такође шаљем, у Скопљу пред испитном комисијом, чијем ћу саставу нарочиту пажњу да поклоним.

Што се тиче Правилника за пенциони фонд могу рећи толико, да је он израђен према последњој речи науке и према рачуну. Одредба да првих пет година нико не може да се користи из фонда има разлог у чињеници што никаквог основног капитала за његово оснивање нема. Сума прикупљена за то време чиниће тај основни капитал.

У саопштењу свега овога мени је част молити Вас, Господине Вицеконзуле, да се састарате да се сваки, кога се тиче, упозна са овим уредбама zgodним путем и начином, уз потребну дискрецију.

Да би се, сем тога, припремио материјал да се оне уведу у живот од 1. јула, најдаље до 1. маја послаћете ми:

Оверене преписе у прописној форми (под отвореном нумером, са печатом Консулата и Вашим потписом) и по наплати прописне таксе за оверу документе свих наставника који потпадају под уредбу. Оригиналe треба сами наставници да имају у рукама ради власти. Ко не буде имао оригинала, тај је дужан прописним путем да тражи дупликат.

У будуће ћете за сваког новопостављеног учитеља који потпада под уредбу то послати.

Својеручну изјаву о брачном стању.

Благајничко Одељење Министарства Иностраних Дела јавиће Вам који и какви подаци су му потребни за извршење Правилника о пенсионом фонду, чије је извршење њему пало у надлежност.

Изволите примити, Господине Вицеконсуле, уверење мога поштовања.

[Потпис] ДрМЂМиловановић

Уредба

о наставницима српских народних школа у Турској царевини.

Спрема

Члан 1.

У српским народним школама у Турској има наставника: сталних и привремених учитеља и учитељских заступника.

Члан 2.

Стални учитељ и стална учитељица могу бити лица, која су турски поданици и која су свршила философски факултет Универзитета или која су свршила Учитељску Школу и положила у њој учитељски испит зрелости. После две године добивају право на полагање практичног учитељског испита. Док не положи овај испит, немају права на повишице плата, а по положеном испиту може им се рачунати највише пет година за повишицу и пензију.

Члан 3.

У недостатку учитеља са спремом из члана 2 могу се поставити за привремене учитеље и учитељице и она лица која су свршила Учитељску Школу без учитељског испита зрелости или потпуну средњу школу или богословију или философски факултет као ванредни ученици.

Ови привремени учитељи могу постати стални ако положи учитељски испит зрелости по прописима члана 15. ове Уредбе.

Овај испит привремени наставници не могу полагати док не проведу две године у привременој служби.

Члан 4.

Учитељски заступници или учитељске заступнице су лица, која немају квалификација из члана 3. Њихов положај, права и дужности нису регулисани овом Уредбом, него ће то надлежна власт учинити одвојеним правилником.

Права.

Члан 5.

Стални учитељ народне школе добија у почетку своје службе 840 динара на годину.

За прве две повишице служи се по пет година, за остале по четири године.

Прва је повишица	300	динара	годишње		
Друга је	"	360	"	"	"
Трећа је	"	420	"	"	"
Четврта је	"	480	"	"	"

Пета и шеста су по 520 динара годишње. У почетку 27 година учитељ добије плату 3440 динара. По навршеној 32. години службе, учитељ се може пензионисати са том платом.

Они учитељи који буду могли и даље радити у школи после навршетка 32 године службе, добивају још једну повишицу од 300 динара, коју примају само док су у служби.

Стална учитељица основне школе добија у почетку своје службе 840 динара годишње. За прве две повишице служи се по пет година, за остале по четири године. Прве две повишице износе по 300 динара годишње; даље три по 360 а шеста 420 динара. У почетку 27 године учитељица добија плату 2940 динара. По навршетку 32 године службе, учитељица се може пензионисати са том платом. Оне учитељице које буду могле и даље радити у школи по навршетку 32 године службе, добивају још једну повишицу од 300 динара, коју примају само док су у служби.

Повишице ће се давати два пута годишње: од 1. јануара и од 1. јула свима, који су их стекли пре тих рокова.

Стални учитељи и сталне учитељице могу се ставити у пенсију кад наврше десет година сталне службе, а тада добивају 40% од своје систематичне плате, а за сваку годину преко десет година службе увећава се пенсија са 2.72%.

Стални наставници могу у случају отпуста добити издржање, и то 30% од њихове последње плате.

Члан 6.

Привремени учитељ и привремена учитељица добивају 720 динара плате на годину. Они немају права на пенсију и на издржавање.

Члан 7.

Породици умрлих учитеља и учитељица сталних и привремених даје се једномесечна плата за укупне трошкове.

Члан 8.

Наставници којима се онемогући положај у Турској те су са тога принуђени прећи у Србију, регулисавају свој положај по законима овоземаљским, с тим да не могу добити накнаду за године које су им признате за пензију и повишицу у Србији.

Члан 9.

Сталне учитељице и привремене учитељице удајом губе службу и права с њом стечене. Њима се може издати једна сума за свагда на име помоћи, ако се нађе за потребно.

Члан 10.

Стални наставници у времену кад су на послу ван школе неће добити повишице и ако имају права на њих. Њих ће добити кад се врате наставничком послу, у ком ће им се случају време проведено ван школе сматрати као да су провели на школском послу, само без права на накнаду за непримљене повишице.

Ако би сталне наставнике пензија затекла на таквом послу, она ће им се одредити према плати коју би имали да су били на школском послу.

Сталним наставницима који нису положили практични учитељски испит, ово се време неће рачунати у рок предвиђен овом Уредбом за тај испит. Кад ти наставници и положи овај испит, саобразиће се правилима о сталним наставницима из овог члана.

Ни привременим наставницима ово се време неће рачунати у рок за испит. Има се сматрати да је наставник на послу ван школе кад није обухваћен наставничким распоредом и кад фактички не врши наставнички посао шест месеци.

Члан 11.

Ако стални наставници нису ни на послу ван школе сматрају се да су на расположењу и добијаће само 70% од њихове плате.

Члан 12.

Стални наставници, који се приме макакве турске државне службе ставиће се у пенсију према одредби чл[ана] 5. Ако такви стални наставници не буду имали 10 година службе добиће на име издржавања 40% од своје плате.

Време које проведу ови наставници у турској државној служби сматраће се као да су провели у служби коју регулисава ова Уредба, према чему ће и кад престану бити у турској државној служби, бити повраћени у наставничку службу са платама које би имали да нису мењали положаја.

Сталним наставницима, који нису положили практични учитељски испит, време проведено у овој служби, неће се рачунати у рок потребан за тај испит. Тим сталним наставницима, који положи овај испит, по повраћају у наставничку службу, одредиће се плата према другом одељку овога члана.

Са привременим наставницима, када се приме турске државне службе, поступиће се као што се поступа и са сталним наставницима који немају 10 година и који нису положили практични испит (друга тачка првог одељка и трећи одељак овог члана).

Наставници народних школа могу ући у турску државну службу по одобрењу Министра Иностранних Дела. Они не могу из ње ни иступити без одобрења његовога, ако није случај да то иступање не зависи од њихове воље.

Изузетне мере овога члана према наставницима који уђу у турску државну службу примењиваће се догод се не уреди и обезбеди положај чиновника у Турској.

Члан 13.

Наставнике српских народних школа у Турској поставља Министар Иностранних дела.

Плате и пенсије, које припадају наставницима српских народних школа у Турској дају се из кредита који је државним буџетом одређен Министру Иностранних Дела на достојније заступање земље на страни.

Дужности и казне.

Члан 14.

Одредбе о дужностима и казнама наставника народних школа су у Основним Правилима о српским народним школама у Турској Царевини, која прописује Министар Иностранних Дела.

Учитељски испити.

Члан 15.

Учитељски испит зрелости за привремене учитеље из чл[ана] 3. јесте испит зрелости, који полагају свршени ученици Учитељске Школе. Министар Иностраних Дела прописаће правила о њима.

Привремени наставници престају то бити ако за пет година од кад постану привремени учитељи-це не положе овај испит.

Члан 16.

Министар Иностраних Дела прописаће и правила о полагању испита практичнога по чл[ану] 2. по угледу на правила о томе, која важе у Србији.

Прелазне наредбе.

Члан 17.

Ова уредба о наставницима српских народних школа у Турској Царевини ступа у живот од 1. јула 1910. године.

Члан 18.

Учитељи и учитељице српских народних школа у Турској, који су свршили редовним путем Учитељску школу у Србији и положили у њој испит зрелости и које затекне ова Уредба у служби постају стални и добиће своје плате као да су испунили захтев из чл[ана] 2. Ове Уредбе. Њима ће се све године службе рачунати за повишицу и пенсију.

Исто то вреди и а) за учитеље и учитељице који су свршили Српску Православну Богословију у Призрену, Богословију у Србији, Вишу Женску Школу у Србији, а у служби су од пре 1 јануара 1895 године; б) за учитеље и учитељице који су свршили Српску Учитељску Школу у Скопљу, а у служби су од пре 1. јануара 1905 године.

Учитељи и учитељице које застане у служби овај закон а који су свршили Српску Православну Богословију у Призрену, Богословију у

Србији, Вишу Женску Школу у Србији, или су свршили гимназију и положили испит зрелости, а у служби су од пре 1. јануара 1900 године, сматраће се као стални учитељи без положеног практичног учитељског испита с том разликом што ће им се по положеном испиту све године рачунати за повишицу и пензију.

Ко има већу плату но што је почетна плата сталних учитеља задржаће је. Остали ће добити почетну плату сталних учитеља.

Њима се уподобљавају и учитељи и учитељице који су свршили Српску Учитељску Школу у Скопљу а у службу су ступили у времену од 1. јануара 1905 године па до дана кад ова Уредба ступи у живот. Ови су наставници дужни у року од две године положити практични учитељски испит по члану 16.

Учитељи и учитељице са квалификацијама из тачке 3. пасус први, а који су у служби од пре 1. јануара 1905 године имају исти положај као и они из тачке 3. с тим што су у року од пет година дужни положити нарочити испит: учитељски испит зрелости комбинован са практичним учитељским испитом.

Тај испит чине: практични учитељски испит (чл[ан] 16) и учитељски испит зрелости (чл[ан] 15) само из педагошке групе, српскога језика са књижевношћу и школскога рада, у обиму и на начин како је то прописано чланом 15. ове Уредбе.

Учитељи и учитељице са квалификацијама из тачке 4. који су ступили у службу после 1 јануара 1905 године а овај их закон затекне у служби имају се сматрати као привремени и имају се саобразити овој Уредби у роковима у њој означеним, рачунећи од дана од кога ова Уредба ступа у живот. По положеном испиту њима ће се урачунати за пензију и повишицу све време које су провели у служби.

Ако ко од њих има већу плату но што је плата привременог наставника задржаће је. Остали ће добити плате по овој Уредби.

Учитељски заступници које ова Уредба застане у служби у коју су ступили пре 1. јануара 1900 године могу полагаати испит за сталне наставнике из чл[ана] 15. Њима се, ако постану стални, може рачунати највише 15 година за повишице и пензију.

Члан 19.

На дан кад ова Уредба ступи у живот има се сматрати да су сви наставници српских народних школа у Турској Царевини на наставничком послу.

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ДЕЛА
КОНСУЛАРНО ОДЕЉЕЊЕ
ЈКП № 9

Београд 24 Јануара
1911 год[ине]

Господину
Краљевском Вицеконсулу

Господину М. Ракићу
Приштина⁷

Господине Консуле,

Према обавештењима које имам наши наставници основних школа у Турској нису задовољни како реглеманима које сам у току 1909. год[ине] издао о њима и њиховом положају и о тамошњим школама, тако и њиховом применом. Они у поступцима својих просветних власти виде „не њихову добру вољу за побољшање стања свију српских учитеља него као да се иде на то да се међу учитељима створи расцеп и суревњивост“, са чега се налазе побуђени „да се најодлучније изјасне противу оваквих поступака њихових, предочавајући да су последице штетне па чак могу бити и судбоносне по целокупан наш рад“, – како то наводи писмо Савеза учитељ[ских] удружења Бр[ој] 25 од 31. августа пр[ошле] год[ине]. Они наговештавају да ће се због тога „довести у искушење патриотизам учитеља и учитељица и да могу наступити врло рђаве последице“, како се вели у једној одлуци некакве скупштине учитеља држане 26. септембра 1910 год[ине] у Пљевљу под председништвом управитеља Прокопија Шиљка. Они прете, јер ако се њихове жеље „најдаље до 1. марта 1911. год[ине] не узму у обзир биће принуђени да напусте садашњи положај и да затраже погоднију службу“, како је написано у једном анонимном писму упућеном из Скопља учитељству битолског рејона ради потписа.

Да бисте сазнали моје намере и гледиште по тој ствари и да бисте могли учинити употребу од тога ако гдегод то нађете за потребно, ја имам част саопштити Вам што следује.

---

⁷ Подаци о примаоцу писма су написани на дну првог листа писма, испод текста.

Стојећи непоколебљиво на становишту да сам ја једино позван како да вршим организацију школа које су под мојом управом тако и да одређујем положај, дужности и права радника у њима, ја ћу се дотаћи овде оних жеља из представке Савеза Бр[ој] 5. од 1. јула пр[ошле] год[ине] које се односе на права стављена у изглед учитељству у Основним Правилима од 20. октобра 1909. године и Уредби од 19. децембра те године и за која оно мисли да су недовољна у интересу школе.

Облигатно давање станарине није могућно увести засад. Није због тога што је познато материјално стање наших општина којима би имала да падне на терет станарина. Ако се кадгод уреде и економски унапреде те општине, ништа се не може имати против тога да се и то питање регулише. С обзиром на ту немогућност и дате су веће почетне плате и веће повишице учитељима у Турској но у Србији.

Слобода кретања учитеља о великом школском распусту ограничена је само једном одредбом: да се за удаљавање из отаџбине мора тражити дозвола. Умесност те одредбе доказује се фактом да она вреди и у Краљевини не само за учитеље него и за све друге чиновнике, више и ниже, без разлике. Разлог више за учитеље у Турској лежи у могућности да се лако измакну контроли.

Остале измене које се предлажу наведеним актом у Основним Правилима не могу се ни дискутовати. Одредбе којих се оне тичу унете су дословце из закона о народним школама у Србији, изузевши одредбе о установама којих нема у томе закону него су установљене за специјалне прилике у Турској.

И кад је познато да је тај закон по мишљењу стручних људи означен као либералан и да је довољан за Србију, несумњиво је да га ни у колико у томе правцу не би требало мењати за наше школе у Турској.

У питањима из Уредбе, на која се односи акт Савеза, ствар стоји овако.

Давање каквих нарочитих обезбеђења тамошњим учитељима од пензионисања неумесно је кад и у Србији, и данас, има врховна власт над свим чиновништвом, и баш у истом облику, ту дискрециону власт.

Питање о женскиња као учитељу проблем је који је наука решила на штету женскиња. Само државни разлози и оскудица у учитељској снази учинили су да овај резултат науке није свуда добио практичну примену. За наше тамошње послове не стоји ни једна од тих потреба. Могло би се баш обрнуто тврдити. У осталом, та је одредба ушла у ову Уредбу из раније Уредбе.

Чл[ан] 10 Уредбе, који говори о учитељима на послу ван школе, нигде није одредио да ли ће наставник те послове радити по пристанку

или по наредби. Он је само једна начелна одредба која одређује права учитеља ако наступи такав случај. Одређивати да се учитељ на такав посао може упутити само по пристанку излишно је, јер се на такве послове, по самој природи ствари, могу упућивати само они који имају воље за њих.

Чл[ан] 18. Уредбе регулисао је положај учитеља, који су се затекли у служби, с обзиром на раније чланове Уредбе. При редиговању овога члана морала су се имати два момента на уму: разноврсност и неједнакост квалификација и године службе.

У питању о груписању тих разноврсних и неједнаких квалификација Уредба се поклапа са Представком Савеза. Савез је молио само једну измену у томе погледу, и то без основа. Савез је желео да се међу квалификације које се помињу у тач[ки] 2., чл[ан] 18. унесе и потпуна гимназија са испитом зрелости. То је, међутим излишно, јер ниједног наставника тих квалификација нема који би дошао у ту групу. Митар Шешлија најстарији је учитељ са тим квалификацијама и он долази тад тек 3. по годинама службе.

И у питању о испитима којима треба да се подвргну наставници с обзиром на њихове квалификације и године службе, начелно говорећи и у главном, Савез стоји на истом гледишту као и Уредба. Ипак, при извршењу тога дела Уредбе ваља водити рачун о незгодном положају у коме се налази наше учитељство у Турској.

Што се тиче учитељских заступника нарочита Уредба ће бити донета о њима. Плате, пак, учитељских заступника из чл[ана] 18. тач[ка] 6 а старих учитеља I и II класе одређене су од 1. јануара.

Како се представка Савеза Бр[ој] 25 од 31. августа пр[ошле] год[ине] бави начином на који се уводи Уредба, ствар у том погледу стоји овако.

Пре свега из оквира те представке ваља елиминovati пензионисања и отпуштања. Та дискрециона власт је и по старој Уредби припадала врховној власти.

Од пензионисаних учитеља, њих 8 на броју, нису разрешени од дужности 3 и они ће примати своје принадлежности догод врше дужност. Што се тиче осталих они су разрешени од дужности и одређена им је пензија. Специјално са Јованом Митрановићем ствар је овака. Он има, према утврђеним годинама службе и старој Уредби на основу које је пензионисан, пензију у 1564,80 динара годишње. Никола Пејатовић има по истим основама пензију у 1389,00 динара годишње. А. Грозденовић је пензионисан у 1909. год[ини] на основу реферата свога старешине да је неспособан за рад као болестан. Чим је оповргнут реферат, Грозденовић је реактивиран.

Удате учитељице које су биле у служби, мимо досадашњу Уредбу, одстрањене су од ње. Њих је на броју било 25. Од тога броја добиле су своје пензије рачунски обрачунате, према последњој плати и старој Уредби под којом су служиле њих 7. Остале, изузевши четири које су напустиле службу, добиле су издржавање, најмање 30%, а већина и више.

Досад су се пријавили сви учитељи за регулисање њихова положаја по Уредби. Од њих је 281 подведен под Уредбу, а остали су остали по старој Уредби, – њих је на броју 59.

Наводећи ове податке који најбоље сведоче о лојалности и доброј вољи са којом се примењује Уредба, рад сам да учиним једну напомену. Могућно је, с обзиром на нашу досадашњу администрацију да нису тачно убележене године службе за понеког наставника, као на пр[имер] за Јосифа Поповића, Љуб. Недића и друге, и да је с тога дошао у млађу категорију него што би имао права. Такве грешке ће се исправљати и исправити. Сваки од наставника који налази да му је у том правцу учињено неправдо треба да тражи исправку. Како, пак, материјално није могућно саопштавати свакоме од наставника податке који су уведени у њихове листове и на основу којих су класирани, те ће се исправке изазивати и чинити у свакој прилици кад датум постављења буде имао утицаја на њихове односе, било на плату, било на рокове за испит.

Као што се из ових радова види, узети су к знању само захтеви Савеза учитељ[ских] удружења. Непријатно дирнут непристојним тоном који је Савез дао својим актима ја, овога пута, нисам схватио ту омашку као намерну грешку против реда и учтивости које дугује свакој вишој власти, а у највећој мери његовој највишој власти. Ја, поред тога, нисам још вољан да предузнем мере против Савеза и учитељске организације, у опште, који се, присвајајући себи права која се не трпе код удружења државних чиновника, претварају у једну синдикатску организацију са свима екстремним правима, које те организације, зар и умесно у средини ван државне службе, дају себи. Ја налазим да учитељска удружења у Турској, па и њихов савез, треба храбрити у послу око усавршавања и њихових чланова и школе, тог јединог њиховог разлога и задатка.

Мислим да ће ове напомене бити довољне да Савез упуте и врате на прави пут.

Изволите примити, Господине Консуле, уверење мога поштовања.

[Потпис] ДрМЂМиловановић

Правилник

О учитељским заступницима у српским народним школама у Турској царевини.

члан 1.

Учитељски заступници-це су наставници-це српских народних школа у Турској царевини, који немају квалификације за сталне или привремене учитеље-це према уредби о наставницима срп[ских] народних школа Турској царевини од 1909. год[ине].

члан 2.

Учитељски заступници-це деле се на четири класе:

Прва класа. У њу долазе учитељи I класе по правилима о плати учитеља и учитељица основ[них] школа у Ст[арој] Србији и Македонији од 10. Јануара 1898. год[ине] који нису дошли под Уредбу о наст[авницима] срп[ских] народних школа у Турској царевини од 1909. године и учитељски заступници-це друге класе, који буду по одредбама овог Правилника преведени у њу. Почетна плата је 3780 зл[атних] гроша годишње, а највећа и завршна 10800 зл[атних] гроша годишње.

Друга класа. У њу долазе учитељски заступници-це, који су свршили шест или више од шест разреда гимназије најмање два разреда Призренске Богословије по уређењу од 1901. год[ине] или који су исти број година провели у другој којој школи, која би одговарала овде побројаним заводима. Почетна је плата 3240 зл[атних] гроша годишње, а завршна 8640 зл[атних] гр[оша] годиш[ње].

Трећа класа. У њу долазе учитељски заступници-це који имају мање квалификације од оних из друге класе, а свршили су најмање основну школу и два разреда каквог вишег завода. Почетна је плата 2700 зл[атних] гр[оша] годишње, а завршна 6480 зл[атних] гр[оша] годишње.

Четврта класа. У њу долазе учитељски заступници-це који имају у опште недовољну спрему. Почетна је плата 2160 зл[атних] гр[оша] годишње, а завршна 5040 зл[атних] гр[оша] год[ишње].

члан 3.

Плата ових учитељских заступника-ца увећава се по одредбама ових правила. Повишица има шест, а добијају се после сваке пете године.

Учитељским заступницима-цама прве класе прве четири периодске повишице су од 1080 зл[атних] гроша, а последње две 1350 зл[атних] гр[оша].

Учитељским заступницима-цама друге класе прве четири периодске повишице су од 810 зл[атних] гроша, а последње две 1080 зл[атних] гр[оша] годишње.

Учитељским заступницима-цама треће класе прве четири периодске повишице су од 540 зл[атних] гроша, а последње две 810 зл[атних] гр[оша] годишње.

Учитељским заступницима-цама четврте класе прве четири периодске повишице су 450 зл[атних] гр[оша], а последње две 540 зл[атних] гроша годишње.

Учитељски заступници-це ове две последње класе моћи ће добијати повишице, ако се покажу вредни у раду на своме самообразовању и ако покажу успеха и у школи и ван ње у друштву.

Повишице ће се дакле добијати по овој скали:⁸

	I	II	III	IV
1 – 5	3780 зл. гр.	3240 зл. гр.	2700 зл. гр.	2160 зл. гр.
5 – 10	4860 " "	4050 " "	3240 " "	2520 " "
10 – 15	5940 " "	4860 " "	3780 " "	3060 " "
15 – 20	7020 " "	5670 " "	4320 " "	3420 " "
20 – 25	8100 " "	6480 " "	4860 " "	3960 " "
25 – 30	9450 " "	7560 " "	5670 " "	4500 " "
30	10.800 " "	8640 " "	6480 " "	5040 " "

Повишице по овој одредби добијаће сваке пете године само они учитељски заступници-це, који се покажу добри у раду и у школи и ван ње.

⁸ У табели смо, на два места, пронашли грешку у рачуну за IV класу (уместо 2.520 требало би да стоји 2.610, а уместо 3.420, 3.510).

члан 4.

Осим своје редовне плате учитељски заступници-це моћи ће добијати ванредне додатке и награде 1080 зл[атних] гр[оша] до 2700 годишње, ако се својим радом у школи и ван ње одликују.

члан 5.

Учитељски заступници-це треће класе моћи ће бити увршћени у другу, а ови у прву, ако се у своме раду покажу вредни и марљиви.

члан 6.

Учитељи I, II, III и IV класе по Правилима од 10. јануара 1898. год[ине] који нису обухваћени уредбом од 1909. год[ине] потпашће у будуће под овај Правилник као учитељски заступници оних класа које су по тим правилима имали.

15. јуна 1911. год[ине]
Приштина

Milun Stijović

**ABOUT ORGANIZATION OF SERBIAN PUBLIC SCHOOLS
IN TURKEY
SHORTLY BEFORE THE FIRST BALKAN WAR**

Summary

The article presents the Regulation of Serbian public school teachers in the Ottoman Empire as well as the Rule book on teacher representatives in Serbian public schools in the Ottoman Empire, which regulate their rights and obligations. We also give two letters written by the Minister of Foreign Affairs Milovan Dj. Milovanovic, Ph. D. to the Consul in Pristina Milan Rakic. From the first cover letter to the Regulation we see the reasons for its enactment, as well as the amount of attention the Serbian government dedicated to the education of the Serbian people under the Turks, and from the second letter we see the reasons for teacher's discontent with the Regulation, as well as the Minister's comments on their discontent.

Keywords: Serbian public schools, teachers, Turkey.

Чланак примљен: 01. 05. 2013.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 02. 09. 2013.

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

Текст доставити на адресу Редакције издања Историјског института,
Кнеза Михаила 36/II, Београд, e-mail: istorinst@iib.ac.rs

Рукописи у компјутерском слогу предају се у једном примерку у штампаном и електронском облику у фонту Times New Roman, величина фонта 12. Размак између редова је 1.5, а напомене се налазе на крају сваке стране. Аутори могу предати радове и на страном језику (енглески, руски, француски, немачки). Текст може да има највише 1,5 табак (1.800 словних места по страни)

Осим основног текста са напоменама (уређеним према упутству), **рад треба да садржи:**

Апстракт. Налази се испод наслова рада и не може имати више од 600 словних знакова. Пише се на језику којим је писан основни текст.

Кључне речи. Дају се на српском и на енглеском језику и може их бити највише 10.

Резиме. Предаје се на енглеском језику и не може имати више од 1.200 словних знакова.

Прилоге. Доставити их електронској форми ван Word документа у једном од следећих формата .tiff, .jpg, .eps, .cdr. Црно беле фотографије предати у резолуцији од најмање 150, а колор од 300 dpi.

Начин цитирања:

Посебних издања:

Име аутора се пише иницијалом, са размаком између имена и презимена, обичним словима. Први пут цитиран наслов књиге пише се у целини, курзивом. Место и година издања пишу се иза наслова, без запете између. Цитиране странице пишу се на крају без скраћене ознаке за страну.

Примери:

- С. Рудић, *Властела Илирског грбовника*, Београд 2006, 44–46.

Пример за поновљено издање књиге:

- К. Јиречек, *Историја Срба*, I, Београд 1978², 30.

Чланака у часописима:

Име аутора се пише иницијалом, са размаком између имена и презимена, обичним словима. Наслов рада се пише курзивом. Назив часописа (пун или са скраћен), број (арапским цифрама), година у загради и цитирана страна.

Примери:

- Т. Живковић, *Легенда о Павлимиру Бели*, ИЧ 50 (2003) 15.

- П. Пузовић, *Увођење опитежића у Хиландару 1933. године*, ИЧ 45–46 (1998-1999) 2000, 245

(начин за часописе где је година за коју се односе различита у односу на годину изласка часописа)

- Г. Томовић, *Трагови старог рударења у топонимији пљеваљског краја*, Гласник Завичајног музеја 3 (Пљевља 2002) 2003, 58.
(начин за часописе са истим називом а различитим местом издања, мање познате, ретко доступне часописе)

Чланака у зборницима радова:

Име аутора се пише иницијалом, са размаком између имена и презимена, обичним словима. Наслов рада курзивом, наслов зборника, место издања и година и цитирана страна.

Пример:

- Р. Ћук, *Почеци рударства и привредни успон Србије*, Краљ Владислав и Србија 13. века, Београд 2003, 103.

Поглавља у колективним публикацијама:

Назив публикације (курзивом) и том, место и година издања, цитирана страна и име аутора поглавља у загради.

Пример:

- *Историја српског народа* 6–1, Београд 1983, 98 (Д. Ђорђевић).

Извора:

Примери:

- Доментијан, *Живот Светога Симеуна и Светога Саве*, изд. Ћ. Даничић, Биоград 1865, 97.

- С. Б. Скокнић, *Моје успомене из Првог светског рата*, прир. М. Ј. Милићевић, Београд 2003, 63.

- Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма* I–1, Београд – Ср. Карловци 1929, 250.

- *Actes de Lavra* III, pag P. Lemerle, Paris 1979, 13.

После првог помена пуне библиографске јединице у напоменама, током наредних цитирања даје се скраћени облик, односно понавља се иницијал имена и презиме аутора и скраћени наслов.

- Код узастопног навођења аутора и дела: Исто, Ibid.

- У ћирици употребљава се скраћеница уп. а у латиници cf.

- Напомене се скраћују са нап.

- Не употребљавају се скраћенице стр. односно р. и рр.

Датуми се пишу на следећи начин, нпр. 2. март 2007.

Бројеви већи од троцифрених треба да буду куцани са тачкама, а не са размацима, нпр. 2.000, 10.000.

Аутори контролишу и уносе **лекторске интервенције** у електронску верзију текста. Уколико се не слажу са неком од лекторских интервенција то морају видно означити на штампаној верзији текста.

Радови се примају до 1. маја за текућу годину.

INSTRUCTIONS FOR CONTRIBUTORS

The articles should be submitted both in paper form to the Editorial Board of The Institute of History (Address: Kneza Mihaila Street 36/II, Belgrade, Republic of Serbia) and in digital form via e-mail (istorinst@iib.ac.rs).

The texts should be typed in MS Word application and submitted in one digital copy. We recommend the use of Times New Roman font. The font size of the main text should be 12pt (with 1.5 spacing) and of the footnotes 10pt (with single spacing). Footnotes should be in the footer of each page. Contributors may submit their articles in Serbian or in a foreign language (English, Russian, French, German). The text should not exceed 24 pages (43.200 characters, including spaces).

Each text should include, along with the main text and footnotes, the following:

Abstract – which comes after the title. It should be written in same language as the main text and not exceed 600 characters (with spaces).

Keywords – up to ten words, given in Serbian and English.

Summary – should be written in English and should not exceed 1.200 characters (with spaces).

Illustrations and charts – If any, should be submitted apart from the Word document in one of the following digital formats .tiff, .jpg, .eps, .cdr. Black and white illustrations should be at resolution of at least 150, and color ones at least 300 dpi.

How to cite:

Monographs:

Name of the author(s) should be written just as an initial, with space between name and full surname, in regular font. In the first citation of a monograph, its title should contain complete information, in italic font. Place and year of publication are written after the title, without a comma in between. Cited pages are written at the end, without abbreviations for the words „page“ and „pages“.

Examples:

- С. Рудић, *Властела Илирског грбовника*, Београд 2006, 44–46.

Second edition of a book:

- К. Јиречек, *Историја Срба*, I, Београд 1978², 30.

Articles in journals:

Name of the author(s) should be written just as an initial, with space between name and full surname, in regular font. The title of the article should be in italic font, followed by the journal title (full or abbreviated name), its volume and/or number (in arabic numbers), year (in the brackets) and cited page – all in regular font.

Examples:

- Т. Живковић, *Легенда о Павлимиру Бели*, ИЧ 50 (2003) 15.

- П. Пузовић, *Увођење општежића у Хиландару 1933. године*, Историјски часопис 45–46 (1998-1999) 2000, 245.

(example for the journals in which the year that refers to the volume does not match with the year of the actual publication)

- Г. Томовић, *Трагови старог рударења у топонимији пљеваљског краја*, Гласник Завичајног музеја 3 (Пљевља 2002) 2003, 58.
(example for the journals of the same name but different publication places, less known or less available journals)

Articles in edited volumes / collections of works:

Name of the author(s) should be written just as an initial, with space between name and full surname, in regular font. The title of the article should be in italic font, followed by the title of the collection of works, place and year of publication and cited page – all in regular font.

Example:

- Р. Пук, *Почеци рударства и привредни успон Србије*, Краљ Владислав и Србија 13. века, Београд 2003, 103.

Chapters in books (collective works):

The name of the publication should be written in italic, followed by the volume, place and year of publication, cited page and the name of the author(s) (in the brackets) – all in regular font.

Example:

- *Историја српског народа* 6–1, Београд 1983, 98 (Д. Ђорђевић).

Primary Sources:

Examples:

- Доментијан, *Живот Светога Симеуна и Светога Саве*, ed. Ђ. Даничић, Београд 1865, 97.

- С. Б. Скокнић, *Моје успомене из Првог светског рата*, ed. М. Ј. Милићевић, Београд 2003, 63.

- Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма* I–1, Београд – Ср. Карловци 1929, 250.

- *Actes de Lavra III*, par P. Lemerle, Paris 1979, 13.

After the first citation of the full bibliographic unit in footnotes, every other citation should be given in abbreviated form which includes the initial of the name and surname of the author(s) and shortened title.

For successive references to the same author and work use: Isto, Ibid.

In Serbian language the abbreviation up. should be used, while in the foreign languages the form is cf.

Footnotes are abbreviated with nap. (in English: note)

The abbreviations str. i.e. p. and pp. are not to be used.

Dates are written in the following way, e.g. March 2nd 2007 (2. mart 2007.)

Numbers with more than three digits should be written with dots, without spaces, e.g. 2.000, 10.000.

The Contributors control and insert editorial interventions in the digital version of their texts. If they have any objections to the interventions received from the Editorial Board they should clearly note that on a printed version of the text.

The admition deadline for the current year is May 1st.

МЕШОВИТА ГРАЂА - MISCELLANEA
Нова серија, књ. XXXIV

Издавач

Историјски институт Београд
Кнез Михаилова 36/II, 11000 Београд
istorinst@iib.ac.rs, www.iib.sanu.ac.rs

За издавача

Др Срђан Рудић, директор

Лектура

Милица Симић

Секретар Редакционог одбора

Снежана Ристић

Припрема за штампу

Слободан Симић

Штампа

COLORGRAFX, Београд

Тираж

300 примерака

ISSN 0350-5650

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

93/94 (497.11)

МЕШОВИТА грађа = Miscellanea / Одговорни
уредник Недељко В. Радосављевић. - 1956, књ. 1-
1990, књ. 20; Н.С. 2003, књ. 21-. - Београд (Кнез
Михаилова 36/II) : Историјски институт, 1956-1990 ;
2003 - (Београд : COLORGRAFX). - 24 cm

ISSN 0350-5650 = Мешовита грађа - Историјски
институт (Београд)

COBISS.SR-ID 14717954